

UNIVERSITARA

Bucuresti

Cota m 416 758

Inventar 788 702.

RGA

◉ ◉ ISTORIA ◉ ◉
◉ ◉

COMERTULUI ROMANESC

EPOCA MAI NOUA

BUCURESTI

Tipografia „TIPARUL ROMANESC“ Strada Săringar No. 22

• 1925

1725

CLIȘEUL, care mi s'a comunicat de foaia literară a Sașilor,
represintă o scenă din iarmarocul de la Lipsca.

BUCUREȘTI

Cota

III 416758

Inventar

788702

RMF 231/95

ISTORIA
COMERȚULUI ROMĂNESC

—
EPOCA MAI NOUA
—

CAPITOLUL I-ii

Comerțul românesc în epoca expansiunii teritoriale austriece

Direcția comerțului românesc suferă schimbări însemnate în veacul al XVIII-lea, dar deocamdată schimbarea care se pregătește e încă nesimțită. Nu poate fi vorba de un sistem economic și financiar fanariot opus celui de țară. Dacă ar fi existat, l-ar fi încercat și unii vechi Domni greci din secolul al XVII-lea, cari veniau din același mediu constantinopolitan și aceasta, cum se știe, nu s'a întâmplat. Mavrocordații, Ghiculeștii vor governa întocmai ca și un Leon-Vodă, un Iliș Alexandru, ba chiar, fiind mai slabi față de țară, cu și mai multă dorință ca nimeni să nu se poată plînge că datina a fost călcată.

Cine ține samă însă de felul absolut „turcesc“ cum Nicolae-Vodă își judecă boierii în Moldova, cerînd părerea Mitropolitului, ca Sultanul a muftiului, asupra vinovăției lor politice, ori acela tot așa de țărigrădean în care, ca Domn munfean, face să-i piară, supt sabie ori într'ascuns, dușmanii, va bănuși că omul obișnuit a vedea așa într'un domeniu, după deprinderea lui de acasă, din tinereță, va fi adus să procedeze tot astfel și în alte direcții, deci și în aceia a vieții negustorești.

Dar teoria otomană se cunoaște. Comerțul nu e liber și mai ales nu rămîne nesprrijinit, neocrotit. Cei de casă trebuie să între în isnafurile-bresle; străinii sînt datori să-și ceară prealabil un privilegiu, în puterea căruia ei rămîn într'un raport special, bine precizat, cu haznaua stăpînului.

Aceasta nu se simte deocamdată în negoțul așa de vechiu cu Brașovul. În a doua parte a Domniei lui Brîncoveanu ace-

leași văi muntene duc, cu căraușii din Cimpulung, ori din Prahova, pe la Vălenii-de-Munte la Brașov, unde Vodă nu-și mai avea acum depositul¹; se constată aceiași porci pe cari boierii îi trimit peste munte², același import întimplător de piei de bou³, de miere și ceară⁴. Din Răsăritul turcesc se aduc pentru a se vinde în Ardeal sau a se trece pe acolo bumbac, stofe, ca bogasiile colorate, muselinul, carmasinul (cirmuziul), mohairul, mătăsurile, cingători de păr de cămilă, ață văpsită, chilimuri, alte covoare, cergi, cordovane și săftiene, șele, „astari“, tămie și alte mirodenii, marfă amestecată de Rumelia“.

Deputația ardeleană era de părere în 1710 că pentru aceste obiecte nu trebuie să se scoată bani buni din Ardeal, cum, pe de altă parte, guvernul ardelean nu voia să admită întra-rearea banilor răi dela noi, zloți, adecă florini din Oldenburg⁵, tulfii, adecă jumătăți de zlot, poate chiar lei⁶. Mai puțin radicali alții, în Brașov, credeau că banul se poate căpăta printr'un spor la vamă, constând într'un florin de fiecare vas de vin și șaizeci de dinari de fiecare rîmător⁷. Din partea lui, generalul Stainville socotia că nici nu e nevoie să se mai aducă, de hafîrul „cîtorva persoane private“, acest vin românesc, odată ce Ardealul are tot așa de bun și nu mai scump⁸. Se isprăvi discuția admițîndu-se a doua propunere, dar scăzîndu-se la jumătate sporul pentru porci: nici Ardelenii așezați dincoace nu erau scutiți de această nouă contribuție la finanțele slăbite ale provinciei⁹. Iar, în ce privește moneda curentă în Țara-Românească, i se admitea cursul, dar cu scă-

¹ Hurmuzaki, XV², pp. 1474, 1477, 1431.—Pentru casa cumpărată de Brîncoveanu în Scheiu, a lui Bialis, *ibid.*, pp. 1478—9, no. MMDCXCXVII; *Brașovul și Romîni*, pp. 279-80, no. 3. Pentru cele din Brașovul Vechiu, Hurmuzaki, XV², p. 1523, no. MMDCCLXXVI. Pentru ale lui Dieterich, *ibid.*, p. 1531 și urm.

² *Ibid.*, p. 1479, no. MMDCXCXCIX.

³ *Ibid.*, p. 1481, no. MMDCXCXCIX.

⁴ *Brașovul și Romîni*, pp. 11-2, no. 10.

⁵ Hurmuzaki, XV², p. 1620, no. MMMXXII.

⁶ *Ibid.*, pp. 1538, 1540-1; p. 1546, no. MMDCCCCXXV. „Zloți rumi-nești“ și în *Brașovul și Romîni*, pp. 350-1, no. 6.

⁷ Hurmuzaki, XV², p. 1506, no. MMDCCCCXXV.

⁸ *Ibid.*, pp. 1547-9, no. MMDCCCCXXX.

⁹ *Ibid.*

dere ¹. Cărăușilor români cari luaseră obiceiul de a nu descărca la Brașov, ci de a merge mai departe, pe cînd căraușilor ardeleni nu li se îngăduia a se coborî mai jos decît Cîmpulungul, li se interzise în acelaș an 1711 acest adaos ².

Ardelenii nu mai vindeau dincoace mărfurile care li aduceau alîta cîștig la sfîrșitul evului mediu: postavuri ³, afară de cel ostășesc pentru Domnie, fabricat acolo, fierării și altele. O socoteală de vamă privește numai piei, între care cele de sobol vîndute cu coropca, apoi cele de vulpe și curioasele piei de cîni albi ⁴. O adunare a șefilor Sașilor la Sibiiu, în 1710, schiță un plan de nou comerț, pe care guvernul nu-l întări decît patruzeci de ani mai tîrziu. Era vorba de o societate generală avînd în fiecare oraș o reprezentanță: compusă numai din Sași cari ar fi făcut trei ani de practică, ea ar fi avut monopolul comercial, cu excluderea „Evreilor, Armenilor, Sîrbilor, Romînilor, Turcilor și unora ca acestora“, adunați numai la cele trei bîlciuri, alți negustori avînd drept să ofere marfă numai două săptămîni în prăvălie la aceeași epocă; Greci, Unguri rămîneau cu dreptul întreg de negoț, dar nu pe străzi, nici pe piață ⁵.

Intre „hrisovuliții“, privilegiații Domniei, Brașovenii, adecă Șcheii ocupă întîiul rînd. Am arătat în volumul I-iu condițiile în care se învoiseră ei la începutul noului veac. Aveau dreptul de a-și trece vinurile în Ardeal, dar numai ale lor, și de a-și paște fără plată oile și vitele. Dar, sarcinile țerii îngreindu-se, au fost atinși și ei de noile impuneri. „Răfetul“ cel vechiu fu astfel crescut. În urma plîngerii ce înaintară, li se reduce însă plata pentru o vită dela un ort la unsprezece bani, adecă a treia parte numai, concesie care se făcu, de altfel, și Sibieni-

¹ *Ibid.*, p. 1549, no. MMDCCCXXIX. Cf. *ibid.*, p. 1509, no. MMDCCCXLVI: „Millia florenorum annuatim exhinc transferantur“, zic Ardelenii. Cf. și *ibid.*, pp. 1506-7. Pentru orți, *ibid.*, p. 1508, no. MMDCCCXL.

² *Ibid.*, p. 1556, no. MMDCCCXXXI.

³ Un Stoica postăvariul în Brașov, *ibid.*, p. 1524. Pentru postav, p. 1520 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 1511, no. MMDCCCXLV. Cf. Cronica lui Fronius, în *Quellen der Stadt Brassó*, IV.

⁵ Jickeli, *Der Handel der siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde“, N. F., XXXIX, 1, Sibiiu 1913, pp. 95-9.

lor, pentru ei și pentru supușii lor din Rășinari ¹. La urmă toate cererile vătafului din București, ale județelor și gocimanelor din Pitești, unde aveau viile ², nu putură birui grija pe care o hrănia Visteria de a satisface cererile turcești ³. Numărul „bieților Șchei“ scăzând la șase prăvălii, „răfetul“ însuși trebui să fie redus dela o mie de taleri la abia două sute, în 1707—8 ⁴. Ei păstrau privilegiul de a vinde singuri „marfa brașovenească“ ⁵.

Despre vre-un Român întrebuițat ca mijlocitor al acestui negoț în Ardeal nu se vorbește: doar dacă se poate ținea în samă acel „Milea neguțătorășul“, a cărui misiune pare însă a fi fost numai aceea de a îngriji de interesele Brîncoveanului la Brașov ⁶, alături de acel agent, mult mai cunoscut și mai puternic, care era Mano Apostolo ⁷.

Cît despre Moldova, de mult comerțul ei părăsise direcția Ardealului pentru a se îndrepta exclusiv către provinciile Poloniei, cu care de-alminterea atîtea din ținuturile ei fuseseră lipite pînă la pacea din Carlovăț, în 1699. În materialul cunoscut vedem o singură dată pe un negustor din Botoșani, Armean, dar fără a se bucura, în această țară, care nu primise încă sistemul turcesc, de un privilegiu de hrisovulit, avîndu-și legăturile cu Bistrița Ardealului ⁸.

Un războiu de doi ani izbucni apoi, în cursul căruia se pare că aceste relații deveniră încă mai rare. Brașovenii se plîngeau astfel că li s'au luat de Turci peste 20.000 de oi în amîndouă țerile ⁹. Prădăciunea cea mare a Tatarilor aduși,

¹ *Ibid.*, pp. 1518-9, no. MMDCCCLXV, MMDCCCLXVII; pp. 1521-2, no. MMDCCCXXI-II.

² Pentru vătaf, *ibid.*, p. 1516, no. MMDCCCLVI; pentru ceilalți, *ibid.*, p. 1558, no. MMDCCCXXXIV. Scutirea, *ibid.*, pp. 1508-9.

³ *Ibid.*, p. 1514, no. MMDCCCL, an. 1707, p. 1518, no. MMDCCCLXIV; pp. 1517-8; p. 1524, no. MMDCCCLXXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 1519, no. MMDCCCLXVI; p. 1524.

⁵ *Ibid.*, p. 1518, no. MMDCCCLXII.

⁶ *Ibid.*, p. 1523, no. MMDCCCLXXIV.

⁷ V. vol. I.

⁸ Hurmuzaki, XV², pp. 1512-3, no. MMDCCCXLVII.

⁹ *Ibid.*, p. 1567.

spre răsbunare, de Domnul Moldovei, Mihai Racoviță, sărăci pe mult timp ținutul Bistriței ¹.

Negustorii veniți din Impărăția turcească, cei din Chiprovaț, ca și Armenii și Evreii dela Munteni, se împrăștiară; iar cînd veni pacea, încheiată la Pojarevac (Passarowitz) în 1718, în loc de o singură țară munteană, erau două, județele oltene fiind legate pentru mai mult ca zece ani de Austria învingătoare prin mintea lui Eugeniu de Savoia.

Față de această „Valahie Austriacă“, guvernul din Viena avea și intenții economice bine hotărîte. Încă în vremea hostilităților, în August 1717, se luau măsuri grabnice pentru a se curăți vechiul drum de comerț pe la Turnul-Roșu și Ciîneni ². În curînd turme, cirezi, cai trecură pe această șosea pe care generalul Stainville, săpînd în munte o inscripție rivală a celor lăsate de Traian, o intitulase latinește, după numele împăratului său, Via Carolina. În instrucțiunile date la 1720 comandanților dela graniță se prevede și „corabia încărcată plutind pe Olt“ ³, și încă din 1717 se ceruse generalului Stainville informații asupra navigabilității râului.

Unul din administratorii imperiali, „secretarul Deport“, istețul și întreprinzătorul Grec din Chios, Nicolae della Porta ⁴, cerea să se facă și hanuri oficiale la drumul mare ⁵; ceia ce trezi din partea boierilor olteni obiecția că țara a suferit de foamete și de revărsări de ape, județele de dincoace simțind ca și cele ardelenе oarecare neplăcere față de cheltuielile cerute de asemenea reforme costisitoare. Li se amintise boierilor și aceia că odinioară ei aveau datoria de a îngriji de „poduri,

¹ *Ibid.*, p. 1568.

² *Ibid.*, p. 1566, no. MMDCCCLV; p. 1570, no. MMDCCCLXI; pp. 1571-2, no. MMDCCCLXIII. Regimul vămii dela Ciîneni în Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, I, p. 131 și urm.

³ A navi per Alutam ascendere onerata; Hurmuzaki, XV², p. 1575. - Scaunul Sibiului se plîngea că grija drumului îi e lăsată lui și celor din Tălmaciu, cari erau întrebuițați și până la Râmnic și Craiova; *ibid.*, pp. 1587-8. V. și *ibid.*, p. 1595 și urm.

⁴ Pentru moartea lui v. *Studii și documente*, V, p. 142, no. 79. V. și Giurescu, *Material*, pp. 214 și urm., 222, no. 201.

⁵ *Studii și documente*, V, p. 138, no. 74 (Iunie 1719): „domus diversorias pro commoditate itinerantium“.

de fîntîni și de drumurile domnești“ pe pămîntul lor¹, pîzind și de hoși. Era vorba ca negustorii să trebuiască a fi primiți în casele boierești ceia ce se refușă, firește, cu indignare².

O nouă vamă se așează la Vîlcan, și avem tariful ei din 1717, care constată trecerea pe aici de giîne, vite, porci, capre, oi, vin, ceară, pești de Dunăre, pești sărați, piei de lup, de urs, de vulpe, de dihor, unt și caș, lînă, scumpie, cînepă, cordovane, în schimb venind unelte agricole de fier și argint viu³.

Un mare proiect de comerț cu acest Orient, invadat acum și prin Oltenia și prin Serbia-de-Nord, era în pregătire, și se cerea părerea orașelor ardelene, arătîndu-se intenția de a se întemeia fabrici nouă, manufacturi, ceia ce însemna pe atunci fabrici de pînzeturi și de postavuri, și Brașovenii recomandau cultura inului, plîngîndu-se numai că, — de pe urma sarcinilor militare și a unei rele administrații centraliste, contrar vechilor deprinderi de mai liberă viață locală, — provincia e prea săracă, locuitorii prea „miseri“ ca să poată începe o activitate cu spor în acest domeniu⁴.

Dar aceste intenții fură iute zădărnicate și din cauza principiului chiar de amestec nesăbuit al guvernului central, de credința că prin hîrtilărit de cancelarie se poate face orice asupra unei materii necunoscute direct.

Vama între „Valahia“ ocupată și cea „turcească“, vamă din ce în ce mai strictă, era o piedecă pentru negoșul între cele două maluri oltene ca și între Ardeal și principatul lui Nicolae Mavrocordat. Noii plăieși împărătești⁵ păziau cu cea mai mare asprime trecătorile.

¹ *Ibid.*, no. 75: „ut quivis dominorum terrestrium pontes, fontes vias-que regias in suo territorio restauret, insuper et securitatem publicam procuret“. Cf. Giurescu, *o. c.*, p. 358. Pentru hoși, foști husari imperiali. *Studii și documente*, V, p. 136. Cf. Hurmuzaki, XV², p. 1535, no. MMDCCCXVII; p. 1543, no. MMDCCCXX.

² In pagis, non autem oiaronum domibus diverti; *Studii și documente*, V, p. 138, no. 75.

³ Giurescu, *o. c.*, pp. 136-7, no. 117. Cu acest prilej se presintă (*ibid.*, notă), tariful lui Duca-Vodă din 1676 și al lui Brâncoveanu din 1717. Cf. vol. I.

⁴ Hurmuzaki, XV², pp. 1613-4, no. MMMXIV.

⁵ *Ibid.*, p. 1577.

Din considerațiile monetare cunoscute, ca și din dușmănie față de Turci, cărora nu li se putuse smulge la pace tot teritoriul muntean, se oprise prin taxe mari importul vinului din Țara-Românească¹. Era vorba să se facă același lucru și cu porcii, dar Brașovenii obiectau că bielșugul de hrană în pădurile cu ghindă și jir, cu meri și peri sălbateci, cari dau în fiecare an, îngăduie să se cumpere pe un preț mult mai mic în folosul provinciei; opreliștea rămase însă pentru boi, cai și oi².

În același timp se interzicea trecerea în părțile „turcești“ a grânelor, a finului³. Se fixau prețurile pe cale oficială, ca pentru miere, într'o vreme când se făcuse puțină, cea ce nu se mai întâmplase niciodată⁴. Orice produs, vin, porci, rodul stupilor, tutunul „leșesc și românesc“, era urmărit pentru strângerea precisă, inexorabilă a dărilor, și oamenii mergeau pînă acolo de-și ascundeau dobitoacele prin stuful bălților. Un aspru regim de „tehiuri“ strîngea pe meșteșugari, ale căror corporații fuseseră pînă atunci mult mai libere⁵. Măsurile erau impuse la o revizie, neadmițîndu-se decît „obroace, ferdeale, ocale și cîntare“ pecetluite de inspector⁶. În afară de incidente neprevăzute, ca boala de vite care sărăci Oltenia, se adăose o hotărîre pripită, aceia luată în Octombrie 1727 de a înlătura în termen de trei luni moneda cea rea, „zloți ungurești“, șuștaci, orți, „crivaci“, ca și acei bani cari erau, de mult și mai ales dela ocupația lui Sobieski în Moldova, de o întrebuițare curentă la noi⁷. Brașovenii desaprobară decisiunea, ei cari obișnuiseră să-și cîștige cumpărînd cu monedă de aceasta la București solizi și acei galbeni de Olanda pe cari ai noștri îi căutau cu atita grijă⁸.

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, pp. 1620-1, no. MMMXII.

³ *Studii și documente*, V, p. 136.

⁴ *Ibid.*, p. 141, no. 78.

⁵ *Ibid.*, no. 79.

⁶ *Ibid.*, p. 151.

⁷ Cf. cu *Studii și documente*, V, pp. 136-7, Hurmuzaki, XV². pp. 1620-1, no. MMMXXIII.

⁸ *Ibid.*, pp. 1613-14, no. MMMXIV. Pentru valoarea leului și a zlotului românesc v. *Studii și documente*, V, p. 145 și nota 1.

Ocupația
Austriacă
în Oltenia

Dar Compania „grecească“, al cărei caracter străin se pierdea tot mai mult (avem nume ca: Ghelea, Bunea, Popășcoveanu), are legături cu negustorii români din țară și din Ardeal chiar; Șerban Brașoveanul scrie astfel pentru o afacere de bani, la 1698 încă, „jupînului Gligorie din cetatea Sibiiu“; Hriza Freñți se adresează, cam pe atunci, „marelui jupîn birăul cinsuți Companii Grecilor, anume nașul Horvat Ghiorghei ot Sibiiu“¹ pentru partea ce i s’ar cuveni „dila rămășița jupînului baciul Coman Băcanul“, a cărui soție continuă afacerile. Pater Ianoș, cunoscut din luptele contra Unirii, „chir Pateriul ot Sas-Sebeșu“, face negoț de boi cu „Ghiorghe Lambovici ot Rimnic, fratele [lui] chir Lambovici“². La Brașov Hristea Vasilie se face tovarăș, „frate la tovărășie neguștoriei“, cu Nicolae Băcanul din Tîrgul Mic al Sibiiului“³. Compania aceasta de „Greci“ se înțelege și cu Compania Armenilor, „carii pre unde să află șazători“, precum și „cu alții carii să află la Fagaraș, la Brașov, la Vașarheai, Greci, neguștori aici în Ardeal“⁴, — și mai sînt și alții la Cluj, la Hațeg, la Zlatna, la Orăștie, la Almaș, la Pitriș în Banat, la Dobra, la Blaj, la Rășinari, la Lugoj; tot nume românești, — la Deva, la Caransebeș, la Aiud, la Bălgrad. Hagi Ghiurcu, negustor mare, e în legături cu bogatul și învățatul Stolnic Constantin Cantacuzino⁵. Staico Bengescu, din frunțașii boierimii oltene, supuse Austrieilor, caută gazdă pentru fiul său Ioniță, care urmă la „paterii“ din Sibiiu, în casa vre-unui negustor „dă ai noștri“. Popa Barbu din București își dădea copilul în slujbă la „jupînul Gligorie“⁶. Arhimandritul dela Hurezi cerea cafea și postav tot dela „jupînul Gligorie“⁷. Un Oteteleşanu vindea lînă aceluiași, amestecîndu-se în afaceri și „Bucșă, bogasierul din Giurgiu“⁸. Gelepii cari cumpără pentru Turci vite în Țara-Românească

¹ Urmașul lui se chema Bașa Stamo Costa, iar după acesta vine un Dima, un Hrisant.

² *Ibid.*, XII, p. 38, no. LXXII.

³ *ibid.*, p. 3 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 11, 17-8, no. XXII.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, pp. 24-5, no. XXXV.

⁷ *Ibid.*, p. 29, no. XLIV.

⁸ *Ibid.*, p. 31, n-rele XLVII-VIII; pp. 33-4, no. LVIII. Un Pană Giurgiveanul *ibid.*, p. 55, no. CVI. Și negustorii dela Arvanitohori, *ibid.*, p. 48.

și Moldova se află și la Arad; numele lor îi arată Sirbi, dar și Romîni ¹.

Ba vedem pe asemenea negustori „din țara Turcului“, „cari dau mîi leasne“, concurînd pe „neguțătorii cari sînt de pe Criș“ și ale căror nume urmează: Grec Toma din Baia-Mare, Ion Fiat din Rășculița, Toader Gabăr din Bran, Dănilă, Luca și Avram Morariu, Ion dela Hălmăgiu, un Teben și alții ².

Negustorii localnici fură întru cîtva îngustați de privilegiile nouă și mari ce se dădură Bulgarilor catolici, din Chiprovăț, ocrotiți și de vechiul regim, cu căpitanul lor, dar mai ales prețuiți de guvernul austriac — în timpul războiului ei fînuseră cu Nemții ³ —, supt îndoitul raport al originii lor deosebite și al religiei. Prezența lor în această situație excepțională în Craiova, Rîmnic, Islaz, trezi dela început, mari nemulțămiri. Cel mai bogat dintre Bulgari, Lilea, „căpitanul“ companiei, strîngea lingă dînsul o mulțime de scutelnici, „croitori, pielari, bărbieri, grădinari“ ⁴, o adevărată „Curte“: și se înfățișa necuviincis înaintea deputației boierești însărcinate cu administrarea țerii, reclamînd „ba pentru una, ba pentru alta“, „fără a binevoi măcar să-și descopere capul“ ⁵.

Ai noștri se temeau ca intrușii, cari căutau să-și unească și pe Bulgari răsăriteni, să nu atragă și pe Romîni în noua lor companie și să nu ajungă și stăpîni pe moși ⁶. Și de fapt îi vedem pe „dumnealor Bulgarii“, *domini Bulgari*, întinzîndu-se la pămînt și la păduri ⁷. Dacă la Rîmnic „județul“ era Romîn ⁸, la Brădiceni, centru încă supt Domni, găsim pe un „Bulgariu“ ce se chiamă Alexandru sin Matefiu

¹ *Ibid.*, p. 19, no. XXV.

² *Ibid.*, pp. 27-8, no. XLI.

³ Giurescu, *Material*, p. 24.

⁴ V. un „Nicola cojocariul Chiprovicianul“, *Studii și documente*, V, p. 315, no. 82. Acolo și un act dela „jupînul Lilea“. în 1722; no. 83.

⁵ Mox pro hac, mox pro altera . . . , nec vult caput detegere coram saepe memorata deputatione: *ibid.*, pp. 138-9, no. 75.

⁶ *Ibid.* Un Cirstea Chiprovicianul făcînd împrumuturi însemnate boierilor încă din vremea lui Ștefan-Vodă Cantacuzino, *ibid.*, p. 139, no. 76. Cf. numele popei Dobre Stanislavici din Tîrgu-Jiuului, *ibid.*, VI, pp. 497, 217.

⁷ *Studii și documente*, V, p. 147. Episcopul Stanislavici avea la Sutești vii cu doisprezece vieri; *ibid.*, p. 150, no. 90.

⁸ *Ibid.*, p. 148, no. 86.

Venețianul¹; la Rogova ei aveau un centru exclusiv al lor². Se cerea și o așezare la Severin, una la Prestol³.

O altă Companie grecească, în legătură cu cea din Ardeal, ale cărei privilegii fuseseră înoite, își avea așezarea principală la Tîrgul-Jiului, cu trei sucursale după 1730⁴.

Totuși în aceste împrejurări așa de grele, negoțul de țară resistă, și cel cu partea de dincolo de Olt și cel cu Turcia. Vedem astfel pe un Radul Drăgoiu Găleşescul — de fapt din Galeșul ardelenesc, de lângă Sibiu —, așezat în Craiova, care e în gilceavă cu cumnatu-său Pană Hagi-Cristea Condoianu, nu Grec, ci Albanes, plecat, împreună cu „jupinul“, Nedelcu, peste Olt, „la partea turcească“; un Mihalachi, nu Mihalce, un Damian, un Ienachi Popa Alexe sînt amestecați în aceiași afacere, ca și un fost vameș dela Tîrgul-Ocnei din Moldova⁵.

Nedelcu era „bumbăcar“, negustor de bumbac. Astfel de importatori de mărfuri turcești mergeau, nu numai de-a lungul Dunării, la cetățile turcești de pe ambele maluri, Giurgiu, Ruscicul, Nicopolul, Vidinul, Rahova, aducînd de acolo tutun și anumite conserve de carne, deci pastramă⁶, și vin balcanic și ducînd miere, caș, unt, oi de hrană pentru Turci⁷. Iar de la Constantinopol boierii, cari nu se occidentaliseră de loc în port, în podoabe, în mobile, în bucătărie, în alte gusturi, aduceau lucruri pe care nu le puteau da „manufacturiile“ austriace. Se mai înseamnă astfel, la 1727, ca articole de import din acele părți, coloniale: untdelemn,

¹ Giurescu, *Material*, p. 400 și urm. Cf. Hurmuzaki, VI, p. 334 și urmare.

² *Studii și documente*, V, p. 150, no. 90. Chiprovații își păstrau, alături de Compania Craiovei, veche și nouă, și la 1803, privilegiile în Rîmnic, Craiova și Ocnele-Mari; Urechia, *Istoria Romînilor*, XI, pp. 284-7, 2. 9-90, 349, 396. În 1754 un *pater* acolo; *Studii și documente*, I-II, p. 455, no. XIV și urm.

³ Hurmuzaki, VI, p. 416 (an. 1731), 464 și urm.

⁴ *Studii și documente*, V, pp. 149-50, no. 90.

⁵ *Brașovul și Romîni*, pp. 328-9, 416-22.

⁶ Salsamentaria esculenta; *Studii și documente*, V, p. 141, no. 79.

⁷ *Ibid.*, p. 141, no. 79; p. 145. Berbeci pentru cumpărarea cărora vin Turcii la Izlaz cu patruzeci-cincizeci de pungi în zloți; *ibid.*, p. 147.

cafea, migdale, stafide, orez, lămii, săpun de lux, ba chiar caractițe pentru mesele mai rare ale zilelor de post, apoi mătăsuri, pînzeturi, blănuri. Sarea munteană mergea și la Banialuca ¹.

Acest schimb de produse întrecea cu mult trimeterea la Viena a unui număr de „boi bătrîni“, și la Venetia— de unde, pentru scumpete, nu se cumpăra nimic— a unei mici cantități din marele rod de miere care, adesea, nevîndută din cauza opririi banilor turcești ², se strica. Astfel se spune odată că la Islaz se pierdea o mare cantitate de miere și de sâu, boi și bivoli de tras, vaci, pentru că Turcii nu voiau s'o cumpere, cu monedă austriacă ³. Lipsia pînă și paraua, moneda mică de schimb, de pe urma interzicerii unui guvern cu concepții stricte și mijloace de execuție severe.

Acestea explică nemulțămirea generală cu un nou regim care, în ciuda „canțeliștilor“ „prezeșilor“ și altor nouă feluri de administrație, a operelor de utilitate publică, precum noile poduri, spișeria împărătească din Craiova ⁴, sărăcise o țară, și nu numai prin îngrămădirea „contribuțiunii“, a rechizițiilor, a lui „donum gratuitum“, a zidirii de „casarme“, a „descreșionului“ de grîu și porumb și de fin pentru oaste ⁵, a „forșpanului“ pentru transporturi gratuite, a „contrabandului“ pentru produse tănuite, dar, înainte de toate, prin împiedecarea circulației comerciale. Lumea începea să nu-și mai afle de lucru, și găsim Oleni cari se duc după cîștig pînă la „Sclavonia“ ⁶. Nu e de mirare deci că la începerea unui nou războiu cu Turcii douăzeci și patru de familii trecură spre munte, așa încît guvernul putea spune că a rămas singur ⁷.

¹ Hurmuzaki, VI, pp. 354-5, 364-5.

² Încă din 1717 boierii ceruseră „che la moneta d'or e d'argento che si spende in Valachia non possa esser diminuita o accresciuta di prezzo ma che passi come s'usa sin adesso“; Giurescu, *Material*, p. 162, no. 132. Cf. pp. 584, 588-9, 619 și urm., 623 și urm. Părerea generalului Tige era că zlotul românesc s'ar putea da ca leață miliției; *ibid.*, p. 174.

³ *Studii și documente*, V, p. 145: „Magnam mellis et saebi quantitatem iacere absque quod eam Turcae emere velint“.

⁴ *Ibid.*, p. 148.

⁵ *Ibid.*, p. 151.

⁶ Hurmuzaki, XV³, p. 1724.

⁷ *Studii și documente*, V, p. 153, no. 92.—Sate trecute la Turci, Giurescu, o. c., pp. 541, 379. — Plîngeri boierești, Hurmuzaki, VI, pp. 428-9.

Ajunseseră aceste efecte ale administrației austriece pentru ca, în reclamația lui din Octombrie 1737, Constantin Mavrocordat să nu trebuiască a adăugi și aceste cuvinte de strașnică amenințare: „Iar, de care cumva să va amăgi cu gândul a rămînea tot dejbinați, supt stăpînirea streinilor Nemți, vrăjmașilor prea-puternicii Impărății, să știți că, nu numai vă veți jăfui și vă veți prăda de bucatele și averile voastre, ci și robiei vă veți da, și veți trece și prin ascuțișul săbiei, și păcatul acela va fi în grumazii voștri“¹.

În tot timpul stăpînirii austriece peste Olt, Domnul „turcesc“, Ioan, apoi Nicolae Mavrocordat, care fusese salutat la venirea lui în Scaun de nemeșii din Inidoara² și care avuse încă din 1716 o discuție cu Ardelenii pentru exportul de mărfuri turcești și de vin și pentru iernatul ciobanilor³, păstrează o atitudine cu totul deosebită. Nicolae-Vodă întărește încă din 1719 (15 Novembre) privilegiile păstorilor de peste munți cari trec pe la Breaza și Comarnic, îngăduie exportul de vin al Șcheilor din Cîmpina, cu o vamă de o sută de aspri la bute și zece la sarcină de cal, permite în condițiile de supt Șerban-Vodă Cantacuzino (70 de bani pentru car, 7 pentru cal) ieșirea peștelui în Ardeal⁴. Într'un firziu, la 1733, generalul comandant în Ardeal, Wallis, trebui să îngăduie și el acelorași Șchei a cumpăra vin la Cîmpina⁵, și încă din 1723 se aducea sare dela Ocele muntene, fiind mai ieftină. La 1735 vedem pe negustorul brașovean Coandă păscîndu-și oile pe plaiurile muntene⁶. Șcheii rugau pe Vodă, considerat ca un ctitor al bisericii lor, să mai „lărgească opreala cea foarte strîmtă“ în ce privește exportul de vin⁷. În sfîrșit în hrisoavele domnești ale lui Constantin Mavrocordat, din 28 Maiu 1732, lui Gri-

¹ *Studii și documente*, XVI, p. 6.

² Giurescu, *l. c.*

³ *Ibid.*, p. 16, no. 21. Turcii opriseră negoșul (*ibid.*, p. 19, no. 27). Austriecei îl acuză în manifestul lor, *ibid.*, p. 50 și urm.

⁴ Hurmuzaki, XV², p. 1574, no. MMDCCCCLXVII.

⁵ *Ibid.*, pp. 1644-5, no. MMMLV.

⁶ Giurescu, *o. c.*, p. 579. — Pentru situația ce se crea Ocnelor Mari, *ibid.*, p. 579 și urm. Pentru certele Austrieilor cu Turcii dela pescăritul pe Dunăre și Olt, *ibid.*, pp. 597 și urm.; 613 și urm.

⁷ Hurmuzaki, XV², p. 1646, no. MMMLX.

gore Ghica, din 13 Iulie 1733, întărit apoi de Scarlat Ghica la 25 August 1760, se asigurau negustorilor așezați în București, al căror număr era de douăzeci și nouă, se pare, la ultima dată, păstrarea vechii taxe unice de trei sute de lei, cu pognărit cu tot¹.

Bîciul dela Cîmpulung rămînea vestit și pentru Austrieci², Lîna ciobanilor din Argeș trecea liberă în Ardeal³. Exportul de berbeci în Ardeal se făcea, cu toate opreliștile Porții. Cutare Evreu din Șilistra, care cumpăra 71.000 de oacă de sare din Slănic, avea raporturi și cu Ardealul⁴. În 1719 era vorba de a se îngădui Imperialilor exportul de potaș, pe care l-ar fi avut până atunci Englesi și „Batavi“⁵.

Pe atunci Moldova are cu Ardealul numai neînsemnate legături de graniță. Armenii din Ciuc veniau la Iași, de unde aduceau știri politice, la 1716⁶. Ai noștri își treceau și fără vamă domnească vitele la pășune dincolo⁷.

Un act al noului guvern austriac pomenește pe țeranii de lingă acest hotar cari, fără a cerceta birourile vămii împărătești, trecînd, cum se zice popular, pe la Vama Cucului, ajungeau peste Căliman până la Toplița, pe alte drumuri până la Reghinul Săsesc, până la Tîrgul Murășului și la Gherghiu, ducînd unt, brînză și alte produse ieftene ale gospodăriei lor. Ba une ori ajungeau cu carăle și până la Deva⁸. Se exporta fără a se cere nimic — afară de banul pîrcălabului de Bacău, al vameșilor și al străjerilor de Comănești, — de către oamenii domnești, „vite, boi, vaci, cai“, pești, vin și scumpie, oamenii dela hotar, ca acei din Comănești, cari mergeau, de altfel, să-și caute marfa, avînd dreptul a încărca din nou cele

¹ *Ibid.*, p. 1725. Cf. *Studii și documente*, XII, p. 28, no. XLIII.

² Giurescu, *l. c.*, p. 609; no. 385.

³ *Studii și documente*, XII, p. 21, no. XXXI.

⁴ *Ibid.*, p. 25, no. XXXVII și p. 27, no. XL.

⁵ Hurmuzaki, VI, pp. 290-1, no. CLXIII.

⁶ *Brașovul și Romîni*, pp. 334-5, no. 15.

⁷ *Ibid.*, pp. 167-8, no. XCVI; Giurescu, *o. c.*, p. 17, no. 23. Cf. și *ibid.*, p. 18, no. 24.

⁸ *Studii și documente*, VI, p. 209, no. 1.

⁹ Hurmuzaki, XV², p. 1577, no. MDCCXX.

aduse pentru a le trece în Ardeal¹. Dar materialul de informație lipsește deocamdată aproape cu totul. Tot așa și acela cu privire la activitatea lipscanilor, care se va arăta înfloritoare douăzeci de ani mai târziu.

Importanța comerțului săsesc nu dispăruse, dar îl găsim rare ori pomenit. Pe la 1700 se aduceau dela Brașov, ai cărui argintari lucrau harnic pentru un Domn bogat ca Brîncoveanu, și piuliți².

Relațiile mai importante ale acestuilalt principat sînt însă către Polonia și Rusia. La 1701, Odobeștii erau plini de negustori, abageri și cazaclii, unii iscăbind grecește³, cari aceștia merg la „Cazaci“, în Rusia apuseană, dînd vin pentru piei și alte produse rusești.

Până și vechii Șarhorodeni, făcînd comerț cu adîncul Moscovei, se păstrează în acest timp: la 1716 o moșie e cumpărată de „Gheorghiiță negușitorul, zet Nicăi Șarhorodeanul“⁴. În ce privește Polonia, dela Liov pe la 1700 se cumpărau și hamuri⁵.

Un nou comerț începuse însă a se înigheba încă de atunci. Tariful lui Brîncoveanu, pe lîngă alte articole, obișnuite, de proveniență orientală, pomeneste „povara de mărfuri venetiene și vieneze“⁶. Un negustor moldovean de la începutul secolului al XVIII-lea, Năhoreanul, vindea la Danzig⁷, vite, și exportul e cunoscut lui Dimitrie Cantemir, ca și unui anonim turc de pe la 1740⁸.

E neprețuit în această privință socotința negustorilor din Brașov, dată ca răspuns la proiectul înfățișat de guvernul imperial la 16 August 1726⁹. Ei constată că Lipsca e de mai mult timp în legătură cu Principatele, că negustorii romîni îi

¹ *Studii și documente*, VI, p. 209, nota.

² *Ibid.*, VII, p. 178 și urm.

³ *Ibid.*, p. 62, no. 21.

⁴ *Uricariul*, XI, p. 299.

⁵ *Studii și documente*, VII, p. 178 și urm.

⁶ Giurescu, o. c., p. 140, nota.

⁷ *Studii și documente*, VI, p. 544.

⁸ *Descriptio Moldaviae*, p. 31; *Revista Nouă*, III, pp. 20-1.

⁹ Hurmuzaki, XV², pp. 1613-4, no. MMMXIV. Cf., pentru relațiile Ardealului cu aceste locuri, Jickeli, I. c., pp. 100-1.

cercetează anual vestitul iarmaroc, că se urmează drumul prin țările austriace, dar și prin provinciile prusiene și prin Polonia. Arată că importul din Lipsca e așa de însemnat, încît în acest an numai negustorii bucureșteni au adus opt cară — cunoaștem pe unul din ei, la 1728, „Istratie Liptcanul“¹ —, pe cînd Brașovenii n’au fost în stare să aducă decît două. Se cere deci ca procurarea de marfă pentru piața munteană să se poată face, nu numai la Viena și Gratz, ci și la Lipsca, fără mijlocitor, la Breslau, în Silesia încă austriacă. Adăugim că și Ardelenii, ca Nica Vasile, merg la Lipsca, de unde aduc și cărți pentru cutare „șolear“ (școlar), de dincoace de munți². Compania orientală, formată la Viena în 1719 pentru negoțul pe Dunăre, se găta de activitate³.

Comerciu
cu Leipzig

Negoțul intern pare să fi fost foarte activ în tot acest timp. La București el era represintat de vechii negustori din vremea Brîncoveanului, feciorii lui Tudori, Iani, Mihul, Nica, Manu, Mihai, etc.⁴. La Craiova, de pildă, se ținea bilciu în tot timpul dela Sântă-Măria Mare pînă la cea Mică, și „neguțatorii tindeau pravălii ori cu ce fel de negoațe“, avînd și han, de la care lua venitul mănăstirea Brîncoveanului, Hurezul. Vinuri se aduceau cu acest prilej, și de sigur că părțile vecine se împărțeau la schimbul ce se făcea aici⁵. „Neguțatori“ se întîlnesc și prin orașele mici⁶. Alături de Turci, „untari“ romîni cutreierau satele⁷. În Moldova, negustori ca Gheorghe din Iași, ca Proca, ori Dima băcanul se află la începutul secolului al XVIII-lea, fiind împrumutători de bani

Comerciu
intern
la
inceputul
secolului

¹ Brașovul și Romîni, pp. 328-9.

² Studii și documente, XII. p. 30.

³ Jickeli, l. c., p. 95.

⁴ Furnică, Din istoria comerțului, București 1908, pp. XIX-XX, 6.

⁵ Studii și documente, XIV, pp. XIII-IV. Jupînul Chiriac dela Craiova făcînd negoț de „bătloage de horelcă“ și berbeci, pe la 1720-30, *ibid.*, p. 39. Un Radul băcanul, *ibid.* Un Stan băcanul, *ibid.*, pp. 42-44, no. XXXVI. Un Iane Mațuche, *ibid.*, p. 48, no. XL. În tirgușorul Hurezi chiar, un Stoica cupeț *ibid.*, p. 49, no. XLIV. La Ocne, unde Ioan Năsipeanu e județ, un Vlaicul băcanul, *ibid.*, p. 86, no. LXXXIV.

⁶ Așa văduva lui Stoica, pomenit în nota precedentă; *ibid.*, p. 55, no. LI.

⁷ *Ibid.*, p. 68. Tot volumul e plin de socotelile untului și mierii, uneri și ale caprelor și cașului.

și moșieri. Familii de negustori se continuă. Astfel acel Ioniță Arghirie, care-și lasă averea ginerelui, Teodor Pascu, cupețul ¹. Mai înainte, la 1701, e vorba de „giupînul Lupașco snă Tudori neguștoriu ot lași“². La Birlad se înflinesc nepoții lui Nan negustorul, el însuși fiul lui Iane, a cărui activitate e încă dela începutul secolului al XVII-lea ³. In negoțul lui el întrebuința și agenți, „feciori“ ⁴.

¹ Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VIII, p. 15, no. XIV; pp. 30-1, no. XXVIII.

² *Studii și documente*, VII, p. 63, no. 35, an. 1754. Negustorul ieșean Lois, pomenit la anul 1712, ține și cirezi pe moșii boierești (*ibid.*, XIX, p. 33). Lingă el apare „starostele de neguștorii“ ieșeni, Sava, la 1701 (*ibid.*, VII, p. 105, no. 11).

³ Ghibănescu, *l. c.*, p. 424, no. 15.

⁴ *Ibid.*

CAPITOLUL II

De la pacea dela Belgrad (1739) pînă la noua eră de raporturi cu Apusul (1774)

Restabilindu-se unitatea politică a județelor muntene, prin înfrîngerea Austriecilor de către Turci și încheierea de către dînșii a păcii de restituție dela Belgrad, erva de experiență austriece în teritoriul românesc se încheie. Și se poate spune că ea a dispărut aproape fără urme.

Ca pe vremurile Domnilor de țară, Constantin-Vodă Mavrocordat, suit pe tronul părintelui său, are o companie ca aceia din Sibiu, la Craiova¹, el chiamă pe vechii prieteni brașoveni la tovrășie de negoț, în 1744, însă arată ca basă a noilor legături capitulațiile existente între Împărăția turcească și aceia a Habsburgilor². La 1751-2, Grigore-Vodă Ghica fixează o singură plată pentru oi, cincisprezece bani vechi, iar văcărîtul îl reduce la un singur termin, de un „zlot vechiu, scăzînd jumătate“³.

Vinul muntean trece din nou granița; mărfuri turcești, între altele tutun, cu care face negoț în Ardeal și un Gheorghe Clucetul, pătrund în această țară⁴. Din nou oile Bârsanilor străbat văile noastre bogate în pășuni, și Domnul îi apără contra saigiilor tur-

¹ *Studii și documente*, XII, pp. 59-60.

² Hurmuzaki, XV², p. 1675, no. MMMXCI.

³ *Brașovul și Romînia*, pp. 378-81. Cf. și *ibid.*, pp. 381-2, no. 16. Cf. și scrisoarea din 1746 a lui Grigore Ghica, Hurmuzaki, XV², p. 1679, no. MMMCII. Alta a lui Mavrocordat, *ibid.*, p. 1687, no. MMMCXVII. A lui Matei Ghica, *ibid.*, pp. 1690-1. Cei opt bani de oaie ai lui Matei Ghica, p. 1691, no. MMMCXXX. Cerere ardeleană de 22 parale de vită (1762), *ibid.*, p. 1719, no. MMMCCXXI.

⁴ *ibid.*, p. 1681, no. MMMCV.

cești cari li iau fără îndreptățire cele de prăsilă. El îndeamnă la aceste legături folositoare și pe alții. Scrisoarea lui adresată „voă tuturor Romînilor și altor striini, Sași, Ungureni, carele lăcuiți în Țara Ardealului și treceți cu oile la pășune aice 'n țara Domnii Mele“, răspinge vechea dare de nouă parale, din care numai cinci vechi, dar pretinde dela cei ce-și iernează, pentru a face brînză și cașcaval numai, vitele și oile dela munte fără a se coborî la baltă, să dea și oieritul ca și ceilalți¹. Măsură care, de alminterea, va trebui desființată de nepotul de fiu al lui Grigore-Vodă, restabilindu-se în folosul mănăstirii Sf. Spiridon din București vechiul venit al ispravnicilor de o oaie la sută². În schimb, vor fi sosit aceleași fabricate apusene, întru cît nu se aduceau dela izvor chiar; ba odată Grigore-Vodă Ghica face să cumpere în Ardeal 2.000 de oacă de făină pentru Curtea sa³.

Nimic nu tulbură mult timp aceste bune relații. Fiul lui Grigore-Vodă, Matei, iea din nou măsuri contra abuzurilor făcute de beglicii, sau de saigii, desființează vechea taxă a ierbăritului și caută a atrage, cu făgăduiala de nou așezămînt, și pe sătenii din părțile Sibiiului⁴. Puțin după aceia însă oieritul era crescut dela 8 la 10 parale⁵, dar stăruințele Brașovenilor aduceau menținerea vechiului tarif⁶.

Iată în ce termini de prietenie recunoscătoare se adresează, de alminterea, preotul brașovean Dimitrie Duma către episcopul său cu privire la situația Bîrsanilor: „Să avem blagoslovenie unul din preoți a ieși în țară la București pentru un milostiv hrisov ce avem [de] la milostivii Domni pentru scutirea a opt sute de oi iertate de oierit și, prin moartea Măriei Sale Scarlat Grigorie Ghica Voevod, măcar ni s'au înnoit milostiv hrisov, făcîndu-ni și pecetluită, acum nu ni s'au prins în samă. La care înnălțîndu-să în Scaun fiul său, socotim, de ar merge un preot, nu am fi păgubași

¹ *Studii și documente*, V, pp. 157-8, no. 105.

² *Ibid.*, pp. 160-1, no. 110.

³ Hurmuzaki, XV², p. 1681, no. MMMCVI.

⁴ Cf. *Brașovul și Romîni*, pp. 385-6, no. 19.

⁵ Hurmuzaki, XV², p. 1702, no. MMMCXLVII.

⁶ *Ibid.*, p. 1703, no. MMMCLI.

de acea milă. Ce ne rugăm să avem blagoslovenie și dulce răspuns pentru această cerere ¹.”

Cînd Brașovenii stăruiră să se revie la taxele prevăzute în firman, noul Domn, Scarlat Ghica, făcu și mai mari concesii, și el adăugi făgăduiala că nu va crește vama și că va face să se iea dela vasul de vin numai o sută de parale. Boierii fură mai puternici însă decît voința lui, și astfel, la moartea tînărului Domn, aceiași Brașoveni cereau ca în timpul vacanței Scaunului Poarta însăși să iea o hotărîre. Supt noul stăpînitor Alexandru Ghica plîngerile se adăuseră, fiind vorba acum și de atragerea Colibașilor dela Bran ca să așeze în țară, și de o urcare a pogonăritului, a ierbăritului și vinăriciului. Se numi o comisiune de cercetare. Și în 1767 se capătă un termin contra abuzurilor puse în seama Domnului muntean ².

Energia acestor reclamații se înțelege ușor dacă se ține samă de faptul că supușii Brașovului din cele Șapte Sate și din Rîșnov numărau în „țară“ nu mai puțin de 4.685 de capete de vite și cai și 93.412 oi ³.

Singuri Șcheii par fi rămas mulțămiiți. La 15 August 1760 li se păstrase de Scarlat-Vodă Ghica „răfetul“ de 300 de lei cu scutire de văcărit, de pogonărit, de altă vamă decît tricesima, de altă taxă pe vin decît o sută de bani (nu zece lei) de butoiu și zece bani de sarcină, precum și de orice zaharea în grîu și altele ⁴.

Supt Constantin Racoviță se scutesc chiar de orice taxe Ardelenii cari-și coboară oile în munții noștri numai pentru a face cașcaval și se stabilește iarăși oieritul a cincisprezece bani vechi și văcăritul, cînd va fi la 66 bani pe cap ⁵. Vedem după obiceiul munții întregi arendați Birsanilor ⁶, ba une ori se aduceau și alte vite afară de cei doi cai îngăduiți la fiecare turmă, și chiar porci ⁷. Se lua măsura de a se împiedeca

¹ *Studii și documente*, XIII, p. 263, no. 140.

² *Ibid.*, VII, p. 39 și urm.

³ Hurmuzaki, XV², pp. 1729-30, no. MMMCCXLIII.

⁴ *Ibid.*, pp. 1734-5, no. MMMCCLXVIII.

⁵ *Brașovul și Romînia*, pp. 382-5.

⁶ Hurmuzaki, XV², p. 1695, no. MMMCXXVII.

⁷ *Ibid.*, p. 1699, no. MMMCXLI.

acest abus și tot odată cumpărarea de sare și de hrișcă oprită la 1754¹. Colibașii dela Bran erau mai rău atinși: Vodă credea, prin astfel de holăriri, de altfel răpede retrase, să atragă statornic în țară la dînsul pe acești oaspeți trecători². Ba cutare boieri împrăștiau la Bran zvonul că acei cari vor face altfel pot fi urcați și în spînzurătoare! Totuși porcii dela Făgăraș erau mînați și după aceia la păscut pînă în munții Muscelului³. Și trecerea vinurilor era îngăduită⁴.

Ciuma singură putuse să aducă în 1757 o întrerupere, de altfel pentru ambele Principate. Luptele din Ardeal pentru „legea veche“, răscoalele țărănești contra Unirii adăuseră în materie de vamă numai odată 3%, în materie de taxe opt aspri de o oaie, douăzeci și patru de vită.

De altfel acest negoț nu mai era cu totul în mîna Domnilor. Turcii credeau să aibă un drept la hotărîre și în această privință, și astfel două firmane din anul Hegirei 1177 (1763) fixară întru cîtva condițiile pășunatului și acelea ale exportului mărfurilor turcești în Ardeal⁵. Domnul muntean trebui să anunțe prin publicații la graniță dreptul Ardelenilor de a trece în țara lui potrivit cu vechea învoială, de și e acusat în 1764 că a ridicat taxele de mai sus, cu amenzi pe de-a-supra, în proporție enormă: 133 pentru oi, 132 sau numai 60⁶ pentru vaci, că face a se plăti pentru vin zece lei turcești de bute, un leu de sarcina de douăsprezece cofe brașovenești, un leu, 90 de bani, dacă sînt numai struguri, odată scutiți, că adauge pogonăritul. Apoi că s'a ridicat „răfetul“ Șcheilor dela 300 de lei turcești la 1.300, iar, cînd negustorii bucureșteni au refuzat acest spor, li s'au închis prăvăliile și oprit calfele. În sfîrșit că, pe lîngă raul obicei al boierilor de a-și lua adetul pășunii în brînză cîntărită după placul lor, se adauge la întorsul turmelor o dare nouă,

¹ *Ibid.*, p. 1700, no. MMMCXLIII.

² *Ibid.*, p. 1699 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 1702-3.

⁴ *Ibid.*, p. 1703 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 1722, no. MMMCCXXXII.

⁶ *Ibid.*, p. 1726.

⁷ *Ibid.*, p. 1723 și urm.

de șase parale de oaie și douăzeci și două de cal¹, că s'a cerut dela Râșinăreni arenda de 210 lei a muntelui Baiul, atunci cînd pentru întreținerea bisericii Sfîntul Nicolae din Brașov se lăsase liberă pășunea pentru o mie de vite și cai, de o sută șaptezeci și doi de ani²; că s'a oprit vînzarea și tăierea pentru oi și capre³. Vama fusese îndoită.

Cu acest prilej se dă și lămurirea deplină a rostului beglicgiilor. Sirbi creștini — unul se chiamă Alexie —, ei vin la noi în April, cu scrisori dela Casap-bașa, și ieau după plac ce e mai bun în turme, „aruncînd“ „bani“. Căci, dacă alți negustori plătesc un leu pentru oaia noatină (de un an), ei nu dau mai mult decît jumătate; alții dau pentru o oaie mare fără miel 50 de parale, iar aceștia numai 105 aspri, adică 35 de parale, deci cu 45 de aspri mai puțin; un berbec mare sau și o oaie cu miel le plăteau negustorii cu doi lei, iar beglicgii numai un leu și trei parale. Se luaseră în aceste condiții, în ultimul timp, 8.643 de capete pentru 6.658 taleri și 19 aspri⁴.

Ștefan-Vodă Racoviță se îndreptăți prin propriile greutăți ale Domniei sale, prin cele moștenite dela frate și hotărî, la 16 Iunie 1765, că nu se va plăti mai mult de oaie decît 16 parale și jumătate, *deci mai mult ca de două ori suma prevăzută în firmanul citat* — dar și o oaie la zece —, iar de vită decît șazeci și șase bani, pe cari deci îi menține. Ardelenii rămîn îndatoriți a vinde beglicgiilor sau saigiilor șapte și nu treisprezece capete la sută, fără a se atinge nici meni de uneltele stînei sau de cîni. Cît privește prețul, ei trebuie să rămîie satisfăcuți cum că el se va îmbunătăți⁵.

Privilegiul acordat în Ardeal, la Brașov și Sibiiu, Companiei Grecilor (1758), apoi și acelei a Armenilor (1774) contribuie esențial la întreținerea unor relații mai strînse cu acele părți⁶.

În Moldova și pentru aceasta epocă raporturile cu Ardealul

¹ *Ibid.*, p. 1726.

² *Ibid.*, p. 1728, n-rele MMMCCXX-XL.

³ *Ibid.*, p. 1726, no. MMMCCXXXVI.

⁴ *Ibid.*, p. 1730, no. MMMCCXLIII.

⁵ *Ibid.*, pp. 1728-29, no. MMMCCXLI.

⁶ Jickeli, *l. c.*, p. 103.

sînt mult mai rare, de și Constantin Racoviță are corespondență cu Compania din Sibiu¹. Exportul de vite continuă, ca și al peștelui, pe care acum „năvodarii“ îl ieau din Brateș², une ori pe sama unui Turc, arendaș³. Pe la Cîmpulung, unde localnicii pretindeau că sunt scutiți de vamă, se treceau vite și se aduceau mărfuri ungurești⁴, luîndu-se vama pe „tar“ (povoară) un potronic pentru Domn, unul pentru Vornicul local⁵. Bîrsanii dela Cașin, Cășinenii, ca și Sovejenii, îngrășă la oi și până la o mie de porci din Ardeal⁶. Cînd se încearcă a li se lua un miel de perdea, ei refuză⁷. Odată generalul din Sibiu cumpără doi armăsari, un început de remontă⁸, continuat de ofițeri francesi, cari la 1767 exportau cai moldovenești și tătărești⁹. Avem o urmă de raporturi între Armenii din Moldova, ca un Toros, și cei din Gherla ardeleană¹⁰. Ba la Iași se afla în 1741 un Armean, care cu doi „feciori ungureani“ și cu doi „copii iar din Țara Ungurească“, „umbă cu negoț de Brașov“¹¹. Brașovenii li stau alături: la 1775 îi găsim și în Birlad¹².

În ce privește comerțul cu Turcia, avem aceiași negustori cari merg pînă la Constantinopol, dar une ori înaintează mai departe decît noul centru de comerț bulgăresc care e la Sliven, de unde aduc bumbac și „zăblaie“ de postav prost, probabil de șaiac¹³.

Pentru această epocă avem însă o sumă de știri despre

¹ *Studii și documente*, XII, pp. 57-9.

² *Ibid.*, VI, p. 231, no. 177.

³ *Ibid.*, no. 179.

⁴ *Ibid.*, p. 371, n-rele 1203, 1207.

⁵ *Ibid.*, p. 378, no. 1270. V. și *ibid.*, p. 434, no. 1635.

⁶ *Ibid.*, p. 231, no. 190.

⁷ *Ibid.*, pp. 333-4, no. 876., Cf. *ibid.*, p. 334, no. 882. Pentru *trăsura* lor, *ibid.*, p. 340, no. 936. Cărăuși, „chirigii“, la Galați pentru pește, *ibid.*, p. 287, no. 561.

⁸ *Ibid.*, p. 239, no. 249.

⁹ Hurmuzaki, *Supl.* I, 1, pp. 748, 762-5, 769

¹⁰ *Studii și documente*, VI, p. 280, no. 528.

¹¹ *Ibid.*, p. 329, no. 836.

¹² Antonovici, *Doc. Birlădene*, pp. 14-5, no. X.

¹³ *Brașovul și Romîni*, pp. 337-9.

negustorii de țară, despre rosturile și prăvăliile sau dughenile lor, despre realitatea modestă a vieții lor.

Cum se înfățișa piața într'un târg moldovenesc se vede din reglementația dela 1761 privitoare la Suceava: de-o parte „Lipovenii, căldărarii, ciobotarii, opincarii, tălpălarii, sărarii“, de alta, „olarii, steclarii, păscarii cu marfa lor și pitărițele cu pita“, în altă lature „carăle cu făină sau cu alte legumi“, care „să nu între la fața târgului, în dugheni, nici de cum, ce să stea cu rânduiala lor, la locul ce s'a socotit să dea îndămână..., adică la locul ce este slobod deșchis“¹.

Întîlnim, ceva mai tîrziu, și „o dughiană de scînduri pe roate mișcătoare“ la Herța². Orice dughiană era îndatorită la „schimburi de spre neguțtori“, la darea către Agă (și „plimbarea“ lui), la plata „fănarului“, încă din 1740³.

Cum era o prăvălie atunci se vede din procesul bisericii ieșene Sf. Nicolae cu un Evreu Mendel, „Mindilă“ „dînd jalbă preuții Mării Sale lui Vodă cum că este om gîlcevitor între mahalagii“. Vornicii de Poartă află la el, pe lîngă „sobă și cuptior“, „paturi i lavite“ și „două dulapuri și polițiile... și masa“⁴. La dughenile Goliei se dă chiria de un leu pe lună⁵.

Cutare altă dughiană „în Tîrgul-de-sus, pe podul Hagioai, în rîndul dughenilor de la vale, unde să vinde peștele cel proaspăt“, cumpărată de la un tipsier evreu, are pivniță, hrubă cu gîrliciu de lemn, „în care pivniță își ține Jidovul cîte un poloboc doai de băătură“; apoi se face un cerdac cu cașcioară⁶, totul pe preț de 20 de lei. Procesul din 1741 al Evreului David din Chișinău cu negustorii de acolo, Tănase Hîncu, Ion Costîn, Dumitrașcu Budul, Păladi și Andronic Gratea, arată ce se afla într'o dughiană de atunci: „un poloboc de

¹ *Doc. Callimachi*, I, p. 447. Se pomenesc dughenile lui Constantin băcanul, lui Ioniță Foti, lui Ivan Arman (*ibid.*), casele lui Piele Albă Armeanul (*ibid.*, p. 448). E și „Ulița datornicilor“ (*ibid.*).

² *Studii și documente*, V, p. 65, no. 295.

³ *Ibid.*, VI, p. 441, no. 1660. Pentru mortaslpia din 1740-1, Furnică, o. c., pp. 13-14, no. x.

⁴ *Studii și documente*, V, p. 109, no. 142. Cf. și p. 110, no. 149.

⁵ *Ibid.*, VI, p. 231, no. 176.

⁶ *Ibid.*, p. 260, no. 415.

meseria la
Suceava din
1761

holercă de 80 de lei și 1.100 ocă tutun, 75 ocă bumbac tare, piei și orez de 120 de lei, frînghii de 70 de lei, un poloboc de dohot de 32 de lei, 60 drobi de sare, 30 ocă de aramă, 30 părechi ciubote și ceva oale¹.

Cît de importante erau, însă une ori afacerile, se vede din faptul că un singur negustor al Capanului, cunoscut de călătorul Boscovich, cumpărase pentru Bairamul aceluia an 60.000 de berbeci².

Regulamentul lui Grigore-Vodă Ghica pentru mortasipie ne face să vedem carăle stînd cu poloboace de horilcă și de rachiu, cu pește sărat și proaspăt, cu făină, cu raci, cu miere, „ce vinde cu bani gata la Turci“, în poloboace și putini, cu perje și oloiu (uleiu) cu vin, cu cofe, cu sare, cu „despicături de curechiu“, cu harbuji și poame, cu brînză, cu coase, cu dohot, plus „precupeața ce vinde în tîrg“, „neguțtorii ce scoate negoț la tarabă de toată săptămîna“³. Încă înainte de 1778 aflăm în Iași cafeneaua⁴.

Numele negustorilor mai cunoscuți nu sînt rare. La Suceava ei erau mulți, la Iași juca un rol „Matei Bantăș, neguțtorul“⁵, la Botoșani, lingă bogatul Manole, un Dimitrie⁶. Un „Iane Vinețianul“ arată prin numele său chiar, în 1754, de unde vine⁷. Un Stîhi-și ținea la Botoșani, contra voinții orașenilor, vite pe moșia tîrgului⁸.

De sigur că numărul negustorilor de țară va fi continuat încă să fie însemnat la București, unde Miha negustorul, proprietar de moșii, dar silit a trăi doi ani din banii luați cu împrumut fără dobîndă dela Spătarul Mihai Cantacuzino,

¹ *Ibid.*, p. 265, no. 442.

² Ed. *Uricariul*, XXIV, p. 289. Același socoate un export de boi în Apus, cite zece ughi unul, unul de 10.000 de cai, cite 20-30, de 200-300.000 de berbeci, de 300.000 chile de grîne (la Constantinopol) (*ibid.*).

³ *Studii și documente*, VI, p. 449, no. 1700.

⁴ *Ibid.*, p. 107, no. 163.

⁵ *Ibid.*, p. 45, no. 103.

⁶ *Doc. Callimachi*, II, p. 9, no. 14; p. 11, no. 221 și urm.; p. 19, nrele- 41-2.

⁷ *Ibid.*, p. 17, no. 36; p. 19, no. 42; p. 23, no. 50.

⁸ *Ibid.*, pp. 32 și urm., 73.

se preface încă supt Brîncoveanu în călugărul Misail¹. Ba vedem pe Vodă însuși puind înainte pe cite un om de casă pentru a căpăta niște prăvălii în Șelari, ajunse în minile unor boierinași, în vederea unui schimb cu egumenul de Comana, care avea pămînt lîngă Potlogii Brîncoveanului². Giuvaergiu mai de frunte era în 1763 un Hagi Chiriac³. Un Hagi Chircu putea împrumuta lui Ioan-Vodă Mavrocordat, la 1717, 10.000 de lei, cu mai mult de zece la sută pe lună.

La Craiova, un Pantazi, în legături de afaceri cu boierii ocupației, pare a fi jucat un oarecare rol: era împrumutător și negustor de oi⁴. Cunoaștem pe cupețul Nica și pe fiul său Caloian din Buzău⁵, pe cutare abagii, băcani din Ploești încă din 1756⁶. Negustorii localnici făceau împrumuturile cu zece la sută pe lună⁷. Unii întreprinzători de-ai noștri mergeau până în Țara Căzăcească⁸.

Avem și condițiile asociațiilor. Astfel între Dumitrașcu și Letter se face la 1720 învoială ca „afară din capete să fim frați, ori pe pagubă au pe dobîndă; ce vom căștiga să fie din doao⁹”.

Negustorimea românească se păstrează mai puternică, în Moldova decît la Munteni. Incă din epoca precedentă, Toma negustorul vinde lui Duca-Vodă cel tînăr „niște negoț ce-au dat la Cămară“, pentru care acesta-i rămîne dator¹⁰. Băcanul Gheorghîță al lui Ristodor, Șerban Gîndul, Iacoma-chi făceau negoț la Iași, Afendulea la Botoșani¹¹. Cutare

¹ *Studii și documente*, V, p. 307, no. 57; p. 310, no. 769. Un Iane negustorul, nepotul lui Andrei, în 1696; *ibid.*, p. 309, no. 64.

² *Ibid.*, p. 313, no. 76.

³ *Ibid.*, p. 328, no. 120.

⁴ Giurescu, *o. c.*, p. 182, no. 152.

⁵ *Studii și documente*, V, p. 317, no. 86.

⁶ *Ibid.*, pp. 546-9, n-rele 3-4.

⁷ *Ibid.*, p. 499, no. 79.

⁸ *Ibid.*, p. 329, no. 125.

⁹ *Ibid.*, p. 499, no. 79.

¹⁰ *Ibid.*, p. 491, no. 51.

¹¹ *Ibid.*, p. 98, no. 92; p. 227, no. 63. Starostea de curălari, un bacal Panăiti, *ibid.*, p. 104, no. 116.

¹² Furnică, *o. c.*, pp. XX-XXI.

boier e silit a-i da lui Toma o moșie pentru datoria de trei sute de lei¹. Mai tirziu un negustor din Ismail, din „Smil“, duce marfă în Polonia, pe la Soroca la Movilău². Un Sandul Tuduri sau Panait e cupeț la Iași, un Ion Niță Loizu, un Os-machi, uu Pană, mort în 1741, făceau negoț tot la Iași, și un Andronachi, un Nicolae, un Manole⁴ la Botoșani³. Pe lângă „chervăsăria“ oficială, cu Turci, aflăm pe a lui Macarie⁵.

O mare parte din negustori era însă de origine străină. *Armenii* veniau și din Constantinopol, așezându-se în țară, dar mai ales din Polonia cu cirezile de boi pe care le în-grășau pe șesurile bogate în fînațe ale Moldovei⁶. Scutiți de olace și conace, ei aveau judecata numai la Domnie. Vitele lor sînt așezate la Cîmpulung și fără voia locuitorilor⁷. Cînd beglicgiii caută a-i împiedeca de a lua capre pentru „săf-tiene“, Domnul intervine: „știi că capre pentru treaba Îm-părăției nu trebuie“⁸. Exemplul Armenilor e imitat apoi de Romîni, cari „cumpără moșii“ pentru îngrășatul vitelor, ca Gheorghe Mere Acre la Hirlău⁹. Unii din aceștia se așează în țară, și astfel cutare Armean din Roman făcea comerț cu Sniatynul¹⁰.

Privilegiile lor au fost tipărite și în lucrarea agentului consular austriac Raicevich¹¹.

La 16 Iunie 1734 se decreta iertarea lor de „hîrtii“ și de

¹ *Studii și documente*, V, p. 133, no. 65.

² *Ibid.*, VI, p. 213, no. 34.

³ *Ibid.*, p. 264, no. 436.

⁴ *Ibid.*, p. 221, no. 89; pp. 223-4, no. 119; p. 233, no. 199-201; p. 247, no. 329; p. 253, no. 381.

⁵ Un proces pentru miere, *ibid.*, pp. 257-8, no. 397. Cf. *ibid.*, p. 258, no. 400.

⁶ V. și *ibid.*, VI, pp. 234-51, no. 218; p. 236, no. 233; p. 334, no. 880. O încercare a Turcilor de a împiedeca aceste relații aduce intervenția lui Ioan Potocki, castelanul de Cracovia, la 1751; Hurmuzaki, VII, p. 3. Scrisoarea lui Constantin-Vodă Racoviță, protestînd de bunele lui intenții în anul 1755; *ibid.*, pp. 5-6. Cf. și *ibid.*, p. 12.

⁷ *Studii și documente*, VI, p. 233, no. 198.

⁸ *Ibid.*, p. 349, no. 1022.

⁹ *Ibid.*, V, p. 64, no. 292.

¹⁰ *Ibid.*, VI, pp. 231, no. 184.

¹¹ *Ibid.*, pp. 271-2, n-rele 486-7; Raicevich, *Osservazioni*, anexe.

„angarii“, de orice dare afară de vamă, cornărit și cuniță pe cai ¹. Supt Grigore Ghica, după privilegiul din 1739, ei plăteau cornăritul de un leu la fiecare bou de negoț, la vitele și „hergheliile de iepe“ din țară, patruzeci de bani cunița, pe lângă patronicul starostelui de Cernăuți, leul de cireadă al vameșilor dela „otace“ și patru bani grămăția, precum și doi potronici de cireadă călărașilor dela hotar. Aveau voie a lua 200 de stoguri de fin domnesc la Botoșani, cu 2 lei vechi stogul, a-și ținea ciobani unguii și moldoveni cu bir special. Supt Constantin Mavrocordat, erau datori a da 40 de bani de vită și cuniță de oaie câte 60 de bani și deseatina de stupi, de zece bucate un leu ². În anume condiții plăteau și caii lor ³.

Armeni sînt asociați cu negustorii romîni, nu numai în Suceava, ci și în Roman ⁴, apoi la Chișinău ⁵. La 1741, Grigore-Vodă Ghica vorbește „de oamenii rumîni și armeni, tîrgoveți de Roman“ ⁶. Acești Armeni din tîrgul lui Romașco-Vodă sau Romașcani aveau, de altfel, prăvălii și la Neamț, la Bacău, la Tîrgul-Frumos ⁷.

Un nou șir de Armeni, veniți de-a dreptul din Turcia, apar încă în acest timp. Ei se așează în grupe la Botoșani. „Jupănul Ioanes, neaguțitoriu arman din Eș“, care cumpără vie la 1742, nu aparține, de sigur, vechilor neamuri cu nume românești ⁸, ca și Hagi-Lelan din Botoșani, totuși soțul unei Romînce ⁹. La Iași stau alături Hagi-Mane cu starostele Andronic ¹⁰, apoi aflăm pe un Ion Mardaros ¹¹.

¹ Cf. *Studii și documente*, I-II, p. 438. — Privilegiul din 15 Novembre 1759, *Doc. Callimachi*, I, p. 417, no. IV; II, pp. 2-3, no. 248.

² *Studii și documente*, VI, p. 372, no. 1210. Cf. și *ibid.*, pp. 378-9, no. 1277.

³ *Ibid.*, p. 436, no. 1641.

⁴ *Ibid.*, p. 341, no. 941.

⁵ *Ibid.*, pp. 366-7, no. 1163.

⁶ *Ibid.*, p. 210, no. 5; p. 214, no. 61; p. 239, no. 250.— Armenii cari vînd mătasă la Munteni, Furnică, *o. c.*, pp. 25-6.

⁷ *Studii și documente*, IV, pp. 564-5.

⁸ *Ibid.*, V, p. 238, no. 97; *Inscripții*, I, p. 219 și urm.; *Istoria Romînilor în chipuri și icoane*, ed. a 2-a Craiova, 1921, p. 171 și urm.

⁹ *Studii și documente*, VI, p. 213, no. 45.

¹⁰ *Ibid.*, p. 230, no. 167.

¹¹ *Ibid.*, p. 265, no. 443.

Testamentul lui Nicolae Bașotă la 1721 și însemnările pri-
vitoare la ginerele său îi arată datori, nu numai cunoscutului
Toma și lui Gavril negustorul, lui Cărăcaș Armeanul — pro-
porția se poate desluși din lista de datorii —, dar și unor
Turci: Mahmud Derviș-oglu din Roman, Husein serda-
rul, Omer Turcul, Hagi-Ismail, Mehmed Murteza-oglu, Ha-
san-Aga și Hagi-Halil-oglu din Roman, Ali, fiul lui Mahmud
din Iași, un alt Turc din Iași, „ce-au fost chizaș Costa Sîrbul“¹.
Până și localități mici, ca Agiudul, își aveau, și după 1774,
Turcul local, cămătar².

Și în de obște ei apar în această calitate de capitaliști. Dacă
un Evreu de Țarigrad, Iacob, făcea împrumuturi încă din
1598³, la 1723 apare datoria „la un neguțitor turcu, ce-i zic
Cuciuc Murtaza“ a unui boierinaș moldovean, căpitanul de
dărăbani, Hîncu⁴. „Neguțitorii de bani“, Turcii, cari practică
împrumul cu dobîndă celor cu „dăjdi și nevoi“ pentru a-i
„strînge“ pe urmă, sînt acum întrați în obiceiul țerii⁵. Cîte
un biet om la vreme de foamete „fiindu lipsă mare de pînina
și neavînd nicio putere și murînd de foamea cu femeia lui
și cu copchii lui și o sor'a lui, și neavînd de ci să să
apuce“, merge la un Hagi-Ismail, care dă cu dobîndă de zece
la sută pe lună: „din dzece lei, unsprezece lei pã lună“⁶. Nico-
lae Costin cronicarul are datorii la Hagi-Ismail și la „Hagi-Emeneh
Turcul“⁷. Tăutulăștii rămîn datori vre-o zece ani lui „Mahmut
Turcul“, care, milos, li iartă dobînda și o parte din capital⁸.
Lupu Costachi cere dela Hagi-Ismail, și Hasan Chiurdoglu din
Constantinopol împrumută pe alți boieri⁹. Și Domnii, cum e
casul cu Constantin-Vodă-Duca, dator „lui Hagi-Osman, negu-
țitoriu de la Enichiiu“¹⁰, n'au ce face și aleargă la același

¹ *Ibid.*, XVI, p. 371 și urm.

² *Ibid.*, VII, p. 331, no. 72.

³ *Uricariul*, X, p. 113.

⁴ *Studii și documente*, V, p. 53, no. 242. Cf. *ibid.*, no. 243.

⁵ *Ibid.*, p. 51, no. 235.

⁶ *Ibid.*, pp. 50-1, no. 234.

⁷ *Ibid.*, p. 133, no. 65; VI, p. 545. Cf. *ibid.*, V, p. 229, no. 72.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 236, no. 88. Cf. *ibid.*, VI, p. 40 și urm. (an. 1720). Un Turc
are omul lui în Moldova, *ibid.*, p. 96, no. 118; p. 242, no. 275; p. 254, no.
387; p. 297.

¹⁰ *Ibid.*, V, p. 52, no. 240.

izvor de bani, într'un timp cînd Turcii întrebuițau tot mai mult pentru afaceri, și cu deosebire aici în Moldova, unde veniau de la Bender, apoi și de la Hotin, puterea lor politică. Acești cămătari, cari știau totdeauna să-și recapete banii, se așezau și prin ținuturi: la 1759 găsim pe unul la Huși¹, la 1731 încă pe „Umir Turcul“ și Ali Beșleaga la Botoșani, pe alții la Agiud². Săracii se îndatorau a da o oaie, ori perje (prune), nuci, în loc de bani Turcilor, cari pentru acest scop umblau prin țară, unii cu pește sărat, cu băcăni, făcîndu-și dughene³.

Chiar în negoțul obișnuit însă, la negustorii de țară, la Ardelenii care cutează a merge până la Constantinopol⁴, încep a se adaugi străini. Vedem la 1760 pe un Evreu, Avram, care vine ca un capitalist, dispuind de pungii de bani și ieia împreună cu Ardeleanul Oprea Floroiu și cu tovarășii lui un munte la Bran pentru a face „cășării“⁵. Vor mai veni și alții. Înainte de 1760 Turcii se întindeau și la arenda de moșii, ca „Suliman binbașa Diianul, din Diu“, și trebui un ordin special al Porții ca să lipsească Turcii cu stăpînirea din pămîntul Țării-Românești, răsкупpărîndu-și boierii pămînturile⁶. Negustorii din Siștov aveau vie pe malul stîng unde se așezase și mutaveliul, „mutaful“ de acolo, precum aiurea subașa din Daia, „voevodul“ din Dăieni⁷. Un Hagi-Mustafă Giurgiuveanul se înțelege cu un Vlădescu pentru ca Turcul să-și facă moară pe vadul lui, dîndu-i „chiria vadului“, ceia ce însă nu îndeplinește⁸, și găsim și creștini acolo, ca Hagi Tănase și tovarășul Iorga, cari fac o danie spitalului Pantelimon⁹.

¹ *Ibid.*, p. 61, no. 278. Dar și cite un biet meșter turc ca „Mustafă Turcul potcovarul“, a cărui femeie se chiamă Măghiula și fiul Dimu (*ibid.*, p. 74, XIII). Cf. *ibid.*, VI, p. 212, no. 25.

² *Ibid.*, p. 242, no. 275; p. 297.

³ *Ibid.*, p. 210, no. 52; p. 214, no. 61.

⁴ Hurmuzaki, XV², p. 1719, no. MMMCCIX.

⁵ *Brașovul și Romîni*, pp. 388-9, n-rele 22-4.

⁶ *Studii și documente*, V, pp. 326-7, n-rele 117-8. Episcopul de Siliștria era silît mai înainte să-și vindă moșiile de pe malul stîng; *ibid.*, p. 328, nota.

⁷ *Ibid.*, pp. 502, 504.

⁸ *Ibid.*, p. 492, no. 56.

⁹ *Ibid.*, p. 498, no. 73.

Cît privește pe Grecii dintre Turci, negustorul Zaharia Dogagioglu, din Moreia, iea pe o Ciocîrdia la 1754, fiind privilegiat cu iertarea de vinăriciu, dijmărit și văcărit ¹.

Negustori turci, cari nu făceau nici camătă, nici creștere de vite, veniau pe apă, ori pe la Munteni, din Rumelia la Iași, plătind și vama de șase lei vechi pe povară, „după străvechiul obicei“. Cînd ei încearcă să treacă din Reni-Tomarova, unde-și luau cară, în Polonia, Domnia se opune: „că, de om înțelege“, se spunea vameșului de Galați, „c’au trecut vr’unii niscarva care, să știți că urgia lui Dumnedzău va lua“ ². Acești negustori venind pe la vama din Greceni, dădeau șapte lei vechi de aceeași „povoară“ ³.

Erau printre ei și oameni pașnici. Un Hagi-Mustafa Surdul e creditorul plin de răbdare al Calmășului din Botoșani ⁴. De unii din acești Turci se vorbește cu prietenie. Astfel și „Ahmet neguțitorul din Bărlad“ face o cumpăratură dela o Vorniceasă ⁵. Cara-Hasan, „care au trăit într’aci siliștioară ca la douăzeci și mai bine de ani“, are cîșla, „zămnicile“, „bucatele“: „acel Turc de apurare le era făcător de bine, de lua bani dela dînsul“ ⁶.

O nouă categorie de Turci apar pe acest timp, negustorii lazi, veniți din Asia-Mică pe Mare, făcînd comerț mai ales cu vitele, pe care le cresc în odăile lor basarabene; ei sînt un element rău și tulburător, „zulungii“, „tălhari și chesăgii“, așa încît une ori trebuiau puși în fiare ⁷, de și unul din ei, Cuciuc-Celebi-zadè, e prieten al lui Vodă ⁸. Se așează deci la Galați un Serdar turc, cu ieniceri și Arnăuți, „ca să apere pe oame-

¹ *Ibid.*, no. 74.

² *Ibid.*, VI, p. 372, no. 1212.

³ *Ibid.*, p. 374, no. 1228.

⁴ *Doc. Callimachi*, II, p. 21, no. 45. Cf. și *ibid.*, p. 19, no. 42.

⁵ Furnică, *o. c.*, pp. 8-9 (an 1717).

⁶ *Doc. Callimachi*, I, p. 431, nota 1. Un Turc în 1728 (*Uricariul*, XXI, pp. 383-4). Hagi-Mahmet la Roman în 1745 (*Studii și documente*, VII, p. 94, no. 20).

⁷ *Ibid.*, VI, p. 212, no. 24. Se smomiau și oameni din Moldova în raiete; *ibid.*, no. 26.

⁸ *Ibid.*, pp. 342-3, no. 959.

nii lăcuiitori de spre Turcii zulumgii“, el este acela care pune în fiare¹. Unii poartă afaceri în Brăila, cu aceleași apucături². Alții își aveau sălașul la Focșani³, unde își făcuseră, ca și la Odobești, în care localitate aflăm iamacii brăileni, și corturi, cafenele, mesernițe pentru iarmaroc⁴. Țara era plină, mai ales partea răsăriteană, de cișlele lor⁵, și se vorbea numai de acești Turci „zulumgii“, „răi“⁶, pe cari Domnia trebuia să-i izgonească. Se aprinseră atunci și casele „Chiurzilor“, ale „Curzilor“, asociați cu Lazii⁷, oprindu-se orice arendare de moșie la ei⁸. Ieșirea Turcilor din orașe nu mai fu permisă⁹. Nu mai vorbim de relațiile pe care Turcii din raialele Bendeului și Hotinului le aveau cu Evreii Polonilor din față¹⁰.

Totuși și după măsura izgonirii, adusă la îndeplinire, cum o arată și cronicile, cu cea mai mare asprime¹¹, de un Domn dispunând de o așa de mare influență la Poartă ca Mavrocordat¹², rămaseră în anumite condiții Turcii, cu păstori, „bucate“, „odăi“ sau „cișle“. Astfel acel „prieteni al Mării Sale, Cucuic-Celebi-zadea“, căruia îi dă voie să-și întoarcă oame-nii dela Vitotești, unde se mutaseră pe vremea tulburărilor, la locul d'întăiu. „Ce, când să va rădica, de vor pricinui ceva

¹ *Ibid.*, p. 222, no. 105; p. 230, no. 171; p. 243, no. 289; p. 244, n-rele 293, 296; p. 287, no. 565; p. 405, no. 1527. Un bairactar în fiare, *ibid.*, p. 223, no. 112. La Soroca, la Orheiu, *ibid.*, p. 306, no. 655. La Bender și *ibid.*, no. 181. Cf. *ibid.*, p. 330, no. 846. Un emir tatar arestat, *ibid.*, p. 236, no. 228. Ciobani de-ai Turcilor, *ibid.*, p. 290, no. 576.

² *Ibid.*, p. 231, no. 187.

³ *Ibid.*, p. 236, no. 224.

⁴ *Ibid.*, p. 244, no. 300; p. 298, no. 619.

⁵ *Ibid.*, p. 282, no. 536.

⁶ *Ibid.*, p. 283, no. 543; p. 290, no. 580; p. 304, no. 644.

⁷ *Ibid.*, p. 286, no. 555.

⁸ *Ibid.*, p. 289, no. 574. Cf. și *ibid.*, p. 290, no. 576.

⁹ *Ibid.*, p. 291, no. 583-4. Mori tătărești arse, *ibid.*, p. 373, no. 1220.

¹⁰ *Ibid.*, p. 243, no. 283.

¹¹ Hurmuzaki, X, pp. XVIII-XX.

¹² Pentru Turcii „oameni buni umblînd prin sate cu neguțitoria“, *Studiile și documente*, VI, p. 344, no. 972. Ei umplu și orașele de peste Prut; *ibid.*, p. 348, no. 1008. Un Laz se face creștin, Sava; *ibid.*, no. 1016. Un Panait Lazul, Furnică, *o. c.*, pp. 15-8, n-rele XII-III.

vr'unii din răzeși, să nu le dea ascultare, de vreme ce dum-nalui iaste om mare¹.

La Vaslui, fîrgoveții ajunseră a se plînge de „slugile și ar-gații Turcilor“, cari nu voiau „să dea agiutor la mezil și la altele poronci dinpreună cu târgoveții“². Tot așa și la Birlad³. La Tecuciu era odaia „casabașii-agalar“⁴. Pretutindeni se aflau dughenile lor, dar în aceste privinți se menținea vechiul prin-cipiu: „Turcii casă și aședzare în Moldova n'au, ci, cînd apucă să șadă, să caute neguțtorii lui; că, neurmându poroncii, i s'a triimete de l-a aduce aici (la Iași) și să va pedepsi cu urgie“⁵. La Dorohoiu se ridică dughenile și se strică și cafeneaua ce o făcuseră⁶.

Numărul Turcilor așezați în Iași era chiar destul de mare pentru ca, la 1767, fiind vorba de deschiderea unei prăvălii a Iesuiților, a „Iazoviților“ din Iași, Aga să fie invitat a se întovărăși cu „doi, trei negustori turci și cîteva din rufetul băcalilor“⁷. Acești Turci din Iași erau și ei supuși unui beșleagă, și acesta avea dreptul, pe care-l întindea de multe ori și asupra Moldove-nilor, de a lua cîte un leu de butea de miere, nefiind asu-pră-li altă sarcină⁸. Afară de cei recunoscuți, erau însă și mulți alții, așa încît a trebuit să se cheme pentru cei de la Bosance adalți, precum și pentru cei de la Botoșani și Su-ceava, un ceauș împărătesc⁹, pe un timp cînd o astfel de pază era necesară și la Baia, Suceava și Siretiu¹⁰. La Piatra Neamțului începuse marele negoț cu lemne, și la 1741 se afla acolo șezînd „de vr'o douăzeci de ani“ un anume Mahmet¹¹.

¹ *Ibid.*, pp. 342-3, no. 959.

² *Ibid.*, p. 350, no. 1031.

³ *Ibid.*, p. 366, no. 1155.

⁴ *Ibid.*, pp. 363-4, no. 1130. Pentru Birlad, și *ibid.*, p. 289, no. 573; p. 372, no. 1213.

⁵ *Ibid.*, p. 353, no. 1055.

⁶ *Ibid.*, p. 357, no. 1081. Alți Turci la Vaslui; p. 367, no. 1165. Tot așa la Galați, *ibid.*, pp. 350-1, no. 1033.

⁷ *Ibid.*, I-II, p. 110, no. LX.

⁸ *Ibid.*, VI, p. 281, no. 530.

⁹ *Ibid.*, pp. 281-2, no. 535; p. 303, no. 638. Turc la Iași, băcan, ră-nind un Grec, *ibid.*, p. 290, no. 578. V. și no. 579.

¹⁰ *Ibid.*, p. 303, no. 638. Cf. și *ibid.*, no. 640.

¹¹ *Ibid.*, p. 305, no. 649.

Binà-Emini din Constantinopol avea grija acestui comerț¹. Iar cei din Hotin², uniți cu Armeni, apăreau la iarmaroacele din Suceava, Botoșani și Roman pentru a lua vite, pe care le treceau apoi pe la Cernăuți, Mohilău și Soroca³; ei aveau stupii și oile lor⁴. Cîte un Turc din „Țara Turcească“, precum e bivoivoda din 1736, încheie o convenție anume cu Vodă pentru pașterea oilor lui⁵.

În sfîrșit Turcii din raia făceau adesea pe intermediarii, cumpărînd pentru Poloni boi la Roman și la Botoșani⁶ sau aducînd oi din Polonia⁷. Un Hasanachi era așezat la Orhei⁸. O scrisoare din corespondența lui Constantin-Vodă Mavrocordat arată că „Turcii brăileani⁹ și de pe aiurile și Tătară mergu la acele părți de fac alișveriş, cumpărând vaci, oi, unt și altele“ și „fac multă supărare lăcuiitorilor, că le iau fân, ordzu cu sila și fără de bani, și altele mai fac¹⁰“. Cei din Bender refusau vama căruțelor și a peștelui¹¹. Alți Benderlii pășteau vite supuse la cunița¹². Și în sfîrșit negustori dela Smil își aveau rosturi de sare în Moldova¹³. Găsim pînă și orașe, cu Vornicul în frunte, care împrumută dela Turci¹⁴.

Viața acestor negustori ni e cunoscută. Întrebat ce fac Turcii

¹ *Ibid.*, p. 306, no. 652. În părțile Orheiului și Sorocăi erau Turci cari dădeau bani „pe miiare și pe hanos“ și mai aveau stupi și oi; *ibid.*, no. 655.

² Pentru cunița „neguțtorilor iniceri dela Bender“ (1731), *ibid.*, p. 433, no. 1631.

³ *Ibid.*, p. 376, no. 1249.

⁴ V. Pentru „vitele lor cari le poartă odaia după oi“; *ibid.*, p. 433, no. 1631.

⁵ *Ibid.*, pp. 435-6, no. 1638. Avea 2.500 de oi.

⁶ *Ibid.*, p. 246, no. 321. Un Evreu din București iea pe o Evreică din Botoșani; *ibid.*, p. 254, no. 390.

⁷ *Ibid.*, p. 374, no. 1226. Hotinceni cumpărînd vite, *ibid.*, p. 326, no. 817.

⁸ *Ibid.*, p. 406, no. 1533.

⁹ *Ibid.*, p. 339, no. 926.

¹⁰ *Ibid.*, p. 305, no. 649.

¹¹ *Ibid.*, pp. 307-8, no. 660. Turci bețivi de horilcă, *ibid.*, no. 662.

¹² Ciobanii lor, *ibid.*, p. 324, no. 799.

¹³ *Ibid.*, indicație pierdută.

¹⁴ *Ibid.*, p. 312, no. 705.

dela Galați, pîrcălabul din 1741 răspunde că li s'a stricat „cafeniaoa“ de „Hasan Salahor, ogiacul cafenelii“, care „au închis și cafeniaoa și feredeul“. „Giamii aice am cercat și n'au Turcii fără căt la Ramazan să străngu la cafenè, și acolo să închină tiravi¹“.

Dacă mulți Turci erau așezați „provisoriu“ ca negustori prin orașele și tirgurile noastre,—astfel pe la 1750 Hagi-Mustafă din Botoșani și omonimul din Roman²—, se sirecurau și creștini în cetățile administrate de Turci, precum e „Pană neguțtorii dela Bender³“. Codrenii Chigheciului aduceau vin din „Țara Turcească“⁴ și vite din Căușani, de la Tatarii. Cereerea boierilor moldoveni în 1774 cuprinde însă excluderea Turcilor din țară, cu case, ciftlicuri și tamazlicuri, înlăturarea abuzului de a „se împărți bani înainte pe lucruri de neguțtorii“, dorința ca „marfa lor să o vînză cu derădicata și ce ar avea de cumpărat să cumpere și să se întoarcă la locul lor, ca să nu umble din loc în loc prin țară“, contra firmanului și în ciuda bumbașirilor. Nici slugi și slujnice romîni să nu ție Turcii, cari să plece din raza moldovenească a serhaturilor⁵.

Dar importul din Turcia e în scădere. Marfa apuseană se importă tot mai mult. Abia dacă se aduc stofe⁶ ori, din Niculițelul Dobrogii, unde e un beșleagă, vin⁷. Odată Voevodul polon al Rusiei cară pe la noi vin dela Constantinopol⁸. La Galați se descărcău cîteva băcănii⁹, ca și la Brăila, unde se încărcău lemne pentru corăbii¹⁰. Tatarii aveau în schimb ceva legături de negoț cu Moldova, unde ai lor căutau

¹ *Ibid.*, p. 309, no. 669. Pentru cunița turcească strînsă de Turci la Botoșani și Birlad, *ibid.*, p. 310, no. 684. Se lua de la Turci și supușii turci, p. 311, no. 693.

² *Ibid.*, XXI, p. 129.

³ *Ibid.*, XVI, p. 366, no. 1162.

⁴ *Ibid.*, p. 376, no. 1247. Cf. *ibid.*, p. 444, no. 1676.

⁵ *Uricariul*, VI, p. 422.

⁶ Ghermesut; *Studii și documente*, VI, p. 247, no. 322.

⁷ *Ibid.*, p. 244, no. 299.

⁸ *Ibid.*, p. 245, no. 310.

⁹ *Ibid.*, p. 289, no. 572. Turci „pirpirii“ cu „scafe“, *ibid.*, p. 304, no. 646.

¹⁰ *Ibid.*, p. 311, no. 698; p. 329, no. 835.

important
dela
Turcia

„uli și corui“ pentru vinat¹. Se exportau la noi cofe fabricate de dinșii², și se vedeau clienți tatarî cari tocmau cai la iarmaroacele din Moldova³.

De Turci nu se putea apăra nimeni decît în anume împrejurări și cu anume sacrificii. Cel puțin se încercă apărarea de către Greci și Slavi. Mișcarea se observă mai ales în Țara-Românească.

Creșterea numărului meșterilor („cojocari, croitori, zătari, simigii, pacașii, pitari, casapi și alții“), dar și negustori, „cei mai mulți goniți din patria lor pentru multe feliuri de răutăți și blestămății ce fac acolo“, aduse măsura din 1764 a lui Ștefan-Vodă Racovița, Domnul muntean, care, gîndind că astfel „cîștigul și folosul ce ar putea să aibă pămîntenii îl apucă ei și se pricuiuește de obște răzvrătire și stricăciune la toată patria“, opri căsătoriile cu ei și cumpărarea și de prăvălie din partea lor⁴.

muntean
greci

La Botoșani pe la jumătatea veacului, Armeni și Evrei au înflinire cu Greci, ca Afenduli pe „ulița Băcăliilor“⁵, unde și Cuciuc Iene bacal, cu sora călugăriță la Trapezunt⁶, și alți „Greci băcali“⁷. Ba avem, la 1776, și un „Ștefan Machidonean“⁸. Ei fac negoț și peste hotare, până și cu „Jidovii ot Juravna“, în Polonia⁹.

Ce Greci se găseau în Iași la 1741 putem ști. O însemnare oficială dă numele lor: la Sf. Sava vinde un bogășier și unul din Trapezunt, cu „negoț de Țarigrad“, pe lîngă doi negustori de mătășă, un băcan din Rodos, unul din Iauina, iar altul cu marfă constantinopolitană la Sfînta Vi-

¹ *Ibid.*, p. 374, no. 1227.

² *Ibid.*; Peyssonel, *Commerce de la Mer Noire*.

³ Hurmuzaki, X, p. 18. Un cal costa 8-9 galbeni.

⁴ *Uricariul*, V, pp. 336-40; Bianu, în *Revista nouă*, III, p. 302 și urm.

⁵ *Ibid.*, VII, p. 122, no. 6. În actele următoare bogate nume de negustori: un Evreu Drăgan, altul Corbul; *ibid.*, p. 125, no. 18; p. 129, no. 35. Un Letficariu, *ibid.*, p. 127, no. 25; p. 130, no. 38.

⁶ *Ibid.*, p. 131, no. 42.

⁷ *Ibid.*, p. 126, no. 20; p. 128, n. 29-30.

⁸ *Ibid.*, 126, no. 23.

⁹ *Ibid.*, p. 136, no. 50.

neri¹, un Morait „supt vamă“, la Barnovschi e un bogasier trapezuntin. Și tot acolo aflăm că ei nu erau definitiv așezați, ei stăteau „o lună doă“, vânzând cu iudicata². La Botoșani pe aceeași vreme erau Greci „trăitori de multă vreme acolo cu dugheni“³. Șa par a fi la 1774 Chiriac, Atanasie, Andrei Cazacliu, ținând cinci dugheni⁴. Un Afenduli își spune în nume originea⁵. Nici „Grecii“ receți nu sunt o apariție rară. Iani bacalul din Botoșani, care se întîmpină la 1761, se chema Deli-Iani, Iani cel îndrăzneț.

Greci curați erau alde Baș-Coste Avram, care dădea împrumut la 1765 nu mai puțin ca 410 de lei nci⁶. Rmîni din Balcani se așezau în oraș pe aceeași vreme, însurîndu-se cu localnice și trecînd astfel răpede între indigeni ca Iorga cupețul, însurat cu Ecaterina, încă de pe acea vreme, dar scriîndu-și numele grecește pe icoana de casă și transmițînd fiului, Manole, numit după negustorul care ajunsese moșier la Păpăuți, și obiceiul de a-și scrie numele, une ori în aceeași limbă: Gheorghiu. De altfel — și acesta-l arată a nu fi fost raiă — el se iscălia Galeongiul, „soldat pe galere“, și numele se poate apropia de acela, tot ostășesc, al lui Deli Iani. Și unul și altul, cari-și făceau prăvălie din temelii, erau băcani.

La început, pînă la cpreliștea din 1782⁸, *Evreii* nu joacă niciun rol ca negustori. Rostul lor e arenda cîrciumei din sat, a dreptului pe care-l au boierii de a vinde vinul și rachiul. Astfel la Focșani aflăm la 1738 un Herșul Jidovul, orîndar, fiu al lui Lazor orîndarul, și fata Herșului, Ana, care iea pe un Avram. Se vede însă cum orîndarul se mută cîrciumar la oraș. Lazor însuși făcuse pe

¹ *Studii și documente*, VI, pp. 319-20, no. 775; pp. 329, no. 836.

² *Ibid.*, p. 320, no. 776. — Ulița „trepedzinească“ nu mai avea Trapezuntini; *ibid.*, p. 344, no. 969.

³ *Ibid.*, p. 326, no. 819. Ei treceau în cîsla de bir a pămîntenilor.

⁴ Furnică, *o. c.*, pp. 32-3, no. XXIV; pp. 36-7, no. XXVII.

⁵ *Studii și documente*, VI, p. 263, no. 432.

⁶ *Ibid.*, V, p. 543, no. 2.

⁷ Act pierdut în războiu, în colecția mea.

⁸ Urechă, *Istoria Romînilor*, II, pp. 348-9.

la 1670 „casă și pivniță“ în Stoești, unde se alcătuiše târgul Focșanilor¹. Cumpărătura lor se menține, cu tot procesul ce li se face, ei fiind recunoscuți „moșiani și stăpânitori locului aceluea²“. În calitate de orîndari și ai clerului înalt³, îi vedem făcînd rachiul, horitecă, după sistemul polon, supuși fiind numai la plată față de cămănari⁴ ori aducînd băutură din Polonia pînă la Căușani⁵. Heleșteie li sînt date în samă⁶. Trimet și vinuri, ca acel Cerbul din Roman care face negoț cu Movilănuț. Li găsim luînd pe sama lor cășării⁷. Tot ei la graniță cumpără iarmaroacele dela boierii cari li aveau privilegiul⁸, podurile, vadurile acelorai⁹. Une ori se asociază cu cîte un negustor român, ca Manoli din Botoșani, ba chiar cu un boier ca Sturza, pentru miere, Evrei din Sniatyn¹⁰. În ce privește felul lor de viață, la Roman se face „frăție“ între indigeni, scriînd „pe patru șferturi de hîrtie, tot dintr'o coală tăiate“¹¹. Numărul Evreilor era așa de mare în Bîrlad¹², încît la 1767 se poate vorbi de „rîndul dughenilor jidovești“, între care a Cerbului Jidovului. Și la Suceava în 1761, pomenindu-se pe lîngă un Chițescu, un Barbălată, un Ivan, un Piele Albă, Armenii, un Constantin Bacalul, un Fote, negustorii evrei Solomon, starostele, și Aron, se dădea ordin a se

¹ *Ibid.*, V, p. 234 și urm., no. 87.

² Un Evreu cu argat în satul Riureni; *ibid.*, VI, p. 384, no. 1308. La Hirlău, *ibid.*, p. 385, no. 1320.

³ *Ibid.*, p. 272, no. 490 (ai Mitropoliei).

⁴ *Ibid.*, pp. 212-3, no. 31; p. 219, no. 71; p. 229, no. 158; p. 252, no. 378.

⁵ *Ibid.*, p. 244, no. 292. Cf. încă de la 1663 vinul „Armeanilor sau Jidovilor“, p. 543. Evrei din Movilău și din Botoșani cu horilcă; *ibid.*, p. 349, no. 1023. Evrei la Chișinău; *ibid.*, p. 355; p. 359, no. 1096. Hotinceni trec la Bacău; *ibid.*, p. 381, no. 1292. Organizare la Soroca, *ibid.*, p. 426, no. 1622.

⁶ *Ibid.*, pp. 252-3, no. 380.

⁷ Pentru brînză, *ibid.*, p. 545.

⁸ *Ibid.*, p. 247-8, no. 333.

⁹ *Ibid.*, p. 213, no. 35; p. 302, no. 635.

¹⁰ *Ibid.*, p. 249, no. 345; p. 268, no. 473.

¹¹ *Ibid.*, p. 262, no. 422.

¹² Pentru Bîrlad, *ibid.*, p. 437, no. 1648; Antonovici, *e. c.*, I, p. 71, no. III. Aiurea Sirbi, Anton, Staicu, își au prăvăliile, *ibid.*, p. 77.

strînge „toți tîrgoveții, atîta Moldoveni, cît și Armeni și Jîdovi“¹.

*negustul
în
Armenii*

Din elementul băștinaș și din cele astfel a dause s'a creat într'un singur loc din Moldova în întîia jumătate a secolului al XVIII-lea, de sigur în puterea unui privilegiu domnesc, un nou tip de oraș, acela al Botoșanilor. Aici negustorii romîni, între cari Manole, cumpărătorul de sațe și mînuitorul de bani, juca pe atunci un mare rol, sînt asociați cu ceilalți, și astfel la 1741 Constantin-Vodă Mavrocordat vorbește de „tîrgoveți și de „Jidovi“², iar aiurea de „tîrgoveții de Botoșani, Romîni și Jidovi“, ca marturi, „ba chiar de negustori turci și moldoveni și jidovi“³. La 1745 Ioan-Vodă, fiul lui Constantin Mavrocordat, se putea adresă „tuturor tîrgoveților moldoveni și armeni, jidovi și alții din tîrgul-de-sus din orașul Botoșanilor“⁴.

Aici se face deci negoț în oraș. Evreii, cari-și țineau ședințele în „școală“, havră, erau o breaslă, în frunte cu baștarostele și starostele al doilea, aleși fără drept de amestec al boierilor⁵. Unii din ei veniseră dela Hotin, dela Soroca, din Polonia, dar se întîlesc și băștinași, ca starostele Ursul, meșteri ca Avram croitorul⁶. Pe lîngă Chișinău, numai la Cernăuți se mai vād, în 1751, cu prilejul unei reclamații, alături de oameni din Horecea, „tîrgoveți moldoveni și jidovi“⁷, de și la 1765 e vorba numai de „negustorii din Cernăuți și alți oameni, din Horecea, toți proprietari ai pămînturilor orașului“, cu nume și slave, dar numai creștine⁸. Evreii din București aveau în acest timp un staroste, un

¹ *Doc. Callimachi*, I, p. 446. Despre Solomon starostele, *ibid.*, pp. 180-1, no. 39.

² *Studii și documente*, VI, p. 221, no. 89.

³ *Ibid.*, p. 266, no. 447. Cf. și Furnică, *o. c.*, pp. 14-5.

⁴ *Studii și documente*, VI, p. 237 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 224-5, no. 125.

⁶ *Ibid.* Cf. p. 240, no. 258; p. 248, no. 337.

⁷ *Ibid.*, V, p. 415.

⁸ *Ibid.*, p. 416. — Totuși și la Iași se interzice a se lua ceva peste obicei, „nici de creștini, nici de la Armeni, nici dela Jidovi; *ibid.*, VI, p. 228, no. 145; p. 236, no. 230. Cf. Ia Birlad, p. 231, no. 182; p. 274, no. 500. La Orhei, p. 294. La Lăpușna, p. 298. La Vijnița, p. 303. V și pp. 294-5, no. 597; p. 446, no. 1688,

hahambaşa, cu „vechilul“ lui, şi se bucurau de scutiri în schimb pentru „ruptoarea“ fixată. Ei țineau „poverne ce le-au avut făcute cu cheltuiala lor pe locul ce li s'a dat de Domni şi sinagoga lor“¹. La 1787 li se îngăduia din nou a-şi face „casă de rugăciuni“².

Cum erau repartisate deosebitele specialităţi şi naţii în Iaşi se vede după însemnarea din 1783 a posesiunilor bisericii catolice. De o parte hanul, cu 1.100 vedre de vin, măsurate cu „cotul de la vamă“ şi arendat, cu drojdiile cu tot, care revin omului ce vinde, dascălului însuşi; de alta, o dughiană de pitărie la Uliţa Mare, două pentru tutun (arenda 60 de lei pe lună), o potcovărie cu un ȧigan (9 lei), cele două dugheni ocupate de Evreul Daniil (50 lei pe an), una de o văduvă evreică (50 lei pe an), alta a lui Avram Evreul (tot aşa). Aproape stă un Giovanni Beltrami³.

Oraşele păstrează mai mult din vechile lor privilegii. Iaşul are încă la 1741 „condica veche a târgului“, a vechilor şoltuzi⁴, în ce priveşte organizarea nouă a negoţului de ţară, în Moldova, la Roman, în 1741 străinii puteau vinde cu „deridicata“, nu însă „cu oca de mînă“⁵, nici peşte şi băcălii. Domnia avea dreptul de a fixa însă, ca la Botoşani, în ce loc se va vinde „pîta“, băcănia, unde va fi Tîrgul Vitelor şi Tîrgul Făinii⁶, sau, ca la Suceava, în ce loc „se întinde marfa la faţa uliţai pe denainte dughenilor, fieştica-rele la dughiana sa“⁷, şi dreptul ca tîrgul să fie la mijloc. Ea admitea „oameni străini“ în tîrguri decăzute, ca Tîrgul-Frumos în 1763⁸. Dacă se întimpla un abus din partea cămănarilor, ei erau rechemaţi, ca pentru Iaşi, la vechea normă pentru ruptaşi, de cinsprezece ughi de pivniţă pe an⁹.

¹ Urechia, *Ist. Rom.*, II, pp. 199-200.

² *Ibid.*, III, pp. 62-3.

³ *Studii şi documente*, I-II, p. 124. Cf. ce se spune cu prilejul focului din 1808, *ibid.*, p. 343, no. XXI.

⁴ *Studii şi documente*, VI, p. 248, no. 339.

Ibid., p. 210, no. 5.

⁶ *Ibid.*, pp. 237-8, no. 239; p. 350, no. 1029; pp. 446-7, no. 1690.

Doc. Callimachi, I, p. 444 şi urm., no. 70.

⁸ *Ibid.*, pp. 458-60, no. 107.

⁹ *Ibid.*, p. 440.

O măsură generală de organizare fu luată, o constituție se dădu Moldovei de Constantin-Vodă Mavrocordat, reformatorul, la 1741. Pentru negoț, ea cuprinde scutire de „așternut, vase, blide la musafiri“ în favorul „caselor neguțitorești ori armenești ori jidovești“, libertatea, *volnicia* „îrghiurilor“, plata în bani a „zaherelelor“, „conacelor“, „podvozielor“, înlăturarea „tidvei de vin sau ocai de holercă de cofă“ pentru pircălabi, a „vedrei domnești de cramă de la Odobești“, oprirea „copiilor de Moldovan“ supt douăzeci de ani de a sluji în prăvăliile și casele Turcilor, a fetelor supt treizeci de a lucra la Evrei, repausul duminical, interzicerea de a fi „cîrciumăriță“ și pentru „Moldovence“ și pentru „Jidoavce“, „de vreme că s’au cunoscut că pricinuiesc multe lucruri fără de cale, fiind într’adins femei și fete tinere¹“.

În Țara-Românească, cel mai caracteristic cas de respect pentru trecut e acela din 1779 al Cîmpulungului muntean, rămas oraș închis. Alexandru Ipsilanti confirmă vechiul privilegiu „spre a nu intra streini să dășchiză prăvălie și să facă neguțatorie în oraș, ci numai ei pămănteni să ție prăvălii și să-și facă alișverișul lor..., alții streini nu pot a dășchide și a ținea prăvălie“, dacă nu *se așează* cu „oroșanii pămănteni“, *dîndu-li în chirie*; „însă strein iaste oprit de a le ținea“². La Rîmnicul-Vilcii pînă tîrziu negustorii catolici rămîn în posesiunea privilegiului lor, confirmat încă în 1820³.

Pe lîngă vechile drumuri în Polonia, la Muscali pînă la Nijna⁴, o oarecare inițiativă se observă la negustorii moldoveni, îndată ce războaiele dintre Austria și Prusia făcură foarte dorit pentru această din urmă Putere importul de boi din Moldova. În 1760 Imperialii izbutiră să pună mîna pe trei sute douăzeci și patru de boi, pe cari lipscanii Ioan Nicolaiovici, Pascal Nicolaiovici, Cazacliu, Teodosie, etc., voiau să-i strecoare în Silesia⁵. Noțiunea „pastportului“ era introdusă la noi pe la 1741, cînd unul se dădea lui Dumitru Duca

¹ *Uricariul*, IV, p. 396 și urm.

² *Studii și documente*, I-II, pp. 312-13, no. LXXXV.

³ *Ibid.*, p. 459, no. XIX.

⁴ *Ibid.*, VI, p. 223, no. 113.

⁵ Hurmuzaki, VII, pp. 22-3, no. XXII; *Doc. Callimachi*, II, p. 410 și urm. mai ales p. 439, no. 58; p. 639 și urm.

și lui Cristofor, „mergând la Lipțca“¹. Găsim și pe un chir Dimitrie, pe un chir Postolachi „lipțcanii“². Un Evreu Avram aducea la Iași marfă de Olanda³.

Din partea lor, Ardelenii se treziau la o nouă activitate comercială. Cutare Brașovean mergea pînă la Tatarsi⁴. Nicolae Dumitru „Archkol“, Zaharia Nicolau și un Dumitru erau la Turci cu firman, în anul Hegirei 1174⁵, și la 1763 Petru Luca (Szigeb), ucis pe urmă la noi, și Constantin Bubu, uniți cu Gheorghe Făgărășeanul, cumpărau mărfuri orientale la Constantinopol, precum și ceară de la noi, bumbac, săftian, ceară, căpătînd voia de a vinde produse austriece în capitala Imperiului, pe calea Principatelor. Era și un comerț cu lînă și tămîie. Urmează privilegiul pentru Ioan, Mihail, Dimitrie Costea, cumpărători de ceară⁶. Dacă nu se mai întîmpină colonia romîno-grecescă din Polonia, înfloritoare la sfîrșitul veacului al XVI-lea, găsim pe un Grec Caraiane așezat la Sniatyn, dar păstrînd privilegiu în Moldova⁷.

Odată întemeiat, negoțul cu Silesia urmează. E aceeași contrabandă de războiu, în folosul Prusiei fredericiene, în ciuda Austriei. Niște negustori fiind oprîți în 1761, ei cer despăgubire de 35.000 de lei⁸. De altfel, între Bresslau și Tatarsi relațiile erau pe atunci dese⁹. La 1763 găsim pe Anastase Lipsicanul, la 1768 pe „giupănul Costantin Panaite Lipsicanul“¹⁰. Un Fotie Lipsicanul își face dugheni de piatră la Iași încă din 1761¹¹.

La sfîrșitul secolului, Anastase și Constantin Pano, Dimitrie Costiva, Dimitrie Papa Anastasie se uniră cu frații Măr-

¹ *Studii și documente*, VI, p. 234, no. 206.

² *Ibid.*, p. 263, n-le 34-5.

³ *Ibid.*, p. 295, no. 604.

⁴ Hurmuzaki, VII, p. 22, no. XXI.

⁵ *Ibid.*, p. 18 și urm., no. XXVII; *Doc. Callimachi*, II, p. 455, no. 79.

⁶ *Ibid.*, pp. 31-2, no. XXIX.

⁷ *Studii și documente*, VI, p. 366, no. 1160. Cf. și no. 1162.

⁸ *Doc. Callimachi*, I, p. 18, no. VI.

⁹ *Ibid.*, pp. 19-20, no. VIII.

¹⁰ *Studii și documente*, VII, p. 222, no. 62; v. și *ibid.*, p. 64, no. 43.

¹¹ *Documentele Callimachi*, I, p. 450.

gărit și Compania pentru negoțul lipscănesc¹. Avem pașaportul lui Pană, „Constandin Panul“, care în August 1796, pleacă din Iași, „cu sluga sa, Nicola Bostan“, la „Lipsia“ „pentru a sa neguțitorie“². La 1780 un Dimitrie Petrovici era amestecat la Lipsca în tipărirea cărții grecești „Fluierul păstoresc“ de un Procopie Peloponesianul³.

E, de altfel, vremea cînd, pornind dela noi, vestitul predicator grec Evghenie Bulgaris merge să publice la Lipsca operele lui asupra științelor exacte⁴. Era aici o *Griechenhaus*, în care mergeau și ai noștri, cari pe cutare desemn sînt prezentați ca Greci, și biserița grecească s'a păstrat până dăunăzi în orașul care păstra, cu toată menținerea mării sale importanțe comerciale, așa de puțin din clientela lui orientală, și în special românească.

Și din locuri nouă pentru relațiile economice cu noi vin negustori, ca acel Petru Hanczy din Danzig (Gdansk), care vinde mărfuri bătrînului Callimachi⁵.

La comerțul cu oile moldovenești se împărtășesc și negustorii poloni, cari capătă un firman la 1760⁶. Negustorii din Stanislaw, Tysmienicza și Sniatyn deveniseră pe la 1760 foarte activi, și iarmarocul din Mohilău folosia mult de pe urma lor⁷. Lemne se exportau din Moldova în Polonia⁸. Polonii se coborau până la Galați, Chilia, Smil și Isaccea⁹, după moruni și vin¹⁰.

Astfel Zalesczykul polon ajunse pe la 1760 la o mare însemnătate. „Zalesczyk“, se scria din Polonia, „e pentru Moldova ce e Varșovia pentru vecinii ei: s'au comandat astfel

¹ Hurmuzaki, X, p. 552, no. vi.

² *Doc. Callimachi*, I, p. 475, no. 156.

³ Urechă, *Ist. Rom.*, II, pp. 452-3. Cf. și *ibid.*, p. 454.—Asupra Lipscăi și Lipscanilor, asupra bumbacului adus de negustorii romini din Macedonia v. Gheron Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen Leipzig und Ost- und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen*, Zürich 1923.

⁴ *Doc. Callimachi*, II, p. 466, no. 87.

⁵ *Ibid.*, p. 244, no. 20.

⁶ *Ibid.*, p. 249, no. 41.

⁷ *Ibid.*, p. 250, no. 42.

⁸ *Ibid.*, no. 43.

⁹ *Ibid.*, p. 251, no. 46.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 252-3, no. 49.

de d. de Mille (starostele de Cernăuți) canapele, tapete imprimare¹. Mille exportase mult timp în Polonia cai, cite 30-50 pe săptămână, totalul ajungînd la 6.000 de capete². Și din Imperiu vine în Oltenia un anume Knoblauch, schimbînd, la 1761, fier pentru săftian³. Cumpărăturile de mărunțișuri la Liov nu încetează⁴.

Pe la 1750 apar și cele dintăiu mărfuri engleze. Astfel Griore-Vodă Callimachi dăruiește caimacamului de Bugeac un ceasornic de argint englezesc⁵, și la darurile făcute „agilor mari“ se mai pomenesc „perini englizăști“ și „macaturi englizăști“, „așternuturi englizăști“ între atîtea lucruri orientale⁶. „Oglinzi, ciasornice și alte mărunțișuri“ le aducea tot atunci Bașa Coste Avram, pomenit și mai sus, din „Țara Nemțască“⁷. În sfîrșit un agent moldovean, Westerling, mergea la 1769 să cumpere porțelanuri „și altele“ la Berlin⁸.

Această inițiativă de comerț cu Apusul ajunse a îngriji pe Turci. În 1760 Marele Vizir amintește că „s'a obișnuit din vechime totdeauna ca toată mierea, ceara, untul, săul, manteca, lîna, pieile, carnea sărată, boii și alte vite pe care le produce Țara-Românească și Moldova, cu părțile încunjurătoare, adecă tîrgurile și satele de pe malurile Dunării, pe cel drept și pe cel stîng, ca și în general pămînturile Rumeliei și Oceacovului, să fie cumpărate de acei negustori cari erau obișnuiți a-i duce la Strălucita Poartă“. Acum însă, unii „precepeți greci, armeni și evrei“ le vînd „în Polonia, Ungaria, Germania, Veneția și Ragusa“, chiar și „cai, boi, vaci, tauri și oi“. „Peste douăzeci de negustori din Constantinopol, Galata și păstrătorii de unt“ se plîng că sînt îngustați astfel în cumpărăturile lor⁹.

¹ *Ibid.*, p. 339. Pentru vadul de acolo, *ibid.*, pp. 357 și urm., 371 și urm., pp. 477, no. 99.

² *Ibid.*, pp. 477-8, no. 79.

³ *Ibid.*, p. 424, no. 49.

⁴ Furnică, *o. c.*, p. XXVI.

⁵ *Doc. Callimachi*, II, p. 111, și un „ciasornic cialar“ (*ibid.*).

⁶ *Ibid.*, pp. 110-1.

⁷ *Ibid.*, p. 125.

⁸ *Ibid.*, p. 568, no. 18.

⁹ *Ibid.*, pp. 413-4, no. 36.

unor
englez

Comerț
cu apu

Domnia încurajează însă aceste porniri. În interior se creiază noi iarmaroace, și anume la „tîrgurile gospod“, cercetate de la un capăt al țerii la altul¹, și iarmaroace polone la „otace“ li corespund, ca la Horodenca² și Colacin, moșia familiei Potochi³ „iarmaroace ale bulciului“⁴. Aici se întîmplă une ori, ca la Mohilău, bătaie în regulă cu Turcii, supraveghiați de ceauși speciali⁵, cari „îmblă cu săbiile goale și cu cuțitele, îngrozind locuitorii“⁶, și lovesc și în agenții împărătești. Ieniceri, Tataři își au partea⁷. Dregătorilor cari jignesc pe negustorii străini la margine li se poruncește „a nu să supăra cineva afară din obicei, măcar și până la un ou“⁸. Se face pază în vestitul codru al Herței, unde se ucideau negustorii străini⁹.

Dar Domnul lua une ori pe sama lui produsele de rechisiție pentru a le vinde Turcilor. Astfel la 1741 „untul gospod“ era vîndut de Marele Vistier însuși unui negustor turc, și anume „lamura“, după ce se scosese „daraua“ de șapte ocă la sută¹⁰. Afară de aceasta, adesea, ca la Bîrlad, „Turcii negușitori“ erau

¹ Cel din „tîrgșorul“ Iașilor (Niculina) neputîndu-se ținea se anunță prin carte „a se ceti din tîrgu în tîrgu pîn' la Focșani; *Studii și documente*, VI, p. 221, no. 96. Cf. p. 234, no. 213; pp. 273-4, no. 500. Pentru cel de la Budele, în față cu Mohilăul, și cu Evrei, *ibid.*, p. 222, no. 103; p. 245, no. 319. Pentru al bisericilor din Botoșani, *ibid.*, pp. 241-2, no. 273; p. 265, no. 442, no. 1664. Pentru cel din Bîrlad, *ibid.*, p. 351, no. 1038; p. 367, no. 1169; p. 369, no. 1187. Pentru Mohilău, *ibid.*, p. 367, no. 1168. Pentru „iarmarocul dela Fântăna“, *ibid.*, p. 367, no. 1174. Pentru Tecuciu, p. 369, no. 1187. Pentru Fălciu, p. 229, no. 150; p. 411, no. 1577. Pentru cel din Botoșani, *ibid.*, p. 234, no. 210. Pentru cel cerut la Siretiu, *ibid.*, p. 234, no. 216.

² Opt pe an de cîte cincisprezece zile; *ibid.*, I, pp. 239-40, n-le 250, 254. Furnisori speciali poloni ai Domnilor, *ibid.*, p. 240, no. 253.—Se menționează privilegiile încă de la Nicolae Mavrocordat. Moșia era cantacuzinească; *ibid.*, p. 275, no. 506.

³ *Ibid.*, p. 361, no. 1109.

⁴ *Ibid.*, p. 259, no. 408.

⁵ *Ibid.*, p. 288, no. 569.

⁶ *Ibid.*, p. 298, no. 618.

⁷ *Ibid.*, p. 304, no. 644; p. 330, no. 842.

⁸ *Ibid.*, p. 227, no. 137.

⁹ *Ibid.*, p. 241, no. 263.

¹⁰ *Ibid.*, p. 343, no. 960.—Vodă avea și varnițele lui; *ibid.*, no. 962.

siliți a-și cîntări untul și ceara cu cîntarul vameșilor¹. Și pentru ce se dădea la conacele Turcilor și altor oaspeți prețul era fixat de Domnie².

La acest comerț dela jumătatea veacului al XVIII-lea erau interesați și boierii. Corespondența dragomanului Ioan Callimachi, peste puțin Domn al Moldovei, cu modestul său frate, moșier în părțile Botoșanilor, Dumitrașcu Calmășul, arată pe cel d'întăiu amestecîndu-se în „cumpărătura de oi împărătești“ a lui Vasilachi Saigiul, „geleplu lui Casab-bașii“ și bun prieten al lui Ioan — altă dată întrebuițează pe un Chiot, Anton Sacîzlîful, „negustoraș“ — și speculînd asupra valorii banilor. El se informează dacă e drept „că boii de negoț, dacă nu șed toată iarna la iernatic, nu pot fi boi buni de negoț, nici neguțitorul nu-i cumpără, și, de și-i cumpără, cu scădere și cu pagubă este negoțul hoilor“³. Se mai cumpără pe sama tălmaciului împărătesc și stupi. Un cumnat îi e Mare Vameș, iar fratele e trimis dregător la Suceava, și pentru negoț, căci „acolo cîmpii și apele foarte dau mîna și, fiind singur, fără soție (tovarăș) socotesc că-ți va fi îndămîină“. „La neguțătorie“, spune fratele mai mare, „să-ți cauți oameni puțini și buni“⁴. Ioan el însuși își capătă o „odaie“ de vite, care purta numele de „odaia Terzimanului“⁵, și, plin de scrupule, dar mai mult de sfială, acest chibzuit terziman, care cerea și „cărți de scuteală“, adugia: „Frate, nu face sunet mare, ca să nu paie că voiu să rădic vr'o cîșlă ș'oiu face pagubă țărăi“⁶. Nici negoțul cu oile nu-l uită, și astfel se făcea tovarăș cu Ivan Silistrili, care venia cu ciobanii săi și cu „chehaialele“, ca să cumpere cu ajutorul lui Dumitrașcu „6.000 de oi bune, alease, hargè de Stambol“; „i-am dat acmù o mie de lei, au pus și el o mie de lei ai săi, sârmeioa, și

¹ *Ibid.*, p. 351, no. 1037. — Dar de unt și miere la Isacceia; *ibid.*, p. 364, no. 1141.

² 1 ban oca de fin, 3 bani pînea, 2 ouă la un ban, 1½ leu oaia, 1 pară oca de iaurt („igurt“), 2 parale oca de orz, 6 potronici carnea cea bună în 1741; *ibid.*, p. 348, no. 1007. Găina era 4 parale, curcanul 12; *ibid.*, p. 357, no. 1084.

³ *Ibid.*, XXI, p. 237.

⁴ *Ibid.*, p. 239.

⁵ *Ibid.*, p. 244.

⁶ *Ibid.*, p. 244, no. v.

*împrumutate
pe polita*

ostenea la ce-a face, să fie părtaş la dobândă întocma cu noi"; Domnul însuși era rugat să-l împrumute, la nevoie, cu altă mie, și dragomanul se arăta gata a primi și dela alții bani pe „poliță“. Și iar intervine teama de zvon: „Dumneata nu trebuie să-mi scrii, iar el, precum va sluji trebuința, să-mi scrie; însă sunet nu voiu să se facă cu numele meu, ci să să numască el cumpărător și neguțător turmelor“¹.

În ce privește porturile, Galații încep a juca un rol mai însemnat. Un act din 1759 vorbește de „schele“, de „magazia docuzluului“, de cele două mahalale „din dosul magaziiilor“, de întinsul loc domnesc². Corăbiile încărcate de grâu vin neconținut acolo, supt îngrijirea pîrcălabului³.

Și în domeniul industriei se încearcă înnoiri, în legătură cu posibilitățile de comerț. Un izvor târziu vorbește de încercarea lui Constantin Dudescu, mare boier muntean, de a căuta aur cu ajutorul unui tehnician german⁴. Pe cînd încercarea unei fabrici de Kattun silesian în Ardeal cădea⁵, fabricanții germani de postav din Zalesczyk, nemulțămîți că nu pot avea în Polonia liberul exercițiu al religiei lor, trecură în Moldova la 1759, și Ioan-Vodă Callimachi, apoi fiul său Grigore, în 1761, dădeau privilegii foarte largi pentru noua așezare dela Filipeni, care se prefăcu supt Grigore Alexandru Ghica, la 1764, într'o fabrică nouă la Chiperești, în jos de Iași, cari se numără de acum înainte Filipenii Noi. Avem actul de fundație din 1-iu Ianuarie 1776, care începe cu declarația Domnului că „a socotit și aceasta ca să deșchidă și să facă o fabrică de scos postajă, pentru cea mai multă efinătate a lăcuitorilor țării aceștia, și să ramăia și un lucru de pomenire pămîntului acestuia“, aducînd, pe lingă „toate cîniile cele de trebuință pentru lucrarea postavului, oameni streini dintr'alte părți de locuri,

¹ *Ibid.*, p. 246.

² *Doc. Callimachi*, I, p. 568, no. 5.

³ *Ibid.*, II, p. 341, no. 248. Pentru lemn exportat, *ibid.*, p. 343, no. 252. Cumpărători acolo, Furnică, *o. c.*, pp. xxv-vi.

⁴ Peyssonel, *Commerce de la Mer Noire*, II, pp. 190-1.

⁵ Jikeli, *l. c.*, p. 102, nota 10. Maria Teresa visa legături cu Fiume și ordona „Valahilor“ ei opincile; *ibid.*, p. 104.

cu multă cheltuială“; folosul trebuia să fie al mănăstirii-spital Sf. Spiridon din Iași¹.

Cherhanaua dură, cu toată opoziția polonă, până la războiul din 1768, când „căpitanul“ Daniel Christiani trecu în Muntenia la fabrica din Pociovașițe, lângă Afumați².

Asupra acestui principat însă ca și asupra celui muntean apăsa încă datoria furniturilor cu preț fix către Poartă. Oamenii lui Casap-bașa, saigiii, sau și Sîrbii³, așezați și la Movilău, cutreierau țara după vite și, mai mult, păscîndu-le la noi. Cutare poruncă ni arată ce strict se interzicea orice vânzare de oi, de pildă, până la satisfacerea cererii suprînse în firman⁴, dar alți Turci decît saigiii nici n'aveau voie a cumpăra⁵. În 1741 nu iernau mai puțin de 5.500 de „oi împărătești“. Pășteau „la Vasluiu, la Tutova și la Tecuciu“, fără grijă de goștină⁶. Constantin-Vodă Mavrocordat trebui să ordone „a popri negoț neguțtorii ce ar fi cumpărători de pâine“, „părva plini dum. Vel Spatar toată pâne ce iaste orânduită să cum-pere pentru triaba Inpărății“⁷; chila de Stambul era pentru orz de 20 de bani, de 55 de bani pentru făină⁸; altă dată se plătește 4 lei chila de făină de grîu, 1½ pentru cea de orz, preț al Domniei, Poarta fixînd 3½ lei la grîu și 50 de parale la orz. Pentru serbătoarea ramazanului se cereau la Constantinopol nu mai puțin ca 5.153 de ocă de miere⁹. „Untul gospod“ represintă altă rechisiție¹⁰, pe lângă a „poloboacelor

¹ Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 380 și urm.; *Studii și documente*, V, pp. 62-3, no. 284.

² Hurmuzaki, X, pp. xxxvi-vii; p. 347, no. 240; pp. 369-70, no. 347; p. 382, no. 363; p. 475, no. 97.

³ *Studii și documente*, VI, p. 372, no. 1211; p. 376, no. 1251.

⁴ *Ibid.*, p. 353, no. 1054. Ciobani fugari, *ibid.*, p. 370, no. 1197.

⁵ *Ibid.*, p. 352, no. 1127.

⁶ *Ibid.*, p. 221, no. 91. Scutirea lor și la p. 225, no. 131. Oamenii lor sînt scutiți de bir; *ibid.*, p. 244, no. 294. Procese ale lor; *ibid.*, p. 230, no. 166. Ciobani ai lor; *ibid.*, no. 170; pp. 230-1, no. 175.

⁷ *Ibid.*, p. 325, no. 811.

⁸ *Ibid.*, p. 327, no. 823; p. 332, no. 860. Apoi orzul ajunge 1½ lei. Cf. *ibid.*, p. 346. Prețul mălaiului de rechisiție, *ibid.*, p. 319, no. 763.

⁹ 100 de cîntare, *ibid.*, p. 334, no. 884.

¹⁰ *Ibid.*, p. 316, no. 738.

de mere domnești“¹. Se luau de acești „Turci streini“ și vite pentru salhană².

De ce natură erau aceste furnituri se vede după un firman din 1741: „grâu, orz, unt, miere, ceară, său, pastramă, cercheziagă (*sic*), fasole, mălaiu, brinză“³, *răvacul* în poloboace⁴, în afară de vitele supuse la cuniță⁵. Scîndurile, catargele se adăugiau la exportul silit⁶.

Să adăugim că și Austria încercă un fel de monopol, oprind astfel, cu toate protestările, trecerea cerii românești la Veneția⁷.

De alminteri aceiași concepție de aprovizionare silnică trecea și asupra capitalei moldovenești. Cerînd „lăcuitorilor să aducă pâine de vîndut la Iași: grâu, orz, mălaiu, făină“, tot Constantin Mavrocordat asigura, nu numai că nu se vor lua carăle cu boi la beilicuri, ci și că „pâine ce vor aduce, încă vor vinde-o cu prețul ei“⁸. Scîndurile se luau însă cîte două parale una.

De altfel și Domnia munteană obișnuia să strîngă prin ispravnici miere, unt, său, pe care le trimeteau ispravnicii la București, împărțindu-le pe la băcani, cu prețul fixat de cîrmuire, rămînînd ca ei să-l adauge „fiindcă au și ei chel-tuială și plătesc dobîndă la bani“⁹.

Toate aceste împrejurări sînt în parte comune celor două țeri. Totuși, ele n'au avut, pînă foarte tîrziu, un regim de comerț comun, fiecare păstrîndu-și debușeurile și drumul. Schimbul de la Moldoveni la Munteni chiar nu se făcea fără piedeci de veche rutină și de interese fiscale veșnic nouă. Vămășei în legătură cu cel dela Focșani așteptau marfa

¹ *Ibid.*, no. 739.

² *Ibid.*, p. 346, no. 988; p. 359, no. 1098; p. 369, no. 1186; p. 405, no. 1530.

³ *Ibid.*, p. 371, no. 1209.

⁴ *Ibid.*, p. 405, no. 1531.

⁵ V. și *ibid.*, p. 400, n-le 1475, 1483, 1484.

⁶ *Ibid.*, p. 365, no. 1151.

⁷ Hurmuzaki, IX, pp. 685-9.

⁸ *Studii și documente*, VI, p. 229, no. 19.

⁹ Urechă, *Ist. Rom.*, II, p. 203.

„pentre Siretiuri și la Soveja, la Putna și la Popeni, în ținutul Putnei“¹.

Astfel nici sarea din Moldova nu trecea la Munteni, nici vice versa, după obiceiul vechiu². Totuși horilca, neguțată de Evrei, mergea slobod pe la Focșani, Marcu din Bărlad, Herșul din Focșani, alt Marcu din Iași, fiind tovarăși³. Și se întâlnesc înțelegeri între cutare om din Soveja și un altul dela „Telejin, la Izvoară“, pentru oi și cașcaval⁴. Birsanii de la Soveja au relații cu negustori munteni⁵. Corăbieri greci umblau în același timp timp la Galați și la Brăila, avînd legături și cu clerul grecesc de la Dunărea-de-jos⁶.

¹ *Studii și documente*, VI, p. 376, no. 1244.

² *Ibid.*, p. 243, no. 307.

³ *Ibid.*, p. 246, no. 317.

⁴ *Ibid.*, p. 248, no. 338.

⁵ *Ibid.*, p. 369, no. 1188.

⁶ *Ibid.*, p. 253, no. 407. Pentru o mărturie din București la un proces din Moldova, al lui Dimitrie Lipscanul, *ibid.*, p. 263, no. 434.

CAPITOLUL III

Noul comerț cu Apusul până la războaiele Revoluției franceze (1774—1789)

Războiul cel nou dintre Ruși și Turci aduce dela început, încă din zilele „stupaiului“ și ale surprinderii Bucureștilor de către soldații de aventură ai maiorului Carazin, pagube însemnate comerțului¹. O mare parte din negustorii munteni făcură ca și boierii, refugiindu-se pe teritoriul împărătesc. Ardelenii cari urmară a-și trece vitele și caii pe pământul principatului muntean suferiră de pe urma amînduror părților în luptă². Trebui să se ia din partea comandantului Ardealului măsura expresă a opririi acestor vechi legături³, cea ce se putea face însă numai în parte, cum se vede din ordonanța de carantină dată în 1772 cu privire la oile muntene⁴. Pe lângă ciumă se adăuseră însă și sporurile de taxe impuse de administrația rusească⁵.

Asupra stărilor de lucru din Moldova n'avem lămuriri, dar trebuie să le credem întru cîtva corespunzătoare cu acestea.

Tratatul încheiat la Chiuciuc-Cainargi în 1774 nu e fără însemnătate pentru negoțul țerilor noastre.

Clausele acestui act tind a înlătura abusurile sistemului de zahereă, de aprovizionare de războiu introdus de Turci încă dela 1756 după nimicirea așezărilor Lazilor⁶. Negustorii mu-

¹ V. *Brașovul și Romînia*, pp. 53-4, no. 2.

² Hurmuzaki, XV, pp. 1736, n-rele MMMCCLXXVI, MMMCCLXXVIII, MMMCCLXXXI.

³ *Ibid.*, no. MMMCCLXXXIII.

⁴ *Ibid.*, p. 1738, no. MMMCCLXXXV.

⁵ *Ibid.*, p. 1739, no. MMMCCXCIII.

⁶ *Ibid.*, X, pp. XIX—XX.

sulmani trebuiră să dispară cu totul; nu mai erau de nevoie ceauși și serdari pentru a împiedeca „zulumurile“ și a „pune în hiară“ pe vinovați, cum se făcuse odinioară în Moldova. Obiceiurile comerciale de până atunci ale principatului muntean trecură asupra amindurilor țerilor. Afacerile trebuiau să se încheie în porturi și negoțul să se facă de negustori creștini, de „gelepi“ pentru oi, după prețul curent. Iar, pentru a supra-veghia aducerea la îndeplinire a acestor puncte de înțelegere, care însemnau în aceste regiuni o adevărată revoluție economică, Rusia își rezervă dreptul, pe care fără folos îl căpătaseră Austriei, de a numi cînd va crede ea consuli, vice-consuli, agenți, oriunde au alte Puteri, iar „unde n'are încă nimeni, după ce se va cere permisiunea de cuviință Porții“¹.

Domnii cei noi, însuflețiți de dorința reformelor în sens apusean, Alexandru Ipsilanti pentru Țara-Românească și Costachi Moruzi pentru Moldova, erau buni bucuroși, dacă nu să primească un control neplăcut din partea acestor spioni diplomatici, dar să ajute la o dezvoltare economică din care aveau să folosească așa de mult și Principatele înseși, și chiar Tesaurul domnesc. Indată după pace locuitorii Țerii-Românești se îndreptară către Poartă cu un întreg program de reforme. Se cerea înlăturarea „casabașalicului“, „mai virtos că economia de oi pentru Țarigrad poate să se facă și prin neguțători gelepi și prin pămînteni cu mai multă îndestulare“, împreună cu a „macaiorelei“, înnoire recentă, al cărui sens nu-l știu, și cu „venirea vitelor ogeacului“, poștei, „dă bostan-gii spre vâratec, de la Mangalia, la Jegălia, în țară“.

Se mergea mai departe: reclamîndu-se vechile moșii de la Dunăre², se arăta dorința de a se face schelă din vechiul Tîrg-de-floci la Ialomița, „pentru lesnirea negoției țării după vechime“³.

Din partea lor, Moldovenii pretindeau să nu mai umble prin

¹ Art. 5.

² Noi încercări turcești de a le avea, Urechîă, *Istoria Romînilor*, III, pp. 66-7, no. 10.

³ Cf. Dionisie Eclesiarhul, la Papiu, *Tesaur*, II, p. 163 și urm.; cu Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, p. 13 și urm., în notă.

țară negustorii turci, să nu cumpere de înaintea, să nu ție,, tamazlicuri“ și să nu facă și mai departe „ciflicuri“¹.

Măsurile luate de de Poartă pentru vânzarea provisiilor către Turcii din Diiu-Vidin, arătându-se toate abuzurile din trecut, arată că arzul nu rămăsese fără efect². Turcii „ser-selii“, cari călcau această orînduială, trebuiau să fie prinși de beșleaga și de neferi, și se puneau paznici turci la toate tir-gurile³.

Dar în curînd o plîngere desperată dovedește că Turcii nu se țineau de făgăduielile lor solemne⁴. Exportul trebui oprit⁵.

Grija lui Ipsilanti pentru negoțul țerii se vedește și prin alegerea șchelelor la Dunăre, „la care schele să aibă a să scoboră toată marfa ce ese din țară pentru alișveriș[ul] cabanului“, și anume „întăi la schela Orașului [de floci] din sud Ialomița, unde pot veni și corăbii, cu leznire, al doilea schelă Zemnicile, în sud Teleorman, și Izlazu, în sud Romanați, pân'la carele umblă șăici și bolozanuri“⁶.

Un nou avînt cuprinse de fapt ambele țeri după restabilirea liniștii, și Dionisie Ecclesiarhul avea cuvînt să scrie că „s'au deschis toate șchelele hotarelor împrejur și de către Turci nicio supărare nu era: boierimea sporia întru slujbele lor, neguțătorii se lățiau cu alișverișurile lor la cîștig, meșteșugareții sporiau în lucrarea sa, țărani își lucrau pămînturile lor nesupărați cu greutate de dăjdi; toți se bucurau și fără grijă petreceau“⁷.

Silința Domnului Moldovei Costachi Moruzi de a împiedeca luxul se vedește strălucit prin scrisoarea arhiepiscopală a Mitropolitului Gavriil Callimachi, recomandînd „îmbrăcămîntea cea de măsură și smerită“ și osîndind desprețul față de portul modest al Curții, patima pentru „tăfți cu fir și mai ales cumasuri de Hindii“, pentru „colburi și fumuri ce sînt prin case iarna“. Familii sărace dădeau 200 de lei „pentru o haină, cu care

¹ *Uricariul*, VI, pp. 422, 450 și urm.

² Urechia, *Istoria Romînilor*, I, p. 11 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 118-9.

⁴ *Ibid.*, pp. 274-8.

⁵ *Ibid.*, p. 278, nota 3.

⁶ Furnică, *o. c.*, pp. 34-5.

⁷ Papiu, *Tesaur*, II, p. 166.

bani putea să să îmbrace cu cinste cu doo și trei rânduri de haine, încă și pe fiii casii aceia, care poate nu avea nici cea trebuincioasă îmbrăcăminte“. La nunta domnițelor lui Moruzi însă Curtea a „lepădat toate hainile ceale de mari prețuri și de prisosit în deșarte izvodituri“ și „au împodobit mireasile cu cea strălucită întru măsură podoabă și nemîndră cu iconomie și făr'de mare cheltuială, însă nu doară cumva urită și neîmpărtășită de cuvioase iscusenie“. Exemplul a fost urmat, și fără scădere de frumuseță, căci scumpetea se poate înlocui prin „ceale în multe feliiuri flori, adecă renghiuri înfrumusățate precum voiaște“. Numai cabanița domnească rămîne cu „ceaprazuri“; nicio altă haină nu poate, nici la Constantinopol, să aibă „tafta cu fir și cu petială ori cu sirmă țesută sau cusută“, „șiret cu fir sau cu petială sau cu sîrmă“, și la cap, exceptînd „colanele pentru încins... ori cu fir, ori cu trasă ori cu sirmă cusute și țesute de orice feali ar fi“, „cumasurile de Hindiia, adecă ceale ce să numesc șaluri chesmerii, ghermesuturi cu flori și beldarii, ori de Hindiia ori de Șam sau de Halep sau de Țarigrad și de tot locul stofă și tot feliiul de cumasuri de Evropa, atît cu fir, petială, sirmă, cît și făr'de aceasta, ori cusute, ori țesute în flori de mătasă, osăbit de floare, adică renghiul tăfșilor, cum ceale cu flori perviile, atlăgealile și altele asemenea... afară numai de șalurile ce să numesc giaruri, pentru încins și pentru cap, care sânt trebuitoare la răceale și trainice, asijdederea și șalurile sadea, ce se numesc șamlod, lahuluri arăpești și enghiuri-șali, și fieștecare cumășu sadea, cum ghermesutu fără flori, dima, cetareale și totu fealiul de alăgeale de Hindiia, de Țarigrad, de Șam, de Halepu, asemenea și tot fealiul de cumasuri sadea de Evropa și alăgeale făr'de flori, cum și tabinuri, hareale, canavațuri ce au în chip de ape flori de fealiu și altele asemenea cumasuri ce lovesc în doao flori, adică renghiuri, iar nu stofe și cumasuri cu flori“. Se îngăduie „emenealile, testemelurile“, „peteala adică trà“ de la nuntă, „după vechiul obicei“, caftanele domnești. Se admit iar juvaierele, „lucsurile de aur și altile ca acestea lucruri care nu să strică“. Un teribil blăstăm pecetluiește opreliștea¹.

¹ Furnică, *o. c.*, pp. 45-57.

Comerțul cu Turcia se prezintă încă în primul rînd.

Sfătuitorul unui Domn fanariot după Alexandru Ipsilanti, în proiectul său de reformă, se ridică împotriva gelepilor și săi-giilor cari cumpără, cu o treime din prețul obișnuit, cîștigînd cu daruri pe ispravnici, și peste 70.000 de oi, în loc de 33.000, și trăiau pe sama satelor; ei sînt aduși măcar la observarea echității în tranșacțiile lor. El cerea ca aceiași să nu se înstăpînească pe suhaturile căpătate prin firman de la proprietar pentru oile lor. Observă apoi că un Ipsilanti redusese darul de grăsime de capră, de unt și de miere (120.000 ocă din prima, 80.000 din al doilea, 12.000 din a treia) către capanul Vidinului, luîndu-se întreiala de la negustorii olteni și două „orînduieli“ pe an pentru unt, dar pe urmă s'a cerut și la celelalte județe, dîndu-se la 1803 grija acestei trimeteri la trei negustori din Craiova¹.

Porcii erau cumpărați de negustori sîrbi din Turcia².

La acel larg program muntean de refacere Turcii opuseseră deci vechea lor rutină abusivă.

Dar, în Moldova, intervenția rusească aduse încă din 1784 întărirea vechilor măsuri de a se opri nelegiuirile „oamenilor răi“, așezarea la noi, pășunarea vitelor turcești, ocuparea de pămînturi românești, îngăduindu-se numai trecerea din serhaturi în Moldova a unui număr hotărît de „negustori“ cu scrisori în toată forma; oile necesare pentru capitală vor fi vîndute în bună înțelegere numai gelepilor. În porturi se va desface capanliilor veniți cu corăbii din Constantinopol, zahe-reaua de grîne cerută de aprovizionarea Țarigradului. Plata cherestelei și a salitrei se va lua din datoria bănească a țerii. Chilia și Isaccea nu mai aveau să trimeată vameși la Galați. Dar, mai ales, ca o vamă nouă, se îngăduia negustorilor romîni să facă negoț pe malul drept, fără a plăti alte dări³.

Totuși abuzul nu poate fi stăpînit, și astfel înțîlnim, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, casuri ca acestea: „smeritul giu-

¹ Urechia, *Istoria Romînilor*, II, pp. 35, 36-7.

² *Studii și documente*, VIII, p. 8, no. 37.

³ Sturdza, *Acte și documente*, I; Hurmuzaki, VII, pp. 421-5.

decător Brăilii Isac-zadea Derviș-Mustafă“ vine la Iași să judece un proces, pentru niște oi, trimese în Rusia, ale lui Iordachi Deleanul Cantacuzino cu niște Turci¹.

Oricum, Turcii cari veniau de acum înainte pentru trebile capanului nu mai fură lăsați să umble pe toate străzile Bucureștilor și pe la toate hanurile, ci numai la al Sfintei Ecaterine, hotărît a li fi singurul conac, sau, la nevoie, și la hanul Colței, „lângă casele de beilic al mănăstirii Mărcuței“². „Cahvenecele“ la care ei se adunau nu erau libere, ci supuse vel cafegiului domnesc³.

Cu provinciile austriece legăturile se fac însă tot mai dese, dat fiind mai ales faptul că în acești douăzeci de ani niciun conflict al Imperiului cu Turcii nu veni să le întrerupă.

Încă de la începutul Domniei lui Alexandru Ipsilanti o solie din Brașov sosi să-l cerceteze pentru a cere restabilirea vechilor relații⁴.

În ce fel și-au ajuns ei scopul se vede din privilegiul dela 22 April 1773 (probabil 1775), apoi la 6 Novembre 1775, înnoit de Nicolae Caragea, și prin acel din urmă, dat în August 1782, Domnul „din mila lui Dumnezeu și-a Impăratului“, doritor ca „nu numai supușii de aici, ci și străinii să poată căpăta supt cîrmuirea sa îndurare și dreptate“, acordă celor treizeci de case de Brașoveni, cu optsprezece negustori, din București, dreptul de a face negoț cu mărfurile lor speciale în toată țara, scutiți fiind de orice plată alta, — fără a escepta văcărițul și pogonărițul, vama pe vinul lor, — decît a celor 400 de lei turcești pe an, în două termene.

Numai pentru vinul cumpărat sînt datori a da vamă zece lei turcești de fiecare buțe. Mărfurile lor nu se vor deschide la graniță, dar se va da de fie-care povară un leu, ca și la vadurile Dunării. Exportul mărfurilor nevîndute li se admite și mai departe, cu vama obișnuită de trei la sută, fără „vama

¹ *Studii și documente*, XI, p. 83, no. 160.

² Urechiă, *Istoria Romînilor*, I, pp. 486-7, nota.

³ *Ibid.*, IV, p. 266 și nota 1.

⁴ Hurmuzaki, XV², pp. 1739-40.

agească" și a „chervăsăriei“. In ce privește pe cărauși, negustorii sînt liberi a-și alege și ținea ori Prahoveni ori Cîmpineni ori Comărnicieni¹.

Primindu-se însă de Șchei plîngere că administrația muntească mai adaugă o sută de lei pe an, se recurse la guvernul ardelean cu intervenția agentului de comerț, de curînd numit, al Austriei, Ignațiu Ștefan Raicevich, și se căpătă firmanul din 15 Iulie 1783², și pentru Moldova.

De fapt se menține aici, în Moldova, vechiul comerț, cu trecerea pe la Grozăveștii Bacăului, și Internunțitul căpăta dela Poartă numai oprirea sporirilor de vamă pentru vin și alte produse³. Păstorii ardeleni⁴, cari dădeau în Moldova 10 aspri, nu 12, ca la Munteni, erau apărați de impunerile nelegale la Grozești, la Fălciiu, unde li se lua un miel de turmă, la Huși și în alte locuri unde erau supuși la aceiași dare⁵.

Firmanul din 4 Decembre 1786 hotăra pentru Țuțuienii și Bîrsanii din Țara-Românească⁶ un oierit de 10 aspri, nu ierbărit pe boi și cai, o dare de „perdea“ de doi lei sau un leu și un miel, scutind de vamă pieile, lîna și brînză și anulîndu-se cele șaizeci de parale la ieșire pentru fiecă turmă, fixată, nu, ca înainte, ori la șase sute ori la o mie de oi, ci la șapte sute, și lăsînd *vornicia* pentru vitele rătăcite la buna înțelegere⁷.

Și Sași tratați bine sînt arătați la București în 1782⁸. Cit

¹ Urechia, *Istoria Romînilor*, II, p. 181 și urm. (și privilegiul starostelui); traducere germană în Hurmuzaki, XV², pp. 174-4.

² *Ibid.*, pp. 1745-6, n-rele MMMCCCH-XV.

³ *Ibid.*, VII, pp. 390-2, n-rele CCXLI-II. Cf. *ibid.*, p. 427.

⁴ Cari aduceau 50.000 de oi; *ibid.*, XIX, p. 1493, no. CXXXVI.

⁵ *Ibid.*, pp. 436, 445-6, no. CCLXXXVII-VIII.

⁶ Lui Moruzi din Moldova cerîndu-i-se un privilegiu, el sfătuiă să se ceară firman; *ibid.*, p. 63, no. LXX. — Opunere a Domnului muntean mai ales; *ibid.*, p. 209 și urm. — Recunoașterea de el a dreptului Bîrsanilor, p. 217, no. CXCH. Cf. *ibid.*, pp. 240-1.

⁷ *Ibid.*, VII, pp. 519-21. Se vorbește și de porumbul adus de păstorii de-acasă. Brașovenii se temuseră în 1782 de cotărit și fumărit; *ibid.*, XIX, pp. 25-6, no. XXV; pp. 46-7; no. XLVII.

⁸ *Ibid.*, p. 35, no. XXXVI; p. 40, no. XXXIX; p. 178, no. CLX.

despre Moldova, „Braşovenii“, negustori de lână, de piei de capră, de ceară, de peşte (moruni şi crapi), de vin adus din Turcia¹, în Iaşi şi Focşani — cinci case, pe lângă cei de iarmaroace, — cari, pe vremea Ruşilor, nu plătiseră decît vama pentru mărfurile lor vieneze şi veneţiene, se plîneră că li se cere şi suma de 5% pentru marfa de Braşov, de 6 şi 7% lei, chiar 10%, pentru cea de Viena şi Gratz, darea pentru cămară 17, plus 49 lei turceşti pe an, fumăritul de 20, apoi 30 lei, crescîndu-se şi vechea contribuţie anuală şi cerîndu-li-se şi birul². Un firman de asigurare pe capital se publică în vara lui 1783³.

În Ţara-Românească Braşovenii se mai plîngeau că li se impun, în locul Prahovenilor, bănuiri că duc scrisori de trădare, cărăuşi din Cîmpina⁴.

Nemulţămirea pentru situaţia păstorilor ardeleni urmează încă şi după căpătarea firmanului din 1786⁵.

Iar Braşovenii şi „Nemţii“ cari aduceau peşte sărat dela Brăila, supăraţi de „măjari“ cu „măjăritul“, „negustorii ungureni“, cari vînd „sare măruntă“ la Bucureşti, importatori, ca Ioan din Braşov, de bumbac şi orez de peste Dunăre, negustori de piei de capră, ca Adam „Ceatiri“, „suditul Nemţiei“, care-şi avea agenţii la Craiova, dau de lucru Agenţiei⁶.

Armenii din Polonia căpătau dela Vodă Alexandru Mavrocordat un privilegiu întru toate asemănător cu cele trecute, oprindu-se creşterile de arendă, deposedările în puterea dreptului de vecinătate, usurpările pentru arături sau păşune. Dările rămîneau: un leu şi un potronic vechiu cornăritul, un leu şi şaizeci de parale la trecerea mării peste hotar, desetina de stupi şi porci, zece bani cuniţa de patruzeci de bani pentru boii cari nu sînt de negoţ şi nici din cei luaţi la bilciu şi îngrăşaţi două luni, plus unul sau doi lei bacşiş.

¹ *Ibid.*, p. 88, no. LXXIV.

² *Ibid.*, pp. 76-7, no. LXIII; p. 94, no. LXXXI.

³ *Ibid.*, XV², pp. 1745-61, mai ales, *ibid.*, XIX, p. 105 şi urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 84-5, no. LXX; pp. 88-9, no. LXXV.

⁵ *Ibid.*, p. 266 şi urm. În iarna anului 1787, mii de oi îngheţau; *ibid.*, p. 273.

⁶ Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, p. 473, nota; p. 476, nota.

pentru găsirea vitelor răzlețe; caii de export erau scutiți de vamă, care rămânea fixată pentru alte obiecte la 3%. Proceesele puteau fi aduse dela ispravnici la Divan, iar cele criminale se vor judeca după tratate¹.

Starea Țerii-Românești fusese cum în 1774 o descrie Ipsilanti: „un pustiu, cu o capitală în ruine, cea mai mare miserie pretutindeni, lipsă de locuitori“², și Moldova nu va fi fost altfel. În aceste condiții, și cu toată extraordinara capacitate de refacere, adeverită de cronică, a unor regiuni a căror activitate economică n’avea la țară o civilizație gingașă și complicată, relațiile cărora trebuia să li servească, în curînd, singurul consulat cu caracter economic au trebuit să aibă începuturi neapărat slabe.

Totuși încă din 1775 Austrieii, apoi și supuși lor cei noi din Galiția, tratau cu Turcii pentru „un comerț folositor, pe Dunăre, în Marea Neagră și în țerile turcești“³, luînd și înțelegere cu Rușii. Cea d’ntăiu societate de navigație, a baronului Fries, unit cu Zewerovich și alții, în 1777, nu putu să lucreze; puțină ispravă realisă și Brighenti, care promitea „o diligență“ pe Dunăre⁴. În 1775, pentru acest scop se trimesese pentru cercetări un agent de taină, cu o suită de negustori, la Chilia Nouă, apoi în Crimeia, asupra căreia plutia marea amintire a Caffei, în „noile posesiuni rusești“, și în sfîrșit la Constantinopol⁵. Trimisul, Nikolaus Kleemann, și-a descris călătoria la explorație și în curînd un Willeshofen, un Dellazia, negustori din Viena, își aveau contoarele

¹ *Ibid.*, VII, pp. 417-8, no. CCLX; *ibid.*, XIX, p. 185, no. CLXV.

² Hurmuzaki, VII, p. 132, no. LXXX.

³ Ein vorteilhaftes erbländisches commercium mit der Pforte und Russland, besonders nach dem Schwarzen Meer; *ibid.*, p. 155. Pentru explorațiile lui Kleemann și activitatea Casei Willeshofen în 1781 (cu bibliografie) v. mai ales în Docan, *Explorațiuni austriece pe Dunăre*, „Analele Academiei Romine“, XXXVI.

⁴ Henrik Grossmann, *Osterreichische Handelspolitik mit Bezug auf Galizien in der Reformperiode (1772—1790)*, Viena 1914 („Studien zur sozialen Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte, hggb. von Dr. Karl Grünberg“).

⁵ *Ibid.*

de navigație
pe Dunăre

la Dunărea-de-jos¹. Un firman special, basat pe noul sened acordat Internunciului, îngăduia trecerea negustorilor austrieci în Marea Neagră².

Încă din Mart 1782 Kaunitz credea că Willeshofen, care-și ceruse învoirea în anul trecut, poate începe să-și aducă proiectul la îndeplinire³, care țintea, ca și ale Franciei și Prusiei în același timp, la legarea unor relații economice cu Chersonul și Crimeia, întrată în stăpînirea Impărătesei Ecaterina. Viena stătea la îndoială dacă depozitele de mărfuri luate ca probă de la deosebitele firme trebuiau făcute tot la Chilia Nouă ori la Galați.

Firmanul pentru represintantul lui Willeshofen, Olivieri, era căpătat în Maiu următor⁴. Și vasul plecă spre Galați, ducînd camelote, batiste, gaze, museline, plușuri, moltoane, barhet, bumbacuri, pînzeturi, mătăsuri, tafte, atlazuri, alte postavuri, ciorapi, panglici, pălării, mănuși, arme și unelte de fier, apoi ace, galoane, porțelanuri, oglinzi, sticlărie, galanterie, jucării, ca și vinuri, zahăr, rosolio, săpun, colorii. Pe două mici vase această expediție plutitoare se îndreptă spre Brăila și Galați⁵, unde trebuia s'o întîmpine un vas rusesc de la Cherson, condus de căpitanul frances Masse⁶. Uimirea Gălățenilor și, între ei, a celor cîțiva negustori turci fu mare, vîzînd acest lucru fără exemplu ca negustori și bărci împărătești să se oprească la această șchele, cu atît mai puțin avînd pretenția de a trece înainte cu mărfurile⁷. Se ceru lui Willeshofen să meargă la Iași ca să-și capete voia de trecere. La Sulina se pretinseră abusiv patru lei de butea de vin⁸. Brînza cumpărată la Galați fu oprită acolo⁹.

¹ Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății-Albe*, p. 379.

² Hurmuzaki, VII, p. 419. Cf. *ibid.*, XIX, pp. 23-4, no. XXII.

³ Cf. Docan, în „Analele Academiei Romîne”, XXXVI, p. 566 și urm.; Hurmuzaki, XIX, p. 1 și urm.— Încă din 1779 fusese vorba de a se trimite vinuri ungurești pe apă la Constantinopol; *ibid.*, p. 3, no. I. Willeshofen începuse aici.

⁴ *Ibid.*, pp. 6-7, no. V. chestia mărfurilor, *ibid.*, p. 7 și urm., No. VI.

⁵ *Ibid.*, p. 19, no. XVIII; p. 24, no. XXIII și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 27, no. XXVII.

⁷ *Ibid.*, p. 29.

⁸ *Ibid.*, p. 34, no. XXXV.

⁹ *Ibid.*, p. 52, no. LII.

În toamnă însă același Willeshofen revenia prin Ovidiopol la Iași¹, ca să reînceapă la anul². În lunie 1783 apoi sosiau două vase austriece la Galați ca să descarce pentru Cherson pe altele turcești³. De acum și negustori vienesi isoლაი veniau pe uscat, ca un Marini⁴. În 1785 însă Compania se disolvă și se cerea vînzarea la București a mărfurilor din Cherson⁵.

Cu aceasta nu fu părăsit încă acest comerț plin de viitor. În Iunie 1784 funcționa la Viena o nouă „Companie de comerț pentru Dunăre și Mare“ (*Donau und Seehandlung*), a lui Bienenfeld. Vasul „Danubio“ mergea de la Constantinopol la Galați pentru a lua mărfurile depuse acolo și a le îndrepta iarăși spre Cherson. Se prevedea acum și o „călătorie de întoarcere“⁶. O altă Companie se întefesa de negoțul cherestelei⁷. În sfîrșit la 1785, contele Festetics și un anume Gottfried Bozenhard, din Ardeal, încearcă o navigație dunăreană cu centrul la București⁸. Festetics conducea însuși casa de aici, din București, în 1787, cînd, izbucnind un foc, Vodă-Mavrogheni însuși alergă să-i scape zahărul și cafeaua, muștrînd pe cine-i zicea să nu se riscă pentru niște „Nemți“ și spuînd tare că de la dînșii el are un mare cîștig⁹. În același an se întîlnesc plîngerii contra vameșului turc din Siștov, care făcea miserii negustorilor ce debarcau mărfurile acolo¹⁰.

Și se continuă mai departe pe această cale. În 1787 un Ratkowitz din Semlin trimetea un vas de la Constantinopol la Galați. Tot odată începea întreprinderea, pomenită mai sus,

¹ *Ibid.*, p. 81, no. LXVI.

² *Ibid.*, p. 97, no. LXXXIV.

³ *Ibid.*, p. 101, no. XL; p. 103, no. XLI.—Un vas al lui și altul al baronului de Teufferer; *ibid.*, p. 120, no. CVI; p. 136, no. CXXIII.

⁴ *Ibid.*, pp. 107-8, p. 122, no. CIX; p. 123, no. CXII; p. 151, no. CXXXVIII; p. 164, no. XLVI; p. 211, no. CLXXXVIII.

⁵ *Ibid.*, p. 235, no. CCVIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 185-6, no. CLXVI.

⁷ *Ibid.*, p. 186, no. CLXVII.

⁸ *Ibid.*, p. 237, no. CCX; p. 238, no. CCXI.

⁹ *Ibid.*, p. 268.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 241, 244, no. CCXIX.

Brighenti și Dellazia. Cincisprezece vase mici duceau grâu ungu-
resc la Galați, unde trebuia să-l ia corăbii mari trimise din Tri-
este la Constantinopol, ceia ce fu zăbovit însă de vremea rea ¹.

Se încercă apoi, după memoriul unui anume Brückenfeld,
și o navigație pe Olt ², la care Domnul muntean se opunea,
pretexând că s'ar supăra Turcii, cari au mori la gura râului ³.
În toamna lui 1784 negustorul Pürcher din Sibiiu căută,
în tovărășia baronului Buccow, să treacă pe Olt spre Du-
năre, iar de la Galați la Constantinopol ⁴.

Galații ajunseră astfel un port însemnat. În șantiere, din
cantitățile „imense“ de cherestea se construiau și vase de
războiu de șaizeci de tunuri. Șed mulți negustori turci, și în
cursul verii se adună un mare număr de vase ce încarcă
mărfuri și zahereă pentru Constantinopol. Într'una se cioc-
nesc marinarii turci. Vin mulți negustori din Moldova, Polonia,
Bucovina și Ardeal. Cei din Bucovina cumpără pește sărat,
plătind cinci lei, apoi zece, de fiecare car, afară de leul și
patru parale de car la graniță ⁵.

șantierele
de la
Galați

Se vorbia și de navigația pe Prut, pe Nistru. Evreii Hörne
aveau în vedere pentru scurgerea produselor galițiene, și a
tutunului. Ideia era reluată în 1782 și prințul de Nassau-Sie-
gen, credea să-și poată trimete grâul și lemnul la Acherman.
Studii se făceau și de abatele Caspari la 1786. Un conte Dzia-
duzicki cerea un adevărat privilegiu pentru acest proiect,
sperînd să ajungă și în Mediterana ⁶.

Și consulul prusian König semnaleză în 1784 un alt pro-
iect interesant: prințul galițian August Sulkowski ar fi gîndit
să facă un canal între râul Sane și Nistru, la Sambor, legînd
astfel Polonia cu Marea Neagră ⁷.

¹ *Ibid.*, pp. 268-9, no. CCXLVI.

² *Ibid.*, p. 205, no. CLXXXIII ; p. 207.

³ *Ibid.*, p. 207.

⁴ *Ibid.*, pp. 210-1.

⁵ *Ibid.*, p. 101, no. XC. — Un agent piănit acolo, *ibid.*, VII, p. 59.

⁶ Henryk Goldmann, *o. c.*; Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Ce-
tății-Albe*, p. 379.

⁷ Hurmuzaki, X, p. 15, no. XIII.

Ocuparea Bucovinei prin rușinosul tirg care se știe nu trebuia să fie pentru Austria Mariei Teresei și lui Iosif al II-lea numai stăpînirea unui splendid teritoriu, ci și punctul de plecare pentru o nouă activitate comercială. De aceea se ajută din toate puterile formarea, cu burghesie străină¹, de tirguri în mijlocul satelor moldovenești. De aceea, îndată după încheierea convenției de delimitare, se ceru de la Poartă dreptul de navigație pe rîurile Moldovei pînă la Dunăre². Îndată după aceasta, în vederea noului războiu ce se pregătia cu Rusia, Curtea din Viena voia să se treacă peste opreliștea exportului vitelor ca să poată cumpăra la Munteni ca și la Moldoveni orice număr de vite, și permisia se acordă, cu nesfîrșite asigurări de prietenie, numai pentru Moldova³. În 1782 se doria o astfel de îngăduială pentru cai de remonță, cumpărați și de alte Puteri, ca Prusia, dar se capătă numai oferta unui dar de o sută de armăsari⁴. Domnul Moldovei se gîndia să-i aducă din Țara-Românească, de la Craiova sau din Dobrogea⁵.

Se mergea și mai departe în elaborarea de planuri. Astfel în mintea unui Armean din Liov, Nikorowitz, răsări ideia de a învia vechiul negoț între Galiția și Moldova. El credea că Sniatynul ar putea fi punctul de plecare pentru o expansiune mergînd pînă la Dunăre și cuprinzînd și Ucraina. Pentru aceasta ar fi să se ridice „prăvălii, depozite și, după obiceiul oriental, și băi“, care s'ar da coloniștilor. Amîndouă riturile armenesești ar fi îngăduite, și s'ar întemeia școală și tipografie, dar Evreii n'ar fi îngăduiți decît de două ori pe an, la iarmaroace. Proiectul pîrînd prea vast, se ceru propunătorului să caute localități de colonizare în Bucovina însăși, și, întru

¹ În invitarea la jurămint se vorbește deosebit de „Jidovii [cari] au a jura jurămint cu credință cătră noi, nu numai cei ce sînt șăzători în tirguri, ci și cei de prin sate“; *ibid.* VII, p. 299.

² *Ibid.*, p. 285, no. CLXII: „die freye Schiffarth auf den Flüssen in der Moldau“.

³ *Ibid.*, pp. 314-5, n-le CLXXIV-V.

⁴ *Ibid.*, p. 357, no. CCXI; pp. 358-9, no. CCXIV; pp. 361, no. CCXVIII; pp. 363-4, no. CCXXII; pp. 374-5, no. CCXXIX; XIX, pp. 5-6, no. IV.

⁵ *Ibid.*, p. 31, no. XXXII; p. 47, no. XLVIII; pp. 49-50, no. L.

Cernăuți, Boian, Siretiu și Suceava, el alese pe cea din urmă, în care trăiau încă rămășițele puternicii așezări de odinioară. Aici găsi biserici întregi, ori ușoare de reparat, șesuri întinse pentru pășunat, puțința de vînzare a vinului moldovenesc, a rachiului și berii, cele cinci iarmaroace pe an. Credea că s'ar putea exporta caii și boii în Silesia prusiană, iar vacile și juncile în Ardeal, unde ar fi crescute. Dacă s'ar face colonia, i s'ar acorda tot felul de scutiri. S'ar clădi școli armenesti, germane și latinești, băi, cîrciume, Evreii, întru cît ar fi tolerați, avînd numai dreptul vînzării cu mărunțișul; s'ar da voie de import pentru tabac; s'ar face două iarmaroace noi, pentru tot felul de oameni și tot felul de mărfuri, la Anul Nou și la Sîmpietru.

Un trimis al Patriarhului armenesc din Constantinopol fu consultat asupra planului de colonizare. Rămînea ca hotărîrea să fie luată la Viena¹. Dar planul se opri acolo, Austria arătîndu-se incapabilă de mari creațiuni noi, ca ale Prusiei, cu care în lumea germană se afla în concurență. Și la Constantinopol, de altfel, Internunțiul se speriasse de apelurile scrise îndreptate de Nikorowitz coreligionarilor săi din Impărăția turcească².

Armenii din Liov se mulțămira deci a stabili o Companie pentru negoțul de cai în Botoșani³. Proiectul oficial din 1786, tot așa de zădarnic, prevedea fabrici de postav și de pielării⁴.

Aceste mari planuri contrastează cu starea negoțului intern, servit de Armeni, Greci și Evrei în Bucovina, fără ca negustorii germani să se simtă îndemnați a participa la el⁵. Nici cîștigul cu boii nu-i atrăgea. Romîinii și Rusneții, cei d'întăiu „mai morali și cuviincioși“, ceilalți „mai dîrji (*abgehärtetes*) și mai vioi“, se mulțămiau să schimbe vitele cu marfă. Cînd Evreii fură siliți de guvern a munci la țară, din 714 familii la 1781, se păstrară în patru ani numai 175⁶. De

¹ *Ibid.*, VII, pp. 315-8, no. CLXXVI.

² *Ibid.*, pp. 319-20, no. CLXXVII.

³ *Ibid.*, XIX, p. 759.

⁴ *Ibid.*, VII, p. 473.

⁵ *Ibid.*, p. 456.

⁶ *Ibid.*, p. 457.

altfel reunirea, la 1786, a Bucovinei cu Galiția¹ tăie toate perspectivele de înaintare spre Sud.

În acest timp în Moldova negustorii armeni erau ocrotiți contra proprietarilor de moșii, cari căutau să-i despoaie, prin actele domnești din 1784 și 1785. Li se confirma cornăritul de un leu vechiu și un potronic de boul exportat, plus 1 leu, 60 de cireada trecută peste hotar. Aceste animale ale lor vor da cunița de patruzeci de bani pe cap. Desetina de stupi rămînea de zece bani vechi². Ordonanța care fixează deosebita categorii de plătitori ai cuniții pentru cai înseamnă deosebit pe „lăcuiitorii din raiaua Hotinului și a Benderului, din Sălcuța, din Ocraina“, pe cei cu „cai bîrsănești din Țara Ungurească“ și cu „cai bîrsănești din Țara Muntenească“, lîngă „neguțătorii din stăpînirea austriecească, cari au ciștele lor aicea în Moldova“, lîngă „Turculițăștii ce se află în stăpînirea austriecească, ca unii ce nu sînt din rînduiala celor ce plătesc“³.

Austria încerca pe acel timp și ramuri noi de comerț. În 1785 ea avea la Iași un magazin de bijuterii⁴. De mult ea se gîndia la un agent, care să apere aceste multiple interese și să dea o basă sigură proiectelor ce trebuiau.

Biruînța asupra temerilor Porții și asupra obișnuitei ei politice de tergiversare o căștigaseră însă Rușii, cari, fără să aibă mărfuri de vînzare sau să cumpere ceva în Principate, scontau ciștigurile politice care s'ar putea trage din prezența lîngă Domnii romîni a unui consul.

Sosirea acestuia, în Iunie 1780, se făcu fără nicio înștiințare prealabilă. El era acum în Constantinopol, cînd ambasadorul Țarinei crezu de cuviință să facă Turcilor o simplă notificare. Se obiectă, firește, că tratatul nu dădea voie să se numească un agent într'un loc unde niciun Stat n'avea represintant, fără o formală întrebare a Porții și că el nu poate

¹ *Ibid.*, pp. 474-5, no. CCLXIV. Cf. și *ibid.*, p. 477 și urm.

² *Uricariul*, II, ed. a 2-a, p. 148 și urm.

³ *Ibid.*, V, pp. 304-6 (1794) și VI, pp. 465-72 (an. 1809).

⁴ Hurmuzaki, X, p. 16.

avea niciun rost comercial, comerțul însuși mărgenindu-se la singurele călătorii în Rusia ale Cazacliilor, cari, de fapt, își clădiau pe atunci biserică anume la Odobești¹. Rușii nu se clintiră însă din loc, refusând propunerea francesă a unui consulat la Acherman sau acea turcească de a se fixa ca reședință Siliștra. În Februar 1782, Turcii cedau stăruinșilor necontenite ale noului represintant rusesc. Bulgacov, și consulul se instala în două case la București, cu patruzeci și cinci de slujitori și șaisprezece cai². În ce chip înțelegeau să apere comerțul, și întâiul consul, Serghie Lașcarev, și urmașul său, Severin³, se poate vedea din următorul cas. Consulul din Iași are, în 1783, o neînțelegere cu vameșii. El li trimete răspuns prin dragoman că, dacă mai fac așa, îi va aduce la el cu ieniceri și li va da două sute de cnuturi⁴.

Internunșul crezuse că Lașcarev ar putea să servească și interesele monarhiei austriace, care erau de multe feluri: sprijinire a unei importante emigrații de meșteri, de agronomi, de medici și spișeri, de arhitecți și constructori de vase, ocrotirea Bisericii catolice, pe care Polonia n'o mai putea apăra în Moldova și nimeni n'o avuse 'n grijă în Țara-Românească, protecția Evreimii, tot mai numeroasă, care-și căuta un patron. Încă de prin 1779 ideia Agentului austriac răsărise în Ardeal, care părea că începe o nouă viață economică, și la 1781 un fost auditor militar, Elvețianul Franz-Joseph von Sulzer, însurat cu o Săsoaică, publică rezultatul experiențelor sale de cîțiva ani în principatul muntean, unde era preceptor și om de afaceri, în „Istoria Daciei transalpine“, pe care, după jertfa tipării a trei volume, n'o putu continua.

¹ Pinzele din Moscova și fierările din Tula au existat numai în imaginația candidatului austriac la consulat, Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daziens*, III, pp. 443-4).

² Hurmuzaki, XIX, pp. 27-9.

³ *Ibid.*, p. 23, no. XXII.

⁴ *Ibid.*, VII, an. 1782.

⁵ *Ibid.*, XIX, p. 109.

Dar alegerea nu căzu asupra acestui om cu temperamentul năcăjicios și cu vorba amară, ci asupra agentului navigației de probă a lui Willeshofen¹, asupra unui Ragusan, cu pretenții medicale², care făcea comerț cu boi, cu lână, cu miere și ceară, în același timp când pregătia în cunoștința trebilor apusene pe copiii lui Vodă-Ipsilanti. Mergînd să-i caute prin Viena, în cursul rătăcirii lor aventuroase, el căpătă locul pe care-l rîvnise concurentul său „bosniac“, încă din Iunie 1782³, brevetul flindu-i expediat, fără discuție, la 16 Octombrie 1783⁴.

Domnul muntean, Nicolae Caragea, care știa pe Raicevich în legături eu predecesorul său Ipsilanti, se grăbise, primindu-l ca pe „un străin de distincție“, a-l descrie ca „om rău, șiret și intrigant“, cu un „caracter urît și turbulent“, care făcuse numai intrigi la Viena. Acest „secretar“, care-și propunea să cerceteze afacerile dunărene de la Semlin până la gura fluviului, îi părea de nesuferit, cu toate complimentele reciproce de la prima audiență⁵. Cu Lașcarev împreună ar fi „doi oameni răi“, și Vodă credea că autorisația nu se va da celui de-al doilea⁶. Și fostul Domn îl privia ca pe un om „șiret“ și ar fi dorit ca el să fie trimis la Neapole⁷. Turcii îl acuzau că i-a insultat într'o convorbire la Iași⁸, pe cînd generalul ardelean se întreba dacă Raicevich nu ține prea mult la țara adăpostirii sale⁹.

Căci și în Moldova purtarea lui trufașă indispusese. Cereuse conac și i se dăduse, dorise întîmpinare și o avuse.

¹ *Ibid.*, pp. 11-2, no. IX.

² Consulul prusiac König îl socoate „bărbier sau hirurg din Ragusa“; *ibid.*, X, p. 22, no. XX.

³ In Mart se decisese trimiterea unui agent; *ibid.*, p. 3, no. II. In Iulie numirea imperială; *ibid.*, p. 14, no. XI.

⁴ *Ibid.*, pp. 32-4. Pentru Raicevich ca preceptor al fiilor lui Ipsilanti, *ibid.*, VII, p. 332 și urm. Pentru numirea lui și *ibid.*, p. 405 și urm.

⁵ „Mi par“, scrie Agentul, „un uomo ragionevole e più tosto timido ed amico della pace“, *ibid.*, XIX, p. 22 și urm.

⁶ *Ibid.*, VII, p. 365.

⁷ *Ibid.*, pp. 369-70.

⁸ *Ibid.*, pp. 378-9, no. CCXXXIII.

⁹ „Sein Herz für das Land zur Zeit noch etwas zu gross sein könne“; *ibid.*, XIX, p. 13.

dar încă de la Focșani orbise de puterea Monarhiei gata să ocupe părți din Imperiul turcesc și de hotărîrea sa de a învăța minte pe Voevod¹. Pe cînd Internunțiuil presinta scuse, Agentul se plîngea de reaua tratare a supușilor imperiali, între cari izgonitul chirurg Bartolozzi² și îndepărtatul medic Andreas Wolff, de insultele ce i s'ar fi adus lui, și se declara incapabil de a-și îndeplini astfel funcțiunile³. Fusese nemulțămît și cu localul dat și pusese, fără a întreba pe nimeni, la poarta bisericii catolice un act de iertare a desertorilor austrieci.

Din partea lui, încă de la început Raicevich recomanda continuarea negoțului între Viena și Galați, cu mărfuri ardelene. O Companie de comerț en gros, cu un fond de 200.000 de florini, ar putea înlocui pe Lipscanii greci, cari, cu un capital mic și împrumutat de la boieri și cu cară de transport, aduc pe an 500 de bucăți de postav, 500 de șaluri (*scialloni*) „engleze“, *made in Germany*, postavuri de Verviers, cincizeci de „mantini“ de mătăsă italiană, pînze tipărite de Viena, hîrtie de Veneția, coase și unelte din Stiria, zahăr de Fiume, mărfuri de metal din Nürnberg, cafea, drogherie, colorii, prin negustori austrieci venind pe apă. Ar aduce stofe din Moravia și Boemia, s'ar cumpăra vite, cai, salitră, piei de iepure. În Țara-Românească, spune el, negustorii îmbogățiți de războiu sînt în decadență, Domnul devenind creditorul lor, dar lîna și ceara li dau totuși cîștiguri mari. Harnic, amestecîndu-se în toate, mergînd cu stăruința pînă acolo, încît apucă de mînă pe Caimacamul Brîncoveanu, care nu voia să recunoască ori să asigure o datorie față de un sudit, vorboreț ca un meridional în rapoartele sale, care ating toate punctele vieții ce-i trecea supt ochi, Raicevich nu pleacă, în 1786⁴, și anume pentru portul din Neapole, unde publică la 1788 „Observațiile“ sale asupra Principatelor, traduse în limba germană la 1790, fără a fi văzut începuturile comerțului mai mare pe

¹ *Ibid.*, VII, pp. 410-1, no. CCLVI.

² Un Parmesan, *ibid.*, VII, p. 429, no. CCLXVIII.

³ *Ibid.*, p. 412 și urm. Instrucțiuni ca să se liniștească, *ibid.*, p. 426 și urm. Mustărîri, *ibid.*, XIX, pp. 18-9, no. XVII; p. 151 și urm.

⁴ *Ibid.*, *passim*. Pentru plecare, *ibid.*, pp. 244-5, no. CCXX.

care-l dorise. Urmaşul lui, baronul Metzburg, avea un caracter mai mult politic, pentru a contrabalanţa pe Ruşi¹. Numai în 1790 Raicevich era să reapară, în societatea lui Thugut, care negociase „dobîndirea“ Bucovinei².

Lumea fanariotă se deprinse însă cu consulii. Cînd noul trimis prusian, von Diez, străbătu Principatele în 1784, el primi sugestii cu privire la întemeierea unui consulat moldovenesc al regelui său. Agentul ar fi ocrotit un mic negoţ de porţelană, de postav de Breslau³, ar fi pregătit o remontă în creştere, a ofiţerului Seydlitz, a Armeanului Baroņi, şi ar fi apărat pe Germanii resupuşi monarhiei austriece, pe protestanţii fără ajutor, fără a mai pomeni cîţiva Evrei fără protecţie. Postul fu acordat unui Silesian, profesor de limbi, dar şi bun desemnator, care venise din Bucureşti la Iaşi, ca preceptor al copiilor domneşti, ca şi Raicevich, Ernest-Frederic-König, care-şi capătă beratul în April 1787. Acest original puţin îngrijit, despreţuitor de convenţii şi iubitor de băutură, avea planuri mari: voia să îngraşe cai tătărăşti de la iarmaroace la Raşcov, avînd moşie de o parte şi de alta a Nistrului, să atragă negoţul de vite albe în Silesia, să stabilească la Iaşi un deposit de mărfuri prusiene, să înnainteze cu afacerile până în depărtatul Levant⁴. Vestitul bancher al Curţii prusiene, Ephraim, se gîndia să trimeată în Moldova galoane şi altă marfă⁵. Cînd un German de pe moşiile lui Poniatowski visa de un comerţ care de la Copenhaga prin Zaleszczyk ar cucerii Orientul, gîndurile dascălului nostru de franţuzeşte nu trebuie să mire. Baţjocurit însă de toţi, de Diez în primul rînd, el peri misterios la începerea noului războiu⁶, după ce,

¹ Internunţjul califica astfel politica austriacă: „Ma Cour, outre qu'elle est timide, hautaine, frauduleuse, instable à sa parole, babillarde et disposée à mettre la discorde, est aussi très ambitieuse et très ignorante; on doit s'y faire craindre et estimer et s'y faire état de traiter toute chose avec ton et gravité; *ibid.*, p. 261, no. CCXL.

² *Ibid.*, p. 572, no. CCCCLXVI.

³ *Ibid.*, X, p. 35.

⁴ Cf. *ibid.*, XIX, p. 235, no. CCVII.

⁵ *Ibid.*, X, p. 23, no. XXII.

⁶ *Ibid.*, pp. XXXVIII-XLIII.

la București, promisese lui Mavrogheni-Vodă că-i va furnisa praf de pușcă printr'un Evreu polon¹.

Saxonia făcea și ea cumpărături de cai în Moldova pe la 1781, și o Campanie Capetti sau Capelli se întemeia pentru acest comerț, care se oferi de aceiași inițiatori și Prusiei². Un agent saxon, Clement, muria la București pe la 1787³, când se începeau din partea Grecului Stamaty stăruinți în vederea stabilirii unui consulat frances.

Cel d'întăiu negustor frances, Honoré Bonneau, apare la noi încă din 1718⁴, când dragomanul frances la Constantinopol cumpără în Moldova 20.000 de ocă de lînă pentru a le exporta în Polonia⁵. Incercări de comerț francese se făcuseră și în 1753, dar se ivia temerea de gelosia rusească⁶. Un Frances de pe lîngă Domnii noștri, Linchoult, se gîndia chiar la un „stabiliment frances“ pentru un „comerț productiv între Țara-Românească și nația francesă“⁷. Cum ceara constituia în adevăr un important articol de export, Constantin-Vodă Racoviță din Moldova oferia ca plată a unei datorii ce voia să contracteze, 15.000 de ocă de ceară la Galați (i se cerea să nu fie mai scumpă decît 37 de parale oca). Și Casele Hübsch și Cingria, Magy și Compania se interesau de ceara noastră⁸.

Franța trimese în curînd la Mohilău un personaj deosebit de vioiu și întreprinzător, de la Roche, apoi agent în Moldova ca și în Polonia, ca să vadă ce s'ar putea face în ma-

¹ *Ibid.*, XIX, pp. 319-20, no. CCLXXVII; pp. 383-4.

² *Ibid.*, X, pp. 16-17, no. XVII.

³ *Ibid.*, XIX, p. 313.

⁴ *Ibid.*, p. 261, no. LXXVII.

⁵ *Ibid.*, VI, pp. 346-7, no. CLXXI.

⁶ I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des principautés roumaines avec la France (1728-1810)*, București 1915, pp. 63-6, 73-4, 83, 88-9. 91-2.

⁷ *Ibid.*, pp. 99 și urm., 350. — El se gîndia să ieie pe „cocoana Ancuța Sturdza“ Se știe rolul pe care l-a avut aici. V. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 162 și urm.

⁸ Filitti, *l. c.*, pp. 19-20, 24-5, 27 și urm., 44-5, 90, 210-7, 276, 279, 300, 304-6. — Negoț frances de lînă în Moldova, *ibid.*, pp. 25-27. — Ofițeri pentru remontă (1768), *ibid.*, pp. 508-13.

terie comercială în Polonia și Rusia nouă. Un André Bilistein, din Lorena, care venia din Rusia, avea și el înainte de 1782 proiectul lui de comerț¹: acesta din urmă se gândia la o Companie de exploatare a minelor, la o usină de fier, la fabrici de sticlă², de hîrtie, la manufacturi cu meșteri franceși. O altă Companie, a Mării Negre, ar ajuta comerțul. Un profesor de limba franceză la Iași, Carra, propunea în același an 1782 întemeierea consulatului pentru a se aduce în Principate bijuterii, galoane, ceasornice, oglinzi, semințe de flori, mobile, flori artificiale, rochii femeiești, hîrtie, postav, afară de cel albastru ca la Afumați³, flori artificiale, pistoale, cuie, fier în bare, porțelane și faianță, butce, tablouri, tapete, „cărți franceze, grecești și latine“, în sfîrșit tot ce ar măguli un popor cu „gustul format spre tot ce poate ațîța curiozitatea și măguli vanitatea“. Ba chiar vase trimese la Constantinopol ar putea aduce de acolo și mărfuri orientale. Iar în Principate s'ar lua miere și ceară, cînepă și in, lemne și iarbă galbenă sau indigo⁴. Petiționarul era trimis la alte birouri, arătîndu-i-se că negoțul pe Marea Neagră — necesar după convenția de comerț cu Rusia — pare „problematic“ Ministeriului de Externe⁵.

Cu toată prezența consulilor însă, Poarta nu înțelegea să trateze Principatele de fapt în alt chip decît până atunci. Astfel între capetele de acusație contra nenorocitului Domn moldovean Grigore Ghica era și acela că n'a cumpărat în Polonia, cum i se poruncise, o cantitate de provisii, scusîndu-se că Rusia nu i-ar îngădui-o⁶. Zaherele se cereau cu preț fix, ca mai de mult, în 1782 și 1785⁷. Domnul muntean era silit să

¹ Hurmuzaki, XIX, pp. 63-4, no. LX și urm.

² Una ungurească în Moldova la 1741, *Studii și documente*, VI.

³ Presupusul postav francez venia din Prusia; Hurmuzaki, X, p. 16.

⁴ *Ibid.*, Supl. I², p. 14 și urm., no. XXVII; Urechiiă, *Istoria Românilor*, II, pp. 336-9.

⁵ Hurmuzaki, Supl. I², pp. 18-9, no. XXXI. — Un Laroche, recomandat pentru consulatul din Durazzo, era la 1783 lângă Domnul muntean; *ibid.*, pp. 27-8; p. 40, no. LXVI. Cf. p. 41, no. LXVII.

⁶ Hurmuzaki, VII, p. 311.

⁷ *Ibid.*, p. 448, no. CCLXXXVI; XIX, p. 23, no. XXII.

cumpere grâu în Bulgaria, pe lângă săul, untul, brânza, mierea, ceara din principat¹, și aceasta pe vreme de secetă completă, într'o miserie generală. Lui Moruzi, din Moldova, i se cerea în grâu un milion și jumătate de chile de Constantinopol², și el era dispus să cumpere grâne din țerile austriace, dacă i s'ar aduce la Galați³.

Un raport al lui Raicevich ne face să vedem procedările turcești. În primăvară veniau gelepii ca să strângă cele de nevoie Seraiului și ienicerilor, cu polițe către Domn, care le transmitea, în sama birului, ispravnicilor unde se făceau cumpărăturile⁴. Numai exportul de porci din Oltenia, neceruți de Turci, era îngăduit și atunci când, ca la 1783, se opria cu strășnicie ieșirea vitelor din țară, „cu pedeapsă de viață“⁵.

În Țara-Românească relațiile cu malul turcesc al Dunării erau obișnuite și se mergea curent la bîciurile de acolo, în „Oreava“ (Prahova) și aiurea⁶.

Relațiile comerciale ale Ardealului măcar cu Moldova sînt deci slabe. Dar la 1788 vedem pe Ioan Ionovici Marcus din Brașov aducînd de acolo „ca vr'o 50 de cantare miere bună albă“, cu cofa, cîte 80 de bani⁷.

De altfel liniile vechiului comerț se îngustau tot mai mult. Am văzut că Moruzi în Moldova interzicea lărga vînzare de pănă atunci a horilcâi polone⁸, pentru că ea „minează pe țeran, îl face cu totul incapabil de lucru, îl aduce a fi leneș și în sfîrșit calic“⁹, de și un nobil polon, tot acel Dzieduzicki pomenit mai sus, promitea să cumpere în schimb toată sarea din magaziile Moldovei¹⁰, ba chiar exportul boilor și cailor

¹ *Ibid.*, p. 44.

² *Ibid.*, p. 60.

³ *Ibid.*, p. 62. Lista de cereri turcești în 1783, *ibid.*, p. 99, no. LXXXVII. Cf. *ibid.*, p. 123, no. CXII.

⁴ *Ibid.*, pp. 99-100, no. LXXXVIII. Cf. și *ibid.*, p. 123, no. CXII.

⁵ Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, p. 472 nota.

⁶ *Studii și documente*, XIV, p. 93, no. XCIX.

⁷ *Ibid.*, VIII, p. 83, no. 15.

⁸ Hurmuzaki, VII, p. 366, no. CCXXIV.

⁹ Filitti, *o. c.*, pp. 229 și urm., 518 și urm.

¹⁰ Urechîă, *Istoria Romînilor*, II, p. 329 și urm.

peste hotarele din Est și Vest¹. Domnul încerca a face negoț cu Constantinopolul pe sama lui și isprăvia vînzînd Polonilor din Brody². Supt urmașul său, trebui ca grija intereselor polone în ce privește horilca să fie încredințată consulului rus, căruia nimeni nu cuteza să-i stea împotrivă³. Se încercă și la București un monopol al tutunului⁴.

Așa de mult negoțul cel nou amenința pe cel din lăuntru terii, încît în 1783 negustorii moldoveni arată printr'o cerere către Domn că străinii îi concurează cu „un folos de douăzeci și cinci la sută în vamă și imposite“, așa încît sînt în stare să-i distrugă în curînd. Ca rezultat, Evreii galițieni fură impuși la o dajdie mai mare, pe care nevroid a o plăti, fură poftiți să plece în zece zile.

Cel mai însemnat din negustorii moldoveni, unde tot veniau acești Evrei galițieni, era astfel în 1784 un Atanasie Iankovics din Cernăuți, Ungur de origine, căsătorit cu o Romîncă; el avea de la Bălșești arenda pe trei moșii; i se putea ucide un cal de cincisprezece galbeni, boi de o sută cinzeci⁵. Negustorii de țară se grăbiau să-și iea pămînt în Bucovina și să treacă drept sudiți⁶.

Războiul început la 1787 cu Rusia, îndată și cu Austria, puse capăt însă răpedei înnaintări a comerțului apusean mai ales prin Austrieci⁷. Schimbarea totală a moravurilor, începută mai de mult, dar desăvîrșită numai atunci, aducînd alte cereri de mărfuri și de mode, era să deie însă după păcile din Siștov și Iași un și mai mare rol curentului nou de comerț.

Negoțul intern continuă în tot acest timp după vechile datine, și Domnii fanariotismului filosofic făceau ce puteau ca

¹ *Ibid.*, XIX, p. 60.

² *Ibid.*, p. 74.

³ *Ibid.*, p. 166.

⁴ *Ibid.*, și pp. 196-7, 201-2, n-le CLXXIX-LXXX. — Se exporta și sare, cu contract oficial, în Polonia, *ibid.*, p. 80, no. LXV.

⁵ *Ibid.*, XIX, p. 189, no. CLXX; p. 220.

⁶ *Ibid.* Și un Gheorghe din Suceava.

⁷ Fuga din București a negustorilor sudiți, *ibid.*, pp. 326-7. Pentru cei cîțiva sudiți ruși din București, *ibid.*, p. 331. V. și *ibid.*, pp. 344-5.

să-l sprijine. Dacă nu se întemeiază bilciuri nouă prin orașe, se dă voie mănăstirilor a-și avea bilciu la culesul viilor în locul chiar unde fac vinul. Astfel pentru Hurezi „în sud Mușcel, în dealul Piteștilor”¹.

De la început, Alexandru Ipsilanti opria pe negustorii străini de a vinde, la București și la Craiova, altfel decât cu ridicata. Se hotărî că acești străini, „creștini și Armeni”, nu vor vinde, cum făceau după războiu, la Tîrgul-de-afară și la Tîrgul-Cucului, că mătăsarii pămînteni au singuri dreptul de a desfăce mătasa de la douăzeci de dramuri în jos; dar se opriau negustorii de postav de a face pagubă croitorilor, fabricînd haine². Vinurile, rachiurile, holerca străine sînt oprite³. Cîmpulungenilor li se îngăduia a merge fără taxă după pește până la baltă. „Nimenea din țerani să fie volnic”, spune privilegiul din 1786, „a încărcă orice povară din oraș până nu vor încărcă întăiu orașenii, atît peste toată vremea, cît și la sborul Sfîntului Ilie prooroc”⁴.

Trei din aceste bilciuri sunt descrise de călătorul german Hacquet, naturalist, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. La Mohilău se vinde de Turci bumbac și cafea, ca și lulele; de Tatari, vite schimbate cu postav și pînză. La Botoșani, cu o mie de case, se desfăce și marfă din Anglia și Franța. La Iași Grecii aduc stofe de Orient (din Alep, din Chios), muselină, brocart, materie scumpă; Rușii, blănuri, — pe cînd alții desfăc produsele Occidentului⁵.

La 1783 Alexandru Constantin Mavrocordat hotărăște cîsla negustorilor pămînteni din Iași la un leu, 67 de bani, plus răsura de 14 parale, cu voie a se cislui, luîndu-se unsprezece soroace: „șase pe cîte o lună și jumătate, trei la aju-

¹ *Studii și documente*, XIV, pp. 103-4, no. CVII. Alte bilciuri și tîrguri sătești, *ibid.*, p. 162, no. CLXXI, și aiurea, mai tîrziu. Privilegiul pentru bilciul Sf. Ilie de la Cîmpulung supt Alexandru Ipsilanti; Urechia, *Istoria Romînilor*, I, p. 107, nota 2.

² *Ibid.*, pp. 97-9.

³ *Ibid.*, p. 101 și urm., nota.

⁴ *Ibid.*, III, p. 28 și urm., nota.

⁵ Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, III, p. 24. Pentru Iași și Polonul Mikoscha, resumat *ibid.*, p. 28.

Convent
Museum
si
meseri
inceput
de mun

torința de iarnă“, două la „ajutorul cheltuielilor Vistieriei ce să ia vara“; calfele și „ficiori de neguțitori neînsurați“ nu au a plăti nimic. Pentru desetină și alte dijme, sarcini nu li se impun, nici dări speciale. Negustorii străini nu pot vinde decît în termin, „cu ridicata“, iar nu cu „cotul sau cu cumpăna“, afară de „ale mîncări“, și încă plătind o taxă celor indigeni, de jumătate de leu la sută: o „cutie“ a negustorilor se hrănește din taxe. „Abăgerii, băibăracarii, rachierii, bacalii și alte esnafuri“ nu vor vinde decît marfa lor, și nu cea „supțire“ a indigenilor. „Desăgarii“, cari înșeală la vamă, nu vor mai cutreiera, cercetînd numai iarmaroacele. Starostele are supravegherea și judecata cu apel la Vistierie, avînd a opri „cotul sau cumpăna vicleană“. „Un neguțitor de va zice cuvînt de necinste asupra altui neguțitor, să se globească, iar care va ridica mîna, mai cu mari pedepse, după cum va găsi cu cale și vor hotărî frunțașii“. Pensia „celor cuprinși de nevoi și de sărăcie“ se va lua din suma gloabelor.

De altfel dreptul starostelui nu se oprește la breasla lui: „Fără știrea starostelui și a frunțașilor nimeni să nu fie volnic a deschide dughiană, ca să neguțitorească cu marfă supțire, care vînd neguțătorii dughengii, nici din pămînteni, nici din Armeni, nici din Jidovi“. „Dumineca și la douăsprezece praznice împărătești să nu fie volnic a deschide dughenile și a vinde orice fel de marfă, ci numai lucru ce va fi de mîncare, nefiind opriți, să aibă voie a vinde¹“. Se poate o prevedere mai de aproape și mai iubitoare? O „cutie“ a negustorilor se hrănește din taxe².

Măsura închiderii prăvăliilor Dumineca și la hramuri, la „douăsprezece praznice împărătești“, se ia și în București la 1783³, pentru „toți neguțitorii prăvăliași, ori lipscani, țarigradeni, bogasieri, mărgelari, postăvari, cavafi“. Evreii și Armenii aveau aceeași îndatorire, „însă nu zicem pentru toate serbătorile mici, în care cei leneși și netrebnici găsesc pricini de serbătoare a nu-și face lucrul și alișveriușul vieții lor

¹ Urechia, *Istoria Romînilor*, II, pp. 378-81.

² *Uricariul*, I, pp. 33-44.

³ *Ibid.*, pp. 397-8.

și a petrece în bicisnicii, ci numai Duminicile și praznicele cele mari împărătești și ale Maicii Precistei“, la celelalte, prăvăliile fiind închise numai în timpul slujbei.

Trei ani după aceasta, Alexandru Ioan Mavrocordat fixă în Moldova birul negustorilor de țară la 15 lei pe an, la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru, plus răsura, dughenile dînd la ajutorință 25 de lei lipscănia, 20 brașovenia și blănăria, 15 bogasieria, plus iarăși răsura. Vama rămîne 3⁰/₀. Se mai adauge doar cotăritul, 60 de bani de dughiană ¹.

Avem și privilegiul din 1785 al lui Alexandru Ioan Mavrocordat și cel din 1795 dat de Alexandru Ioan-Vodă Callimachi „breslei negustorilor pămînteni“ de la Iași. Se prevede plata la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru, de numai cinsprezece lei pe an, plus cinci parale la leu măsura și ajutorința, de 25 de lei la „lipscănie“ și 20 de lei la „brașovenie și blănărie“, 15 la „bogasierie“, plus 14 parale la leu măsura. Vama rămîne trei la sută „după adevărata factură cea vor arăta cătră vamăș“. Cotarilor li se dau 60 de bani de dughiană. Cîrciumele dau la ajutorință trei lei de bute, 60 de parale de poloboc. Vor fi apărați pe lîngă negustori feciorii, „calfele și cite un om strein adus de piste hotar“. Orice angarii sînt oprite. La dijme, negustorii pot scuti 500 de stupi și o mie de vedre, pentru prisos dîndu-se patru parale vechi de stup și răsura patru, „de cruce“. Toată administrația se face prin ceaușul breslei ².

Vre-o cinsprezece ani mai tîrziu, rupînd contractul pentru venitul podurilor cu negustorul Apostol Ioanu, Scarlat-Vodă, fiul lui Alexandru, pomenește ce se va lua de la „marfa lipscănie“, „marfa de Țarigrad și bătăliei, cum și altă marfă ce va veni de piste Dunăre“, „marfa de Brașov sau rusască“, marfa țerănească, precum și păcura și „cărțile de joc“ ³.

Comerțul în orașe rămîne supus mai de aproape supravegherii. Cei cari răspîndiau marfa întîiu prin sate și o strecurau pe urmă în orașe, „prin cară cu faină, cu grîu și attele“,

¹ *Uricariul*, II, pp. 45-9 (cu indicarea confirmărilor până la 1795).

² *Doc. Callimachi*, I, pp. 470-2, no. 145; *Urechia*, *Ist. Rom.*, II, pp. 382-4.

³ *Uricariul*, II, pp. 49-50.

fură dați, în Țara-Românească, la 1783, pe mina mortasipilor cari strîngeau vama¹. În Botoșani, bacalii cei mai de frunte „vindeau înaintea celorlalți“².

Precupeția era strict reglementată. „Matrapazii bucureșteni, cari iese afară la cîmp înaintea celor ce aduc bucate la tîrgul de vînzare și taie prețul lor cu aceia afară, și apoi, după ce le aduc în tîrg, le scumpesc cu preț nedrept peste măsură“, își vedeau, la 1783, „matrapazlîcul“ oprit. „Nartul“ se fixă în înțelegere cu breslele³. Se opriau, de frica focului, „prăvăliașii de orice fel de isnaf și celalt norod de oameni proști, ca nimeni să nu cuteze a mai șede prin prăvălii cu ciubuce aprinse i pe la ulițe și drumuri să umble cu pipa“⁴. Se opria luarea în „buți, burii mari și în saci aruncați pe aci, pe acolea fieșunde“ a pucioasei, silitrei, „fișicurilor“, rachiului, ierbiilor de pușcă⁵. Se desinfectau prăvăliile unui mort de ofiță, precum a fost cazul cu Costandicel Lipscanul, Arvanitohoritul, din Craiova⁶. „Zborurile“, tîrgurile, aveau nevoie de învoirea Domniei⁷, oprindu-se „pungașii, calpuzanii, borfașii și furii de cai“ țigani⁸, Iudețele din margenea dunăreană n'aveau drept la bilciu, pentru a se evita scandaluri cu Turcii⁹.

La 1805 se făcu o întregă reglementare a precupiei sau precupeției bucureștene. Opriți de a ieși înaintea țeranilor și de a-i „măglisi“, precupeții erau așezați în prăvălii, — după cerere, din cauza chiriilor scumpe, tot pe locul lor — și constituiți prin hrisov în „isnaf“ de patruzeci de oameni, aleși de Agă, ca „oameni de credință și cu statornicie bună, patru fiind puși la Tîrgul Cucului, cîte șase la cele patru poduri mari“ și doisprezece „prin mahalale, unde se va socoti mijlocul locului“. Dar vătaful lor îi va cîrmui „să vînză în tîrguri țeranii cu ocaua și cu paraua de dimineața până seara

¹ Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, pp. 470-1, nota.

² Furnică, *o. c.*, pp. 62-3, no. xxxv.

³ Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, pp. 478-9, nota; p. 480, nota.

⁴ *Ibid.*, p. 487, nota.

⁵ *Ibid.*, pp. 507-8, 518-9, nota.

⁶ *Ibid.*, pp. 513-4, nota.

⁷ *Ibid.*, p. 483 și urm., nota.

⁸ *Ibid.*, pp. 484-5, nota.

⁹ *Ibid.*, pp. 485-6, nota.

și mai multe zile, și, cînd țeranii nu vor putea să mai zăbovească și vor vrea să vînză cu ridicata ce li-a rămas, atunci să aibă voie precupeții a cumpăra rămășița“. Altfel îi mîncă ocna. Dar vor putea, vor trebui să umble prin sate după lucruri de hrană, căci au răspunderea zaherelei, însă cu cărți domnești ¹.

În Moldova, privilegiul dat de Mihai-Vodă Suțu (1794) negustorilor pămînteni din Botoșani prevede scutiri de deșetină, de slujbe, de angării, ocrotire la iarmaroace și la cîșle, favoruri la arendarea de moșii, în schimb pentru bir și „ajutorul“ de 30 de bani de casă la tesaurul negustoresc ².

Vămile interioare rămîneau cele vechi, foarte vechi. În Moldova, la orice apă mare: Dunărea, Nistrul, Prutul, Siretiul, Moldova, Bistrița, Troțușul se lua brudina. Pentru oile „mumbaiellei împărătești“ se luau 3 lei, 80 de bani noi la mie, 5 pentru „oile neguțătorești“ ³. Peștele ce se aducea din Dunăre și din bălți era un atît de important articol de comerț, pe la sfîrșitul veacului, încît la 1795 se înființă o dare specială asupra lui, a „măgeriei“. Cartea domnească privitoare la dînsa pomenește „vînzarea peștelui sărat și proaspăt care vine pe Dunăre cu caicele la schelea Galații și peștele care vine cu cară din balta Bratișului și din balta Ialpușului, cum și de la alte bălți din Țara-Turcească, la schelea Galațiilor; așijderea și peștele sărat și proaspăt ce se va încărca prin cară și, nevrînd să vie la schelea Galațiilor, vor merge pe la alte țîrguri, trecînd prin Ținutul Covurluiului“ ⁴. Se cunoștea și sistemul opririi importului articolelor produse în țară și astfel regimul de organizare economică pe baza apuseană opri, tot în 1783, cu totul aducerea de vin și rachiul de peste graniță ⁵.

În materie de industrie, în sfîrșit, la 1786 continuă fabrica de sticlă de la Hirliău, trecută de la un Evreu la „Petre

¹ *Ibid.*, XI, pp. 360-3.

² *Studii și documente*, VII, pp. 132-4, no. 47.

³ *Uricariul*, IV, pp. 204-5.

⁴ *Ibid.*, pp. 70-2.

⁵ Urechiiă, *Istoria Romînilor*, I, p. 462 și urm., nota.

| fabrica

Mazi, Neamț, și apoi la Francezul Chabert¹. Se căuta ca aceste manufacturi să nu se strămute în Principate. Astfel, când un Ceh, Simon Kohani, care-și avea în Ardeal fabrica de sticlă și de cristal, trecu în Țara-Românească pentru a face acolo o fabrică, Kaunitz însuși interveni pentru ca aceasta să nu aducă o pagubă comerțului cu acest fabricat².

Prin această activitate a comerțului la hotarul între două neamuri o clasă nouă de mari negustori se ridică. Astfel Hagi Enuș, ctitor de biserică, proprietar de moșii³, în Craiova, și urmașul său, Milco starostele⁴, care nu-și uitase Compania, și, prin Hagi Constantin Stoenescu din 1787, era în corespondență cu compatrioții din Sibiu⁵. Lui Marcu Iovepale („Evepalin“) Chiprovicianul îi succedaseră fiii, nepoții și altă seminție; succesorul lui Iova e Dumitrachi Iovoiul⁶, și Nica Teișanul are ca fiu pe Băluță Ioannu⁷. Inceputul acestui secol prezintă între ctitorii de biserici oltene mulți băcani, „boltași“, negustori⁸, „zaharagii“, mătăsari.

În Moldova, afacerile lui Manole din Botoșani sînt continuuate de unul dintre fiii săi, Iordachi, moșier, dar și „cupeț“, care-și păstrează cele două dugheni⁹. Armeanul Hariton Miculi, al cărui fiu va trece apoi la Iași, se întilnește în același Botoșani¹⁰. La Iași, încă la 1779 aflăm pe „Năstase Negrul, cupeț, sãn Toader Negrul“¹¹. Panaiti Fote era pe la

¹ *Studii și documente*, XI, p. 84, no. 165; Urechiă, *Istoria Romînilor*, II, pp. 376-8.

² Hurmuzaki, XIX, p. 203, no. CCXVIII. Se pare că fabrica rămase: agentul trimetea acolo pentru a căpăta știri recente; *ibid.*, p. 290. Sulzer scrie contra fabricilor din Principate; *Doc. Callimachi*, I, pp. 393-4.

³ *Studii și documente*, V, p. 333, no. 143.

⁴ Și un Ghiță Stoianescu, în 1843; *Studii și documente*, XV, p. 71, no. 196.

⁵ *Ibid.*, XII, pp. 110-1, no. CCXVIII; XV, p. 60, no. 161.

⁶ *Ibid.*, XV, p. 311; p. 315, no. 891; p. 317, no. 897; p. 318, no. 898.

⁷ *Ibid.*, p. 312.

⁸ *Ibid.*, p. 60, n-rele 159-60.

⁹ *Ibid.*, V, pp. 423-4.

¹⁰ *Ibid.*, p. 426. Pentru familia lui mai departe, *Documentele Callimachi*, II, p. 208, no. 161.

¹¹ *Ibid.*, p. 219, no. 30.

1788 „Liptcanul“ în vază ¹. La 1795 un Manole, fiul lui Gri-gore Braşoveanul, avea legături cu abagerul oriental Tatul ².

Scrisorile lui Hagi Constantin Pop din Sibiiu ajută să aflăm cine făcea negoţ de import la Bucureşti în 1818–21, deci, în parte, şi mai înainte. Pe lângă Romîni: M. Cornescu, Statie Constantin, Triandatii, Iovipale, Cristu Papazoglu, Cucuichi, Cogeamuş, Gheorghe Paapa, pe lângă Grecii Calenderoglu, Gheorghe Sakhellario, Gheorghe Stavro, Stavri, Apostol Gheorghiu, St. Moscho, Baltoridi, C. Piga, Papadopol, Chiriac Hristodouo, pe lângă Armenii Mangiuc, Aratun Dilanoglu, Aracagioglu, Ovanes Vartanoglu, Vartan Hagicov, Garabet Melicovici, Buiucloglu, Sarchis, Asadur Amedov, pe lângă Slavii Cealicovici, Velea Pavlovici, Manovici, pe lângă Francesii Marchand, veuve Bonin, pe lângă Germanii Galtz, Schermelly şi în sfîrşit pe lângă Evreii Ascher Lewi, Abraham de Lion, Isaac Elias şi Isaac Cohen, Moise Zisu, Efraim Nachmias, Sch. Friedmann, Moise Semo, Herschel Finkelstein ³.

Cunoaştem, însă, pe corespondenţii chiar din 1789—1820 ai „hagiului“ din Sibiiu. La Bucureşti era cunoscutul Chiriac Polizu, Ioan Eustatie Băltăreţul, vestit prin bogăţia şi influenţa lui ⁴, şi Grecul Nicolae Eliad; la Piteşti Hagi Zeno Zupanioţi, Russi, Mihail; la Argeş, Lazarovlci, Nanu, Paraschiv Ioanu; la Craiova, Albulescu, Marco şi Ienachi, Tudoran Mihail, Dumitrie Constantin, Fitochi, Calagi, Nicolae Radovici, Băluţă Ioanu, Velie Pavlovici, Stamate Mărgărit şi un Dimitrie Aman, apoi Iovepalii (şi la Rîmnic), pe lângă Mavrodî şi Hagi Mladen Stoianovici; la Rîmnicul-Vîlcii: Popovici, Nicolachi Mihail, Radovici, Mavrodoglu, Adam Ulrich, Sevanos; la Caracâl, „Landescomisarul“ Ion Moldovan, care-şi avea la „loagăr“ „măgăzia cè mai mare“ din oraş; la Călimăneşti Drăgoiu Gheorghiu. La Iaşi un Atanase Vasiliu, un Balasan; la Roman un Stavru Slugerul; la Botoşani Hagi Chicor Buiucoglu; la Braşov un

¹ *Studii şi documente*, V, p. 542, no. 19.

² *Doc. Callimachi*, I, p. 472, no. 146.

³ *Studii şi documente*, VIII, p. 88, no. 60; pp. 89-90, no. 70; p. 91, no. 89. La 1820 şi la Craiova era datornic al lui Zenobie Pop Avram Ovreiu (*ibid.*, p. 89, no. 67).

⁴ *Ibid.*, p. 83 şi urm.; p. 85, no. 28; p. 86, n-le 34, 37, 40.

Barbu Hagi-Arion; la Oradea-Mare („Varadin“) un Mihai Mihail; la Năsăud Elena Machedon asociată cu o Săsoaică; la Bălgrad un C. Carcalechi; la Sighișoara Vasilică Moise; la Orăștie Iene Maior; la Zlatna Șandruț Dobre și Ghiță Tolea¹.

Între figurile de negustori din acest timp se înfățișează cu un deosebit relief aceia a Turnavitului, care, învinuit de legături cu Pasvandoglu rebelul, e atras la Constantinopol în 1788 și făcut să dispară², a celui Ienache Băltărețul, poate urmaș de Măcan, care în 1822 e zarafbașa al Pașei de Siliștra, șeful armatelor de ocupație în Țara-Românească și, vechiu lipsan, făcu și drumul Berlinului³. Un Meitani făcea afaceri mai mult cu Turcia, pe lângă zărăfie⁴. Ca al doilea între sudiși trecea bancherul Chiriac Polizu, fost candidat de consul prusian, care dădu în 1826 un faliment de un milion și jumătate⁵.

E cunoscut negustorul Ionașcu din Slatina, care din avutul său, în care și două moșii, făcu biserică, spital și „școală pentru învățătura copiilor“. Întărind, la 1797, această danie, văduva lui, Neaga, doria numai să „se hrănească, cât voi eu avea viață“, cu o prăvălioară ce se făcea din nou⁶. Boierii epitropi, însă, un Filipescu și chiar Iordachi Goleșcu, lăsară la o parte spitalul și deteră un caracter grecesc școlii⁷.

Originea acestor negustori nu e totdeauna cunoscută. La Rîmnicul Vilcii avem generații întregi ca a lui Evepalin-lovepale. La Tirgoviște cupețul Bădica, mort în 1769, era fiul unui proptop și sachelariu⁸.

Importanța acestei clase fu subliniată prin schimbarea, datorită lui Radu Goleșcu, care înlocui la Departamentul epitropiei obștirilor pe cei patru vornici ai doilea cu patru negustori⁹. Se aleg la 1798 Ioan Scufa la mile, Spirea Cazoti

¹ *Ibid.*

² *Doc. Callimachi*, II, p. 602, no. 11 și nota 1.

³ Hurmuzaki, X, p. 187, no. CCLIV.

⁴ *Ibid.*, pp. 314-5, no. CCCLXXXIV.

⁵ *Ibid.*, p. 370, no. CCCXLVIII. Cf. și *ibid.*, p. 396, no. CCCCLXXXII

⁶ *Studii și documente*, XVI, pp. 79-81, no. 16-17.

⁷ *Ibid.*, p. 82.

⁸ *Ibid.*, XV, p. 358, no. 10-2.

⁹ Urechă, *Istoria Rontnurilor*, VII, p. 177 și urm.

Importanța
clasei
negustorilor

la străji, Mihai Chiriță la școli, Petre Vasiliu la cișmele și orfanotrofie ¹.

Ardealul, relăcut economisește, era acolo ca să dea Principatelor și mai ales Țerii-Românești, iar, din aceasta, în special Olteniei, cele de nevoie pentru, a se „civilisa“ în sensul apusean. Încă din 1791 vedem viind pe la Hațeg un ceasornic, o butcă de Viena, cu toate cele de nevoie ². Un negustor sibiian însurat cu o femeie din mica boierime olteană, o Murgășancă, Păuna, și de mult amestecat în „vânzarea“ pentru pășune a munților dela noi ³, acel Hagi Constantin Pop, al cărui chip se vede încă pe mușamaua din „biserica din groapa dela Sibiiu, făcută de dînsul, asociat și cu boierul Hagi Stan Jianu încă din 1756 ⁴, fu principalul agent al acestui zilnic import. Ce nu se cuprinde în lista ce o putem forma după bogata lui corespondență, din fericire desăvîrșit păstrată? Carăte, butce vieneze și englese, „desagi cu cărți“, hamuri și mărgăritare, blănuri și seminți de legume, horbote, basmale, fachiote, mănuși, pantofi, căciuli, apă de obraz, „apă de Spa“, clopote după cele din Lipsca, feșnice, farfurii, păhare, „caranfile“ și „buteluri“, arpacaș, presentin, orz italian, preparate de carne italiene, pînză de Eperjes și Linz, pistoale englezești și de Viena, fețe de masă polone, „servise de porțelan“, stofe, ceaiuri, candel, rozmarin, „unt de anason“ și de scorțișoară, cuțite, linguri, piulițe, farfurii, „tipsioare de dulcețuri“, „țesăli de piele“ pentru vînat, ceaprazuri, hîrtie, ceasornice „bune de purtat în sîn“, pomi rari, colorii, „gazeturi“, căței și cîni de rasă, pișcoturi, rozol de Breslau și frances, undelemn de „Provenții“ și de Lucca, procovețe de Brașov, „aufsați de zahar cu tot felul de figuri“,

¹ *Ibid.*, pp. 178-9. Cf. și *ibid.*, p. 471. Asupra raporturilor lui Golescu cu Scufa, *ibid.*, VIII, p. 127 și urm., nota.

² *Studii și documente*, V, p. 161, no. 113.

³ *Ibid.*, p. 160, no. 110. V. și *ibid.*, XIII, p. 179 și urm. Hagi Constantin era fiul lui Hagi Petru Luca și al Stanei.

⁴ El ținu și „bolți“ la Craiova; *ibid.*, VIII, p. 17, no. 73. Lua în arendă ocnele muntene, *ibid.*, p. 83 și urm.

pentru nuntă, „porțioane de doftorii”, „hiară de călcat rufele”, „hiară de copturi”, „crămatartar”...

Pentru întâia oară prin amicului lor, hagiul de la Sibiu, „hagișul”, boierii olteni au, alături de vechile lor sobe monumentale, „sobe de her, de cele suptii, oarbe, adecă dintr'altă casă să să încălzească, adecă cu crloiu, să iasă fumu într'alt coș”¹. Pe pereți pun „pînză de cea zugrăvită, ca o materie”². Tot din acel izvor vin pentru aceiași „scaune cu poslav fistichiu” și canapele așijderea.

Îmbrăcămintea cuprinde „ștrimfi” și „șuh-pantofi”. Se cer „croazele”, „creditor cu vergi mărunțele”, umbrele, „gherlanturi”, „vaperuri”. Apele de toaletă se întilnesc în baloturi cu „săpun ce scriu gazetele că au eșit pentru spălat cocoanele pe obraz”. Se doresc peruci de o speță anumită, pentru femeii. „Basmalele purțulan” sînt preferate celorlalte.

La mese se bea „ponciu”, „vutca franțozască ce să cheamă rum” și „să face din drojdii de zahar”³. Se gustă ananas ca din grădina lui Bruckenthal la Sibiu. Se mîncă presentin și salame ardelenesti, „păpușele de zahăr pișcat”, „pesmet de Brașov”. Bucătari și „socăcițe” lucrau pentru oștețe; până și „spălătoarele” se cer a fi „Nemțoaice”. „Ciocolata” a intrat în moravuri.

Pentru plăcerea muzicii se aduc „minavete”. Femeile, „mamuzelele”, se distrează cu „cîini mici de tot, cu păr mare, de care au damele cele mari lîngă dînsele”. Ba găsim odată și biberone, „ploschițe de sticlă din care sug copiii”.

Și boierii erau hazlii în comenzile lor făcute unui prieten... Astfel în 1784 Stolnicul Brăiloiu definește astfel butca dorită: „nu vre-o coptură veaiche și suliminită, ci să fie tînără, frumoasă... Și să nu fie grea, cît de ușoară de s'ar putea, și bună, dar și mai ieftioară”⁴.

Dar „hagiul” e numai frunțașul unei întregi societăți de negustori bogați, mîndri, luptîndu-se de mult, ei și femeile lor, pentru loc și rang în biserică, „care și cine să stea la

¹ *Ibid.*, p. 21, no. 95.

² *Ibid.*, p. 70, no. 468.

³ *Ibid.*, p. 28, no. 137.

⁴ *Ibid.*, p. 10, no. 50.

foișor sus și care să stea jos“: Horvat, Gioan, Todoran, Alexie, „Mancate“, Manicati, și soția lui Măriuța, Zamfira, Andreițoaia, Făgărășanu, Zamfirachi, Dumitru Fug, Mavrodin, Zamfir Chiriu, Nastica lui jupînul Gheorghe, Evuța lui jupînul Mitre, Marcu Cojocarul, Măriuța Adămoaia, Crușca, Gheorghe Arnăutul, Vasile Băcanu —, Pascale, Marianca, pe lângă „bătrînele care stau jos“: mama jupînului Mitrea, Opriana, Anuța, Poplăcenoaia, Ghețoaia, Calara, jupîneasa Tomei, Piperțoaia¹. Ca Hagi Constantin Pop, el însuși urmașul lui Manole Manicati Sofrone și al lui Coste Manole Cichirdec², dar în condiții mai modeste, Ardealul cuprinde și alți represintanți ai comerțului românesc, avînd legături cu Venetia, Triestul, Viena, etc.: un Geanli, un Hagi Pătru Luca, Vasile Băcanul, un Ioan Cincu, jude al Companiei, un Ienachi Marcu, un Ienachi Arpaș; apoi Andraș Dridefi, Toma Vilară, Dumitru Cozma, — ba chiar un Romîn din Balcani, Gheorghe Cuțovlahul³. După 1750 un Constantin Osmachi era negustor la Sas-Sebeș⁴. Tîrziu de tot, negustorul un Vasilachi D. Vlad din Cluj își aducea aminte cum a cunoscut pe „hagiu“ la întorsul din Ierusalim, pe la 1776-7, cu „hagica“ tînără stînd „în Ulița Poplăcii, în rîndul bisericii“⁵.

La 1807 se strîngea la Brașov o nouă societate, în care, alături de Sasul Tîrck, se află Romîni Apostol Gheorghe și Ioniță Radovici Ghinoiu⁶. Cam în același timp se îngropa la Făgăraș un Ioachim Bădălache, căruia i se dă pe piatra de mormînt titlul de ctitor⁷. Un Ioan Zamlir își avea, douăzeci de ani după aceea, cripta în biserica ortodoxă de acolo⁸. În arhivele Inidoarei se găsesc de sigur urmași din negustorii ctitori ai vechii biserici de acolo în veacul XVII-lea⁹.

¹ *Ibid.*, XII, pp. 64-5, no. CXVI. V. și n-l. următor.

² *Ibid.*, p. 62, no. CXIV; p. 69, no. CXXIV.

³ *Ibid.*, p. 78, no. CXL; p. 104, no. CXCIX.

⁴ *Ibid.*, XIII, p. 173, no. 596.

⁵ *Ibid.*, VIII, p. 91, no. 87.

⁶ *Ibid.*, XII, p. 161, no. CCCXXXIV.

⁷ *Ibid.*, XIII, p. 97, no. 276.

⁸ *Ibid.*, p. 98, no. 278.

⁹ *Ibid.*, p. 117 și urm.

Și negustoria nouă va intra în legăturile celei vechi. Astfel acel Theodor Mustăță, care-și avea rosturile și în Moldova, „făcînd alijverişul său cu neğuțătorie“, în 1813, ca acel ce aducea marfa din Austria, cu plata numai a vămii de 3% „după fătura ce va arăta de cumpărătură“ și exportînd, în aceleași condiții: „boi, vaci, cai, mascuri de negoț.. ori piste Dunăre sau la Evropa“. El avea și două cîșle, două dugheni și două cîrciume¹.

În Bucovina aceasta, cu orașele crescute și prefăcute, elementul românesc nu se dă bătut și are represintanții săi, cari folosesc din noul comerț. Astfel la 1782 apar la Cernăuți, pe lîngă judele Nicolae Grecu, un Ioan și un Vasile Sasonte, un Gavril Holusca, un Atanase Costin, un Ioan Haidău, un Ioan Țilnic, un Ienache Bilouț². Suceava-și avea negustorii mai vechi, ca Armeanul Isăcuț, și mai noi, ca acel Constantin Pantazi, venit din Grecia, încă înainte de 1775³. Se mai consulta la 1768 „cadastrul cel de demult, allător în minile cojocarilor și alcătuit în Domnia răposatului Vasile-Vodă, avînd toate stradele cu numele lor și înșirînd pe toți proprietarii de case și dugheni anume“⁴. Nume ca Bulaiu, Barbălată, Chiorul, Zgîrie-brînză, Ioleș se păstrau încă⁵, precum și un Radovici, un Manzuc, pe cînd un Jakubenz, Armean, un Marcus Fallek, Evreu, făceau pe la 1795, negoț mai mare cu Moldova⁶.

Prezența de la un capăt la altul al pămîntului românesc, în așa de mare număr, și pînă în cel mai mic centru orășesc, a acestor negustori, cari nu sînt, în parte măcar, răsăriți din țerani, ci aparțin unei adevărate clase, e de cea mai mare însemnătate. Se vede formîndu-se fără plan, din necesitatea însăși a lucrurilor, o burghezie românească, a cărei dezvoltare a fost oprită apoi de anumite concurențe și de anumite

¹ *Doc. Callimachi*, II, pp. 207-8, no. 158.

² *Studii și documente*, V, pp. 421-2.

³ *Doc. Callimachi*, I, pp. 584-5, no. 29.

⁴ *Ibid.*, p. 585, no. 30.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, II, p. 508, n-le 155-6; p. 513, no. 162.

formarea
clasei
burgheze

impuneri. Ceia ce interesează apoi tot așa de multe că toți acești oameni, din Caransebeș, Lugoj și Dobra până la Focșani, Iași și Cernăuți, de la Botoșani și până la Giurgiul și Brăila Turcilor¹, stau în continue legături românești în același timp când scriu românește, foarte bine românește, avînd termini românești pentru tot ce privește negoțul lor și învățînd și Ungurii cu cari au afaceri a scrie în limba noastră, fie și cu litere latine, într'o ortografie ca a lor. În menținerea și dezvoltarea unității românești s'a vorbit de ciobanii rătăcitori, de țeranii strămutați, de boierii pribegi, dar nu s'a observat rolul acestor oameni cu avere, inițiativă și știință de carte, cari, în curînd, ca Gheorghe Opran din Craiova, au fost și sprijinatorii tiparului românesc.

Negustorii încep a avea nume de familie, ca Teodor Petrovici din 1802, la Iași². Ei se pregătesc de un rol politic, pe care-l vom vedea. Deocamdată un fel de bursă a comerțului, măcar pentru Moldova, se stabili în cafenele. Acte publice furate se căutau astfel la 1814 în aceste „publiche botteghe di caffè“ din Iași³.

Și țerani erau negustori: astfel cei de la Bălțătești, cari vînd la țiguri „scaune, cergi, catrințe, lînă, brîie, brînză, oi, miei, vite și cai“, după obicei, ca și vinuri scutite de „ortul Troțușului“ și pîrcălăbie cătînd și în Ardeal „de chivernisala lor și pentru bir“⁴.

¹ Lipoveni din Alba-Iulia (Bălgrad) și din Lipova Banatului, *ibid.*, XIII, p. 263, no. 136.

² *Ibid.*, VII, p. 335, no. 86.

³ *Ibid.*, I-II, p. 188, no. CXXXIX.

⁴ Antonovici, *o. c.*, III, p. 299.

CAPITOLUL IV.

Vremea comerțului determinat de transformările occidentale (1789-1804).

Războiul început la 1789 de Turci contra Rușilor și continuat prin intervenția austriacă împotriva celor d'întăiu fu deosebit de stricător pentru țerile noastre. Ogoarele nu puteau fi lucrate, de la început, în Moldova¹. Rosturile Bîrsanilor pe plaiurile amînduror țerilor incetează²; agentul austriac era bucuros că a putut salva măcar averea lor, milionul și jumătate de oi, cele 80 000 de vite³. Furia „marelui general“ domnesc al Turcilor, Nicolae Mavrogheni, se îndreptă necruțătoare contra negustorilor sudiiți, al căror roi fu nimicuit pentru totdeauna⁴. Cunoscutul negustor bucureștean Haği-Moscu, care vindea sarea de la noi — cea din Moldova fu luată în exploatare de o companie austriacă⁵ — pe Dunăre, la Turcii și Bulgarii din toate orașele malului drept⁶, fu cupins și el între suspiecții de aderență cu Nemții.

În Iași izbucnirea războiului aduse împrăștierea înspăimîntată a negustorilor. Galații fură arși de Ruși în așa chip încît numai după ruinele bisericii principale se mai putea cunoaște unde a fost orașul⁷.

¹ Hurmuzaki, XIX, p. 490, no. CCCLXXXIV.

² *Ibid.*, p. 507, no. CCCCL.

³ *Ibid.*, p. 587, no. CCCCLXXXIV.

⁴ *Ibid.*, p. 514.

⁵ *Ibid.*, p. 550, no. CCCCXLVI.

⁶ *Ibid.*, pp. 597-8, no. CCCCXCL. Cf. *Studii și documente*, V, p. 331, no. 136, moșiile lui.

⁷ Hurmuzaki, XIII, p. 544, no. CCCLXXVIII. Cf. *ibid.*, pp. 553-4, no. CCCCLI; p. 563 și urm.; p. 625, no. DXX.

Ocupația de cinci ani în Moldova, de trei ani în Țara-Românească fu, astfel, ruinătoare. Boierii munteni purtară o grea luptă cu generalul Enzenberg, oprindu-se de acesta exportul vitelor¹. Ea avu însă asupra boierilor, dintre cari Moldovenii doriseră pe Austrieci, iar Muntenii li arătaseră simpatie, o adîncă influență. Balurile, soarelele, întîlnirile la cafenea, vizitele, chiar încuscririle cu ofițerii armatelor de invazie — de „liberare“ pentru unii — ajunseră a înlătura, întăiu la femei, lăudate pentru frumuseța și eleganța lor, apoi și la bărbați, alipirea la vechile datini de îmbrăcăminte. Rochia, coafura, podoabele europene se impuseră, și, odată cu ele, întreaga mobilare și ornamentare a casei, toate rosturile petrecerii, de la masa de ospăț până la cadrul danțurilor nouă, atît de ușor învățate². Aceasta va avea mari urmări comerciale.

Cînd la Siștov, în 1791, pentru Austrieci, la 1792, la Iași, pentru Ruși, pacea se încheie, supt presiunea Revoluției franceze care înainta, se căută, dacă nu din partea Rusiei, măcar din a celorlalți, refacerea vechiului comerț de basă, în condiții cât mai bune.

E drept că prin hotărîrea cel nou din 1792 se hotăra, între altele, menținîndu-se teoria că țerile noastre au datoria de a aproviziona Țarigradul, fiind „ca o magazie“ a lui, că numai gelepii vor cumpăra, *mucaesînul* dispărînd: corăbiile capanului vor veni să ia cele cuvenite în porturi, ca și silitra și lemnele din Moldova. Isaccea și Chilia Turcilor nu se vor amesteca în vama Galaților³. Dar alături se putea face un comerț tot mai important, în legătură cu nevoile și intențiile care veniau din vecini.

Maiorul Cavallar cumpără din nou cai pentru Austria⁴. Se cerea voia exportului, întăiu aspru interzis, de lînă, de piei, de cordovane. Se luau măsuri pentru ca oieritul și ierbăritul să nu fie crescute în dauna Birsanilor, întorși la locu-

¹ Urechiă, *Istoria Romînilor*, IV, pp. 511-2.

² Cu Austriecii vine cutare Evreu polon la București, *ibid.*, p. 172, nota. Cf. *ibid.*, p. 503 și urm.

³ Cf. *Uricariul*, III, ed. a 2-a, pp. 137-51; Urechiă, *Istoria Romînilor*, IV, p. 426.

⁴ Hurmuzaki, XIX, p. 658.

rile ciștișului îndătinat¹. Se îngrijiră noile învoieli cu gelepii, cari porniau iarăși prin țară după hrana capitalei turcești².

Ca și înaintea, primăvara însemna în Ardeal „vremea de marfă dă Veneția“³. Alți „Greci“ mergeau la Gratz⁴.

Și gelepii români, ca Ioan Constantin Odobescu și cumnatul său, Radu Stan cupețul, apăreau din nou în Ardeal, cumpărând porci și vânzând la Sibiiu, la Blaj. Negustorii ardeleni luau porci în Oltenia și-i treceau prin pădurile Vilcii⁵. Relațiile cu vânzătorii de lână, de la noi și de peste Dunăre, la Rahova, la Vidin și aiurea, erau reluate⁶. Iar „comisionari“ ardeleni se așezau, vânzând vâpșele și coase, la Craiova, la Slatina, la Pitești⁷.

Dar Austriecii nu uitau nici acel comerț nou care luase avânt în epoca precedentă. Un Franz Fronton se lua la întrecere cu Germanul Richter, îndată după pace, pentru stabilirea unor depozite dunărene⁸. În înțelegere cu Hagi-Moscu din București se trecea peste Dunăre sare, și anume în așa de mare cantitate, sute de mii de ocă, încît trebui să se tocmească la Siștov douăsprezece magazine⁹. Un important articol de export, în care erau interesați și Imperiului, era săul și pastrama, care se căpătau de la zalhanale, în număr de douăzeci-treizeci în Țara-Românească, în care, afară de capre, se tăiau 8—12.000 de vite¹⁰.

Se poate zice că numai acum supuși imperiali se asimilează, trecînd peste așa de vechile scutiri ale Brașovenilor. Astfel în 1783, la Munteni, se spune limpede, cu privire la

¹ *Ibid.*, pp. 620-3, no. DXV-VII. Cf. *ibid.*, pp. 782-3, no. DCCIX. Pentru noi abuzuri în Moldova la 1796, *ibid.*, p. 790 și urm., pp. 793-4, no. DCCXI.

² *Ibid.*, p. 599, no. CCCXCIII p. 602.

³ *Studii și documente*, XII, pp. 123-4, no. CCLIX.

⁴ *Ibid.*, p. 147, no. CCXCIX; p. 151, no. CCCIX.

⁵ *Ibid.*, pp. 150-1, no. CCCVII.

⁶ *Ibid.*, p. 130, no. CCLXXI.

⁷ *Ibid.*, p. 153, no. CCCXIV.

⁸ Hurmuzaki, XIX, p. 627, no. DXXII.

⁹ *Ibid.*, pp. 717-8, no. DCXXI; pp. 724-5, no. DCXXX.

¹⁰ *Ibid.*, p. 738.

coment,
in sare

exportul vinului de pe moșiile din țară ale Șcheilor, că „acel privilegiu al lor s'a schimbat și a rămas a fi și acești Brașoveni următori privilegiului al celorlalți sudiți ai Nemției“, fiind scutiți în alte domenii de vama a doua, de „trecătoare“, de „măjărit pentru pește ce ar rădica de la Brăila¹.

De altminteră și războiul însuși ajutase această expansiune a comerțului austriac. Prăvălii cu marfă austriacă se creaseră, nu numai în Craiova și Rîmnicul-Vilcii, dar și în Pitești, Cîmpulung, Tîrgoviște, Ploiești, unde sudiții își făcuseră prăvălii, ca Radu Precup² în Buzău³ și Focșani, și Brașovenii mergeau pe toată linia Dunării turcești, înainte pînă la Sliven⁴. La Roman, dacă nu erau noi veniți, frații Misir, cari făceau negoț cu vite și cai, luau protecția austriacă⁵.

Pe lângă acești negustori, trecuseră însă și mulți meșteri, cari prin activitatea lor în Principate făceau fără folos importul de obiecte fabricate, ba încă și țeranii din munți, cari se făcuseră vînzători cu mărunțișul ai produselor din țerile împărătești⁶. Se considera ca datorită acestor intruși ruina caselor vechi, frații Dan, frații Vlad, Pricop ș. a.⁷

Activitatea Brașovenilor merge une ori și mai departe decît țerile noastre și malul drept al Dunării.

Un Samoilă din Maierii Sibiului ajungea prin Focșani în Polonia, pînă la Poznan, unde de altfel era o întreagă colonie de Macedoneni din Moscopolea distrusă de Albanesi și unde Constantin Ucuta, preot și dascal, alcătua un manual românesc pentru școlarii lui⁸, iar un Vlad din Brașov călătoria la Lipsca⁹.

¹ Urechia, *Istoria Românilor*, I, p. 467 și urm., nota. Pentru privilegiul Birsanilor supt Mavrogheni, *ibid.*, III, p. 630 și urm.; IV, p. 276 și urm.

² Hurmuzaki, XIX, pp. 787-8, no. DCCXCIV.

³ Pentru focul din bilciul de acolo în 1790, *ibid.*, p. 784, no. DCCXCII.

⁴ *Ibid.*, p. 665.

⁵ *Ibid.*, p. 678, no. DLXXXII; p. 688, no. DLXXXIII; p. 690, no. DLXXXVII.

⁶ *Ibid.*, pp. 696-7.

⁷ *Ibid.*, p. 763.

⁸ V. notele mele din Polonia, în „Analele Academiei Române“ pe anul 1924.

⁹ *Studii și documente*, XIII, p. 244, no. 35.

Pe Dunăre, Compania Dellazia își reluase afacerile, și se exportase la Constantinopol, nu numai grâu de la noi, ci și din Galiția, Casa Maxim Curtovici, avînd o mare întreprindere la Liov: odată, la 1793, acești negustori încearcă a-și face un deposit la Galați¹. Dellazia însuși era une ori aici², și se gîndia, față de opunerea Domnului, să facă totuși acest stabiliment, schițîndu-i și planul, de a se coborî pe plute și lemnul din Bucovina, de a concura la Galați comerțul cu pește, pe care unii Ardeleni îl făceau și la Isaccea, la Ismail³. Încă din Iunie 1794 agentul din Moldova, Timoni, credea neapărată întemeierea unui nou consulat la Galați și din cauza Birsanilor cari petreceau cu turmele lor „cîteva luni din an“ în vecinătatea orașului⁴. Dela 1783 înainte, de altfel, veniau prin Sulina corăbii delo Livorno, delo Fiume și treceau spre Galați⁵. Dellazia făcea afaceri cu Vodă-Moruzi, cedîndu-i grâu din depozitele lui, și în ajunul căderii acestuia⁶, dar cel dintîiu agent diplomatic din portul moldovenesc fu, în același an 1796, al Rusiei⁷. Orașul era apărat cu îngrijire de hoții din Turcia⁸. Și în afară de această campanie negustori iso-lați făceau pe Dunăre drumul între Viena și Galați, ca Grecul Panaioti Conducii în 1798⁹.

Turcii avură într'un tîrziu gîndul de a favorisa prin lucrări tehnice această navigație. În 1818 un Anatolian, Cara-Osmanoglu, venia la Sulina ca să curățe brațul și să așeze un far, și se recurgea la părerile inginerului engles din Gibraltar care lucrase și la Prevesa și Satalieh¹⁰.

Ignatz Pütthner, un Elvețian așezat la Sibiu, capătă, în vederea mai ales a importului de lînă, un privilegiu împărătesc

¹ Hurmuzaki, XIX, p. 677.

² *Ibid.*, p. 679, no. DXXXIII.

³ *Ibid.*, p. 685. — Manzoli, agentul lui Dellazia, nu se folosi însă de îngăduința verbală a lui Vodă; *ibid.*, p. 687, no. DLXXXIII; pp. 697-8.

⁴ *Ibid.*, p. 706. — Un foc în Galați nu atinge magazinele austriece; *ibid.*, p. 720, no. DCXXIII. — Pentru Galați și pescării, *ibid.*, p. 737.

⁵ *Ibid.*, p. 738.

⁶ *Ibid.*, p. 802.

⁷ *Ibid.*, p. 806, no. DCCXXXIX.

⁸ *Ibid.*, p. 854.

⁹ *Doc Callimachi*, I, p. 122, no. LXXIII.

¹⁰ Jickeli, *o. c.*, p. 108.

încă la 1785. Îndată el ducea pe cele două luntri ale sale postav, sticlă, potcoave spre Dunăre, apoi pînă la Galați, unde mărfurile fură imbarcate pentru Constaninopol. Și după trecerea luntrilor militare cu provisiile pe Olt, se încercă la încheierea păcii cîtva timp exportul de grîne pe această cale¹.

Cu aceste nouă mijloace de transport sau fără, și un comerț de librărie se făcea din Viena, unde se aflau așezați Macedonenii Marchide Puiu (Pullio), la București, primindu-se romane iritante, ca „Stratagemele Satanei“, „Confidențele unei femei tinere“, „Jurnalul unei roabe persiene“, „Mărturisirile unei galante femine“, „Venus în mănăstire“, alături cu scrieri despre diferitele revoluții, în 1796². Mai târziu, din Pesta, unde avea un contract cu Tipografia Universității, Zaharia Carcalechi începea, nu numai vînzarea de tipărituri românești — cele religioase din Ardeal, oprite un timp, deveniau din nou libere —, dar și editură³.

Cărți se aduceau și înainte de 1795 din Ardeal. În acel an se opresc „Firi și obiceiuri turcești“ și „gazeturile“, dar se îngăduie „gheografii, fizică, filosofică“ precum și cele bisericesti și teologice fără erori⁴.

Importul cărților „pentru învățătura copiilor și alte trebuințe“ fusese pus un moment la vamă, dar negustorul ardelean Ene Scarlat se plînsese, și astfel la 1820 Domnul intervenia oprind orice taxă, ca unele ce „sînt pentru învățătura copiilor și pentru luminarea oamenilor“, dar să se vîndă cu preț cuviincios⁵.

Viena ajunse chiar a-și stabili pe la 1806 agenți financiari în țerile noastre. Originea mării averi a bancherului Andrei Pavlu din Iași stă în legăturile sale de „tovarășie“ cu Casa grecească Betlis din capitala Imperiului⁶.

¹ *Ibid.*, pp. 289-90, 292, n-le CCXXVIII, CCXXXV.

² *Ibid.*, pp. 814-6, no. DCCXLVIII; p. 821.

³ *Doc. Callimachi*, I, pp. 272-3, no. CCXVI; p. 299, no. CCXXXVII. Era exclusă Psaltirea, pe care o vindea Mitropolia.

⁴ Urechiă, *Istoria Romînilor*, V, p. 421.

⁵ Urechiă, XI, pp. 86-7, nota. — Pentru oprirea cărților unite din Ardeal, la 1793, v. *ibid.*, seria I, V, pp. 16-7, nota.

⁶ *Doc. Callimachi*, I, p. 131, no. LXXXIV (un prim agent la Iași, se pare, Maxares); *Ibid.*, p. 144.

Dintre negustorii de țară, sudiți, arare ori cîte unul merge pe sama lui la Viena, ca acel Dumitru Teodor Slăineanu, care fu arestat la 1794 în Statele împărătești¹, ori Teodor Chiriac Ciocan din 1797².

Douăzeci de ani mai tîrziu, colonia grecească din Viena, de negustori, pe lîngă cari și cîte un boier așezat pentru o viață mai comodă, era foarte numeroasă, trăind pe lîngă aceia a Romînilor balcanici, importantă și în Pesta. Oamenii erau întreprinzători. Astfel la 1813 Petru Vasiliu, frații Economu, Lascar Lambriu, vechiul Lipsčan Anastase Mărgărit — altul, Teohari, în legături de afaceri cu aceștia, se și stabilise la Lipsca —, se înțelegeau și cu firma Schwartz și Compania pentru întreprinderi în Moldova. Era vorba de o fabrică de postav, de o „moară de hîrtie“ la Deleni, în județul Botoșani, de o tipografie, chiar cu lucrători din Viena și Lipsca: deocamdată, trimițîndu-se mașinile și litera, se căzuse la învoială cu un Bistrițean, de mai mult timp așezat la Iași ca legător de cărți, Johann Hart³.

Vecinătatea cu Bucovina crease și va crea însă pentru Moldova noi centre de comerț influențate de Apus. Înainte ca Mihai Sturdza să fundeze Mihăilenii săi, Folticenii se ridicau dintr'un simplu sat, Șoldăneștii, la rostul de oraș, avînd un iarmaroc de care nu se auzise înainte și care va ajunge să fie în curînd cel mai însemnat din Moldova. Istoria lui s'ar putea reconstitui, cred, după actele ce se vor mai fi păstrînd în Arhivele Primăriei de acolo.

Intinderea sudiților provoacă, în Iulie 1795, chiar măsuri contra lor, în Țara-Românească. După plîngerea celor două Companii din Craiova, cea veche și cea nouă, care semnalau că ei cumpără și vii la Sutești, că vînd vinul cu oca și fac pîne de vînzare, că practică micul negoț de băcănie, că desfac mărfuri cu mărunțișul, Alexandru-Vodă Moruzi ceru respectarea punctuală a tratatelor⁴.

¹ Hurmuzaki, XIX, p. 689, no. DLXXXV.

² *Ibid.*, p. 828 și urm.

³ *Doc. Callimachi*, I, pp. 181-3, no. CXXVII.

⁴ Hurmuzaki, XIX, pp. 743-4, no. DCLIV.

Braşovenilor li se impuse a plăti pogonăritul, de şi, cum observa agentul, ei nu vindeau vinurile în ţară¹. Pentru a nu se lovi de asemenea împotriviri, unii Armeni, renunţând la comerţul de odinioară, se aşează în Moldova. Astfel fraţii Pascalovici, cari, supuşi turceşti pe vremuri, dar trecuţi la suduţie, în timpul războiului din urmă, îşi fac dugheni la Botoşani, ori Armeanul Manciu, din aceeaşi categorie: cu toate stăruinţile agentului imperial, Domnul îi supuse la fumărit, invocând *ius soli*, ca şi, pentru marfa luată şi vămuită la Turci, dacă ea se vinde în ţara lui cu mărunţişul, vama de consumaţie².

O nouă orînduire se dădu comerţului austriac prin tariful turcesc din 1818, dar negustorii din Statele împărăteşti se plîngeau că nu se pomenesc nici postavurile Austriei, Moraviei, Silesiei şi Boemiei, nici „manufactura de Viena“, nici pieile de miel şi de iepure ce se exportau din Moldova³.

În apropierea anului 1821, Ardealul îşi luase şi rolul de fabricant al materiilor prime de la noi, care i se menise de mult. Din bumbacul turcesc patru „fabrici greceşti“, la Braşov şi aiurea, ca la Hidveg, făceau postav de fote, roşu şi albastru; din lînă, alt postav şi şnururi, precum şi veşminte ţerăneşti; din piele de vacă şi capră, hamuri, curele, cizme. Se mai exportau la noi fierărie — dar cea din Rusia era mai toffenă, — sticlăria de la Porumbac, Argeş, Cîrţişoara, Biclad, hîrtie din Sibiu, Braşov, Orlat, tot Cîrţişoara şi Bogata, braşovenii, lucruri de plumb, vase de lut, piepteni de corn, pe cînd, la import, afară de vechile articole, sînt doar pomenite furiile de cînepă din Moldova şi Polonia⁴. Cum se vede, decăderea Saşilor nu era chiar așa de complectă cum se crede⁵. Pe Olt la 1819 mergeau luntrile lui Gheorghe Aron, de la vama Turnului Roşu⁶. Plutirea acestui rîu fu reluată, luntrile

¹ *Ibid.*, p. 782, no. DCCIX.

² *Doc. Callimachi*, I, pp. 127-9, no. LXXX.

³ *Ibid.*, p. 293, no. CCXXIX.

⁴ *Studii şi documente*, XII, pp. 176-7, no. CCCXXXII. Pentru vama materiei prime la 1817, *Doc. Callimachi*, I, p. 285, no. CCXXXII.

⁵ Jickeli, *o. c.*, pp. 118-9.

⁶ *Ibid.*, pp. 134-5.

străine fiind supuse la o treime de taxă mai mult decât cele ale localnicilor ¹. De altfel în Moldova, legată comercial cu Galiția, se lucra pe la 1816 la navigabilizarea Prutului ².

Cu toate vechile propuneri și proiecte, Franța nu fu mult mai harnică. Trecînd și peste planul lui Linchoult de a exporta carne sărată ³, vechiul regim frances nu se putu hotărî să întemeieze consulatul, cerut de mult, iar cel nou, solicitat din mai multe părți, era prea mult ocupat de laturea politică a lucrului. La 1794 era însă la București, pe lângă Turnavitu, în calitate de „factor al Caselor franceze din Adrianopol“, afară de tineri ca Ruffray și cumnatul lui, fost tipograf la Constantinopol, toți legați de Adrianopol, punctul de radiere. — Ruffray fiind vice-consul acolo, agent la Enos și secretar domnesc ⁴ —, un harnic negustor frances, Hortolan ⁵, asociat al lui Pellet din Adrianopol, făcînd negoț cu scumpie (*Kreuz-beeren*) și ceară, pe care le plătia mai bine ca Austriecii, și oferind a pune în legături pe negustorii romîni și greci cu firmele din Franța. Arăta că în curînd va putea să fie numit consul în Principate ⁶. În Maiu 1795 el plecă, făcînd aceeași făgăduială, la Constantinopol, și Armeanul Garabet îi îngrijia afacerile ⁷.

Dar cel care veni, cu o imposantă suită, în Septembre, fu un om politic din aceeași tabără a Iacobinilor, Émile Gaudin, care-și făcu instalația cu pompă și cheltuială ⁸, pentru a fi iute revocat. Se credea că tovarășii săi, Montalve și Tinville, sînt destinați pentru Iași ⁹, unde, venit din Rusia, Ledoulx da lecții de franțuzește ¹⁰.

Boierii fanarioți mai ales favorisau noul consulat. Verninac, represintantul frances la Poartă, făcea un mare plan de ne-

¹ Hurmuzaki, X, p. 477, no. DLXXXV.

² *Doc. Callimachi*, II, p. 155.

³ Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 185.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 101, no. CLXXV.

⁵ Scrisori ale lui *ibid.*, p. 93 și urm.

⁶ *Ibid.*, XIX, p. 710, Cf. *ibid.*, p. 713, no. DCXV. — Cf. și *ibid.*, p. 734 no. DCXLIII.

⁷ *Ibid.*, p. 739, no. DCXLVI.

⁸ *Ibid.*, p. 751, no. DCLXV.

⁹ *Ibid.* Cf. *ibid.*, p. 755, no. DCLXXI.

¹⁰ *Ibid.*, *Supl.* I², p. 98, no. CLXIX.

goț pe Marea Neagră¹. Dar negustorii din Ianina și Albania, așezați la București, cari puteau avea „Drepturile Omului“ în grecește și cereau cîntece revoluționare pentru a le traduce, oferiau o slabă basă consulatului².

Grecul Stamaty, venit din Altona prin Polonia, care luă locul lui Gaudin în 1796³, nu fu mai puternic în comerț; el nu va fi, de alminterea, numit de Turci, și va face loc lui Carra de St. Cyr, un general revoluționar.

Scopurile lui Stamaty, arătate în memoriul din 1795, erau curat politice, în legătură cu revoluția polonă⁴. Comerțul Mării Negre venia pentru el în al doilea sau al treilea rînd⁵. Titlul care i se dă, provisoriu, în același an e de „agent secret al Republicii“⁶, un citoyen Perraudier“ fiindu-i adaus pentru uneltiri⁷. Cerînd o calitate publică⁸, de frica unor măsuri contra persoanei sale, i se pregătia o catedră de grecește la Collège de France⁹. Ministeriul spunea limpede că nu se poate un consul atîta timp cît „nu există încă un comerț între Franța și Moldova și Țara-Românească“¹⁰.

Gaudin fusese trimis mai mult pentru intrigi politice între Unguri și Poloni¹¹. Cît privește pe Stamaty, el nu era să fie

¹ *Doc. Callimachi*, II, pp. 505-6, no. 150; p. 506, no. 151; p. 507, nota 1.

² Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 94. V. și *ibid.*, p. 185; *ibid.*, I³, p. 411 (cf. recomandările consulului din Crimeia, Peyssonnel).

³ *Ibid.*, I², p. 100 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 102 și urm., no. CLXXIX. Cf. *ibid.*, I³, p. 406 și urm.

⁵ Cf. *ibid.*, I², pp. 107-9, no. CLXXXI; p. 110 și urm., no. CLXXXIII.

⁶ *Ibid.*, p. 114 și urm., n-le. CLXXXIV-V.

⁷ Perraudier cerea consulatul pentru Stamaty; *ibid.*, pp. 135, 138, no. CCXIII. Un Cado de Lille, fost dascăl de limba franceasă, îl voia pentru el; *ibid.*, I³, pp. 436-8, no. LXXVII.

⁸ *Ibid.*, I², p. 116 și urm., n-le. CLXXXVI și urm. Un Frances Durosoy, înțeles cu Alexandru-Vodă Mavrocordat Firarul pentru revolta generală a Grecilor, fusese arestat de Ruși la Iași (*ibid.*, p. 117). Mavrocordat era unit cu Patriarhul de Constantinopol, Evghenie, cu arhiepiscopul de Pultava și cu fostul consul rus Lașcarev (*ibid.*, p. 134). — Pentru abatele Chevalier, scriitorul, fost în serviciul lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, *ibid.*, I³, p. 428.

⁹ *Ibid.*, I², p. 119.

¹⁰ *Ibid.*, p. 120.

¹¹ *Ibid.* pp. 123, 130, no. CC. Totuși era prezentat de unii ca un emigrat impenitent.

agent fără indicație a caracterului misiunii lui, ci apăruse în calitate de „consul general al Republicii în provinciile otomane de peste Dunăre”¹. Cît privește pe Carra de S. Cyr, el era numai „însărcinat de afaceri” fără scop politic, pentru „buna armonie”². El ajunsese a impune însă la 1798, ca ade-vărat consul, pe un Flûry și ca vice-consul pe Parrant³.

În ce privește, acum, înseși rosturile de comerț, Gaudin se mulțămise a cere scutirile de taxe, prevăzute pentru mărfurile Levantului. I se admisesese suspendarea vămii a doua pentru obiectele din tarif, pentru exportul celorlalte, Francesii avînd a plăti ca și indigenii⁴. Intr’un raport făcut în grabă ca „agent al ambasadei Republicei pe lîngă hospodarul Moldovei”, Parrant deschidea oarecare perspective de comerț prin navigabilitatea Mării Negre și posibilitatea vaselor franceze de a pătrunde pînă la Galați. S’ar putea scoate de la noi mai ales carne sărată și lemne din codrii Iașilor, Hîrlăului, Neamțului și Bîcului, vînzîndu-se postavuri de Elbeuf, Sedan și Abbeville, în locul celor de Olanda, cumpărate la Lipsca, ca și mătasă de Lyon, museline, batiste, basmale, dantele, tabac de Paris, totul fiind adus de-a dreptul din Marsilia la Galați⁵. Dar războiul început de Bonaparte în 1798 contra Turciei, aducînd și arestarea celor doi agenți, puse capăt acestor proiecte⁶.

După pace, cînd, în 1801, Parrant, arestat și închis, își valorifica pretențiile de despăgubire, i se propunea Franciei un sub-comisariat comercial la Chilia, dată fiind „cantitatea enormă de piei, de lînă, de ceară, de său, de unt, de grîne și de lemne care coboară Dunărea”⁷. Se ajungea în anul ur-

¹ *Ibid.*, p. 151; *ibid.*, I³, p., 426 și urm.

² *Ibid.*, p. 166, no. CCXLVI.

³ *Ibid.*, p. 171 și urm. Și Stamaty în calitate de cancelar (ibid., I³, pp. 464-5, no. XCV).

⁴ *Ibid.*, I³, pp. 158-9; I³, p. 396 și urm., 413 și urm.; XVI, p. 649.

⁵ *Ibid.*, Supl. I², pp. 177-88; I³, pp. 513-6. El intră în relații cu unele firme franceze, *ibid.*, XVI, p. 687, no. MDLXXXIII.

⁶ Cu acest prilej e vorba și de un Dubois (Henry-St. Maurice), vice-consul la București, *ibid.*, I³, p. 200, no. CLXXX. Cf. I⁵, pp. 449-50, no. LXXXIV; p. 453, no. LXXXIX; pp. 466-7.

⁷ *Ibid.*, I², pp. 216-7, no. CCCV; XVI, pp. 670-1, no. MDLXVI. Un memoriu din 1802 al lui Gaudin, *ibid.*, Supl. I², pp. 231-2.

mător la numirea pentru Iași a unui „comisar general al relațiilor comerciale“ în persoana unui Piossoco, care nu-și ocupă postul¹, fiind suplinit de Méchain, pe care-l înlocui, în 1803, un „sub-comisar cancelar“, Fornetty, care și rămase², „comisarul-general“ fiind în 1804 Flûry³. La București, Sainte-Luce era „comisar al relațiilor comerciale ale Republicii în Țara-Românească“⁴. Flûry observă de la început că pe Marea Neagră s'ar putea aduce mărfuri cu mult mai ieftene decât cele pe care, în valoare de un milion pe an, Moldovenii le ieau la Lipsca⁵. Parrant îl luă locul în 1805.

Franța avea și dreptul de a ocroti pe Ionieni, ca Gheorghe Jupaniotul, și poate în acest chip consulatul avea supt protecția sa pe Corradini, „negustor frances“ — tatăl poetului de pe la 1850 —, care fu izgonit în timpul războiului din 1808-12 ca „ipoptos“ (bănuț) că „ar fi avut corespondență printr'ascuns cu Franța și cu Turcii în vreme de războiu“, pentru care cere, la 1809, „danispeze (*danni-spese*) interese“. Aducînd la judecată pe fostul Caimacam Constantin Varlaam, acesta se îndreptățește cu ordinul dat de generalul Miloradovici⁶.

Din partea ei, Prusia nu uita să pomenească la negociațiile de la Siștov, unde, alături cu Olanda, figură ca medietoare, nevoia consulatului prusian în ambele capitale, avînd aceleași drepturi ca și ale Curților imperiale. Și data aceasta, opinia publică de la noi era pentru o asemenea creațiune. Dar nici ministeriul, care se gîndia la dificultățile de vamă prin Polonia dușmană, nici negustorii silesieni, cari doriau numai păstrarea vămii de trei la sută și simplificarea proce-

¹ *Ibid.*, XVI, p. 651, n-le MDXLVIII-IX.

² *Ibid.*, p. 653, no. MDLIII.

³ *Ibid.*, p. 654, no. MDLV.

⁴ *Ibid.*, I², p. 281 și urm.

⁵ *Ibid.*, XVI, p. 663. Dar el relevă că negustorii francesi vînd ceasornice francesce cu falsă indicație de fabrică englesă; *ibid.*, p. 670-1, no. MDXCVI.

⁶ Urechîă, *Istoria Romînilor*, XI, pp. 768-9.— La 1792 moare în Craiova Francesul negustor Claude Meignier; Hurmuzaki, *Supl. I², p. 307, no. CCCCXX; p. 310.*

durii în procese, nu arătau aplecare pentru această creațiune. Propunerea secretarului de legație din Constantinopol, prieten al Fanarioților, von Stein, de a funcționa în calitate de „consul general pentru Levant“, avînd o mare Companie lîngă el, nu izbuti, cum nici planul ministerial de a se așeza la Iași, cu un titlu oficial, represintantul fabricilor de postav din Silesia. Raiale greci în legătură cu Lipsca și cu Breslau, sau negustori de cai, un Sandu Panaioti, un Chiriac Polizo, corespondent al marelui negustor ardelean Hagi Constantin Pop, nu putură fi numiți pentru că un hatașerif din 1791 nu îngăduia supușilor turcești să îmbrace uniforma consulară. Totuși guvernul din Berlin trebui să se oprească asupra unuia din aceiași categorie, Stati Pencovici, care exercita funcțiunile de agent, cu titlul de bancher al Curții, în 1795, ajungînd însă îndată supus austriac și chiar dragoman al Agenției din București¹. Totuși la 1797 negustorii moldoveni urmau a-și trimete vitele în Silesia², iar la 1806 negustorul „turc“ Berbier venia pentru negoț de lînă la Berlin³. Un agent de comerț, în vederea acestei furnituri de lînă pentru uniforme, era venit în 1805 în persoana căpitanului de Marquard⁴.

Cînd se reluă consulatul, data aceasta la București, Guvernul prusian recurse iarăși la un supus al Porții, trecut supt protecția austriacă, bancherul Gheorghe Sakellario, care era și medic, ba încă și scriitor în mișcarea culturală care prinsese în acea epocă pe ai lui. Dar, cu toată noua lui calitate de sudit, Turcii, cari-l admiseseră la început, nu voiră să-l îngăduie.

Un slab comerț continuă, și după împărțirea Poloniei, cu locuitorii din Podolia, Rușii. Iarmarocul din Mohilău nu-și pierde însemnătatea și continuă a fi frecventat de negustori din Moldova⁵. Domnii căutau să-l împiedece⁶. Rușii lucrau

¹ *Ibid.*, X, pp. XLIV-VIII. Cf. *ibid.*, XIX, p. 763, no. DCLXXXII.

² *Ibid.*, p. 814, no. DCCXLVII.

³ *Ibid.*, X, p. XLIX.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, XIX, p. 644, no. DXXXIX.

⁶ *Ibid.*, p. 679, no. DLXXVIII,

însă ca să capete sudiți dintre negustorii greci, și astfel un Anastase Mărgărit, făcînd comerț cu Viena și avînd acolo centrul afacerilor sale, era supus acestuilalt consul împărătesc¹. Cum remonta austriacă a lui Cavallar², noua remontă danesă³ erau îngăduite, se căuta a se căpăta pentru exportul de cai în Polonia rusească un nou firman după noile împrejurări⁴. In ce privește vitele, odată un așa de mare izvor de bogăție pentru Moldova, negustorii armeni le cumpărau la 1798 în Galiția, trecîndu-le numai prin țară, unde se întimpla să aibă neplăceri, cerîndu-li-se vamă și ierbărit, ca baronului Capri și altora⁵. Vedem în 1799 Evrei din aceiași Galiție ducînd marfă de 100.000 de florini pe la Cetea-Albă turcească, pe la Acherman, la Odesa⁶.

Comerțul cu Turcia urmează, și, cît ține vechea modă, e încă importat. Tariful muntean, începînd din 1792,, cuprinde ca mărfuri turcești abaua (și de Tuzluc, de Maraș), de și este și un export muntean de abă în Turcia, alagelele de bumbac, astarul și arama de Șumla, blănurile de Rumelia, „albe supțiri sau negre“, bumbacul, „ghiulsuiu“, tutunul *tombechiu* și de Ianina, „zenghileri, adecă șăi turcești“, albe ori altfel, ghiudenu, pastrama de Cesareia și Țarigrad, anasonul, cafeaua, chitrele, cracatița, curmalele, săpunul de Creta, cațirii, „coașa de naranșă și de portocale“, licurini de Țarigrad, fisticurile, măslinile, piperul, peștele proaspăt lina țigaie, cizmele de Indirneă și Rusciuc „marfă de Rumelia adecă bogăserie și altele ce sînt de bumbac“, mătasă, „chiucrecurile“, pielea de cal argăsită, scumpia, sideful, fildeşul, sacîzul, tăpile, filigenele, apoi șofranul de Rumele, candelul, zahărul (și de Egipt), smochinele, migdalele de Chios, fidea de Adrianopol, „ceaiul sau badicam“, „csirihiile de Midia“, șelele, „caperele de Misir și de Crîm“, „curmalele de Misir“, stafidele de Iconia, smochinele de Mo-

export
albă

¹ *Ibid.*, p. 675, no. DLXXXIII.

² *Ibid.*, p. 754, no. DCLXIX.

³ *Ibid.*, p. 780, no. DCCVI.

⁴ *Ibid.*, p. 781.

⁵ *Doc. Callimachi*, I, pp. 117-8, no. LXVII.

⁶ *Ibid.*, p. 127, no. LXXX.

reia, migdalele, „halvaua de Permez“, „cărnurile uscate de Marea Neagră“, pe lângă „bălăcdiș, os de pește“, „in de Misir“, „ață de bumbac ot Hindia“ și Angora, borangicul de Constantinopol, tulpanul, ibrișimul, pînza de Riza lângă Trapezunt, fețele de plapomă de Tocat, citul de acolo și de Diarbechir, basmalele de Țarigrad, „fotele de Brusa, Țarigrad, Tesalonic și Misir“, „șalurile de Magrăpia (Magreb), albe cu lustruri“, și de Misir, „fesurile de la Tocuz“, „cîngătorile de Tîrnova sau de Odriiu“, șalurile de Angora, „dibazele de Agem“ (Persia), aclazul hataia și tabilinița de Chios, alageaua ghermesut de Constantinopol, cea de Șam (Siria), de Alep și de Marussa (?), cutnia de Constantinopol, fețele de pernă „cu fir cu perzuri“, de la Bilegic, hîrșiile de Crimeia, „potcali“, pieile de capră și oaie din Angora, pîselele de Salonic, plapomele de Smirna, teletinul de Bulgaria, pînza de la ostroave, citul de Țarigrad și Anadol, „pînza albă și basmalitică de Tocat“, ipingelele cerchezești, „saiachiul“, catifeaua și „hamuhau“, „beteniile altănucum de Țarigrad“, musulurile (muselinele), săpunul de Smirna, calacanal¹.

Dar, tot odată, ca mărfuri nemțești, carete, coase, postav, felendreș și bricles, de veche datină, șift de modă veche, de Brașov, piei, pînză de Brașov, singepi, sfoaiă, ștreanguri, hamuri, frîne, piei, hîrșii negre, „șofran de Beciu“, spirturi de Ungaria, „marfă“ de Graz, apă de melisa („mătăciună“), vutcă de Triest, „table mari de Beciu“, șofran de Beciu, pînză, anason. Ca alte mărfuri, sticlărie și postav din Polonia, postav franțuzesc de Paris, de Olanda și de Londra“, postav englezesc, cărți de joc, zahăr de Veneția, „materile de Mesina sau Veneția cu fir sau sadea“, postav venețian, zahăr de Veneția, „berete sau scufii frîncești“, hatai cu și fără fir „frîncească“, aclaz de Veneția și Florența, „tablă de sticlă venețică“, „mărgilărie de Veneția“, „marfă“ și ceaiu din Lipsca, abă de Rusia, samuri de acolo (mai proști din Polonia rusească), vulpi de la Ruși și Cazaci, blăni rusești de iepure,

¹ Urechia, *Istoria Romînilor*, IV, p. 233 și urm., note. — Înnoirea din 1803, *ibid.*, XI, p. 206 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 305 și urm., 311 și urm., 323 și urm., 443-4, 592 și urm., 619 și urm.

covoare rusești, cuie din Rusia „in de Rusia“, pînză de Olanda și Rusia, „berbuti“ rusească, cojocărie căzăcească și polonă.

Se exportă în Turcia bivoli, vin, găitan, cașcaval, „chermele de postav de țară“, mere, plocaduri, păcură, miere în puțin, pastramă, făină, untură, unt, ceaiu, „iamurlucuri“ de postav. În Ungaria (Ardeal), bivoli, băcănie, bumbac, brînză (dar și de acolo), broaște țestoase, in, vite, lămii, lînă țigaie, bogasierie, lipscănie, mătasă, meșine, morun, alt pește, porci. În Polonia, tot porci. La Cazaci, bogasierie, lucruri de Veneția și Mesina, mătasă, meșine. În ce privește comerțul dintre principate, de la Munteni în Moldova se trece băcănie, găitan, postav de țară, lipscănie, „iamurlucuri“.

Valoarea acestui comerț e dată la sfîrșitul veacului de mai muți călători. Moldova exportă după Hacquet de 72.000 de lei miere și ceară, plus cervișul de la 40.000 de vite. După medicul sas Andreas Wolf, ea strînge numai de la oi 3.000.000, iar Țara-Românească un milion mai mult (după Colson, la 1840, ambele țeri vînd oi de cinci la șase milioane). Generalul rus Langeron socoate 100.000 de oi care trec la Turci. Wilkinson consulul engles, vorbește însă de 250.000, plus 3.000 de cai. Exportul de grîne e, după același, pentru cele două principate de 1.500.000 de chile. În Apus, după calculul aceluiași, se trimet 40.000 de chintale (de 44 ocă) de lînă, 500.000 de piei de iepure și ceva iarbă galbenă. Toate acestea sînt însă numai cifre luate ici și colo pentru unele articole din calculele oficiale. Din afară, după același consul engles, vin 800.000 de ocă de cafea pe an, 900.000 de zahăr, 35.000 de piper, afară de bumbac și de stofele germane, a căror socoteală nu se poate da¹.

Marele număr de articole din Turcia se explică, precum am spus, prin aceia că vechile datine nu dispăruseră însă. Nartul lașilor de pe la 1792 lămurește astfel unele obiecte de întrebuițare și modă. Găsim ciubotele de teletin, trei „mîni“ (calități), cele roșii și negre de săftian, „condurii cu cordele frunte și cu terlici“, cei fără cordele, „ciubotele galbene femeiești“: de „frunte“, de „mijloc“ și „proaste“, „mes-

¹ Iorga, *Istoria Romînilor prin călătorii*, III, pp. 26-7, 36, 101, 187.

tii“ bărbătești“, „ântereele dintr'o alăgè cu mătasă, cu cheltuielile iarăși de mătasă“, cele de „alăgè manițe cu cheltuielile de ață“, cele femeiești de „alegè manițe cu adaos de astariu“, cele de „alăgè cu mătasă“ și de „alăgè suptire“, șalvarii de postav și de „sucman“, mantaua de „abà radovici“ și de „abà cevrică“, — pe lângă, în alt domeniu, „fierul muschicesc sibir“¹.

Dar încă de atunci așa de mare era lăcomia boierimii mai bogate pentru articolele de lux occidentale, încît la 1796 Alexandru-Vodă Moruzi trebui să împiedice importul butcelor de Viena, care se cumpărau pe an pentru suma de peste 30.000 de lei „și cea mai de jos clasă a boierilor fiind mult prinsă de acest lux“².

manufactura
Cu vremea numai, comerțul cu articolele de modă fu în-suși scăzut prin aceia că fabricarea unora din ele se mută în țară. Astfel la 1822 suditul prusian Mathias Bouillon făcea trăsuri pentru boierii noștri la București³.

meseria
Moda veche păstrează furnisorii ei numai pentru popor: astfel găsim la 1810 încă în Bîrlad breasla negustorilor abăgeri⁴, Mumgiii⁵, blănarii⁶, conduragiii⁷, șlicarii⁸, cari fac „cușme leșești“, cu fundul de postav, „cușme leșești cu plisă“, „cușme mocănești negre“, „cușme cu fundul de chele“.

În legătură și cu această schimbare de modă, Moldova-și crește neconținut populația evreiască. Dar în București, la 1793, se strică o sinagogă centrală, făcută fără voie, într'un han din mahalaua Răzvanului, unde Evreii ieau prăvăliile majo-

¹ *Uricariul*, IV, p. 131 și urm.

² Weil auch die niedrigste Klasse der Bojaren auf diesen Luxus stark gefallen war; Hurmuzaki, XIX, p. 771, no. DCXCVI; v. și *ibid.*, pp. 774-5, no. DCC. — Hagî Moscu era atunci agent muntean la Viena; *ibid.*, p. 776, no. DCCII. — Tot atunci se oprește exportul de lînă și ceară din Moldova; *ibid.*, pp. 835-5, 839, 843-44, 849-51.

³ *Ibid.*, X, p. 151.

⁴ Antonovici *o. c.*, I, p. 192, no. II.

⁵ *Ibid.*, p. 245, no. IV.

⁶ Cf. *Analele Academiei Romîne*, XXXIV, no. 16.

⁷ Antonovici, *o. c.*, I, pp. 91-2, no. LXVIII.

⁸ *Ibid.*, pp. 108-9, no. LXXIV.

rînd prețurile, dublînd chiriiile. „Și pe preotul acei sfinte biserici Răzvanul l-au necinstit: încă au rădicat și mîna de au tras pe preot de barbă și de păr, bătîndu-și joc de cinul preoției lui, cum și mai vîrtos chiar de sfînta biserică.“ Se stricaseră tot așa de pe la 1768 sinagoga de „lîngă hanul Sfîntului Gheorghe Nou“ și cea așezată „mai în sus de casele dumnealui răposatu Pîrșcoveanu“. Vinovații, Marcu, Iancu croitorul, Herș croitorul și Iancul Nebunul Ovreiul, fură „pedepsiți cu bătaie“ și izgoniți prin agentul imperial¹. Intre Evreii din acel timp era și un pecetar, Mihel, și fiica Evreului Iancu se chema românește Slăvuța². Cutare Evreu era meșter în a fura la București „argint din caragroși nemțești“³, alții treceau peste graniță vechea „monedă“ mai bună⁴. Cămara domnească avea însă nevoie de ei, și la Focșani ea doria în 1798 „să se îndemne și alții de a veni“⁵. Același Domn, Hangerli, li dădea și loc de „poverne“ în București⁶. Urmă „zarva“ provocată de legenda omorului ritual în 1801⁷, cînd ei sînt goniți o zi întregă „ca iepurii“⁸.

În Moldova creșterea numărului populației evreiești care nu ajută la producție îngrijorează. La 1794 vedem că Vornicul Razu, cumpărînd un loc de la Rămădăneasa, e admis a plăti „binalele“, dughenile suditului austriac Hascal Haim și a-l înălătura. Ca „har“, hatîr, Evreul iea 200 de lei peste cei 700 pe cari-i dase⁹. Tot așa procedează Razu și cu „Moise Jidovul ceasornicar“ ca și cu Maria Umflătoaria¹⁰. La 1804 se luau chiar măsuri formale contra invasiei evreiești. Un ra-

¹ Urechîă, *Istoria Romînilor*, V, pp. 42-3, nota.

² *Ibid.*, p. 213 și urm., nota.

³ *Ibid.*, p. 358, nota 1.

⁴ *Ibid.* pp. 359-60. Terminul de „monedă“ este.

⁵ *Ibid.*, VII, p. 211; VIII, p. 634 și urm.

⁶ *Ibid.*, VII, p. 212.

⁷ *Ibid.*, VIII, pp. 21-2. Erau Evrei *fișicii* și *ciubuccii*; *ibid.*, și cămărtari pentru minori, *ibid.*, pp. 22-3. Croitori, *ibid.*, p. 637. Inchirieri la ei oprite, *ibid.*, X, pp. 708-9, nota.

⁸ *Studii și documente*, XII, pp. 139-40, no. CCLXXXV. Cf. *ibid.*, p. 19', no. CCLXXXIII.

⁹ *Uricariul*, XI, p. 317.

Ibid., pp. 318-20.

port către Domn cere să li se sporească dajdea, „fiindcă Jidovii din pricina hrisoavelor ce li s’au făcut de la o vreme cu hotărîită dare a birului lor să adună mulțime din toate părțile, care nimică altă nu folosesc decît numai că pricinuesc în mare scumpete zahareaua, și acei săraci dintre dînșii, însărcinînd iarăși pe a lor neam, s’au umplut toate tîrgurile de Jidovi, fără a avea vre un folos de la dînșii Domnia sau țara“¹.

Oprirea hotărîită la 1814 de a ținea moșii înu făcu decît să li crească rolul la orașe². S’a încercat socoteala că totuși ei erau atunci numai 2.340 la sate și nici 100 la orașe³.

Un izvod din Botoșani ni arată proporția elementelor naționale în acest oraș la 1828. Romîinii au paisprezece negustori, doi băcani, un blănar, un făciier, un cazaciu, cinci cojocari; Lipovenii un negustor; Armenii un negustor⁴; Evreii doi croitori, doi sticlari, doi pitari, un cușmar și unsprezece alți negustori⁵. Iar la Iași i se imputa Mitropoliitului Veniamin, care închiriasse dughenile Scaunului său la Evrei, că

„Acolo unde-au șezutu Theotoki și Evghene,
Astăzi vînd Jidovii marfă, făcîndu-se tot dughene“⁶.

Altfel se înfățișau, în vădit progres economic, dar amenințate de o desnaționalizare pe acest teren, prin copleșirea din afară și infiltrația din lăuntru, țerile noastre la începutul veacului al XIX-lea.

Cîteva priviri, pe care ni le îngăduie prea puținele izvoare ne pot lămuri asupra aspectului lor înaintea unei noi și importante schimbări la hotare ca și în toată lumea, prefăcută de Revoluția francesă și de regimul napoleonian.

Văzut la începutul secolului de Wilkinson, Galații apar

¹ *Ibid.*, I, p. 25.

² Urechii, *Istoria Romînilor*, XI, p. 17.

³ *Ibid.*, p. 58.

⁴ Un Pavel Hagî Lohan Iacobenschi, *Doc. Callimachi*, II, p. 73, no. 163.

⁵ *Ibid.*, pp. 67-8, no. 149.

⁶ *Ibid.*, p. 72, no. 159. Abusuri vamale în dauna Evreilor în Moldova la 1749; Hurmuzaki, XIX, pp. 707-8, no. DCVII.

⁷ *Istoria Romînilor prin călători*, III, p. 88.

ca un orașel de 7.000 de locuitori așezați, și Greci, și Evrei, cu doi pîrcălabi, avînd un vast comerț în toate direcțiile ¹.

Ca oraș interior, Botoșanii se înfățișează limpede în acel început al secolului al XIX-lea, după un document, cu „dughenile și pe de o parte de uliță și pe de altă parte, din învechime făcute cu șandramale pe dinnainte dughenilor, care șandramale sînt făcute și pentru folosul mărfurilor ce sînt pe dugheni, că nu să strică de arșița soarelui și a vîntului și, la vreme de ploi și de gloduri, pentru înlesnirea norodului, avînd loc de mers pe gios, pe supt acele șandrămale, fără să pătimască atîta supărare ².

Un colț din Bucureștii negustorești la 1793 era astfel alcătuit: lîngă Bărăția „paterilor catolici“ erau „odăile cu pivniță dedesupt, unde este și cîrciumă, ale răposatului Costantin Căldărarul“, „alte odăi ale unui Vartan Armeanul“, iar dincolo de cimitir, de „ograda unde-și îngroapă morții lor“, hanul lui Dumitrache Papazoglu capanlîul, aproape de care altă prăvălie, cu „o pereche de casă cu cîrciumă dedesupt, ale Sfintei Mitropolii“ ³.

Aspectul Bucureștilor în acest timp se poate reconstitui, de altfel, și după o descriere anonimă a focului, „arsurii“ din 1804. Pornit „de la o spițerie din sus de cavafi, pre ulița cea mare ce merge spre Hanul lui Șerban-Vodă“ se ajunge la acest han, la casele Vornicului Moruz, la casele lui Polizu, iar în jos la Sf. Gheorghe cu hanul și prăvăliile, cum și „ulița unde se vinde oale, cu rachierile și alte prăvălii din Tîrgul Cucului, și din Șalvaragii au apucat focul pe ulița ce merge spre hanul lui Hagi-Dimitrache Papazoglu, până lîngă acest han“. Urmează ulița boiangiilor, către Bărăție și „podul cel mare al Tîrgului-de-afară“, Pușcăria, cu bisericuța și „prăvăliile ce se făcuse de curînd“ în Curtea Domnească cea veche. „Mulți din Liptcani și alți neguțători s'au stîns cu totul, că, și pre unde unde aruncase din mărfuri prin pivnițe boltite, întrînd focul, le-au ars ⁴.“

¹ *Ibid.*, p. 88.

² *Studii și documente*, VII, p. 143, no. 83.

³ *Ibid.*, I-II, pp. 240-1, no. XIX.

⁴ Iorga, *Manuscriptele mănăstirii Cernica*, București 1902 (din „Biserica ortodoxă“), pp. 20-1.

Negustori sîrbi, din această țară liberată, se întilnesc la Craiova între 1800 și după 1823: Marcu Xenovici, Vasile Pavlovici, asociat cu Aman, Gheorghe Castrici, Mihale Aleievici, Mihalovici și alții¹.

Prețutindeni, negoțul continuă a se desfășura în jurul hanurilor. Cele din București dau venituri fiecărei biserici mai însemnate. La Iași aflăm în 1834 pe al lui Vangheli, care mai exista dăunăzi, și al lui Coroiu².

Negustorimea de țară era cuminte și evlavioasă. „Chir Dimitrie“, scrie către Aman agentul său, Gheorghe Mihalovici, „arăt dumitale că, de cînd fac neguțătorie, nu m'am rușinat între neguțători, și voiu să nu mă rușinez nici acum, cu ajutorul lui Dumnezeu“³. Viitorul negustor începea ca „slugă“, ca „ucenic“ și ajungea de la o vreme „comisioner“⁴.

Negustorii străini de lege creștină aveau la București, către sfîrșitul veacului, organizație deosebit, cu un tribunal de șapte ca să judece, și numele aleșilor de către Domn la 1797 erau acestea: Hagi-Dumitrachi Papazoglu, Diamandi Panaioti, Nicoli Ioan, Mihali Gheorghiu, Polihronie Alexiu, Greci, plus Eustatie Petru și Teodose Toma, cari ar putea fi Ardeleni. Ei erau considerați ca o Companie⁵. Ioan Triandafil făcea negoț și cu Silesia⁶.

manifestarea

Lumea din Principate nu rămăsese deci nesimțitoare la acest mare avînt de creațiune și de schimb al epocii. Grecul din Tîrnova, mutat la București, Dumitrachi Turnavitul, întemeia „o fabrică de fidea“, cu „ergalii de aramă și de lemn“, care, cumpărată de un boier, ajunsese la 1798 a Doamnei lui Hangerli⁷.

¹ Iorga, *Corespondența lui Dimitrie Aman*, pp. 10, no. 38; p. 73, no. 168; p. 169, no. 16.

² *Studii și documente*, XIX, p. 41.

³ *Corespondența lui Dimitrie Aman*, p. 4, no. 5.

⁴ *Ibid.*, pp. 12-3, no. 43.

⁵ Urechiă, *Istoria Romînilor*, VII, pp 118-9.

⁶ Furnică, *o. c.*, p. VII, nota 2.

⁷ *Studii și documente*, V, p. 163, no. 117.

Lîna olteană, stogoșă, țigaie, bîrsană, pîrnaie, luată de la „tabaci” — de unde se zice și „lînă de tăbăcie” —, era purtată pe la 1804 de agenți de comerț harnici ¹, și vîndută lînarilor ². Se aducea și din Bender, din Acherman, Chișinău și Balcani, din Țara Tătărească, cu firman ³. De acest negoț era legat al pieilor de capră ⁴. Se încerca și trecerea lor „la Evropie” ⁵.

Față de bogata producție, nu lipsește nici dorința noilor Domni de a reface așezămintele industriale create de înna-ntașii lor.

La propunerea unui veterinar spaniol de a face o fabrică de arme tot în Țara-Românească, Alexandru-Vodă Moruzi răspunse, ce e drept, că propunerea n'are sens ⁶.

Dar privilegiul fabricii de postav muntene de la Pociovaliște, în 1784, arată cît de mult întrau Fanarioții, niște eurcpenisatori, în concepția curentă a manufacturilor, prin care, oprindu-se exportul, reținîndu-se banul, se îmbogățesc țerile și Statele. Pomenindu-se toți sprijinatorii, de la Grigore Ghica — „Alexandru Ghica” e o greșală —, se argumentează așa: „De vreme că cea d'îutăiu îndestulare a unei țeri este înmulțirea negustoriei și, ales, și felurilor de meșteșuguri și lucrări de mînă, încît, nu numai că n'are trebuință țara aceia de lucruri ce vin din părți străine, să piarză atîți bani, ci încă să cîștige, trimițînd la alte părți acelea ce ar putea pune la stare ca să lucreze și să facă într'însa cu acest mijloc atît îndestularea ei, și mijlocirea chiverniseniei multora se înmulțește, cît și slava numelui și lauda cîștigă”. Creațiunea Marelui Clucer Radu Slătineanu are dreptul de a scuti pe preotul și cîntăreții bisericii, pe cei cinzeci de lucrători, „pleptănători de lînă, țesători, vâpsitori, tunzători, lemnari, covaci și făcători de pive”, pe cei o sută, tot străini, „cari sint spre trebuința de tors”, pe meșteri, proprietarul avînd dreptul de a urmări pe „lucrătorii fabricantî”, cari, împotriva contractului, ar vrea

¹ Corespondența lui Dimitrie Aman, tabla.

² *Ibid.*, p. 6, no. 16.

³ *Ibid.*, pp. 6-7, no. 17; p. 166, n-rele 6-7.

⁴ *Ibid.*, p. 9, no. 32.

⁵ *Ibid.*, p. 167, no. 8.

⁶ Hurmuzaki, XIX, p. 707.

să plece. Se prevede aducerea de oi de altă rasă pentru îmbunătățirea celei din țară. Scutirile de taxă erau largi, și se fixă dreptul de preempțiune al lînii față de postăvari. Pociovaliștea devenia tirg. Dar Domnia își păstra dreptul de a stabili dimensiunile postavnului și prețul ¹.

In 1793 încă, Moruzi, de la București, căuta instrumente, „ergalii“ pentru a reface fabrica de la Afumați, Pociovaliște, pe care Rigas o însemna pe harta lui, după schița lui Iosif Mesiodax ². În câteva luni „cherhanaua“ era pusă în lucrare, și Austriei se plingeau că Vodă rezervă o cantitate de lînă pentru întreprinderea lui ³. Conducătorii fabricii, Hagi Chiriac Arbut și Teodor Arcuda— de unde numele unei localități actuale din București—, erau în stare a prelucra însă numai 40—50.000 de ocă de lînă, față de milionul pe care-l scotea în vânzare anual Țara-Românească ⁴. Un German din Aachen, chemat la 1796 pentru fabrică, nu se putu înțelege și ceru voie să treacă în Ardeal ⁵.

La postav lucrau deci țeranii, o săptămână din două, puțin să-și trimită în loc și copiii, cari erau mai mulți în număr decît oamenii mari. Lipsa fără înlocuire se plătia doi lei pe săptămână. Abia se făceau, însă spune epistatul, patrusprezece ocale de postav pe an.

Locuitorii cereau să poată plăti o despăgubire mai mică, și lucrau o săptămână din trei. Medelnicerul Arbut, care conducea acum singur fabrica, pare a fi un străin boierit, Hagi Chiriac. El face parte și dintre capanlii, cu Ienachi Rahtivan, Hristea Gheorghiu, Manolachi Popa Filip, Nicolae Ioan și Costea Saigiu ⁶.

O adevărată chestie muncitorească se deschidea astfel și la noi. Căci la 1803 postăvarii cereau „a da suma de tort orînduită lucrată pe la casele lor, iar nu la fabrică“, ceia ce Arbut refușă, obiectînd că în acest chip „îl lucrează gros și prost, iară, în fabrică lucrîndu-l, și care nu va ști învață de

¹ V. Urechîă, *Istoria Romînilor*, I, p. 454, nota.— Un venit se rezervă orfanotrofiei.

² Hurmuzaki, XIX, p. 650, no. DXLVI.

³ *Ibid.*, p. 698, no. DXCV.

⁴ *Ibid.*, p. 704, no. DCII.

⁵ *Ibid.*, pp. 785-6, no. DCCXIV; p. 801.

⁶ Urechîă, *Istoria Romînilor*, VIII, p. 143 nota.

la ceilalți ce știu și toarce suptire, precum trebuie; unde și nici îi silește peste puterea lor, și numai aceia ce pot toarce în săptămîna care este de rînd“. Unii se răscumpără cu bani pe tot anul. „Zavistia“ fu răspînsă de Divan, care se ocupa de aducerea „unui soi de oi ce sînt de Ispania, care fac lînă bună, cu multă osebire decît lîna oilor ce se află în pămîntul acesta“, ca în Ungaria, dîndu-se mandat secretarului austriac Gaudy ca se aducă deocamdată de acolo. Gaudy era și acela care adusese „meșteșugul de torsul bumbacului după a Englesilor tertip“¹. La 1817 pe locul fabricii era spitalul de „bolnavi străini“².

Întîia fabrică munteană de hîrtie e datorită lui Scarlat-Vodă Ghica: „harturghia“ (pe unde: hardughie) funcționa la Fundeni, moșia lui Dumitrașcu Racoviță. Alexandru-Vodă Ipsilanti făcu a doua în satul Batiștea din Prahova, pe apa Lentei, „meșteșug de fala țerii și foarte trebuincios, atît politiei, cu trebuința scrisorilor, cît și Bisericii, cu tipăritul cărților“, întrebuintîndu-se „cîrpiturile ce se află pe la norod“. Nicolae și Iane Lazari aveau conducerea. O prăvălie desfăcea la București produsul³.

O fabrică de sticlă funcționa la 1791 în Tîrgoviște⁴. O fabrică de arpăcaș „care din bogata zaherea ce, din dumnezeiasca putere, se află destulă într'această țară“, fu întemeiată la 1792 de boierul Scarlat Greceanu, cu două mori, la Agești în Ilfov și la Cornești în Dîmbovița: se prevedea și export, peste Dunăre și în Moldova⁵. O fabrică de fidea, macaroane, arpăcaș, „ostrachia“ și „chipriotică“ era condusă de un Mustacov pe la 1818⁶.

Ceara albă se „fabrică“ încă de la 1764 în episcopia Rîmnicului⁷. O altă creațiune a fost a fabricii mai mari, de lumî-

¹ Urechîă, *Istoria Romînilor*, XI, pp. 214-301.

² *Ibid.*, XI, p. 897.

³ *Ibid.*, I, p. 95 și urm.

⁴ *Ibid.*, IV, p. 469: a lui Savu și Coman. Alta (?) a lui Mina Cuiungiul. V, *ibid.*, X², p. 225.

⁵ *Ibid.*, IV, p. 349, nota.

⁶ *Ibid.*, X², p. 224.

⁷ *Ibid.*, IV, p. 350; VII, p. 119 nota.

nări de ceară albă, înlocuind pe cele de Veneția. Alexandru Ipsilanti dădea un privilegiu lui Alexan tri „străinul“, de bună samă un Venețian, care se îndatora a nu ridica prețul peste acela, inferior cu un taler față de articolul importat. „Șarturile“ acestea nu fură păstrate însă, marfa românească, ce avea și său în ea, întrecînd cu trei parale bucata pe cea din Apus. Deci privilegiul fu desființat, și, cum un Dănuț lumînărarul făgăduia să facă lumînări fără său, mai ieftene cu un leu și cinci parale și să mai dea și 300 de lei pe an la Cămară, se trecu asupra lui, odată cu monopolul, și marfa lui Alexandri, care rămînea a fi despăgubit cu prisos (1783). Dănuț, făcînd alături fabrică de lumînări de său și transmițînd mirosul celorlalte, avu aceeași soartă. Domnii întemeiaseră, de altfel, și o lumînărie domnească, „pentru desfacere“¹. La 1820 fabrica de lumînări de ceară era a lui Riga Zisu, care iea și dreptul Rîmuicului, fabricînd la Patruzeci de Sîuți în București².

Și după 1800, alături cu dînsa, cum am văzut, cu întărire la 1808, continuă fabrica de postav și cea de la Mărcuța, a lui Stănuță, fiul lui Tudorachi Țăigrădeanul, pentru testemeluri, producînd testemeluri, boccele, macaturi, perine, plapome, briie. Niște „băjenari sîrbi“ erau oprîți de a-l concura³. La 1810 Stănuță-și păstra fabrica, avînd și meșteri străini, șiștovli, cari la 1812 încercară, cu „instrumenturi“, să facă o fabrică nouă la Herăstrău și la Colentina Florescului. Ei fură oprîți, antreprenorii fiind liberi a se învoi la „Stănuță fabricantul“ cu 2.000 de lei pe an, plus răscumpărarea mărfii: smomiseră pe „călflele bîsmagii“ ale acestuia, Cincu, Hristea, Bogoiu și Lăboiu. La 1817 afacerea o continuă Stănuță Angheli, asociindu-și pe un Ziguri și pe un Manoli Culoglu, neprevăzut în privilegiu. Vodă Alexandru Sătu o dă în sama lui Manolachi Băleanu, care avea voie să mute fabrica și aiurea, dacă nu se va înțelege cu mănăstirea⁴.

¹ *Ibid.*, I, p. 458 și urm.; VII, p. 119 și nota 1; X, pp. 139-40.— Pentru supuși venețieni și *ibid.*, VII, p. 242, nota 1.

² *Ibid.*, XII, pp. 336-7, 405 și urm., nota.

³ Hurmuzaki, X, p. 299; Urechia, *Istoria Romînilor*, VIII, p. 87; IX, p. 591; X², p. 225.

⁴ *Ibid.*, XII, p. 399 și urm., nota.

Alte fabrici urmează: Gaudy se asociază cu Ioan Popa Palizoi la cea de tors bumbacul, iar Vistierul Filipescu capătă pe zece ani privilegiu pentru o fabrică de porțelan, „farfurii“ (1806)¹.

Această dezvoltare pe noi drumuri cerea și creațiuni de Stat la care nimeni nu s'ar fi gândit cu câțiva ani în urmă. La 23 Novembre 1793 se făcea și o mică flotă de comerț românească pe Dunăre, pentru transportul de provisii; dar nu trebuie să-i exagerăm importanța². Printr'o îngăduință specială a Porții, Țara-Românească primia dreptul de „a face și a avea bolozane, șăici, caice și de toate vasele pe apa Dunării...“, privilegiu“, scrie de sigur Ienăchiță Văcărescu, „ce, din vremile bătrîne, de mulți ani l-ar fi fost pierdut țara aceasta, cu toate că hotarele ei sînt matca Dunării“. Deocamdată se face „un vas pentru trebuința fieștecăruia județ al țării“, particularii putînd face și ei „vase românești“ pe lîngă cele domnești. Vor fi pe fiecare an: un căpitan creștin, șăicai și ghimigii, dar și „un reiz turc și un vetrar sau elchegiu“. Portul unde vasele se vor adăposti la Novembre va fi „gîrla domnească din balta de la Cărnogi sud Ilfov“.³

Toată această înaintare trebuia să se facă însă alături de rechizițiile turcești, pe care niciun tratat nu le putea suprima de fapt. Astfel, la un an după încheierea păcii cu Rusia, în Ianuar 1793, o cantitate mare de grîne, luate cu poruncă de la țerani, se îndrepta spre Galați, unde așteptau capanlîii, pentru Constantinopol⁴. Îndată după aceasta, un nou Domn muntean cerea de la țară 10.000 de chile de Brăila grîu și 30.000 de săcară, făcînd și statistica generală a depositelor aflătoare⁵, ceia ce se ceru cu cea mai mare asprime cîteva

¹ *Ibid.* VIII, p. 661. Pentru postav, și *ibid.*, XI, pp. 294-301.

² *Ibid.*, V, p. 79.

³ *Ibid.*, p. 96 și urm. Pentru șeicari, *ibid.*, VI, p. 323 și urm.

⁴ Hurmuzaki, XIX, p. 631, no. DXXVII; p. 677.

⁵ *Ibid.*, p. 635, no. DXXXI. Cererile de lemne pentru cetăți; *ibid.*, no. DXXXII; p. 637, no. DXXXIII.— Se fac magazii la Silistra și Rusciuc, *ibid.*, pp. 639, 642, no. DXXXVII; p. 643, no. DXXXVIII.

luni mai pe urmă, doi boieri mari căpătînd această misiune¹. Alexandru-Vodă Moruzi ajungea să fie disperat de aceste neconținute cereri pe care nicio intervenție diplomatică a Rușilor nu le opria². Și Birșanii ardeleni erau supuși la vînzări defavorabile de către begliccii și saigiții cari, ca și înnainte, străbăteau țerile noastre.

Moruzi, spirit luminat și îndrăzneț, doria comerțul liber și recmanda să se înceapă prin permiterea exportului de grînce din Banat în Țara-Românească, pe vremuri grele, pentru a cîștiga pe Turci³. Aceste pretenții neconținute, făcute de un Stat decăzut, care credea că-și poate răsbuna, în haosul produs de Revoluția francesă, contra învingătorilor săi, aduceau într'o astfel de stare economică țerile noastre, încît consulul rusesc putea propune, în Septembrie 1794, ca o Companie anume să se formeze pentru a cumpăra grînce în monarhia austriacă și provinciile polone ale Rusiei. Domnul ar fi dat 50.000 de lei, boierii 13.000; fiecare din celelalte categorii partea lor. Și un oarecare Furcă plecă în Polonia rusească, pregătindu-se a trimite agenți și în provinciile austriece, de și exportul de acolo era oprit⁴.

Pe cînd țeranii munteni și olteni mergeau să-și care hrana din Moldova, ea însăși în lipsă, Vodă-Moruzi încerca să capete restul până la cele 80.000 de chile cerute de Turci, de la Agenția Dellazia, care avea în acel moment patrusprezece vase pe Dunăre⁵. Se vorbea de o înțelegere prin care Domnul ar fi căpătat grînce din Polonia, vînzînd sare cu două parale oca⁶. Se încercă același lucru și din Ardeal, oferindu-se chiar plata în bani⁷.

În acest timp în Moldova se rechișiționa tot, și de la țe-

¹ *Ibid.*, p. 710.

² *Ibid.*, p. 647, no. DXLII.

³ *Ibid.*, p. 711, no. DCXII.

⁴ *Ibid.*, p. 712, no. DCXIII. — Se iviseră și răscoale țerănești, la Drohoiu și aiurea (*ibid.*).

⁵ *Ibid.*, p. 713, no. DCXV.

⁶ *Ibid.*, p. 715.

⁷ *Ibid.*, pp. 718-9, no. DCXXI; pp. 722-3, no. DCXXVII; p. 727, no. DCXXXIII. Și cerere de lemne, *ibid.*, p. 734, no. DCXLIII.

rani, cari mîncau pîne de miserie, și de la clerici ¹. S'ar fi întrebuintat pretextul transportării de hrană dintr'un ținut într'altul pentru a mulțami pe capanlîii de la Galați ². De fapt, Moldova ajunsese să cumpere, prin negustorul grec Teodor Mustăță, provisiile în Bucovina, la 1796 ³. Și, peste cîteva luni, boierii Balș și Depasta cercau să se facă din nou această concesie ⁴, care fu acordată și în 1797 ⁵. Poarta storcea dela Moldoveni nu mai puțin decît 15.000 de oi dintr'o dată ⁶; alte 10.000 fură cerute pe urmă ⁷.

Nu mai putem urmări o bucată de vreme starea acestor rechisiții: rapoartele consulare austriace n'au fost tipărite decît până la 1798. Dar în 1814 se făcea constatarea că, dacă în vederea unui nou războiu cu Țarul, spre care îndemna diplomația napoleoniană, se cerea cu asprime, de Turci, furnitura de lemne pentru corăbii, „scăzuse mult vînzarea de grîne, de său și de miere în Turcia“ ⁸.

O orînduire din 1801 arată raporturile dintre capanlîii creștini și ceilalți. Fiind vorba de a se rîndui prin bună înțelegere între ei cît unt și ce unt se va da la „mutpah“, cei șase creștini răspund „că cu Turcii nu se pot uni, nici singuri nu pot scoate la cale, căci ei sînt numai șase inși, iar capanlîii sînt cu mult mai mulți, din cari unii împart banii de timpuriu și cuprind pe untari, alții ce vin mai tîrziu dau preț mai mult cîte patru și cinci lei la cîntar, și așa mai toată suma untului de capră ce iese din țară Turcii o ridică. Nu fac puțină stricăciune și căruțașii turci la județele de pre margine, dînd și la preț pe oca până în 25 parale, iară ei de abia strîng cîte cinci, șase burdușe“ ⁹. Negoțul cu untul, care se aducea și din Țara Tătărească, e, și în acest timp, pe la 1800, de mare în-

¹ *Ibid.*, pp. 721-2, no. DCXXV.

² *Ibid.*, p. 729, no. DCXXXV.

³ *Ibid.*, p. 765, no. DCLXXXV.

⁴ *Ibid.*, p. 773, no. DCXCVIII.

⁵ *Ibid.*, p. 854.

⁶ *Doc. Callimachi*, I, p. 117, no. LXVI și *ibid.*, p. 120, no. LXX.

⁷ Dacă nu sînt aceleași; *ibid.*, p. 121, no. LXXXIII.

⁸ *Ibid.*, p. 199, no. CXLVI.

⁹ Urechă, *Istoria Romînilor*, VIII, pp. 143-5, nota.

semnătate. Datoria olteană de unt, miere, său către Vidin se punea în sama cîte unui negustor, care se ridica astfel la mare însemnătate, ca Dimitrie Aman sau Dimitrie Mihali Dinu din Craiova¹. De altfel, untul intra în „neguțătoria capanului“ cu „boi, vaci, capre și miere“ încă la 1824². Capanlii se aflau și mai tîrziu la Craiova³.

De și influența turcească scăzuse, alte datini de Constantinopol încăpuseră în viața noastră de la sfîrșitul veacului. Negustorii erau astfel datori să aprovizioneze orașul de Scaun. Aceasta se vede limpede din pitacul domnesc datat 4 Maiu 1792, care poruncește Agăi să facă pe băcani „a înțelege datoria lor“ că, „precum capanlii sînt datori de îngrijesc zahereaua cea trebuincioasă de îndestularea Țarigradiiui, așa și ei datori sînt, ca unii ce țin prăvălii aicea în București și-și fac alișverișul și negustoria lor, a îngriji pentru cele trebuincioase, untul și altă băcălie, a le avea totdeauna cu îndestulare, a nu fi lipsă în politie. Încă mai cu îndemînă pot fi băcanii a îngriji această datorie cu înlesnire de a strînge și de a-și avea gata zahereaua cea trebuincioasă, fiind de aici ai locului, cari pot ieși dintr'înșii pe afară în țară, ca să cumpere de la locuitori unt și orice, suma cea trebuincioasă pe sama politiei, căroră li se va da și cărți de la Vistieria Domniei Mele spre slobozenia și ajutorul lor. Și, în scurt, ca niște băcani ai Bucureștilor, sînt datori, și de la dinșii cerem hrana trebuincioasă politiei, și mai mult să nu auzim că e lipsă, ori de unt, lumînări sau orice altă trebuință norodului“⁴.

Nu se poate spune în de ajuns și însemnătatea schimbării pe care o produse așezarea Rușilor, cu întinse planuri de comerț, în regiunea de peste Nistru, împoporată cu Sîrbi și cu Moldoveni.

¹ *Corespondența lui Dimitrie Aman, passim; Studii și documente*, XXII, p. 159 și urm.

² *Ibid.*, p. 167.

³ *Ibid.*, p. 193.

⁴ Urechîă, *Istoria Romînilor*, IV, pp. 337-8, nota.— Desființarea breslelor precupeților se face și în 1791; *ibid.*, pp. 345-6, nota.

Ținuturile acestea înviară pentru comerț. Un mare Imperiu internațional își întrebuița toate mijloacele, nesfârșite, și recurgea la toate bunăvoințele, la toate inițiativele pentru a pune în valoare această nouă provincie, plină de făgăduieli așa de frumoase. În locul păcătoasei șchele turcești Hagibeiu răsări Odesa, unul din porturile cu nume vechi grecești menite să învie comerțul, de multă vreme amorțit, al Pontului. Și înainte ca Francesul Richeieu să fi făcut din această așezare unul din marile porturi ale lumii, se relua vechea cale medievală, așa de frecventată și de rentabilă, care ducea la Caffa-Teodosia, cu această deosebire ca până aici drumul era mai scurt, și legătura cu Constantinopolul mult mai ușoară¹. Fără a mai insista asupra faptului că pentru supușii austrieci imensele întinderi ale Rusiei presintau în cantitate mult mai mare și fără atâtea temeii, din partea unei administrații mai bine orânduite și supravegiate decât cea fanariotă, mărfurile care odată se aduceau din Moldova.

O eră de mari schimbări de caracter revoluționar începuse în Europa odată cu tulburările franceze, și țerile noastre nu puteau să nu fie atinse de aceste noi legături într'o hartă a lumii care nu mai era întru toate cea din trecut.

Privilegiile turcești, smulse de tot mai puternica diplomație a Rușilor, vor căuta și ele a pune o altă basă negoțului Principatelor.

¹ În 1813 furtuna distruge în portul Odesei nu mai puțin de douăzeci de vase încărcate cu mărfuri; *Doc. Callimachi*, I, p. 161.

CAPITOLUL V

Revoluționarea comerțului românesc (1804-1822).

Actul turcesc din 1802 aduse reducerea zaharelei, condiția de a plăti în bani, supunerea gelepilor la supravegherea de către Domni, înștiințarea acestora când va fi vorba de che-restea și restituirea moșii lor usurpate. Niciun musulman altul nu va putea călca pământul țerii. „Mucaieseaua“ era des-ființată, provisiile aducându-se la porturi pentru capanlîi.

Protestările contra cererilor turcești îndătinat încep în-dată după acest act. Astfel cînd în 1803 se cere „mutpacul“ de 90.000 de ocă de unt la Siliștra. „Această țară“, spune, arzul muntean, „din trecutele întîmplate greutăți ce au cercat și din mulțimea tainaturilor ce au dat spre hrana oștirilor ce au șezut în țară atîta vreme, s'au deșertat și de vite și de za-heretele s'au golit, de obicei răsipindu-se încoace și încolo în vremea trecutei răzvrătiri“. „Serhallîii“¹ trimeteau „talicați, adecă căruțași cu teșcherele ale zabiților serhaturilor“, cari adăugiau la greutățile „tertipului“ crescut și ale „matrapa-zilor“ speculatori. Cu toate măsurile de expulsare, „toată țara este plină de acești căruțași“. Din lipsa finului, multe dobi-toace au perit. În ciuda pîrilor „interesate“, țara se roagă a se îngădui cumpărarea untului de „negustorii pămînteni de la raiale“ și răspunderea lui după putință². De altfel, tocmai atunci, pretextînd lipsa de carne la Constantinopol, se cereau 30.000 de oi în plus, pe care gelep-bașa nu știa cum să le afle.

¹ Urechîă, *Istoria Romînilor*, XI, pp. 477-80.

² *Ibid.*, p. 480.

Napoleon crezu un moment că s'ar putea face din Principate un debușeu pentru comerțul frances. Consulul Reinhard, împodobit cu un titlu superior, n'a fost trimis numai pentru a spiona și pentru a impune. Dar în curînd proiectul s'a prăbușit¹. Poarta obiectă contra titlului de resident în toate provinciile turcești de peste Dunăre ce i se dădea², Parrant avînd pe acela de „comisar general al relațiilor comerciale la Iași“³. Observațiile Porții fură ținute în samă, Rainhard devenind un simplu consul general⁴.

Altfel, marele războaie napoleoniene nu rămaseră fără influență asupra comerțului românesc. Domnul muntean trimese atitea provizii în Rusia, prin Galați, atîția „boi, făină, său, rachiu“, în Germania, încît foametea începea să se ivească și, odată cu aceasta, emigrarea țeranilor peste Dunăre⁵. Un negustor de vite, Stavrachi, din Moldova, oferia carne sărată pentru armata francesă, și se vorbea de 10-12.000 de vite⁶. Războiul ruso-turc din 1816-12 aduse închiderea graniților și la Sud, către Turci, ai căror negustori fură goniți, și la Nord, către Austrieci⁷. Pe linia Dunării chiar, în orașele turcești, averea supușilor Porții fu pusă în vînzare, Bulgari așezîndu-se la Zimnicea, devenită Noul-Șiștov⁸. Francesi ca Nadeaud, cari veneau cu mărfuri de la Adrianopol, pentru corespondența Casei Belhomme, la București, fură oprîți la Rusciuc, la un loc cu Bulgarii și Armenii⁹. Și moneda, hîrtia străină fură supuse la măsuri restrictive¹⁰.

Războiul acesta fu mai desastros pentru comerț decît oricare altul. Rușii fură de o necruțare fără exemplu. Agentul

¹ Un Claudin („Clodent“), negustor la Craiova, moare în 1804; *ibid.* VIII, pp. 558-9, nota,

² Hurmuzaki, *Supl. I*², p. 341 și urm.

³ *Ibid.*, XVI, p. 708, no. MDCV.

⁴ *Ibid.*, p. 725, no. MDCXIX; „Casa comisarului franțuzăsc“, la 1804, în revista *Ioan Neculce*, I, p. 115.

⁵ Hurmuzaki, XVI, p. 705.

⁶ *Ibid.*, p. 710, no. MDCXII.

⁷ Urechîă, *Istoria Romînilor*, IX, p. 574 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 629.

⁹ Hurmuzaki, XVI, pp. 886-7, no. MDCCXCV. V. și pp. 892-., MDCCXCVII.

¹⁰ Urechîă, *Istoria Romînilor*, IX, p. 581 și urm.

frances prezintă la 1808 țeranii torturați în butuci, femeia lângă bărbat, cari vin să plîngă la ușa lui¹. Iar, la plecarea Rușilor, țara era în așa hal, încît în 1813 un boier putea scrie: „De multă grijă a talharilor pe vremea verii, cum și alte multe pricinî, siliți sîntem a ni lăsa casele de pe la țară și a sta pe la tîrguri²“. În 1811 trebuia ca, pentru județele oltene, negustorul Hagi-Enuș din Craiova să aducă „zaherea“ din „Țara Nemțească“³. La București lipsa de hrană aduse „o cumplită pătimire de mare lipsă și distihie nepomenită“, atribuindu-se aceasta multor vămi și „rușfeturi ce dau la unii alții, dregători și zapcii“. Cîmpulungul privilegiat oferia un exemplu de îndestulare, aducîndu-i-se pește de Dunăre și de bală, „fiindcă aco o nici Agă, nici polcovnic de tîrg, nici vâtaf de pescari, nici vameș nu este, nici ispravnicii nu se amestică“. Alfel, Cîrmuirea, „care este muma norodului“, desființa, supt cele mai grele pedepse, aceste stavili⁴, — nu știu însă cu ce folos. Experiența se duse și mai departe și, supt cuvînt că prețurile fixe nu se observă, *nartul* fu desființat, afară de cel pentru pîne, carne și lumînări⁵.

Negustorii se risipiră. Cutare dîn Craioveni arată că ai lui sînt „unii la Pitești, alții la Cîmpulung, cu mărfurile“, iar el „aici la Muiereni, și cînd la Craiova, și la Preajba, și la „Almâji“⁶. Arnăuții lui Ipsilanti prădau și ei prăvaliile⁷.

Nimic nu arată mai bine ruina țării decît actul din 1807, prin care, pornindu-se de la considerația „cît este de sălbatec lucru a privi cinevași la cel lipsit și flămînd și, avînd mijloc a-l mîngîia cu hrană, să-l treacă cu vederea“, și ținînd samă că, „într'această vreme de lipsă și de foamete, cei mai mulți dintre lăcuitori se află pătîmind și chinîndu-se, neavînd nici de ei însiși agonișită hrană, nici a cumpăra negă-

¹ Hurmuzaki, XVI, p. 834, no. MDCCXXXIII. V. și p. 838, no. MDCCLXXXVIII, p. 849.

² Antonovici, *o. c.*, I, p. 133, no. CV.

³ Urechia, *Istoria Romînilor*, XI, p. 645.

⁴ *Ibid.*, p. 777 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 781.

⁶ *Studii și documente*, VIII, p. 123, no. 65; p. 124, no. 69.

⁷ *Ibid.*, p. 124, no. 67.

sind, din pricina unora și altora cari din vreme au cumpărat îndestulată sumă de zaherele și le țin tănuite, sau nu voiesc a le vinde“, se decide „ca oricare din lăcuitoari va avea lipsă de bucate pentru hrana vieții lui și va ști pe altcinevași, fie măcar oicine și de orice treaptă, că are bucate de prisos peste trebuința casei sale, până la bucatele cele nouă, și peste trebuințioasa sămânță, are voie de la Divan fieșcare să meargă la cel ce va avea prisos de bucate și să ceară a-i vinde și lui pentru trebuințioasa hrana sa“, pe preț fix, considerându-se cine ar refusa ca „un vrăjmaș al omenirii¹. Mehedințul și Gorjul ar fi rămas pe atunci mai mult pustii². lumea fugia peste munți și peste Dunăre³.

Negustorii de țară plecând care încotro, ocupația rusească aduse în schimb pe marchitanii cari furnisau „pe la polcuri celea trebuințioase lucruri și băuturi de la Rusia“, și la 1808 Divanul, vorbind de o singură „țară, Moldova și Valahia“, îi scutia de orice vamă⁴.

Un nou negoț cu Rusia începe deci, în afară de o remontă substituită celei în Austria, Prusia și Saxonia, pe vremea ocupației. Un întreg grup de Bucureșteni cu nume semnificative pleacă la Odesa în 1811: Hagi-Mihale Angheli, Hagi-Pandele Ianachi, Hagi-Aslanoglu, Hagi-Bali Partenie, Ivanovici Murat, Hagi Iacome, în legătură cu Hagi Angheli, Hagi Teodorache Alexandru, Iacom Nicolau și Iacom Lirovici. Duceau „bani turcești și caragioși“, dar și asigurații⁵ pentru a face cumpărături. Vameșul din Bender îi socoate „oameni răi“ și-i trimete la Iași, unde stau mult timp la închisoarea poliției⁶.

Tratatul de pace din 1812 are și clauze economice, prevăzându-se ca locuitorii să nu fie supărați de Domni cu dări

¹ *Ibid.*, pp. 925-6. — Se trimet și cercetători, *ibid.*, pp. 926-7.

² Hurmuzaki, *Supl. I*², p. 625, no. DCCCXVII.

³ *Ibid.*, p. 631, no. DCCCXXIII.

⁴ Urechia, *Istoria Romînilor*, XI p. 651.

⁵ „Bangotidulele“ austriece, ca și noua „monedă“ turcească, întâmpinau greutăți; *ibid.*, p. 773 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 766-8.

nouă. Nu mai putea fi admisă silnica aprovizionare a Constantinopolului. O reglementare la începutul Domniei lui Caragea prevedea, nu numai această încetare a furniturilor pentru Domnie, dar și a „orînduiei carelor de sare“ și „a orînduiei untului Țarigradului ce se împlinia din șase județe din aceste douăsprezece de dincoace de Olt“¹. Și totuși în 1817 Mocanii se plîngeau că, de cîte ori erau siliți a petrece vara în Principate, li se luau douăsprezece oi la sută pentru „mumbaiaua“ împărătească, pe un preț care abia ajungea une ori șterful celui curent².

Dar din stabilirea noii granițe, între Moldova rămasă supt Domni și „Basarabia“ Rușilor, relațiile cu Austria sufăr mult. Boierii, cari-i puneau în valoare moșiile, erau contra adimterii păstorilor ardeleni³.

Din cauza, vămilor rusești, nu se mai exportau din Moldova cei 100.000 de boi în valoare de 7.220.000 fr. și oile de 600.000, ci abia peste 1.300.000 fr. pentru vite. Sare se exporta numai în Turcia, de 200.000 fr., nici jumătate ca înainte. Cele 1.500.000 de litre de vin în Rusia, pentru 1.100.000 de franci, dispăruseră, și abia 12.000 litri treceau în Austria⁴. Dar și după luarea Basarabiei Mocanii urmează vechile lor căi de rătăcire. În 1813 îi vedem în Dobrogea, îngrijați de mișcările trupelor turcești⁵. cu atît mai mult, cu cît administrația rusească-i supăra în Basarabia, și ei erau siliți să treacă Prutul înnot, cu caii, la Vadul-lui-Isac⁶.

Innaintea de 1812 Ardelenii obișnuiau să cumpere lemn de clădire și de corăbii în Moldova pentru a-l coborî pe plute până la Galați, ba chiar a și-l duce până la Constantinopol, în tovărășia vre-unui Turc. După anexarea Basarabiei, Turcii opriră complect exportul. Încercarea Ardelenilor de a se amesteca puțin lemn bucovinean și ardelean ca să înșele asupra originii întregului transport, nu izbuti, controlul făcîndu-se

¹ Uechiă, *Istoria Romînilor*, X², p. 127, nota.

² *Doc. Callimachi*, I, pp. 269-70, no. CCXIII.

³ Hurmuzaki, XVII, p. 331.

⁴ *Ibid.*, p. 336.

⁵ *Doc. Callimachi*, I, p. 194, no. CXLII.

⁶ *Ibid.*, p. 209, no. CLVI.

foarte de aproape la Galați. Totuși agentul din Iași visa punerea în valoare a pădurilor din provinciile chesaro-crăiești vecine și un mare export până la Veneția și Triest¹. Și, pe atunci, greutățile după pierderea Basarabiei făcuseră să se recomande oficial de Domnul Moldovei cultura cartofilor, abia cunoscută până atunci dincoace de munți².

Luarea de Ruși a Moldovei dintre Prut și Nistru avu astfel urmări din cele mai importante. Regiunea cea mai potrivită și pentru grâne și pentru îngrășarea vitelor și creșterea cailor era pierdută. Guvernul Țarului opri orice import către Apus, în special acela al cailor³. Măsura care împiedeca pe boieri de a-și aduce produsele propriilor lor moșii trebuia, dar numai o clipă, să fie retrasă⁴. Dar contractul pentru furnituri de sare încheiat cu Domnul fu stricat⁵. Negustorii suziți se grăbiau a-și aduce în „Moldova turcească“ vitele, oile și caii⁶. Mocanilor nu li se permitea a-și scoate oile⁷. Opreliștea exportului de cai din Moldova, care era urmarea firească a măsurii rusești, atingea comerțul de remontă al Armeanului din Tysmeniecza, Nicolae Agopșevici, și trimiterea callor moldovenești în Bucovina⁸. Pe când o vită se vindea în partea rusească 18-30 de lei, ea ajunsese a costa la Moldovenii liberi 40-60, ceia ce primejduia comerțul⁹. Dacă Moldova putea strecura în țerile împărătești numai popușoiu, pînea albă, neoprită, era cumpărată de negustori ardeleni, ca Schuster și Comp. și Apostol Rizoglu, dincolo de Prut¹⁰.

În acest timp Țara-Românească putea să exporte, cu voia Turcilor, și 50.000 de chile de porumb în țerile austriace¹¹,

¹ *Ibid.*, pp. 236-7, no. CLXXXV.

² *Ibid.*, p. 257.

³ *Ibid.*, p. 165, no. CXI.

⁴ *Ibid.*, p. 175, no. CXXI; p. 178, no. CXXIV.

⁵ Hurmuzaki, X, p. 338.

⁶ *Doc. Callimachi*, I, p. 176, no. CXXI; p. 228, no. CLXXVI; pp. 228-9, no. CLXXXVI.

⁷ *Ibid.*, II, p. 143.

⁸ *Ibid.*, I, pp. 182-3, no. CXXVIII. — Export de fin pentru armata austriacă prin contract oficial cu Domnul, *ibid.*, pp. 186-7, no. CXXXIII.

⁹ *Ibid.*, p. 208.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 212-3, no. CLXI; pp. 215-6, no. CLXV; pp. 216-8, no. CLXVI; pp. 221-31, no. CCLXX.

¹¹ *Ibid.*, p. 218, nota 1.

pe cînd exportul din Moldova rămînea strict oprit afară de 2.000 de chile, ca și transitul grînelor basarabene prin Moldova¹. Și data aceasta însă era posibil să se treacă puțințel alături. Domnul însuși declara că știe despre trecerea prin contrabandă, dar „închide ochii”². În Octombrie 1815 se opria de la noi cu cea mai mare asprime, de către Turci, exportul de grîne și acela al cailor, Domnul promișînd a favorisa singura remontă austriacă³. Mierea, ce era atinsă și ele de aceeași opreliște⁴. Boii singuri puteau ieși pătînd vama de un leu pe cap⁵, dar numai pentru ca în totă după aceasta oprirea să fie reinnoită, aducîndu-se aceleia ramuri de comerț o pagobă pe care agentul din Iași o socoate ca echivalînd cu 300.000 de galbeni⁶, și apoi să se fixeze un nou procent pentru salhană, de 40%, în loc de 30%⁷. Era vorba ca din pieile de iepure să se facă un monopol pentru Domnie, și anume luîndu-se de la arendași, Bucovinenii Atanase Gane și Apostol Ioan Petrinò, 20.000 de lei pe an consului se opuseră cu folos acestui proiect⁸. Se discuta și o nouă creștere a taxei de ieșire pe boi, ceia ce nu împiedcă însă un export de 36.000 de capete de vită numai în Austria la 1817⁹. Totuși în același an găsim antreprenori ai acestui articol de comerț și un imposit de 13 parale de fiecare piele pus asupra lor, în mijlocul protestîrilor agentului¹⁰. Negustorii din Tysmenicza protestau energic contra acestui bus și altor mări de vămi¹¹, luată în arendă de negustori locali.

In schimb valoarea economică a Basarabiei se ridică îndată

¹ Din Ardeal cumpărau la noi porumb Armenii Luca Copaciu și Grigore Țeranu; *ibid.*, p. 222.

² *Ibid.*, p. 225. Cf. *ibid.*, p. 226, no. CLXXIV.

³ *Ibid.*, pp. 231-3, no. CLXXI.

⁴ *Ibid.*, p. 238, no. CLXXII.

⁵ *Ibid.*, p. 240, CLXXXVIII.

⁶ *Ibid.*, p. 251. Prețurile în acest moment; *ibid.*, pp. 253-4, 257-65.

⁷ *Ibid.*, p. 265.

⁸ *Ibid.*, p. 256.

⁹ *Ibid.*, p. 288.

¹⁰ *Ibid.*, p. 274 și urm.

¹¹ *Ibid.*, p. 276 și urm.

și prin așezarea de coloniști aparținând unei civilizații superioare. Încă din 1817 veniau pe Dunăre, atingând Galații, vasele care aduceau pe noii locuitori șvabi ai provinciei¹; guvernul rusesc făcu din Ismail un port franc pe douăzeci și cinci de ani în 1828². Din Odesa chiar veniau negustori străini de se așezau la Iași, ca acel Dimitrie Marinovschi, care intra în războiu, pe la 1813, cu unul din membrii misiunilor catolice din Moldova³. Guvernul basarabean își dădea în același timp silința de a apărea ca ocrotitor al populației și supt raportul economic. El făgăduia, în Iunie 1816, și voia de export a vitelor și aceia a grânelor, aceasta dnpă anume prescripții⁴.

Cu toate aceste neajunsuri, activitatea economică nu se încetini. La 1814 se făcea chiar constatarea interesantă, provocată de măsura turcească fixînd neplăcut cursul galbenilor străini, că Moldova exporta în Austria de patru ori mai mult, în vite și cai pentru remontă, decît în parte din Statele austriece⁵. Un boier de pe la 1811 recomanda astfel vinurile țerii sale: „după cercările făcute în urmă de mulți ani, vinul de Moldova, învechindu-se și îngrășîndu-se după felul lui, este cel mai delicat pentru stomahurile evghenicoase și suptiri decît toate vinațele din părțile evropienești și a' Mării Albe“⁶.

Galații luau după 1812 un și ma imare avînt, fără concurența Brăilei, încă un port turcesc cu mai puțină însemnătate, numai pentru Turci, al căror Pașă stabilise acolo odată un monopol de grîne pentru el⁷. La 18 Iunie 1831, agentul austriac von Raab scrie: „Galații sînt, în actualele împrejurări ale căilor de comerț, un loc important și, dacă lumea politică nu

¹ *Ibid.*, p. 272, no. CCXV.

² Hurmuzaki, XVII, p. 373, I-II.

³ *Studii și documente*, I, p. 167, no. CXXIX.

⁴ *Doc. Callimachi*, I, p. 246, nota 1.

⁵ *Ibid.*, pp. 201-2, no. CL. — Pentru schimbarea cursului monedelor, *ibid.*, p. 297, no. CCXXXV.

⁶ *Uricariul*, XIX, pp. 292-3.

⁷ *Doc. Callimachi*, I, p. 184, no. CXXX; p. 358, no. XXXI.

se alcătuieste altfel, acest port va deveni din cauza așezării sale unul din cele mai vrednice de luare-aminte. Numai păcat că e așa de rău clădit și sînt așa de multe case de lemn, una peste alta, așa încît la un foc nu s'ar putea scăpa nimic, pentru că nu sînt magasi de piatră, ci bordeie și șuri acoperite cu papură... Negoțul e peste măsură de activ aici, cu negustori austrieci, francesi, ruși și turci. Francesii și Rușii au consuli bine plătiți și se bucură de prestigiu¹. Evreii fură odată, la 1796, despoiați într'o revoltă².

În toată Moldova, cererea de iarmaroace și țîrguri e îndată la ordinea zilei. Astfel în 1819 se îngăduia „doî adunări de iarmaroace“ pe moșia Rădiana (Bacău), a Roseteștilor³.

Se continuă și cu încercările industriale. Și, în Muntenia, chiar și boierii mari, ca Dumitrachi Ghica și alții, cereau (1792) să li se permită a face rachiu din „o sumă de bucate stricate, din grîu, porumb și meu“⁴. Velnițiile ajunseră o primejdie, locuitorii înșii întemeindu-le și stricînd grîful în snopi pentru a da materii de fabricat. Boierii făcură pe Constantin-Vodă Moruzi să distrugă această industrie, arătînd că decît horilca e mai bun rachiul de fructe, de țes-covină sau de vin⁵.

Privilegiu pentru o fabrică de „fidea, macaroane, smigdale, i criticorachisia i ostrachia i chipriotica“, cu meșteri din Adrianopol, se dă, cum văzurăm, lui Nichifor Hagi Ioan Mustacov la 1816, concurînd fidea fabricii din Galați⁶. O fabrică de huscă, „afierosită Casei Doftorilor“, se așează în Moldova, „cercînd fîntînile cu slatină“, pe moșia mănăstirii Rîșca, Teodorachi Ciurea reprezentînd compania întreprinzătorilor⁷.

Autobiografia fiului de boier moldovean din Basarabia Teodor Vîrnav ni arată că era viața negustorimii noastre de

¹ *Ibid.*, pp. 179-81, no. CXXVI.

² *Ibid.*, p. 525, nota.

³ *Ibid.*, indicație pierdută.

⁴ Urechică, *Istoria Romînilor*, IV, pp. 350-1, nota. V. și pp. următoare.

⁵ *Arhiva Românească*, II, pp. 83-7.

⁶ Furnică, *o. c.*, pp. 287-91.

⁷ *Uricariul*, I, pp. 226-8.

la 1813 la 1820. Trimes de un Grec, de la Tătăranca lingă Otace, altui Grec de la Iași, el trece, în vârful unui car mocănesc, la București, unde era mare negustor lipscan Constantin Ladă, fratele patronei lui Virnav, Stolniceasa Leonardi. De la Hanul Colței, unde se opresc carăle, el e dus la Hanul Grecilor, al bisericii cu acest nume, unde locuia noul său stăpîn. E îmbrăcat nemțește la croitorul Iohann Ladă, umbra cu benic de postav englezesc, „floare străină“, cu „antiriu de suvaiă și de cutnie“, încins cu șal, și cu giubea de samur; pe cap purtă ișlicul de pielcea de Crimeia „brumărie și foarte supțire la păr“ e și dat în sama unui grămătic pentru a-l înscrie la la o „școală grecească“. Ladă însuși, tînăr de vre-o treizeci de ani, vorbind și limbile francesă, germană și italiană și care vindea marfă austriacă și saxonă la hanul Șerban-Vodă, începea ziua cu „cafea nemțească sau ciocladă“. Trecea până la amiază în „piața Lipscanilor“ pentru afaceri: ținea, ca și Aman, în arendă „ocne, vămi și pește“. Dejuna cu prieteni, gustind din șapte-opt feluri și desert; în post mînca pește de Dîmbovița, adus supt ochii lui, viu. Intr'amurg se plimba în caleașcă, avînd lachei în coadă, cu intîmi, între alții Agentul austriac, pe Podul Mogoșoaii. Sara, juca și el cărțile la consulul rus Chirico și făcea curte doamnei de casă.

Ladă pleacă în „taxid“ peste graniță la Viena și Lipsca. Dacă ucenicul n'ar fi mîncat pe drum cofeturile și rahatul adus pentru cadouri, l-ar fi dus acolo la învățătură. Pedepsa lui Virnav fu oprirea la Sibiu, unde fu dat în grija cunoscutului negustor „comisionar“ Nicolae Paciurea. Un dascăl îi poartă grija, dar, cum, noaptea, dascălul e prin oraș, bucătăreasa-i spune copilului „povești și feliuri de anecdoturi romanicești“, ba-l învață și a fura, ceia ce-i procură ca răsplată „o foarte bună păpară“, ba chiar și a o iubi.

În 1815, după nouă luni, alt car mocănesc, cu coase în paloboace, îl readuce la București pe Virnav. E primit de Ladă, cu palme preliminare, „încît mi se părea că toată casa s'au umplut de scînteii“. Mînia se potolește prin căsătoria stăpînului cu „o Grecoaică tînără și frumoasă“. Învățăcelul întră în grija dascălului corfiot Panaioti la Hanul lui Filaret, îndreptător prin falangă și vînă de bou, pe care elevii vreau

să-l înnece în putina cu apă. Acasă, fura bani pentru covrigi și plăcinte, din buzunarul grămăticului.

Ladă se întimplă a muri în Mart 1816. În testamentul lui, Vîrnav e prevăzut cu 10.000 de lei turcești. Acuma școala-și pierde puterea. Epitropii îl întreabă pe moștenitor, care nu-și cunoaște fericirea, ce alege: „blănăria, marchitanăria, bogasieria sau lipscănia“.

Alese pe aceasta din urmă și întră la un fel de rudă a răposatului, Constantin Mazlîm, unde mătură și măsură cu cotul, și sta de părete, pirotind, pentru ca seara să cetească prin „cărți istoricești“ ori să cerceteze „la mahală“ „o fetișoară anume Ecaterina“, fostă „camardineră la cucoana“ lui Ladă ori la „cucoana Arghira, căreia i se închina' mulți lipscani tineri“.

Trece la cunoscutul lipscan Petrea Canuș, „Kanusi“, care, ajuns „mofluz“, falit, reîncepuse afacerile, după cinci ani. Curăță de paianjeni și de molii marfa părăsită. Cu acest prilej fură pentru iubita-i „nimfă“ „un tulpan, o păreche de cercei de tumbac, două părechi de bușmachii și cîteva părechi de colțuni“. Pîrît de colegi, e închis și judecat la lumina lumînărilor de „vre-o trei lipscani și de tuspaturu epitropii lui Ladă, afară de eforul lor“. Se ispitește, de frică, a spune că a făcut așa și la fostul stăpîn, și scrie cu de-amănuntul paguba. După ce petrece o boală de peste o lună, e scos „din treapta lipscanilor“ și trimis la părinți, cu pierderea, scrisă și iscălită de el în neștire, a unei părți de moștenire.

E adresat la un lipscan din Iași, Hristodor Ioannu, cu „un harabagiu jidov cu o brișcă jidovască cu patru cai, carele să înăimise în acea zi să ducă la Iași trei Jidovi și o Jidoavcă“. La 27 Iunie 1818, „cu lăcrămile pe obraz“, pleacă de la haulu lui Manuc „cu ceilalți Jidani“.

Cu „anecdaturi“, harabagiul îl sfătuieste pe Vîrnav a-și vedea părinții, cari sînt la Florești, în ținutul Tecuciului. Brișca se oprește în oraș ca să „săbășluiască“, la „gazdă“. Într'o băcălie, i se vorbește tînărului de ai lui de acasă. Cu chiu cu vai, pleacă la moșia părintească, ducînd maică-sei de o rochie. Aici însă i se amestecară cărările, și fostul lipscan ajunsese funcționar basarabean și moșier cu noroc¹.

¹ Teodor Vîrnav, *Istoria vieții mele, autobiografie din 1845*, publicată de Artur Gorovei, Rîmnicul-Sărat, 1893; apoi în biblioteca „Minerva“.

Avem pentru aceeași vreme și însemnările unui negustor moldovean. Viitorul casnic al lui Scarlat-Vodă Callimachi e un Epirț, Tzigaras după tată, Comnen după mamă. Tatăl, rămas fără părinți, vine în „Vlahobogdania“, la cei doi Tzigaras de acolo, Gheorghe și bătrînul Constantin, care ținuse o Sturzoaie. Murind aceasta, al treilea Tzigaras se face negustor la Moscova și Nijni-Novgorod. Apoi, cu o rudă, Caracadă, iea vama Galaților. Merge la Ianina de se însoară și se așează ca negustor la Iași.

Părăsește locul său de naștere din îndemnul lui Anastase Dimitriu, „sluga noastră, care, cu vremea, a ajuns mare negustor în Moldova și a murit ca om foarte cinstit“. Mama, singura femeie care poate ieși din Epir, după recomandația Marelui-Dragoman Gheorghe Moruzi, supt strașnicul regim al lui Ali-Pașa, moare la Iași în 1794, „de dorul țerii sale, al mamei și al fraților“.

Tatăl era la Iași mai dinainte. El își căsătorește odrasla cu fiica unui Grec de la Buiuc-derè lângă Constantinopol, în 1806.

Un unchiu are moșie în Basarabia.

Familia era în legături cu bancherul Pavlu. Tatăl, rămas dator la Dimitriu, se împușcă, „după ce băuse șaisprezece cafele pe rînd“ și moare „cu ochii înlăcrămați la caii lui ce se duceau la apă“, doi armăsari perindu-i năprasnic supt ochi. Creditorii îi ieau averea și moșia. Caracadă murise la Galați. Fiul de negustor se face boier și nazir al poștilor, apoi ispravnic. La 1873, după nenorocirea Callimachilor, era la Odesa, poate revenit la negoțul familiar¹.

Orașele capătă un nou avînt. În București la 1812 nu era voie a se face prăvălie în paiantă decît cu un singur cat, și, un preot cercînd să calce măsura, se ridică, din mahalaua Sf. Gheorghe, vecinii, un negustor, un croitor, un cojocar, și preotul, neavînd cu ce face prăvălia de zid cu două caturi, vecinii sînt puși să-l ajute². „Scoaterea tărăbilor și streșinilor de pe de asupra“, îngustîndu-se strada, era de asemenea oprită. Tot așa

¹ Studii și documente, XIX, pp. 120-7.

² Urechia, Istoria Romînilor, XI, pp. 933-4.

la 1815 se reglementează în Iași clădirea noilor dughene, numai de piatră și cărămidă¹.

Negustorii craioveni sînt și darnici ctitori. Prin diata lui Hagi Gheorghe se face biserica din Dud, rînduindu-se pentru aceasta Zamfirachi, fiul testatorului, Pop de la Sibiiu, Chiriac Seianul și un Logofăt (1783). Negustorul Băluță iea pe fata lui Zamfirachi și-și apără dreptul de ctitor².

Relațiile de aici între negustori și calfele, „copiii lor“, se văd dintr'o scrisoare de pe la 1817 a unuia care plecase din Sibiiu, de la Casa Hagi-Pop, și se așezase la Craiova. El spune foastei sale stăpîne cum conduce Băluță Ioan pe cei în legătură cu dînsul la slujbele religioase: „Rugăciunile care facem Maicăi prea-curatei Fecioarei la zile de serbători, nopțile cu privigheri și ziua cu deosebite podoabe de cîntări și cu doi cîntăreți, desăvîrșiți psalți, între amîndouă strănile, și, cum se face sară, vine chir Băluță Ioan și ne adună pe toți din tîrg, toți copiii, la toate serbătorile, și ne duce de ascultăm la acest fel de podoabă, ca pe niște călugări³“.

Breslele de negustori, se păstrează în tot acest timp. Un disc la Sf. Andrei din Iași e dat de a precupeților⁴. Curălarii, tălpălarii de la Iași își ridică biserica lor. Era un „isnaf“ și de bacali în acelaș oraș⁵. Breslele bogasierilor și abagerilor îmbracă o icoană la Precista din Galați⁶.

Asociații cu un caracter mai larg încep a se formă. Astfel frăția, „adelfatul“ ieșean din August 1815, care unia pe Greci și pe Romîni pentru ajutor mutual⁷. Comerțul devine astfel pe la 1820 o ocupație cercetată și încunjurată de considerație. Preotul craiovean Iordachi crește, „pedepsește“ în limba elenică pe fiul său, pe care la cincisprezece ani dorește a-l

¹ *Ibid.*, X², p. 365.

² *Ibid.*, X, pp. 195-7.

³ *Studii și documente*, VIII, p. 170, no. 73.

⁴ *Ibid.*, XV, p. 124, no. 332.

⁵ *Ibid.*, p. 179, no. 486.

⁶ *Ibid.*, p. 341, no. 979.

⁷ Urechă, *Istoria Romînilor*, X², p. 301, nota 1.

face să între pentru învățarea acestei cariere la Casa Hagi-Pop din Sibiu¹.

Starea negustorească dobândise, de fapt, și la noi, supt influența ideilor apusene, un rost în toate. La crearea, în 1817, a epitropiilor și curatelelor în Moldova, se alegeau la fiecare Scaun episcopal doi boieri „cei mai notabili“, și doi neguțători „cei mai însemnați“².

Clasa era capabilă și de acte de rezistență fățișă. De mult familia Moruzi râvnia posesiunea Ploieștilor. Domnița Raluca transmițînd aceste drepturi lui Costachi Caragea, fiul Domnului în Scaun, „neguțătorii și neguțatoarașii de toată breasla se ridicară“; „îndrăzniră cu o mare obrăznicie a-și închide toți prăvăliile“. Vodă lucră fără cruțare, și pentru exemplu trei dintre „ațîțători și tulburători“, Mihalachi bărbierul, Vasile Bidiviul și David Măcelarul, fură trimiși la ocna Telegăi. Se confirmă stăpînirea beizadelei, afară de vechii burgheși coborîtori din „trei neamuri de oameni, Roșii, călărașii și cămărășeii“, toți, nu numai vechile nouăsprezece liude de pe vremuri. Nu e fără interes că Mavrogheni cel calomniat dăduse orașul propriilor săi locuitori, fără deosebire de origine³. Afacerea Ploieștenilor fu continuată și supt ocupația rusească, sfărîmîndu-se cepurile dughenilor, de soldați⁴. Cînd, în acest timp, la 1811, se cerură biruri nouă, Bucureștenii refuseră. Rușii pecetluiră cîteva prăvălii, iar negustorii le închiseră șase zile pe toate⁵. Opt sute de negustori merseră să se certe cu Vistierul. Trebui ca Rușii să încarce în căruță pe șase notabili, anunțînd că au luat drumul Siberiei, ceia ce ca mijloc de întimidare reuși⁶.

Cînd, în Moldova, populația ieșană se ridică împotriva măsurilor prea aspre provocate de ivirea ciumei, negustorii jucară un rol important în această mișcare din 1818, și unul din ei, „Ienachi Vasiliu bacal“, tovarăș cu Iani Coțăbașa, însemna

¹ *Studii și documente*, VI.1, p. 89, no. 69 (an. 1820).

² *Uricariul*, V, p. 27.

³ Urechiiă, *Istoria Romînilor*, X², p. 288 și urm.

⁴ *Ibid.*

⁵ Hurmuzaki, *Supl. I*², p. 621, no. DCCCXII.

⁶ *Ibid.*, p. 622.

tot mersul „zurbalîcului mare“, dînd vina pe administrația cumplită: notele lui s'au aflat în învelitoarea Trei Ierarhilor¹.

În această Moldovă, în medii ca al Botoșanilor, de veche autonomie, negustorimea începe a „face politică“. Astfel, mai târziu, la 1817, Ioan Sandu Sturza-Vodă se vede adus a denunța Vornicului de Botoșani pe „frații Manolești, ce se potreclesc și Varlaam“, cari „ar fi răsufînd feluri de vorbe neîncuviințate și bîrfitoare mie și asupra stăpînirii“ și, oprînd „aceste presărări de voroave neiertate și fără cuviință“, adaugă: „Veți face cunoscut și negustorilor din acel tîrg, arătîndu-li și poruncindu-li ca la niciuna din trebuințele obștești a tîrgului, de vre-o epitropie sau altele asămîne, să nu fie primiți, nici ascultați întru cît de puțin de a să mai amesteca. Dar nici de cătră dumv. să să întrebuițeze la ceva de asemenea; căci, întru înprotiva urmare, și dumv. și neguțitorii urmează a fi învinovațiți“².

Concurența străină, cea nedorită, n'a încetat însă. La începutul secolului al XIX-lea capanliii făceau și ei învoieli pentru cașcaval, — odată 10.000 de ocă, cu 450 de lei mia — cu stăpînii indigeni ai cășărilor, adăugînd la plată însă și amenințări și bătăi. Unul din ei făcea negoț cu Odesa, unde ducea și unt și ciubuce, trecîndu-le asociatului, Petrea Sîrbul. Un tovarăș român, cel de la cășărie, aducea de acolo, de la Odesa, icre negre în poloboace³. Se cumpărau la Constantinopol merele moldovenești⁴.

Casapii turci n'au dispărut, dar la 1803 pentru Bîrlad găsim pe cei de țară, cari „fac stîni cîte 1.000 și 2.000 oi“, ori „aduc cîte unii cîte 50 și cîte 100 vite tamazlicul⁵“. În Țara-Românească un Nicoli era la 1795 „bașul gelepilor pentru slujba cu care se orînduiește la treaba oilor de trebuința Țarigradului“⁶.

¹ Urechîă, *Istoria Romînilor*, X², p. 448.

² *Studii și documente*, XXI, p. 279.

³ *Uricariul*, XIV, pp. 239-41.

⁴ *Ibid.*, p. 244.

⁵ Antonovici, *o. c.*, p. 206, no. LXXX.

⁶ Urechîă, *Istoria Romînilor*, V, p. 238, nota. Fixarea prețului untului vîndut lor, la 1793, *ibid.*, pp. 331-3, nota.

În ajunul anului 1821 beglicgii și ciobanii lor umblau prin toată Oltenia¹. „Ostrovanii“ de la Ada-Calè veniau după porumb². Până și la rachiu se îmbulziau Turcii, prădându-l fără bani în timpul revoluției³.

Abusurile la cumpăratal grânelor continuă. Avem o mărturisire din care se vede cum la Galați Turcii, cari n'aveau voie a se concura între sine, treceau, cu injurii pe de-asupra, cel mai bun grâu arnăut de la „fiatul întâiu“ la „fiatul al doilea“. Banița care se întrebuița, a „Stambulului“, era mai încăpătoare decît cea de țară; banii cu care se făcea plata erau cei scoși din us, și nu era voie, supt pedeapsă de bătaie, „să ocărăști banul Sultanului“⁴. Dar „vechi capanlii anadam-babadam“ puteau fi la 1822 și Romîni, ca Nicolae Rucăreanu⁵. Grecilor li rămăsese mai mult zărăfia. Astfel la Birlad schimba monede un Zanet zaraful⁶. La Galați însă aflăm tot mai mulți: Panaioti Mumgiul, Aleco Afenduli, boier, Grigore Carasava, ceblebiul Costachi Plaginò la 1813⁷.

Rolul Rominilor macedoneni e în necontenită creștere. Dintre ei face parte, de sigur, și acel mare negustor vienes de pe la 1800, Ioan Nicolide de Pindo, care-și luase afacerile de la Poschari, și-și făcea „casă neguțătorească“, supt firma Dimitrie Poschari, la Craiova încă din 1792⁸. Are „slugi“ la noi pe frații Pihta, agenți în Ardeal, relații cu Hagi-Constantin Pop, și la București lucrează cu un Rușu, un Dimitriu, un Margula⁹. Un Goga, un Dumba fac negoț în Craiova pe la 1827¹⁰.

Elementul evreiesc pătrunde și mai departe. Astfel, în 1819

¹ Iorga, *Situația Olteniei*, p. 66.

² *Ibid.*, p. 70, no. LXXVIII.

³ *Ibid.*, p. 81.

⁴ *Urcariul*, XIV, pp. 247-9.

⁵ *Studii și documente*, VII, pp. 45-6, n-le 59-60.

⁶ Antonovici, *o. c.*, I, p. 107.

⁷ *Doc. Callimachi*, I, p. 501, no. 193.

⁸ *Corespondența lui Dimitrie Aman*, pp. 12-3, no. 43.

⁹ *Ibid.*, p. 5, no. 9 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, p. 101 și urm. — Cf. pentru un Macedonean la Iași revista *Ioan Neculce*, IV, p. 167.

Bîrladul are o uliță a Jidovimii, „unde fuseseră foștii blănari“¹. La Roman aflăm dughenile Bercului Jidov, lîngă ale Episcopiei, dăruite de Caramanliul Andronachi². La Herța, Evreii vorbesc de „strămoșii lor“ cari au lucrat moșia Herța, încă de la Mihai-Vodă Racoviță și de la ginerele lui, Gheorghe Ghica³. Comerțul ambulant e al lor în 1817⁴.

În Țara-Românească, întărindu-li-se privilegiile, li se dă, în 1811, staroste și la Ploiești⁵. Un Bronstein, care ținea cărțile de joc și avea și decorație rusească, se întimpină, evitînd plata taxelor, la 1810, în București⁶.

Bîlciurile își păstrează importanța. La 1819 vedem venind la Rîureni pentru vite cumpărători de pretutindeni, „mulțimea de Turci“ pentru cai. Poporul țărănesc cumpără de la „negotătorii“, boltașii și cojocarii craioveni. Casa Sakellario din București trimite pentru vînzarea cu ridicata „lipscănie“, „Bamboli-ware“⁷. Se observă în 1820 că se ceruse, de și vînzarea era „slabă de tot“, cafea: „că aici oamenii sînt cu gîndul mai mult la lux decît la ale mîncării“⁷.

Din nou, boierimea ia parte la comerț. Ea se ocupă de fabricarea postavului încă înainte de 1800, iar pe urmă întrebuițează cerealele și pentru a hrăni multele velniți de rachi, care dădeau băutura adusă odinioară din Polonia. În 1798-9 Alexandru-Vodă Callimachi se teme ca fabricanții de potaș să nu îngusteze dreptul țeranilor de a se aprovisiona la păduri⁸. În general, i s'ar fi părut că fabricile nu-i aduc

¹ Antonovici, *o., c.*, I, pp. 32-3, no. xxiv. Tot acolo Iosăp Jidovul, pe la 1760; *ibid.*, p. 49. Mai erau băcani sîrbi, ca Vilcul, la 1823; *ibid.*, p. 52, no. vii. Mocani; *ibid.*, no. viii.

² *Doc. Callimachi*, I, pp. 474-5, no. 155. V. și *ibid.*, pp. 484-5, no. 176.

³ *Ibid.*, pp. 498-9, no. 186.

⁴ *Ibid.*, p. 282.

⁵ Urechia, *Istoria Romînilor*, XI, pp. 793-4.

⁶ *Ibid.*, p. 841.

⁷ *Studii și documente*, VIII, pp. 88-9, n-rele 66, 68; p. 92, no. 97.

⁸ *Doc. Callimachi*, I, pp. 122-3, no. LXXIV. V. și *ibid.*, p. 123, no. no

folos în Vistierie; de aceia puse o dare și o vamă pe aceste produse, precum, pe de altă parte, încerca monopolul rachiului¹. Douăzeci de ani mai târziu, la 1818, velnițiile funcționau în toate părțile; dacă în anul precedent se mai aduceau din Rusia 30.000 de cofe de rachiou și 6.000 din Statele austriece, plă-tindu-se ca vamă și alte drepturi, cu $\frac{1}{2}$ lei de cofă, o per-misie domnească de a întrebuița la velniță prisosul recoltei timp de șapte luni de zile opri introducerea alcoolului străin².

În acelaș timp Lincourt, care e și profesor de limbi, întemeiază, pe la 1830, o „moară de oloiu“³.

Cousulatele se înnoiesc și se întăresc în această atmosferă de schimbări.

După 1812, acțiunea consulară a Franciei fu reluată. La Iași, reședința de odinioară a lui Reinhard, funcționa consulul Fornetty, iar reprezentanța pentru București era dată, lăsându-se la o parte „miițimea de aventurieri cari vin aici să-și cerce norocul“, negustorului frances, așezat de mai mult timp în țară, Barbier⁴. Rolul ambilor era foarte restrâns, și Fornetty putea scrie în 1814: „comerțul de import e puțin însemnat în această provincie. Acelea din produsele Franciei care s'ar desface mai ușor deocamdată, dar în cantitate mică, ar fi mă-tăsăriile, tabacul fabricat, unele articole de bijuterie și obiecte de modă⁵“.

Se adăugiau vinuri⁶. În curînd consulul putea spune că la Lip-sca mărfurile francese avuseră, după mărturia clienților moldo-veni ai iarmarocului, un mare succes⁷. Ba vasef rancese apăreau

¹ *Ibid.*, pp. 125-6, no. LXXVIII.

² *Ibid.*, pp. 287-8, no. CCXXIV. Pentru velnițiile muntene, Urechia, *Istoria Romînilor*, X², p. 143 și urm.

³ Hurmuzaki, X, pp. 559-60, no. xv. Lua în arendă de la Ioniță Co-dreanu, în Iași, trei dugheni în Muntenia.

⁴ Hurmuzaki, *Supl. II*; *Doc. Callimachi*, I, p. 341, no. XVIII; p. 363, no. XXXVII.

⁵ Hurmuzaki, *l. c.*; *Doc. Callimachi*, I, p. 360, no. XXXIII.

⁶ *Ibid.*, p. 362, no. XXXVI.

⁷ *Ibid.*, p. 361, no. XXXV. Pentru supușii francesi; *ibid.*, p. 371, no. XLVII.

la 1817 la Galați și până la Ismail¹. Dar guvernul frances credea că e inutil vice-consulatul din Iași și mută, în Decembrie 1817, pe Fornetty la Dardanele²; lucrul trebuia să fie ținut însă secret, ba chiar admițându-se ca noul consul bucureștean, Augrand, îndată înlocuit prin Pagé, să întrețină un funcționar fără plată în capitala Moldovei³.

Dunărea era încă austriacă, malurile ei turcești, exportul de grâne, nominal măcar, oprit, când Anglia își așează un agent consular la București, pe William Wilkinson, în toamna anului 1814. Agentul austriac observă că noul său coleg are puțini supuși de ocrotit⁴ și putea adăuga că și comerțul engles era pe vremea aceea foarte slab în ambele Principate. Delegați ai acestui consulat erau să funcționeze și la Iași, la Galați. Același agent înștiința însă, de la început, că „Anglia, după știri sigure, vrea să așeze mai multe contoare de comerț în aceste provincii și astfel să le copleșească cu manufacturile ei ieftene, spre cea mai mare păgubă a celorlalte nații“⁵.

În sfârșit Wilkinson veni la Iași pentru a se prezenta Domnului și în același timp a stabili un locțiitor⁶. Consulatul însă fu întrerupt la 1819, pentru a fi reluat ca un fost secretar al lui Alexandru-Vodă Ipsilanti și al lui Alexandru-Vodă Suțu, Cook, în 1822⁷.

Dar, față de creșterea neconținută a negoțului cu Apusul, Prusia proceda încă din primăvara anului 1817 la crearea unui nou consulat, pe care-l încredință unui Grec din Ardeal, romanizat, șef al unei vechi case de comerț, Ioan Marcu⁸, care îndeplinise funcția de dragoman pe lângă consulatul engles. El își ocupă postul numai ceva mai târziu⁹. În Moldova

¹ *Ibid.*, pp. 373-4, no. XLIX.

² *Ibid.*, pp. 375-6, no. LI.

³ *Ibid.*, I, pp. 381-2, no. VI. Un agent și pentru Anglia, la Craiova, Lorenzo Giacomelli Hurmuzaki, X, p. LIII.

⁴ *Doc. Callimachi*, I, p. 214, no. CLXIV.

⁵ *Ibid.*, p. 235, no. CLXXXIII.

⁶ *Ibid.*, p. 361, no. XXXV.

⁷ *Ibid.*, II, p. 62

⁸ Cf. *Studii și documente*, XII, pp. 159-60, cu Hurmuzaki, X, p. 83, no. CX.

⁹ Pe lângă Hurmuzaki, X, Prefața și *Doc. Callimachi*, I, p. 301, no. CCXL.

se numi ca vice-consul un German de origine silesiană, preceptor în familia lui Vodă-Callimachi, baronul de Kreuchely-Schwerdtberg, a cărui carieră aventuroasă am schițat-o aiurea ¹. Când, în Decembre 1819, Marcu muri, baronul rămase cu grija intereselor prusiene în ambele țeri ², pastorul Harte, un Prusian, însurat în Ardeal, înlocuindu-l la Iași ³.

În ce privește însă participarea Romînilor însiși la comerț, schimbările petrecute în ultimele două decenii sînt din cele mai însemnate. Din ce în ce o mai mare parte din nație e prinsă într'o activitate comercială căreia, necrescînd producția în măsura ofertei, i se deschid cele mai mari avantagii. Ele se notează astfel în raportul din 1814 al misiunii catolice din Moldova: „Acum șaisprezece ani obișnuiau țeranii a aduce parohului ouă, unt, miei, găini și altele ca acestea și-l întrețineau care mai de care. Atunci lucrurile acestea nu prețuiău decît foarte puține parale, și birul celui mai bogat țeran nu se suia pe atunci la douăzeci de lei pe an: acuma trece de două sute. Se cumpăra atunci un cal bun cu treizeci-patruzeci de lei; acuma face două, trei sute. Se lua o păreche de boi cu patruzeci, cincizeci de lei, acum abia cu două sute; o vacă, cu zece ori doisprezece lei, acuma cu șaiszeci și șaptezeci; untul cu zece parale oca, găina cu patruzeci... Așa că o sută de lei de atunci erau aproape ca o mie de azi. Și în ce privește moneda, e o deosebire simțitoare, pentru că un galben făcea atunci șase lei și jumătate și acuma a crescut până la patrusprezece și mai mult ⁴.”

Nicio invasie n'a fost însă mai stricătoare pentru muncă și comerț decît haosul pe care-l provoacă revoluția grecească din 1821, mișcarea țărănească a lui Tudor, represiunea tur-

¹ Hurmuzaki, X, pp. LI-II.

¹ *Ibid.*, pp. LIII-IV.

³ *Ibid.*, p. LVI. Falsi staroști prusieni; *ibid.*, p. 153, no. CCIV. Dionisie Kephala, staroste la Focșani; *ibid.*, p. 359, no. CCCXXXI. Agentul din Galați, p. 456, no. DXXV.

⁴ *Studii și documente*, I-II, pp. 172-3.

cu puter
la acum
pînă

cească și mai îndelungata ocupație a țărilor noastre de către soldații Pașei din Silistra și celui din Brăila.

Negustorii de țară fură tratați, ca Andreas Pavlu din Iași, silit să facă un împrumut de un milion de lei compatrioților săi ¹. Rămași fără protecția consulilor, refugiați la Giurgiu, negustorii străini erau prădați pe drumuri de zaverгии. Imprumuturile silnice fură practicate și de Tudor ². Dar de la o vreme Turcii restabiliră ordinea și afacerile fură reluate ³, împiedecate însă, firește, de nesfârșitele și grelele lor rechiziții, ca și de atacuri asupra cărăușilor prahoveni ⁴. Ba la Iași Turcii desbrăcau lumea pe stradă ⁵. În Țara-Românească se profita de sărăcia complectă a țăranului care nu arase pentru a-i lua vitele pe nimic și a le trece peste Dunăre. Pentru a pune mai ușor mâna pe dînsele, se ordonă de la Constantinopol ținere de bilciuri ⁶.

Memoriul de la 1821 al boierilor munteni cuprinde un întreg program de reforme economice. „Negoțul“, spun pribegii, „să ni fie slobod, adecă din tot venitul ce agonisim din pământul nostru și din dobitoacele noastre și din alte mijloace de lucruri ce ne-am putea îndemăna, să nu fim popriți de nimeni a scoate peste granițe, în orice parte vom putea găsi folosul alișverișului nostru, — ca cu acest mijloc să să poată ajutara patria noastră și a veni în stare bună, după cum să urmează la toate țerile, de chivernisesc și să folosesc prin mijlocirea slobodului negoț“. Apoi: „să putem deschide tabrice de orice fel de meșteșug și să le neguțătorim cu cele ce vor eși din lucrarea lor“. Și, în sfârșit: „să deschidem cîte me-tale va da pământul nostru, să le lucrăm și să să folosească

¹ Hurmuzaki, X, p. 110. V. și pp. 111-2, no. CXLVIII; p. 115, no. CLI. Cf. și Beldiman, *Jalnica Tragodie*, ed. Kogălniceanu, p. 341 și urm. Prețurile din Iași la această dată, Hurmuzaki, X, p. 162.

² *Ibid.*, p. 127, no. CLXX.

³ *Ibid.*, p. 135. Kreuchely face și un tablou al luxului și corupției aduse de Ruși și Austrieci, *ibid.*, p. 133 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 143, no. CLXXXVIII. Cererile turcești, *ibid.*, pp. 48-9, no. CXCVI.

⁵ *Ibid.*, p. 159; *Doc. Callimachi*, I, p. 530, no. 244. Pentru Moși, *ibid.*, p. 163, no. CCXXII.

⁶ *Ibid.*, pp. 162-3, no. CCXXI.

țara prin negoțul lor slobod ¹. În schimb, să nu se mai admită a trece vinul și rachiul de la Turci la noi. Vămile, cu oameni de țară, să aibă „ponturi“ clare ². Negustorii străini vor trebui să se „lege“ la „Compania neguțătorească a pământurilor, păzind întru toate obiceiurile și canoanele neguțătorești, după cum sînt întocmite și legiuite aci, în pământul țerii, supuindu-se întru toate la stăpînirea pământului, întocmai ca și pămîntenii, fără osebite ³“.

Dar memoriile din 1822, care tind a da o formă constituțională Moldovei, se ocupă, în tot felul de „republici“ și alte alcătuiuri, de boierii, de „veliții“ sau „cărvmarii“ decemviratelor și triumviratelor ⁴. De negustori însă nu prea este vorba.

Totuși silințele făcute în Moldova pentru refacerea țerii sînt vrednice de toată luarea aminte. Se încearcă a se aduce la loc „oamenii răzlățiți de sate“, a se distruge „crăcimele și bordeile ci sânt prin păduri și prin locuri sănguraticе“, a se face, supț supravegherea unor postelnice „muzilo-ruptași“ improvisați ca dregători, „ca nimeni să nu rămăi lără sămănături cu îndestulare“. Se ordonă o catagrafie de cît a sămănat fiecare grup sătesc, se rînduiește „facerea și încheierea gardurilor la țărani“, se impune vînzarea de sămînță între săteni, pe prețul „precum să va fi politicind în parte aceia“; putîndu-se plăti și cu „păine în natură, din păine noai“, cei cu pluguri se vor „uni“ cu cei fără, dîndu-li „sămbră“, „în sămbriuluindu-să așa unii cu alții“. Supraveghetorii ispravnici sînt făcuți responsabili pentru sporul, neapărat, al producției: „fiind dum. știut cu desăvîrșită încredințare“, zice porunca Domnului, „că, nu numai pentru un sat oarecarile de ale acelu țănut, ce și pentru unul singur dintre lăcuitori, care prin nepriveghere și neîngrijire dumn. a rămăne fără îndestulare de arături și sămănături, aveți a vă învinovăți și a da greu răspuns“ ⁵.

¹ *Studii și documente*, XI, p. 198.

² *Ibid.*, p. 200.

³ *Ibid.*, p. 202.

⁴ V. și proiectul lui Dimitrie Sturza în *Uricariul*, IV, pp. 280-300.

⁵ *Studii și documente*, V, pp. 558-60.

Urmă însă, cu ocupația turcească, o perioadă în care comerțul fu îndreptat în cea mai mare parte către țara ocupanților. Turcii din Silistra făceau regulat negoț cu Bucureștii¹. Beglicgiii din Constantinopol nu-și încetaseră călătoriile². În Moldova, de altfel, frații Omer Bairactar și Osman-Aga arvunesc și culeg grâu încă din 1816³. La 1824 se semnalează „neguțători de la Machedonia și Ipiros, de cumpără vite mari cu coarne și cer să ia și său de capră“. „Ghighiftii“, negustorii din Ghighiu, formau o breaslă stăins unită. Cu Turcii se băteau pe stradă, la 1826, Ruși cari veniau mai numai să vîndă. „Vinde mărgel, cercei și cumpără păr de porc, și pe podul Craiovi numai gura lor să aude: zbiară și beu, că marfă au puțină... Sînt mai uniți decît Ghighiftii de aici, că toți au o maifă, și umblă grămadă. De cinstiți, sînt oameni cinstiți și nu fură, și, ce beau, plătesc innainte⁴.“

Niște table de vamă din 1825 ale Bîrladului ni arată o mulțime de Turci, Cara-Hasan, cu cai, Omer-Aga Ibrăilean, tot așa ca și Mehemet-Aga Ibrăilean, Ismail-Aga cu vaci de salhană, Mulă-Mustafă cu boi de salhană, Mehmet-Aga cu „astar prost“, „tiutiun turcesc“, „tiutiunu persacu“, piper negru, mergînd la Huși, ca și Ibriian-Aga, cu căvafie, Memat Trapițanli (din Trapezunt), capanliu, care ieă putini cu unt și piei, Hagi-Manciuca Abeecletli, care tiimite la Galați „170 ocă gîndaci de turbă, căti 450 lei suta de ocă“, Ibriian-Aga, care duce la Iași astar. Lîngă ei, Armeni, cu boi sau „mergînd prin sate cu in și cu cînepă“, Evrei, cu vulpi, scrumbii, calaican, iarbă de pușcă, tutun, pește sărat, piper, piatră acră și vînată, lînă, nohot. Se adaugă Sîrbi, cari ieau blăni de oaie caplamă“, astare, găitane, „testel de ciorapi de lînă“; Mocani cu mițe și lînă; Greci, cu albi, funii, unt, „tiutun prost“; Brașoveni, cu mițe; Bulgari (ca Marinciu) cu piei de bou și săftiene⁵.

La 1822 se adăuseseră și alte articole turcești decît cele obișnu te. Astfel: „ghiuderi de Hindia“, cituri de Țarigrad și Tocat, pîsle de Țarigrad, șaluri africane, bumbac tors, „di-

¹ Hurmuzaki, X, p. 289.

² *Ibid.*, pp. 314-5, no. CCCLXXXIV; p. 417, no. DII.

³ *Doc. Callimachi*, II, p. 54, no. 122; p. 65, no. 142.

⁴ *Studii și documente*, VIII, p. 92, no. 96.

⁵ Anton Popescu, în *Revista Istorică*, VII, pp. 75-9.

bari“ de Persia, colanuri constantinopolitane, căvăfie turcească, pestemane de Salonic, de Constantinopol, Brusa și Egipt, fețe de plapomă de Cipru și Tocat, pînze de Trapezunt, hîrșii de Bucara, citarii de Alep și Diarbechir, „xerihii“ de Midia, tiri-plicuri de Hotin, citarii de India, „cherement“ de Konieh, șaluri speciale de Angora și Magreb (Maroc), „alințar“ de Persia, alagêele de Alep, Diarbechir și Magnesia, de Siria (Șam), basmale albe de Tocat, brîne de Damasc și „Caramgea“, „dibas“ de fir persan, covoare de Salonic, „cusiuzum“ de Moreia și Konieh, piei de capră de Angora. Apoi: hîrtie grecească și ca articole de hrană: rachiu, fisticuri, „nuci de Hindia“, vinuri de Marea Albă (Mediterană), păstrăvi de Marea Neagră; smochine de Moreia. Din Crimeia, acum rusească, vin alte mărfuri orientale, precum pîsle cu flori.

Dar nu se putea împiedeca negoțul, de mult îndrumat către Apus. Astfel, pe cînd Brașovul vinde numai găitan, Austria dă: scufe, alagêele, cituri, basmale, „cănăvăț“ de Trieste, pălării de Trieste, geamuri de Viena, fluturi, pistoale, tinichele, foarfece, cuțite, furculiți, brice și bricege, pe lîngă vutcă și scorțșoară de Trieste și spirturi ungurești. Comerțul frances e mai bine represintat, trimețînd șaluri, „saiac“, „Nîmes în vârgi și în flori“, fesuri, care concurează pe cele din Tunis, borangic, zăbrance, pălării, cituri, batistă de fir, cuie, băcan, unt de naft, farfurii, hîrtie, ceasoarnice, gresii, și apoi untdelemn, rachiu, cafea, măsline. Din Anglia vin cituri, postavuri, arnice, tiri-plic, tinichele, pe lîngă „sare“ (?), nușoară. Veneția trimete scufe, camocat, perne de catifea cu fir, „ștubet“, sticlărie; Florența stofe, atlas, „geamfer“; Genova, hîrtie. Din Polonia, cumpăram „barbutii“, pe lîngă obișnuiții samuri. Din Rusia pînză, postavuri, alagêele, cituri, mușamale, păr de cal, „coade“, aceleași „barbutii“ (și cerchezești), blăni de iepuri și vulpi, cuțite și foarfece, cuie, său și cerviș. La 1808 Bucureștii erau plini de postavuri belgiene¹. Ba găsim și băcan roșu (cel albastru e de S. Marco) din Portugalia și șaluri din America. În transit vin pe la noi și „neguțători de la Bagdat, de la Cașmir și din alte locuri“².

¹ Hurmuzaki, *Supl. I* ², p. 512, no. DCLXVI.

² Urechia, *Istoria Romînilor*, mai ales XIII, p. 203 și urm.

Cu toată această îndrumare spre „Evropa“. Domnii primă din nou, după convenția de la Acherman, înștiințare că, dacă negustorii tufci n'au voie a-și face „moșii și cefelcūri“, nici a-și paște vitele“, cum n'are nici garnisoana de la Mangalia, nici „nimeni din prejurul Dunării lăcūitori și iamaci“, dacă „s'au iertat mumbaiaoa și de a se cumpăra pe fieșcare an oi cu înnalte porunci prin marafetul casap-bașii după vremi“, Principatele sînt datoare a vinde pentru hrana Capitalei oile, „cu prețul ce să politepește“, „la neguțatori și gelepi“. „Mucaeseaua“ provisiilor a dispărut, dar grînela se vor coborî la șchele — se admite aceia de la Floci — pentru a se cumpăra de „reizii corăbiilor capanului“. Bină-eminî păs-trează dreptul de-și procura cherețele de la noi¹. Se spune acuma că în Iunie 1822 imposite speciale se pun pe „cei ce țin boi și fac negoț cu Germania“, pe „Armenii ce hrănesc mulți boi în Moldova“². 12.000 de cai fuseseră luați de ocu-panți la plecare.

Totuși și în aceste împrejurări comerțul urmează și, prin arti-cole orientale de transit, chiar și cu țerile vecine. Un negustor din Sibiu scrie în Decembre 1822: „atita zahar, cafea, untdelemn ce au venit aici și ce au trecut la Brașov, de cînd este Ar-dealul n'au venit atita sumă de mărfuri; s'au spăriat și aici la vamă de atitea mărfuri ce au venit și vin. Încet-încet să va vinde; sănătate să fie“³. În schimb Armenii din Chișinău pă-trundeau în Moldova pacificată⁴. Evreul Lippmann continuă să strîngă cai pentru armata prusiană, avîndu-și „odaia“ la Avrămeni, în județul Botoșani⁵. Lipscanii din București erau destul de puternici ca să împiedece în toamna aceluiași an 1822 stabilirea cursului constantinopolitan al monedelor⁶.

¹ *Studii și documente*, XXI, p. 36 și urm.

² Hurmuzaki, X, p. 166, no. CCXXV.

³ *Studii și documente*, VIII, p. 152, no. 163.

⁴ Hurmuzaki, X, p. 165, no. CCXXIII.

⁵ *Ibid.*, p. 173, no. CCXXXIV.

⁶ *Ibid.*, p. 194, no. CLXIII.

Țara-Românească trimetea în acești ani răi în Austria 40.000 de porci pe an ¹.

Dar, chiar după 1826 se constată ușor cum vechile forme de comerț orientale și chiar occidentale decad. Hanul ungu-resc din Iași nu-și mai avea sensul de pe vremuri ². Pe de altă parte, în 1822 negustorii nu-și mai fac drumul la Lipsca ³. Se întărește tot mai mult schimbul cu Apusul mai depărtat, prin Bucovina, prin Ardeal, pe Dunăre. Astfel în acest timp Ghiță Opran de la Rușava (Orșova) joacă un rol important — el făcea la Viena un plan de Seminarium muntean ⁴ — fără a fi un Hagi Pop bănățean, și mai tirziu Casa Popovici din Hațeg, orașel românesc năvălit de boierii munteni în timpul revoluției de la 1821, joacă același rol ⁵: arhivele ei, care se păstrau măcar acuma cîtva timp, ar trebui cercetate. Un Stan Popovici a fost mult timp continuatorul „hagiului“, în vremea cînd fiul acestuia, Zamfir, devenia, supt conducerea dascălului Lambru la București, eruditul și autorul Zenobie, așteptînd să fie nobil austriac și director de bancă în Capitala austriacă. Tot așa Brașovul are ca negustor român pe Gheorghe Hagi-Radu, căruia i se încredințează păstrarea la 1821 odoarele Mitropoliei din București ⁶.

Drumul la Lipsca urmează deci. Vedem la 1822 pe Măgîrdici Buicliu din Botoșani mergînd de acolo prin Suceava la vestitul iarmaroc ⁷.

Dar noi acte constituționale nu presidează la dezvoltarea acestui comerț. Nu apar nici noi categorii de negustori. Intermediarii

¹ *Ibid.*, p. 207, no. CCLXXX. Pentru monede falsificate; *ibid.*, pp. 266-7, no. CCCXLVI; pp. 313-5, n-le CCCLXXXIII-IV. Pentru rînduiala de vămi moldovenească din 1826, și *Uricariul*, XXII, p. 292 și urm.

² Hurmuzaki, X, p. 201, no. CCLXXI.

³ *Ibid.*, XVI, p. 1093, no. MMXLI.

⁴ Hurmuzaki, *Supl. I* ⁵, p. 547. Fier vîndut de dînsul, *Correspondența lui Dimitrie Aman*, pp. 17-8, no. 59. Avea relații cu N. Radovici din Craiova; *ibid.*, p. 21.

⁵ *Studii și documente*, VIII, p. 59, no. 367. Ecaterina Slătineanu zice lui Zenobie la 1832: „cher ocenik de Domna Balacha“ (*ibid.*, p. 77, no. 545).

⁶ Hurmuzaki, *Supl. I* ⁶, p. 323.

⁷ *Studii și documente*, VIII, p. 91, no. 85. Cf și revista *Ion Neculce*, V, p. 163.

de căpetenie sînt Evrei din țările care fabrică sau transmit articolele necesare unui alt fel de traiu și de lucru: Evreii galițieni în primul rînd, cari aveau și înlesnirea de a întrebuința un dialect al limbii germane. Ei scot pe încetul din pozițiile cîștigate de Greci, pe Armeni, pe Germani. Vechea negustorime de țară, prinsă în alte obiceiuri, se lasă bătută.

Partea pe care o au Evreii în acest comerț de modă se poate vedea din cutare socoteală a unor cheltuieli de nuntă: stofele, de la hasă, horbote, atlas, catifea *husain* și *maltin* până la „gază“, „blondă“, vapeluri „petinet“, se cer de la Leiba Grosul și de la Iancu Chiorul din Iași; de la o „Jidoafcă“ se ieau „cevrelele cu patială“ și giuvaierele. Rochiile le face Avram croitorul ¹. În ce privește întreprinderile, la țară și aiurea, pe la 1830 un „Lahman Botușăneanul“ învîrte afaceri importante la Iași ².

Numărul Evreilor în Moldova e socotit de consulul Neugebauer la 60.000, dintre cari peste 30.000 în Iași; în celălalt principat erau „cel mult 6.000“ ³. Sînt între ei și cîțiva din Silesia prusiană și Posnania. Plătesc pe străzile mari ale Iașului chirii „ca la Viena și Berlin“ ⁴. De și oprîți, prin orînduiala din 1848, ei țin mai ales cîrciumile ⁵.

Pe cînd Armenii din București fac și mai departe afaceri cu Ardealul, și un Kohen își aduce și el mărfurile pe această cale ⁶. Evreilor din Moldova nu li se dădea voie să se așeze acolo, invocîndu-se principiul că așa se face cu orice străin care nu lucrează pămîntul ⁷. Cei din Muntenia făceau comerțul Brașov-București în 1843, dar în Moldova ei trebuiseră să treacă la Suceava și, cu toată „banda și pajora nemțească“, prăvăliile li fuseseră sparte cu topoarele ⁸.

¹ *Ibid.*, XXI, p. 200.

² *Ibid.*, p. 399 și urm.

³ Neugebauer, *Die Donaufürstentümer*, pp. 92-3. Li se fixaseră oficial străzile în Iași (*ibid.*, pp. 93-9).

⁴ *Ibid.*, p. 99.

⁵ *Ibid.*, p. 100.

⁶ Hurmuzaki, X, p. 280. - Un Moise Schild, sudit, geamgiu, *ibid.*, p. 307.

⁷ *Ibid.*, pp. 427-8, no. DXV.

⁸ *Studii și Documente*, VIII, pp. 151-2, no. 162.

CAPITOLUL V

Epoca de creațiuni economice (1840-1859).

Ocupația rusească din 1828-9 lăsă țerile noastre într'o stare desperată. Totul se închidea în magaziiile rusești. Pentru a rechemă la lucru pe țeranii moldoveni îngroziți de înhămarea la carăle cu provisiile ale Rușilor trebui o intervenție a Mitropolitului¹. Nu se mai sămăna; pământurile se tăiau: în Țara-Românească pe o singură moșie până la 7.000 de copaci². Dările mari făceau să nu se crească vite, să nu se lucreze viile³. Trebui desființarea formală, în Octombrie, a dărilor pe agricultură⁴. Se credea că vama se va muta de la diferitele puncte de graniță, fără adăpost pentru mărfuri⁵. Adăugându-se ciurma, situația deveni grozavă: negustorii căutau să scape în Austria sau în Turcia, dar erau împiedecați de la aceasta⁶; Galații fură evacuați⁷. La sfârșitul lui 1829 nu era nici pîne, nici cartofi la București: lumea se hrănea cu meiu⁸. Și holera venise ca să culeagă ce lăsase ciurma.

Dar, îndată după încheierea păcii și cu toată continuarea violentă a ciumei, navigația pe Dunăre reîncepea ca și comerțul interior pe uscat. Încă în 1829 se semnalau la Galați vase rusești și unul sard, aducînd icre, lămîi, tabac, ș. a., pentru „său,

¹ Hurmuzaki, XVII, pp. 148-9, no. CCXXX. Pentru adunarea finului de către Ruși; *ibid.*, p. 157.

² *Ibid.*, p. 175, no. CCLXX.

³ *Ibid.*, p. 209.

⁴ *Ibid.*, p. 222, no. CCCXLV.

⁵ *Ibid.*, p. 204.

⁶ *Ibid.*, p. 215.

⁷ *Ibid.*, p. 216.

⁸ *Ibid.*, p. 236, no. CCCLXVII.

miere, unt, brânză“ și ce se mai putea exporta dintr'o țară așa de îndelung și așa de crud prădată¹. Prescripțiile tratatului admiteau exportul liber al cerealelor, care mergeau și în Italia, și prețul se suia până la de cinci ori ca mai înainte. Recolta bună din 1831, — la Munteni 30.045.498 oacă de griu, 28.696.378 de orz și 398.599.084 de porumb — ajută la un export total de 10.382.931 de franci, plusul asupra importului fiind de 4.017.597. Boierii erau sărăciți, și un transport de mătasă se reexportase la Constantinopol. Se socotia că din 16.709.000 lei, valoarea importului, marfa de Lipsca și Viena reprezintă 5.872.000. Se exportau vite în Germania: cai, oi, porci, la Turci de 6.062.700 de lei. Moldova avea un comerț de trei ori mai mic decât principatul vecin².

Pacea de la Adrianopol restituî Principatului muntean teritoriul raialelor, și îndată vechile ziduri turcești fură rase. Se procedă cu grabă, încă din 1830, la zidirea Brăilei și Giurgului ca porturi moderne³. În 1835 Alexandru-Vodă Ghica inspectă și Brăila și Călărașii⁴. La 19 Februar 1836 el anunță că Brăila e port-franc⁵. La 1837 se lucra și la Severin, pe moșia lui Vodă⁶, apoi la acea Alexandria care-i poartă numele și în care fură așezați mulți Bulgari cu privilegii.

Cei d'intăi Brăileni de nația noastră sînt dregătorii, un Colțachi, un Zefcari, un Topliceanu, un Doicescu, un Calistrat; ba găsim chiar și un avocat⁷. Cu mîndrie Anuarul principatului muntean se rostia astfel despre creațiunea lui Ghica-Vodă: „Brăila a ajuns debușeul de căpetenie al negoțului muntean cu străinătatea. În timpul cel bun al anului, portul e plin de corăbii turcești, grecești, austriece, sîrbești, franceze, engleze și rusești, care vin să încarce tot felul de produse

¹ *Ibid.*, p. 228, no. CCCLV.

² *Ibid.*, p. 263 și urm. Se presintă aceste socoteli pe an: 1831, import 6.365.000 fr., export 9.210.000; 1832: 9.800.000 și 11.550.000; 1833: 12.440.000 și 15.480.000; *ibid.*, p. 342; cf. pp. 445-6, no. DXLV.

³ Hurmuzaki, X, p. 451, no. DXLIV.

⁴ *Ibid.*, p. 471, no. DLXXXVI.

⁵ *Ibid.*, pp. 476-7, no. DLXXXIV.

⁶ *Ibid.*, p. 488, no. DCII.

⁷ *Studii și documente*, XV, p. 53.

muntenene, pe care le transportă la Constantinopol, Genova, Marsilia și alte porturi din Mediterana; câteva încărcături s'au expediat chiar de-a dreptul în Anglia. E de observat însă că pavilioanele prusian, danes, suedes și hanseatic n'au apărut încă la Brăila. Și se vor notă la 1840 321 vase turcești, 197 grecești, 48 sarde, 39 rusești, 32 austriace, 7 ionice, 7 românești, 5 napoletane, 3 engleze, câte unul din din Franța și din Samos, luându-se mai mult grîne și porumb, pe lângă care sămînță de in, lînă și său¹. Faima Brăilei era așa de mare, încît la 1836 locuitorii Silistrei, Bulgari, Greci, Romîni ca Triful, se oferiau a trece la Călărași, care astfel „se va face, dacă nu cu mult mai mare decît Brăila, cel puțin cît dînsa“².

Indată măsuri analoage erau luate în Moldova. Aici nou regim găsise în fiul lui Grigoraș Sturdza și al Mărioarei Callimachi, Mihai, ajuns Domn al Regulamentului Organic, un om de o energie extraordinară, lucrînd prin orice mijloace pentru începerea unei ere noi, din care înțelegea să profite și personal. Croi o șosea de la Mihăileni, tîrgul lui, la Focșani, care întrecea cu mult vechea Via Carolina; deschise, prea larg și prea fără alegere, porțile oricărei imigrații; favorisă din răspuseri întemeierea de tîrguri cu Evrei pe moșiile boierești și creă Galații. În toamna lui 1836 el orînduia să se lucreze acolo cheiuri, plătite 20.000 de lei din caseta lui și 10.000 din zestrea soției, fiica lui Ștefan Vogoridi, și se făcu apel și la străinii ce se așezaseră acolo³. La 1840 se înmulțesc la Galați o mulțime de catolici, cari-și restabilesc biserică: un Manzoli, un Garzoni, un Giurovich, — și Francesi, Fr. și H. Martin, Castaing, Girard⁴. Galații (port-franc încă din Mart 1836) și Brăila (din Februar) primesc, încă din 1837, 37 de vase sarde, 25 austriace, 20 rusești⁵. Dar pe la 1840 Felix Colson socoate amănunțit că în Brăila întră 449 de vase, în Galați 528. Thouvenel aflase Galații încă fără

¹ V. și *Studii și documente*, XI, pp. 6, 17, nota 1.

² *Ibid.*, p. 39 și urm.

³ Hurmuzaki, X, p. 479, no. DCXXXIX.

⁴ *Studii și documente*, I-II, p. 214, nota I.

⁵ *Istoria Romînilor prin călători*, III, pp. 182-3.

⁶ *Ibid.*, p. 187.

cheiuri, începînd a se înjgheba modern pe deal: pentru anul 1832 el dă o intrare de 400 de vase.

Galații aceștia, liberi de vamă după cererea din 1834 a negustorilor¹, exportau în 1833 numai de 2.802.000 franci față de 8.000.000 ai Brăilei, unde veniau 480 de vase, așteptîndu-se în curînd 600², și la Brăila era numai formidabilul export de grîu, aproape fără import, cu vase închiriate de la Turci, cari erau vre-o două sute, dar începeau a se face ale noastre³. Aici, din 600 de case turcești în 1829 se ajungea peste patru ani la 6000, populația se înzecise, iar Galații aveau 18.000 de locuitori. Slătineanu era considerat ca adevăratul creator al Brăilei. Mai departe pe Dunăre. Giurgiul și Zimnicea serviau pentru comerțul austro-turc⁴, iar pe la Calafat venia și marfă de Scutari și Ragusa în transit.

La 1843 Brăila acum avea două străzi comerciale, consuli ai Austriei, Angliei și Greciei, și 14.000 de locuitori; ea atrăgea și negustori din Galați⁵. Un tribunal de comerț funcționa, și negustorii aduceau înlăturarea unui president necorect⁶. Ei cereau să fie recunoscuți ca un „corp“ cu o deputație și o casă⁷. Din partea lui, Mihai Sturdza își făcu apariția solemnă la Galați în Octombrie 1836, în tovărășia miniștrilor de Finanțe, Interne și Justiție⁸, fără a cunoaște prevestirea lui Wilkinson că portul ar putea rivalisa cu Odesa. Ispravnicul Cuza fu înlocuit cu Teodor Balș, se începu construirea șoselei la port, a zăgazului, a carantinei și căsărmii, a străzilor; se lucră cu consulul Austriei la regulamentul portului-franc⁹. „Galații“, spune consulul frances, „ieau chiar un aspect de port maritim, de cînd se văd șantierele lui acoperindu-se cu con-

¹ Filitti, *Domniile romîne supț Regulamentul Organic*, p. 577.

² Hurmuzaki, XVII, p. 377. Odesa primia numai 629 (*ibid.*).

³ *Ibid.*, p. 375 (Casa Argeniis din Brăila era francesă; *ibid.*, p. 376).

⁴ *Ibid.*, pp. 377-8.

⁵ *Ibid.*, p. 951, no. DCCCXCIX.

⁶ *Ibid.*, p. 967.

⁷ Filitti, *Domniile*, p. 222.

⁸ Hurmuzaki, XVII, p. 649, no. DCXLIX.

⁹ *Ibid.*, pp. 651-2, no. DCLI.

strucții de vase de comerț, și șaptesprezece imbarcații, mari și mici, au fost în anii 1839-40 date pe apă¹. La 1843 Galații, avînd consuli (pentru Sardinia, Castellinar) și vice-consuli (Anglia, Franța, Austria, Rusia), cuprindeau, supt oblăduirea lui Vasile Ghica, 25.000 de locuitori². Populația evreiască era în creștere, și aceasta provoacă violente mișcări antisemite la 1847³. Încă din 1843 se putea socoti la 25.000 populația orașului⁴, pe cînd la 1821 fusese numai de 7.000⁵.

Un port ca Brăila era în funcție de recoltă, și astfel în 1834 exportul fu oprit din cauza secetei⁶. Încă din 1836 S. Marc Girardin scrie că Galații și Brăila „i se par că trebuie să fie, după deschiderea cataractelor, cele două porți ale Germaniei asupra Mării Negre⁷“.

O nouă țară creștină se întemeiase în străinătate prin revolta încununată de succes a Serbiei. Cneazul Miloș curtenia pe Alexandru Ghica, noul Domn muntean, dar menținînd la Dunăre drepturile ce i se părea că are. Trebui întrevăderea de la Poiana, cu prezența și a Pașei din Vidin, pentru o înțelegere. Îndată Guvernul muntean încheia o convenție pentru exportul de sare, promițînd în doi ani 30 de milioane de ocă, plătite 18 lei suta de ocă; în 1837 însă contractul era să se strice de Sîrbi, cari fuseseră momiți de Austria⁸.

Sporul comerțului se urmase neînterupt. La 1831 în Brăila întră două vase grecești supt steag frances, nouăsprezece anglo-ioniene, șaptesprezece austriace, treizeci și unu'rusești, treizeci și opt turcești, patru italiene⁹. În Galați mișcarea era aceasta: vase grecești supt steag frances și anglo-ionlene treizeci și unul, austriece treizeci, rusești cincizeci și patru, turcești

¹ *Ibid.*, p. 796.

² *Ibid.*, pp. 950-971.

³ *Ibid.*, XVIII, p. 44, no. III; p. 6.

⁴ Filitti, *Domniile*, p. 578.

⁵ La 1840, 18.096, în 2.882 case (N. Suțu, *Notices*, p. 144. Intre ei 600 de catolici, 300 de Armeni, 800 de Evrei (*ibid.*, p. 170).

⁶ Hurmuzaki, XVII, p. 408, V. și *ibid.*, p. 417.

⁷ V. Doze, *Un mois en Moldavie*, Bruxelles, 1857, p. 50.

⁸ *Ibid.*, X, p. 475, no. DLXXXI și nota 7.

⁹ Hurmuzaki, XVI, p. 272.

șăizeci și trei, italiene patru¹, La 1833 Brăila primia 384 vase, cu un tiraj de 45.000, Galațul 236 cu un tiraj de 28.060². La 1836, pe lângă cinci vase anstriace, zece rusești și nouă turcești, lângă care se păstra unicul vas sard, găsim șapte vase engleze, plus unul ionian, două românști „valahe“ și; concurrent nou, optsprezece ale Greciei, care-și organizase și consulatele³. La Brăila, unde primește boierul Slătineanu, sînt 300 de vase cu grîu la 1837, față de 700 la 1831. De la 1838 vin și Englesi. Sardinia trimite 300 de vase pe Dunăre⁴. La 1837 intrau de toate 449 de vase în Brăila⁵, 397 la 1838 (6 franceze) 465 la 839, ceva mai puține la 1840⁶. Galații primiau la 1840 și 1847 vase grecești: 353 și 205, turcești 146 și 135, sarde 118 și 108, rusești 113 și 86, austriece 97 și 67, ioniene 40 și 14, din Samos 17 și 10, muntene 11 și 20, engleze 10 și 219, napoletane 5 și 10, belgiene 2 și 2, romîne 2 și 6, franceze 1 și 42, suedese 0 și 4, norvegieni 6 și 2, persane 0 și 1, genovese 0 și 2, danese 6 și 6, moldovene 0 și 8, germane 2 și 12⁷. Dar la 1842 Brăila întrecea Galații la export și la 1848 avea de două ori și jumătate mai mult⁸.

Mișcarea vaselor a fost urmărită și după aceasta. La 1844 intrau 289 vase grecești, 96 de vase turcești la Galați, 89 de vase rusești, 88 sarde, 76 austriece, 20 engleze și 38 ionice, 13 din Samos, 5 din Neapole, cîte trei din Franța, Toscana și Serbia, 1 din Olanda, 4 din Moldova însăși⁹.

Așa încît raportul lui Chiselev pentru administrația lui cuprinde la import pe 1831 21.721.700 lei, pe 1832: 49.665.847,

¹ *Ibid.*, p. 272.

² *Ibid.*, p. 516.

³ *Ibid.*, pp. 638-9, no. DCXLIII. — Pe Dunăre șase șalupe cu tunur aveau să păzească siguranța (*ibid.*, p. 1020).

⁴ *Istoria Romînilor prin călători*, III, pp. 156-7.

⁵ Colson, *De l'état présent et de l'avenir de la Valachie*. Cf. Filitti, *Domniile*, p. 216.

⁶ Vaillant, *La Romanie*, III, p. 62; întăiu la Filitti, *Domniile*, p. 223, V. și mai sus, p. 147.

⁷ N. Suțu, *Notices*, p. 146.

⁸ *Ibid.*, p. 148.

⁹ Filitti, *Domniile*, p. 580.

pe 1833: 47.716.907, iar la export: 32.955.671, 60.813.585, 70.987.933¹. O socoteală amănunțită pentru 1831 arată, pe lângă mărfuri de Lipsca și Viena, cam jumătate pentru articolele de brașovenie. Călători bine informați dau pentru export la 1832 valoarea de: 33.630.291 piastri, pentru 1836: 41.384.318; importul e la 1832 de 27.273.000, la 1836 de 32.000.275. La balanța de comerț, în 1833 principatul moldovean lua 7.240.000 fr. din Austria și Lipsca, 2.760.000 din Turcia și pe apă, 220.000 din Rusia, căreia-i trimetea numai, ca odată, vin pentru 141.000 fr.²

În 1838 se exportă 2.000.000 de kilograme de sămînță de în Trieste ieă 400.000 de kilograme de miere; în Turcia trec 10.000.000 de ocă de sare. Cifrele sînt date de consulul engles Cunningham. Și Vaillant ia, în *La Roumanie*, această statistică de comerț pentru 1840: 53.112.213 de piastri exportul muntean față de 29.741.317 importul, iar în Moldova cifrele sînt 42.503.692 și 23.376.251³. Félix Colson presintă cifre une ori deosebite⁴.

Comerțul engles se interesa tot mai mult de Principate. Consulul numit de curînd la București, Colquhoun, era un om foarte activ în toate domeniile. Firma Bell din Londra începea o fabrică de doage la București, și represintantul ei, Anderson, era în legătură cu Barbu Știrbei⁵.

La Galați se cumpărau lemnele de construcție, și casa aceasta Bell și Andersen, care luase reprezentanța intereselor englese acolo, anunța crearea unei bănci englese⁶. Englesii din Persia și din India reveniau acasă prin Galați⁷. Valoarea importului engles era la Galați în 1841 de 4.503.750 de lei, de 6.525,000 în

¹ *Uricariul*, IX, p. 429.

² *Hurmuzaki*, XVI, p. 343.

³ *Istoria Romînilor prin călători*, III, p. 182.

⁴ *Ibid.*, p. 187. Știrile mai tîrzii ale lui Thibault Le febvre. (*La Valachie au point de vue économique et diplomatique*, Paris, 1858), *ibid.*, p. 205.

⁵ *Hurmuzaki*, XVII, p. 512.

⁶ *Ibid.*, p. 652, no. DCLI.

⁷ *Ibid.*, X, p. 474; XVII, p. 665, no. DCLX.

1842, de 7.533.750 în 1843. N. Suțu observă că Galații și Brăila luau în 1848 de 26.458.890 de lei manufacturi engleze.

Pe Dunăre morunul se exportă în 1832-8 de 500.000 fr.¹

Încă din 1836 Guvernul muntean ridică din nou problema plutirii pe Olt².

Noua populație străină nu era din cele mai prietenești față de localnici. În special Ionienii, „Chefaloniții“, supuși englesi, băteau lumea cu saci de nisip, amenințau cu moartea, și odată mergeau așa de departe încît purtau războin cu aruncarea de cuțite contra soldaților, comandantul acestora trebuind să facă amendă onorabilă la consulatul Angliei³. Conflictul turco-grec din 1847 aduse ordinul Porții către Domniile noștri ce a desființat consulatele grecești și de a opri cabotagiul supt steag grecesc pe Dunăre⁴. În Moldova, de altfel, Sturza, căsătorit cu o Vogoridi, nu dădu urmăre acestei îndrumări⁵.

În curînd producția grîului se îndoie, la Munteni ogoarele crescînd cu o cincime⁶. Se cîștiga de proprietar la 1832-3 25% asupra recoltei⁷. Vinurile represintau în 1833, 768.740 de hectolitri⁸. La Moldoveni o recoltă slabă, în 1833, însemna o creștere de o treime față de 1831⁹. Se exporta la 1835 din Muntenia numai cînepă de 10.000 d. galbeni¹⁰, în de 13.000, piei de iepure de 15.000¹¹, fasole de 5.000¹².

zarea În toate ramurile de activitate era același spor. 1.200 de muncitori dădeau în 1832 pentru Țara-Românească 45.000.000

¹ *Notices*, p. 147 și aiurea.

² Filitti, *Domniile*, p. 223.

³ *Uricariul*, XV, pp. 259-62.

⁴ Hurmuzaki, XVIII, pp. 32-3, no. XXV și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 39, no. XXXI,

⁶ *Ibid.*, XVII, p. 339.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 364.

¹⁰ *Ibid.*, p. 511.

¹¹ *Ibid.*, p. 512.

¹² *Ibid.*, p. 513.

chilograme de sare¹. Mierea se culegea în Țara-Românească la 1833 de 750.000 kgr., valorînd 715.000 de franci, iar Moldova da în același an de la 300.000 de stupi 552.000 de chilograme de ceară². Lui Iacobson, un Finlandez, ca și lui Mihail Ghica, fratele lui Vodă, și învățatului, apuseanului boier Scarlat Rosetti li se datorește și „societatea de agricultură a României“, care funcționa în Martie 1835³. Aceleași statistice arată că Țara-Românească are în proporții mai multe vite, cai, porci decît Franța, afară de oi, a căror tunsoare dădea totuși măcar un chilogram și jumătate de lînă⁴. În Moldova erau 660.000 de vite, 360.000 de cai, 1.800.000 de oi, de două ori cît dincolo, de trei ori proporțional cît Franța. Și trimesul Frances Bois-le-Comte poate scrie, în 1833: „fiecare familie de țerani are de obicei patru, cinci boi, doi-trei cai și patrușprezece-cincisprezece oi“⁵.

Apusul se interesa tot mai mult de producția noastră, grîful ajungînd pînă la Corfû, Dalmația, Trieste, Lisabona, săul pînă în Anglia⁶. Totuși agricultura rămîne numai la începuturile ei. Nu știu dacă fostul consul prusian Neigebaur nu exagerează puțin cînd spune: „Se poate admite că numai a noua parte din terenul arabil e lucrat: cea mai bună agricultură lasă a patra parte pîrloagă; mulți lucrează numai a opta parte din ce ar putea. Sînt moșii de 3.000 de fâlcii bun teren arabil, din care însă numai 500 sînt în lucru, și din ele încă o pătrime rămîne pîrloagă⁷.“ În schimb, pășunile, pe care Prusianul le-a văzut în părțile de la Prut ale Doroheiului, lîngă apele Sitnei, Miletinului și Volovățului sînt strălucite. Scriitorul le înfățișează ca niște pampas europene. El notează păstrarea vechiului sistem de îngrășare, dar cu fo-

¹ Hurmuzaki, XVII, pp. 338-341.

² *Ibid.*, p. 365.

³ Iorga, *Mărturie istorice despre Știrbei-Vodă*, p. 661, no. XXXIX.

⁴ Hurmuzaki, XVII, p. 365. În 1835 se putea vorbi de 5 milioane de oi; *ibid.*, p. 510.

⁵ *Ibid.*, p. 376.

⁶ *Ibid.*, XVI, p. 374.

⁷ *Die Donaufürstentümer*, op. 43-9. El știe de bîrsane, de țigăi, de pîrnaie, de mistrugane, dar și de „Tschurgandzi“. țurcane (p. 47).

losirea vitelor la plug cîțiva ani înainte de exportul prin Galiția în Germania. Înseamnă însăși peirea lor pe vremea secetei de trei ani, cînd carnea și săul au fost trimese prin Galați până la Londra. Abia pe la 1848 cultura începe din nou, dînd vite de 10-15 galbeni una, nu șase ca înainte. În sfîrșit întreprinzătorul boier moldovean Balș de la Dumbrăveni încearcă să creeze o rasă de cai arabi și persani. Oile Bîrsanilor merg-au și mai departe pe la noi, și observatorul atent nu uita merimosii de la Zvoiște¹.

Manufact
O industrie nouă prinde a se înjgheba. Cele dintăiu statistice după războiu dădeau pentru Țara-Românească 134 olării, 131 finării, 70 de tăbăcării, 70 de fabrici de săpun, 9 de fabrici de „cordoane de lînă” și de pîslă și postav prost, 22 de testemele, 18 de lumînări de său, 4 de pălării, plus 553 velnițe².

Și Alexandru Ghica și Mihai Sturdza erau oameni cu sistem. De la Domnii din 1774 nu se mai întîlnise o inițiativă așa de harnică și îndrăzneată. Cel d'întăiu oferi la Constantinopol un milion de lei mai mult la tribut pentru dreptul de a arbora steagul țerii și pentru voia de a lua 3% de la mărfurile trimise în Turcia, ceia ee însemna complectarea noțiunii de independență economică³. Un vas trebuia să facă legătura Galaților cu Constantinopolul⁴. Indată Barbu Știrbei și Vilara construiră cele d'întăiu vase naționale de transport⁵. În Moldova șoseaua începîndu-se între hotarul Bucovinei și Galați⁶, se lucra pe an la 10.000 de *toises* de drum. Navigația pe Prut și pe Sirctiu era studiată de inginerul frances-venit din Rusia, Hommaire de Hell⁷. De fapt o societate de tineri boieri aducea în Mart 1844 la Sculeni pe nouăsprezece lunturi marfă de la Galați și făcea să se încarce pe ele în

¹ Hurmuzaki, XVII, p. 341.

² *Ibid.*, pp. 410-1.

³ *Ibid.*, p. 419. Consulul engles nou numit acolo; cf. p. 435, al Austriei, *ibid.*, p. 436, no. DXXXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 513.

⁵ *Ibid.*, p. 455.

⁶ *Ibid.*, p. 799.

Moldova-de-Sus grîn și altă marfă. Era vorba ca aceiași societate să facă o încercare pe Siretiu ¹.

Domnul moldovean era o natură cu totul deosebită. Mișcarea, creațiunea erau pentru dînsul o imperioasă nevoie internă. „Fără emoții“, scria el la 1824, „ești nimicim moral. Mă simt murind dacă mă simt trăind fără acțiune. Într'un cerc prea strîmt omul încearcă mai mult sentimentul slăbiciunii sale.

Evenimentele mai par a reacționa (*rejailur*) asupra lui. Cu cît arena pe care trebuie s'o străbată e mai vastă, cu atît se aruncă mai puternic, cu atîta facultățile sale tind să aproprieze desvoltarea lor la dimensiunile ce găsesc. Știu că te poți ușor rătăci, că poți să și piei străbătînd șansele nesiguranței; dar de aceia trebuie să nu te încerci? Ar fi să ne punem într'o situație diametral opusă felului de a trăi al tuturor ființilor, al naturii întregi. Sintem încunjurați (*cernés*), ca să zie așa, din toate părțile de mișcare ².”

În tinereța lui el își arăta aplecarea către operele de reformă practică a țerii, studiînd, nu numai vechile ei așezăminte, ci și cercetîndu-i producția. El însemna astfel, la Suceava, nu numai „cherestelele de brad“, ci și ținutul de la Pașcani, vama de la Dumbrăvița, la Neamț aceeași cherestea, mînată pe Bistrița, la Roman, „destula sumă de in ce se face mai ales la satele locuite de Unguri“, la Bacău „întîinile cu păcură“, „mina de cărbuni de pămînt în nelucrare la Comănești“, la Putna vinul, la Vrancea „brînzurile“, lîna oilor, „săul de zalhană“; la Tecuciu vinul de Nicorești; la Covurlui, Galații îi par „singura șchele a țerii, unde se face mare alișveris în tot felul de marfă, zaherea și alte roduri de sămănături, cherestea și marfă ce se aduce pe Dunăre“; la Vaslui prețuiește urcarea pădurilor de teiu, la Fălciu podgoriile, la Dorohoiu „neguțătoria vitelor“, la Hirleu viile de la Cotnari ³.

Idea liberării comerțului nostru îi aparține exclusiv. În petiția opoziției moldovenești către Țar la 1825 el scrie: „opera fericirii publice se sprijină pe libertatea comerțului. E chezașia

¹ *Ibid.*, p. 1015.

² Hurmuzaki, *Supl. I*⁵, p. 44, no. xxxii.

³ *Ibid.*, pp. 15-7, no. vi. *

„cea mai asigurătoare a prosperității. Dar această libertate ni era interzisă în ciuda tranșățiilor care ni asigurau folosința ei. De aceea nevoile noastre se îngrămădiau, averea proprietarului scădea simțitor, locuitorii erau sărăciți. Ar fi deci nesfârșit de înlesnitor pentru Moldova, locuită de un popor de plugari și păstori, dacă liberul export a tot felul de grâne, de dobitoace, de lemn de dulgherie și de clădiri și în sfârșit a tuturor producțiilor ei ar fi îngăduit. De aceea ne rugăm foarte umil ca portul Galați să fie deschis tuturor celor ce ar voi să facă negoț acolo. Fără această libertate, până și nădejdea unei bune stări e răpită poporului moldovean¹.“ Supt inspirația lui refugiații din Bucovina cer, la întors, înlăturarea „odiosului monopol care ne mănincă pentru a aprovisiona Capitala Imperiului otoman². Galații sînt „creația lui exclusivă³“.

Boierimea însăși era atrasă de noua viață economică, și se văzu un boier, Ventura, stabiliindu-se la Galați și legînd relații cu Marsilia⁴. Boierii trimeteau pe la 1846 porumb în Anglia, și fiul cel mai mare a lui Vodă Sturza, Grigore, lua parte la acest comerț⁵.

Exportul cerealelor întrece orice altă vînzare a Principatelor. N. Suțu socoate pentru Moldova că de la 1838 la 1849 s'a arătat cu o treime mai mult și în zece ani prețul s'a în-doit aproape⁶. O moară cu aburi fusese fundată la Iași de niște Francesi. Același Suțu înseamnă apoi vitele, sarea (708.000.000 ocă), trecută și în Basarabia, ceva cărbuni de la Comănești, exportați prin Galați⁷. Lîna se exporta ca înainte, și singuri Moruzeștii de la Zvoriște vindeau o sută de chintale pe an (Wilkinson socoate exportul Moldovei la 40.000 de chintale în 1821), de la cele 5.000 de oi merinos⁸. La tăbăcăria Can-

¹ *Ibid.*, p. 88.

² *Ibid.*, p. 90.

³ I-o spunea vărul său Alexandru Sturdza : *ibid.*, p. 258, no. CLXXXIII.

⁴ Hurmuzaki, XVII, p. 714, no. DCC.

⁵ Filitti, *Domniile*, p. 582.

⁶ *Notices* pp. 16 și 101.

⁷ *Ibid.*, pp. 103-13.

⁸ *Ibid.*, p. 115.

moară
cu aburi

tăbăcărie

tacuzinilor din Baia se lucrau 2.000 de piei de boi și 3.000 de vițel. O companie englesă exporta din Galați pentru marina țerii lor carnea a 4.000 de boi¹. Pentru lemne întreprinderea lui Condemine în 1842-6 pe moșiile lui Știrbei dădea cele mai bune speranțe, vânzându-se de 40.000 de galbeni pe an lemne de fag (i se vînduseră pe șase ani 116.000). Cei patruzeci de lucrători fuseseră aduși anume din Franța. 3.000.000 de doage vîndute la Marsilia aduseră un câștig de 250.000 de franci².

Pentru găsirea de mine noi, un geolog străin, Mihalik de Hodocin, care va face fabrica de hîrtie a lui Asachi, fu adus, și el pretindea că a găsit sare lîngă Piatra, cu avantajii mari de export, în Basarabia și Turcia, pe Bistrița³. Același raporta „comisiei centrale de agronomie“ că se poate face la fiecare județ „o potășărie națională“, fiecare vatră, din cele 120.000, dînd 36 de ocă de cenușă⁴.

Istoria companiei de comerț austriace pe Dunăre ar trebui scrisă. Moidovenii căpătară dreptul de a-și trimete și ei sarea în Serbia pe Dunăre⁵. Privilegiul acordat de Austria unui Engles, apoi unei companii vieneze făcea să apară încă în 1834 întăiul vapor supt steag împărațesc, „Argos“⁶. Casa Puthau-Geymüller făcea să circule în 1837 vase între Pojona și Galați⁷. La 1835 contele Szechényi, care visa de o Dunăre ungurească, veni la București ca să se înțeleagă cu Domnul asupra lucrărilor de făcut la Porțile-de-fier. Cinci ani mai târziu, Austria și Rusia se înțelegeau pentru libertatea de plutire pe rîu, și încă din 1838 exista o înțelegere anglo-austriacă. Casa de Bancă Wodianer din Viena va avea apoi navigație dunăreană, în 1853, și ea ajunse să reducă la ju-

¹ *Ibid.*

² Neigebanr, *o. c.*, p. 55. Cf. *Album moldo-valaque*, 1848.

³ *Uricariul*, VIII, p. 210 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 215 și urm.

⁵ Filitti, *Domniile*, p. 569.

⁶ Hurmuzaki, XVII, p. 438.

⁷ Filitti, *Domniile*, p. 219 și urm.; cf. același, în *Revista pentru istoria arheologie și filologiei*, XI, p. 194 și urm.

mătate timpul parcursului¹. Se transportau și grâne cu preț scăzut pentru guvernul muntean².

Pe cînd un plan frances viză Trapezuntul, Armenia, Persia, din Viena venia acela al unui canal Isaccea-Chiustenge; se adăugia propunerea unei căi ferate, din partea lui Hommaire de Hell³. Szechényi făcu o faptă mare, nu numai pentru Ungaria sa, ci pentru tot acest Sud-Est european. Întreprinderea navigației cu aburi nu rămase fără concurență. Anglia simți însemnătatea acestor porturi dunărene; încă din 1853 ea-și organizase mersul vaselor sale⁴. Ce valoare avea noua linie se putu vedea îndată, cînd negustorii persani și georgieni, în loc să se întoarcă, viînd, prin Pesta, la Lipsca și Viena, înapoi prin Constantinopol, mergeau de la Viena drept la Galați⁵. Romîni se gîndiră însă a întrebuița pentru ei fluviul lor. La 1814 Ghiță Opran, negustorul din Orșova, aducea pe Dunăre marfă din Viena⁶. Încă din 1834 se ivește, din partea unui boier muntean, ideia ca această navigație să fie făcută cu un vas românesc. Rusia începea să se privească o asemenea desvoltare cu invidie și avea intenția s'o supravegheze pentru a o împiedeca, printr'un consul anume⁷. La Sulina, care era rusească, ei luau 10-15 lei de orice vas care ieșia din Dunăre, și se taxau greu transporturile de lemn, în ciuda vechilor tratate.

Construirea de căi ferate fu precedată de crearea noilor șosele. În Muntenia se stabiliră la 1845 liniile: Virțiorova-București, București-Focșani, București-Brăila, București-Cii-

¹ *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, I, pp. 150-1, n-le XLI-II.

² *Ibid.*, p. 161, no. LIII.

³ *Voyage*, I, p. 178.

⁴ Planul de navigație pe Olt al lui Wolff se află expus și în *Aktenmäßige Darstellung der Geschichte der Altschiffahrt*, Sibiu 1886 și în *Die Altschiffahrt und ihre Bedeutung für Ungarn und Rumänien*, 1893. Von Rosenfeld răsare la 1837, cu un plan de societate pentru a acest scop (50.000 de florini capital); Jikeli, *o. c.*, p. 135.

⁵ Hurmuzaki, X, p. 470, no. DLXXIV.

⁶ *Ibid.*, p. 474, no. DLXXX.

⁷ Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, 1915, p. 62, no. CXVIII.

neni, București-Brașov, linia gorjană la Vilcan și cea dîmbovițeană la Bran¹. La 1848 Domnul putea să anunțe Adunării că s'a deschis calea la Cîineni și s'a făcut marele pod pe Olt.

Am vorbit și aiurea de lucrările pentru navigabilitatea Prutului și Siretiului și pentru coborîrea de lemne, poate și cărbuni și metale. Sturdza încercă să capete sprijinul financiar al Băncii vieneze Sina. Pe lângă Hommaire de Hell lucra și germanul Kreuter. La 1844 societatea moldovenească a lui Vasile Alecsandri avea privilegiul legăturii Ștefănești-Galați².

În schimb, se urmăria secarea Bahluiului, pe albia căruia s'ar așeza colonii din Württemberg³, cum un Marcu Bissing voia să înceapă pe o moșie a lui Conachi acea cultură de merinoși, pe care o găsim apoi la Moruzeștii din Zvoriște⁴.

Aceste reforme fură văzute întâiu cu antipatie și temere de Austria, care-și urmăria vechiul gînd de absolută aservire măcar, dacă ar fi ca anexarea să nu se poată face. Chiselev o vede bine în epoca elaborării Regulamentului Organic: „Austria e foarte departe de a aplauda binefacerea unei reforme care trebuia să stabilească la populațiile moldo-valahe supuse dominației sale comparații foarte desavantajoase pentru administrația ei. Ea nu poate și nu trebuie să vadă cu indiferență emanciparea comercială și înlesnirile politice ale unei nații ale cărei relații sînt așa de firești, așa de intime și așa de continue cu provinciile ei de graniță. Ea vede că motivele care siliau odată pe țeranul muntean să caute prin emigrare adăpost și odihnă la vecini nu vor mai ființa: se teme chiar ca o mai mare sumă de avantagii politice și comerciale să nu atragă în Muntenia și în Moldova o parte din locuitorii Ardealului și Bucovinei⁵.” Ea nu putu împiedeca însă un mare avînt firesc, și supușii ei putură înșiși profita de noile relații și nevoi. Negoțul din porturi îl aveau în 1846 mai ales străinii: Greci, ca Sechiari, Panas, Catacazzi,

¹ *Règne de Bibesco*, II, p. 168.

² Filitti, *Domniile*, p. 583.

³ *Ibid.*, p. 587.

⁴ *Ibid.*, pp. 588-9.

⁵ Gh. Bibescu, *Règne de Bibesco*, I, pp. 26-7.

Mihalopol, Dimopol, Macridachi, Evghenidi, Italiani ca Peretti, Germani, un Krauss¹.

La 1840 N. Suțu dădea aceste cifre pentru Moldova; importul cuprinde marfă de lipscănie 16.500.000 de lei (leul = $1\frac{1}{8}$ de franc), de Viena, 4.875.000, de Brașov 3.930.000, din Rusia 1.000.000, din Levant 18.416.674, bilciuri și colportaj 750.000. Galații aduceau marfă englesă de 5.400.000, de Levant 8.700.000, vinuri străine 360.000. Muntenia trimetea de 360.000, Franța manufacturi de 900.000. Cărți se aduceau de abia pentru 72.000. Exportul la 1840 cuprindea mără de 10.500.000, plus 2.000.000 sarea. Dar Suțu credea că media anuală a exportului cerealelor de la 1838 la 1847 e de 28.380.000, a vitelor de 14.400.000. Turcia iea lemne, piei, rachiu, său, sare, 70.000.000 de ocă, cai, vite; Austria porci, piei, piei de porc, lemne, vinuri, coloniale de transit, potaș, gîndaci de turbă, său, vite, cereale; Rusia vinuri, pietre de moară, fructe, 2.500.000 de ocă de sare; Țara-Românească numai rachiu².

La 1843 se importă în Moldova din Austria pentru 12.316.374, din Rusia pentru 943.960, din Turcia pentru 7.659.112, din Țara-Românească pentru 309.807. Exportul în Austria era de 9.756.821, în Turcia însă de 15.936.069, în Țara-Românească de 366.788 și numai de 347.880 în Rusia³. La 1851, T. Codreanu dă aceste cifre pentru import: 9.447.200 din Germania (și mătăsă, bijuterii, spițerii, iuft), din Anglia 6.750.097 (cituri, materii de lînă, pînzării de bumbac, americă, servicii de porțelan, fier și altele), marfă de Lipsca (și mătăsării, „dibituri, cituri, anghineturi, pînzeturi de ață, *veibă* și de bumbac“), 2.540.000 din Franța („mătăsării prețioase“, bijuterii, manufacturi de lînă și de ață“), 6.294.680 din Turcia („șaluri, materii de mătăsă, tacimuri de chihlimbar, tutunuri și osebite articole de băcălii“), 1.279.242 din Rusia (fier, bronz, aramă, clopote, ceaune, cești, frînghii, iuft, icre, cretă, făină piclită“). A exportul de 617.39.117, Turcia lua încă de 41.020.845 (cherestea, sare, cereale, boi și cai), Austria de 19.124.374.

¹ Filitti, *Domniile*, p. 582.

² N. Suțu, *Notices*, p. 136 și urm.

³ *Analele Parlamentare*, XII², pp. 449-50; și în A. A. Sturdza, *l. Règne de Michel Sturdza*, p. 413.

(piei, lână, vin, untură, păr de porc, păcură, miere, „botășă“, băcănie de transit, pietre de moară, grîne, vite, cai, oi, porci), Rusia abia de 1.593.898 (băcănie, păcură și mai ales sare) 1.500.000 de ocă ¹.

În tot acest timp comerțul frances continuă crescînd, cu aceleași articole de modă, a căror consumație se ridică odată cu întinderea modei ². Cînd se încheie convenția franco-turcă din 1830, consulul din Iași arată temerea ca nu cumva, nești-nîndu-se în samă situația din Principate, taxe nouă să ruineze comerțul ³. Dar baza lipsia. Încercări ca a lui Oelsner, prin broșura „*Quelques mots sur l'opportunité de l'accroissement des relations commerciales de la France avec les Principautés de Valachie et de Moldavie*“, de a îndruma acest comerț, cădeau prin greșita lor informație. Ideia lui Billecocq de a se face un deposit de mărfuri franceze la Chiustenge nu fu luată măcar în samă ⁴. Cele cîteva vase care se riscaseră până la 1840 nu mai reapărură, și consulul Viollier, pentru Brăila, rămase fără ocupație ⁵.

Dar Genova întreținea relații cu Galații care întreceau ale Marsiliei ⁶, și Anglia trimetea de-a dreptul la Galați marfă de Manchester ⁷. La 1840 un Solomon Gurievici din Odesa voia să facă la Iași o casă pentru comerțul cu Anglia ⁸.

Nu se poate exprima mai bine valoarea organizației comerciale engleze față de a Franciei, care-și repeta de mai multe decenii aceleași proiecte, decît o face consulul Cochelet la 1836: „Cîtă vreme nu se va prețui folosul ce se poate scoate din Principatele dunărene, cu unele din produsele din care ne aprovizionăm în Rusia, nu vom avea mari interese în aceste țeri. Totul se va mărgeni la un export de *pacotilles*, supus gusturilor, capriciilor și nesiguranțelor unui comerț de con-

¹ Pp. 181-2.

² Hurmuzaki, XVII, p. 677, no. DCLXIX.

³ *Ibid.*, pp. 735-7, no. DCCXIX.

⁴ *Ibid.*, pp. 785-6.

⁵ *Ibid.*, p. 786.

⁶ *Ibid.*, pp. 715-6, no. DCC. V. și *ibid.*, p. 726, no. DCCXI.

⁷ Filitti, *Domniile*, p. 575.

⁸ Hurmuzaki, *Supl. I*⁵, p. 227, no. CLIX.

sumație, restrîns la cîteva capitale unde se speculează asupra luxului și modei. Acest comerț, făcut în mici pachete de mărfuri felurite, își va urma calea rutinară pe usca. Numai cînd ne vom deda, cum au început a face Englesii, la exportul materiilor prime, pe care Țara-Românească și Moldova le produc din belșug și le vînd cu prețuri foarte joase față de ce se căpată aiurea, numai atunci chestiile în legătură cu navigația Dunării vor deveni pentru noi de cel mai înalt interes ¹.”

Anglia era așa de geloasă de orice atingere rusească adusă navigației, încît făcea să se publice în ziare observațiile ei față de anume pretenții rusești. Se vorbea de o carantină la Sulina ². Dar la 1840 Rusia promitea să curățe gura Sulinii, fără a începe vre-o lucrare. La 1838 o societate se formează pentru acest scop, din care fac parte consulii Huber și Cunningham din Galați, negustorii Milanovich și Teodorovich din Brăila ³.

Nici Austria nu rămînea indiferentă față de „carantina“ rusească exercitată de șapte vase pe Dunărea basarabeană. Ea îndemna pe Sultan să deschidă comerțului gura Sf. Gheorghe ⁴. Se vorbea și de o societate prusiană, în 1845 ⁵.

Încă de la început Alexandru Ghica și Minai Sturdza trebuiră să deie o grea luptă cu Turcii ca să li se admită singura vamă de 3% la intrare și ieșire pentru orice marfă, afară de casuri prevăzute în tratatele Porții cu Puterile europene. Cînd Imperiul, desființînd multele taxe interioare, ceru Angliei, la 1838, majorarea vămii de 3% la 5% import și fixă la 12% pe cea de export, țerile noastre resistară eroc la silința de a le face să între în acest sistem, adoptat și de

¹ *Ibid.*, XVII, pp. 600-1, no. DCXXVIII. Agenții consulare franceze la Botoșani și Piatra; *ibid.*, p. 676.

² *Ibid.*, pp. 622-3, no. DCXXXIV. Cf. *ibid.*, p. 635 și urm., 639 și urm.

³ Hurmuzaki, XVI, p. 772; Iorga, *Cîteva fărîme din corespondența lui Alexandru Ghica*, din „An. Ac. Rom.“, XXIX, pp. 1-2; Filitti, *Domniile*, pp. 219, 221.

⁴ Hurmuzaki, XVII, pp. 657-8, no. DCLIV. Pentru carantina de la Sulina v și *ibid.*, p. 660, no. DCLVI.

⁵ Filitti, *Domniile*, p. 581.

Franța, care ar fi distrus toată prosperitatea noului lor comerț. Ghica se învoi la o mare creștere de tribut, care provocă indignarea colegului său¹. Primejdia stătea mai ales în aceea că pentru întâia oară se încercă să se desființeze autonomia noastră vamală, făcându-ne să înrăm într'o singură politică, străină de nevoile noastre.

Și, cum Austriei nu-i convenia majorarea taxei față de noi, ea ne ajută esențial, făcându-ne să rămânem la vechea situație². Ceia ce nu înseamnă că Turcii nu încercau, la cel d'întăiu prilej, să ceară pentru ei vama datorită țărilor noastre, impunând-o vaselor ce pleacă într'acoace din Constantinopol. Un firman din 1256 anunța ambele Principate că marfa românească va fi dusă fără vamă la porturile turcești pentru a plăti întâiu 9% la sosire, apoi la plecarea alți 3%, vama românească avînd numai favoarea de a verifica natura și cantitatea produselor exportate. Marfa străină plătia o singură dată la plecarea din portul turcesc, și acolo se va putea lua, dacă se va crede de cuviință, și „taxa adițională“ (admisă de Anglia) de 2%³.

Sturdza și Bibescu, din partea lor, pretindeau că au dreptul, potrivit cu tratatul din 1838, de a majora vama la 5%, și cel din urmă și căpăta pentru aceasta un act împărătesc, menit a rămînea fără urmări⁴ din cauza lungii opunerii austriece⁵.

Corespondența schimbată de la 1843 între Bibescu și Poartă e o afirmație energică a dreptului țărilor noastre de a fi considerate ca teritorii absolut neatîrnate supt raportul economic.

Succesul lui Bibescu, după o călătorie la Constantinopol, putea fi anunțat, odată ca primirea unui nou firman, la 29 Octombrie 1843, arătîndu-se că 5% pentru export în Turcia și

¹ Hurmuzaki, *Supl. I*⁵, p. 104 și urm.

² Documentele în „Règne de Bibesco“, I, p. 151 și urm. Pe larg în Filitti, *Domniile*, p. 189-95.

³ *Règne de Bibesco*, I, p. 147 și urm. Cf. C. Băicoianu, *Geschichte der rumänischen Zollpolitik*, Stuttgart 1896, p. 65 și urm.

⁴ Filitti, *Domniile*, pp. 567-9.

⁵ *Supl. I*⁵, pp. 113-4; *Corespondența lui Știrbei-Vodă*, I, p. 56, no. III, pentru un zvon că Sturdza bate monede la Viena.

orice import e de acum normal, transitul muntean fiind scutit de taxă în Turcia ¹.

Astfel ambele țeri își afirmau dreptul de independență economică, publicind în toamna anului 1848 noul tarif vamal ². Supușii turcești continuau a plăti vama la graniță (3%) pentru mărfurile exportate peste Dunăre. Tot așa și ordonanța moldovenească prevedea cazul cînd „s'ar fixa un tarif cu vre-o Putere străină“, de și Sturdza lămuria că este vorba de Turcia, care ar face o astfel de învoială ³.

Acest negoț nou crea, se poate zice, o nouă clasă. În noua fașă europeană se păstrează vechile firme, multe românești: la București, un Nedelcovici și un Bacaloglu, la Pitești un Toma Nicolae, un Nicolae Pop, la Brașov un Nicolae Voinescu ⁴.

Ce era negoțul bucureștean la 1835 ni spune un raport frances. Importul îl aveau treizeci de prăvălii en gros, treizeci cu mărunțișul; o Casă englesă fusese de curînd fundată. La export participau mai ales Ștefan Moscu, Sakellario, consul prusian și nou consul grecesc, Hagi Bacaloglu, Zokini și Mexisi, Margărit Ivanovici, Zefcovici, Califarov, Sofia Cristodulo, „Faro“, Dedu Ciocaneli, Halepoglu, Calinderoglu ș. a. ⁵. La Brăila se află Dalmatini mulți (Milanovich, Teodorovich, Mirovich, Stoicich); Greci (Castrino, Lichiardopulo, Petali, Carapano); Italieni (Rubini); la Galați Greci (Catacazulo, Panaioti Pavlo, Inglesi, Pano, Sinetò, Mihalopulo, Dimopulo, Macridachi, Marcopoli, Evghenidi, Nioti); Italieni (Pedemonte și Paretti, Alessandro di Basilio, Gimba, Gili, Barbis); Germani (Bienwerth, Thall); Francesi (Argenti și Sichiari) ⁶. Un anume Ciocan era decorat de guvernul austriac cu ordinul Franz-Joseph ⁷. El funcționa ca antreprenor în 1848 al vămii-

¹ *Règne de Bibesco*, II, pp. 120-1.

² Hurmuzaki, XVIII, p. 40 și urm.

³ *Ibid.*, p. 45, no. XXXIV.

⁴ *Studii și documente*, VIII, p. 93.

⁵ Hurmuzaki, XVII, p. 514-5.

⁶ *Ibid.*, p. 522.

⁷ *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, p. 150, no. XL.

lor din ambele Principate¹. În Casino de la Galați negustorii cutează a ținea piept bolerilor și-i silesc a pleca².

Importanța acestei clase era așa de mare în principatul muntean, încît se lăuda în chip deosebit la 1848 în răspunsul la mesagiul atitudinea lor în două crize periculoase și li se atribuia, cu „un sentiment de mîndrie națională“, salvarea creditului public. În cursul revoluției de la 1848 negustorii bucureșteni jucară un rol important. De fapt pe ei s'a sprijinit toată mișcarea republicană de trei luni. Un ziar special fu creat și susținut de dînșii, și redactorul lui recomanda să li se încredințeze capitala lor. Un memoriu contra-revoluționar pretindea să se creeze un comitet și de boieri și de negustori pentru înlăturarea amintirilor revoluției învinse³. Pe la 1854 un Frances care a stat la noi, Thibault-Lefebvre, scrie: „Se laudă manierele blinde și *engageantes*, precum și cinstea negustorului de nație românească“⁴.

În legătură cu „înnaintările ce le-a făcut (Țara-Românească) cu pas urieșesc în anii cei din urmă, sprijinit pã drepturile ce le-au hărăzit pãmintenilor Regulamentul Organic“, se ivi la 1839 ideia unei Burse la București și Brăila. Intreținerea cădea în sama negustorilor locali. Șase efori, cîte unul pe zi, ar conduce la București, iar, la Brăila, „deputația neguțăto-rească“. Samsarii erau datori să-și anunțe afacerile; „prețul mijlociu“ rezultat se va publica și în gazeta comercială. Se adăugia reglementația agenților trimeși prin sate, „dragomani“ sau „scăunași“, datori a „nu da bani mai mulți peste pu-tința locuitorului“, la „oameni știuți dă neavuți“. La Brăila, „dragomanul“ ca și negustorul nu poate ieși din oraș în calea țeranilor cu lucruri de vînzare, „Matrapazlîcul“, precupeția, se oprește. „Dragomanlîcul“ se fixează, pentru orice articol, „după cursul legiuit al galbenului, dă lei 31 1/2“⁵.

¹ *Mărturii istorice despre Știrbei-Vodă*, p. 506.

² Hurmuzaki, XVII, p. 361.

³ *Ibid.*, Supl. I³, p. 595.

⁴ *O. c.*, p. 302.

⁵ *Mărturii despre Știrbei-Vodă*, p. 410 ș¹ urm.

Fabrici nouă nu se întâlneau în această epocă, afară doar, pentru Moldova, de cele din Galați, de carne sărată, de macaroane, de lumînări¹. În Moldova mai erau: fabrica de postav a lui Freywald, cea de sticlă a Ghiculeștilor de la Comănești, a lui Sacchetti de unelte de plugărie, cea de porțelan de la Scobîlțeni, a lui Levrat de lumînări de spermanțetă, a lui Teodor Ghica de stearină². Pe la 1848 Moldova mai avea unele fabrici neînsemnate: pe lângă aceasta de lumînări de stearină a lui Teodor Ghica, menită a înceta curînd, cea de ceață tare a lui Ledermann, cea de chibrituri a farmacistului Torenburg, cea de hîrtie a lui Asachi la Piatra și cea de cărămidă a lui Cihac³. La Galați era o fabrică de pastramă, altele de săpun, de lumînări bune și de macaroane⁴.

Comerțul vel vechiu între ambele țeri era servit de „arabagii de Focșani“, cu privilegiu muntean⁵. Căile de comerț interioare erau legate de neconținute plăți. Astfel se făcea socoteala la 1822 că pentru carăle cu marfă se dădea în Oltenia 10 parale la podul de la Balș, 40-50 la Jiblea pentru „trecutul Oltului“, iar pentru al doilea „trecut“, la Cîneni, 50-80, afară de plata vătafului: 2-4 parale de om și tot atîta de vită⁶.

În tariful normal muntean de la 1834, ținîndu-se în samă vechea interdicție de admitere a produselor similare cu ale țerii, se opria aducerea vitelor și mijloacelor de traiu din Moldova. Dar era evident că bariera, de altfel, în mare parte, nouă, nu putea să dureze. Încă din 1833 se ceruse de o comisie mixtă libertatea de trecere a sătenilor pentru muncile lor agricole, a vitelor de păscut și de vînzare, a mijloacelor de hrană pentru cei aproape de hotar, a lînelor de bătut în Țara-Românească. Numai la 8 Iulie 1835 însă se putu ajunge la convenția pe șapte ani care opria totuși și mai departe trecerea vitelor

¹ Filitti, *Domniile*, p. 578.

² *Ibid.*, p. 595.

³ N. Suțu, *Notices*, pp. 115-5. Cf. traducerea Codrescu, p. 105.

⁴ *Ibid.*, p. 144.

⁵ Din 1805. Urechiă, *Istoria Romînilor*, XI, p. 372 și urm.

⁶ *Studii și documente*, VIII, p. 159, no. 184

și săului, a rachiului (și de transit); grânele și sarea moldo-venească nu se puteau coborî la porturile muntene ¹.

După înfîlnirile între Mihai Sturdza și Bibescu, cel d'întăiu ajutînd pe vecin în afacerea neplăcută a căsătoriei a doua a acestuia, se ajunsese la actul cel mai însemnat din viața economică a țerilor noastre : în Februar 1847 *vama dintre cele două țeri fu suprimată*. După exemplul, întrecut, al Zollverei-nurilor germane, îndreptînd către refacerea Imperiului, se crea teritoriul comercial unic pentru viitorul Stat unitar între Carpați și Dunăre. De la început, consulul Franciei constată că măsura va avea, „ca o consecință imediată, fuzionarea intereselor comerciale și o creștere de simpatie și cohesiune între populațiile moldo-valahe“, și se credea că Rusia însăși, cu alte gînduri, firește, „măgulește tendințele a două popoare, unite și până atunci prin comunitatea de origine, de limbă și de cult, de a nu forma decît o singură și aceeași nație ²“.

În epoca Domniilor de la Balta-Liman, Moldova lui Grigore Ghica încercă a da o nouă basă, potrivit cu autonomia cîștigată, relațiilor de comerț cu Austria. Memoriul redactat supt acest Domn pentru a fi supus Porții enumeră articolele de export : vite mai ales. Austrieții interziceau întrarea tutunului și a băuturilor, a sării ; Moldovenii se gîndiau mai ales la o presiune asupra Austriei în vederea deschiderii graniții pentru sare, căci altfel n'ar fi drept să se admîtă trecerea sării austriece în Serbia ; nici marile taxe ale monarhiei față de 5% ai țerilor noastre nu li se păreau să aibă temei ³.

Și, cînd ocupația rusească, în timpul războiului Crimeii, sili pe Știrbei să plece din țară pentru cîtva timp, el își întrebuișă exilul de un an la Baden lîngă Viena ca să adune informații despre „agricultură, fabrică, instrucții și legi,“ așa încît, spune un ziar austriac, aducea cu dînsul „o grămadă de caiete“ ⁴.

¹ Filitti, *Primele convenții între principatele romîne*, în „Viața Românească“, an. 19 8, p. 178 și urm ; *Domniile*, pp. 191, 195 și urm.

² Hurmuzaki, XVIII, pp. 4-5, no. IV.

³ *Corospondența lui Știrbei-Vodă*, I, pp. 55-9. Cf. *ibid.*, pp. 59-61, no. XLIII.

Mărturii despre Știrbei-Vodă, pp. 245-6, no. VI.

Pe Simo, calificat de către Știrbei-Vodă ca „unul din cei mai onorabili negustori și industriași“, guvernul muntean îl trimetea la 1851 în Germania și Italia ca să pregătească o fermă-model lângă București¹. Era vorba pentru conducere de un German, Infeld, de un Polon, Zdeborski². Boala de vite întinzându-se în Țara-Românească, Vodă-Știrbei căută în străinătate un veterinar pentru a o opri³. Salinele erau încredințate unui specialist străin⁴. Se încerca prin specialiști ruși o nouă flotilă pe Dunăre⁵.

Linia telegrafică fu prelungită prin Austrieci în 1853 până la Galați și Brăila⁶. Știrbei favorisa Austria pentru comenziile de Stat: de acolo, din fabrica bănațeană Rückberg, lua material de fierărie⁷.

Ideia căilor ferate muntene se ventila încă de prin anii 1840⁸. La 1856, supt ocupația austriacă, Domnul, înțeles cu comandantul chesaro-crăiesc Coronini, încheie o convenție formală cu aghiotantul imperial contele Grünne, lucrând pentru Maximilian von Haber din Carlsbad⁹. Adunarea munteană vota chiar legea privitoare la traseu și la exproprieri. Linia ar fi venit din Orșova prin Craiova spre București, iar apoi la Brăila sau alt port dunărean, cu voie de a merge și până la Mare. Concesionarul căpăta privilegii și pentru minele din cale, pentru pădurile mănăstirești. Dobânda capitalului se fixă la 7 %.

Se stăruia pentru acea prelungire a liniei până la Marea Neagră, și Domnul cerea sprijinul Guvernului otoman¹⁰.

¹ *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, I, pp. 123-4, no. XII.

² *Ibid.*, pp. 124-5, no. XIII.

³ *Ibid.*, pp. 127-8, no. XVIII; pp. 129-30 no. XX; p. 131; pp. 149-50, no. XXXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 128, no. XVIII; p. 266

Ibid., pp. 423-4, no. LXI.

⁶ *Ibid.*, pp. 85-6, no. LXXII; p. 87, no. CXXIV

⁷ *Ibid.* p. 255, no. V.

⁸ Filitti, *Domniile, passim*.

⁹ *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, I, pp. 218-9.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 224-5, no. XII; pp. 603-4, no. CLXXIV; *Mărturii despre Știrbei-Vodă*, pp. 407-9.

Camera de comerț din Brașov mijlocia între Știrbei și acea Companie din Viena care propunea linia Brașov-Ploiești, prin Slănic ori Telega, sau Brașov-Buzău, iar de acolo la București, pentru o dobândă de numai 5%. Se începeau lucrările, și la 29 Maiu Domnul scria Marelui Vizir că, nevăzînd posibilitatea unei mai bune oferte, se va vedea îndemnat peste puțin a încheia cu acești propunători¹.

Ca un rezultat important al acestei politici economice trebuie să se considere și proiectul de convenție cu Austria. Admițîndu-se că baza relațiilor de comerț e totuși în tratatele cu Poarta, se adăugia, în art. 5, că „aplicarea acestor dispoziții la Țara-Românească va avea a se face după direcțiile de amănunt consemnate în anexă, direcții care au fost fixate împreună pentru mai multă siguranță și în scop de a ușura comerțul, și pe care guvernul princiar va avea grija de a le face să fie observate întocmai“. Comerțul afară din prăvălie era considerat ca fiind cu ridicata; supușii austrieci practicînd micul negoț plătesc patenta, ca și localnicii, dar în mîna agenților imperiali, și sînt înscriși de Agenție sau consuli la bresle, cu mențiunea naționalității lor. Dar Guvernul muntean nu li va crește patenta și nu va pune fără îngăduirea Austriei alte taxe. Birul nu se va plăti de supușii imperiali. Pentru „ușurința negoțului și muncii“ locuitorii de la graniță pot trece cu simple permisuri în cealaltă țară. O altă înțelegere se pune în vedere pentru Mocani și pentru carantine. Important e că înțelegerea se face între „Guvernul Majestății Sale I. și R. A. și Guvernul Alteței Sale prințului hospodar al Valahiei²“.

Exemplul lui Știrbei e urmat și în Moldova. Aici un grup de mari proprietari încearcă întemeierea unei societăți de credit agricol, oferind împrumuturi cu 2 la sută în locul celor 10 la sută ceruți de Evrei. Cea din Țara-Românească ar fi funcționat și ca bancă de comerț, pentru a înlătura vînzarea cu 50 la sută sau 100 la sută spor a articolelor importate de peste graniță, — sporire datorită nesiguranței plăților. Vechiul pro-

¹ *Correspondența lui Știrbei-Vodă*, pp. 614-5, no. cxc.

² *Ibid.*, p. 309 și urm.

iect din 1847 era să fie realizat acuma de banca din Dessau, de o casă din Lipsca făcînd afaceri cu Orientul, și cu sprijinul bogatului bancher român macedonean din Viena, Sină. Era vorba de o adevărată Bancă Națională cu 20.000 de acțiuni de cîte 150 de florini de hîrtie. Se proiecta și o casă la Galați¹.

O încercare interesantă e apoi aceea pe care o fac în 1850 Prusienii Nuhlandt și Oelschäger de a funda o bancă de emisiune la Iași și chiar la București². Cum era vorba ca ea să fie supusă singurei jurisdicții a consulatului Prusiei, Guvernul moldovean n'o putu admite³. O altă încercare se făcu de Știrbei-Vodă la Viena în 1856⁴.

Se poate zice, de altfel, că aceasta e o epocă în care elementul german ieșea locul, în comerț ca și în industrie, elementelor orientale. Nicolae Suțu scrie la 1849 astfel cu privire la această infiltrație: „Un mare număr de Germani (Nemți), cea mai mare parte originari din Statele austriece, au format în Moldova așezăminte industriale sau case prin orașe. Înflorirea întreprinderilor lor, scutirea de tot felul de dări, înlesnirea traiului vieții și apropierea relațiilor comerciale cu Austria contribuie a-i atrage în Moldova, unde se dedau comerțului și meseriilor. Negustorii cei mai avuți și mai cotați sînt Nemți, cei mai dibaci lăcătuși și stoleri sînt Nemți. O vorbă destul de răspîndită adeverește spusa noastră: „dă la Neamț să dreagă trăsura“, „să se cheme un Neamț să puie încuietoearea“ ori „să facă o mobilă“. Nemții întrec pe meșterii evrei pentru că fac lucrul mai cu băgare de șamă; ei fug de specialitățile mici, pentru care Evreii au o mare aplecare, și în genere ei nu locuiesc decît prin orașe, afară numai dacă au moșii în posesie ori dacă dirijează vre-o mașină. În daraverele lor sînt cinstiți, și sînt vestiți în mai multe feluri de industrie⁵.“

Războiul Crimeii, cu o ocupație austriacă strict reglementată, cu nevoile de aprovizionare ale trupelor aliate, fu

¹ *Mărturii despre Știrbei-Vodă*, p. 361 și urm.

² *Corespondența lui Știrbei-Vodă*, p. 37.

³ *Ibid.*, pp. 64-5 no. XLIX.

⁴ *Ibid.*, pp. 242-3, no. XXV.

⁵ N. Suțu, trad. Teodor Codrescu, pp. 52-3.

mai curînd o încurajare a noului comerț. Vasele care vin la Brăila pe vremea războiului se împart așa: 514 turcești, 328 austriece, 239 englese, 31 sarde, 9 franceze, 442 de alte nați; la 1847 foametea din Franța face să vie 52 de vase franceze (36 la Galați); în 1851 veniau 59 (13 la Galați)¹.

Și un trimes economic special, Thibault-Lefebvre, vorbește de contractul Condemine, pentru 14.000 de stejari, și adaugă că Francesul Malleu a reușit la o asemenea întreprindere în Oltenia², doagele fiind coborîte pe Olt. Belgieni vin pe Dunăre, unde un vas frances face curse de la Vidin la Sulina. O Companie anglo-francesă — Englesii fac conserve de carne la Galați și la Calafat — se gîndește la canalul Cernavoda-Chiustenge³. Din Brăila trece spre Franța marfă de 302.592 franci, și șfertul importului muntean — și piei de Bordeaux — e la 1849 frances. Fabricanții de postav de la Verviers cumpără lînă în principatul muntean. Se încearcă și exportul de mătasă la Paris⁴. La Drăgășani lucrează via un Frances. În timpul hostilităților libertatea comerțului muntean fu proclamată, și armatele aliate se aprovisionau la noi. Lipsind însă hrana țerii, guvernul făcu încă o statistică a grîului și-l reținu⁵.

Ocupația din 1854-6 însemna pentru Austria suprema sforțare ca să atingă scopul de mult rîvnit: dominația la Dunăre, cea economică în ultimul plan. Mari proiecte de natură comercială apar: bănci de credit, canal Cernavoda-Constanța, etc.⁶. Austria declarase de la început că iea asupra-și paza Dunării⁷.

În toate programele din epoca Unirii — și în a lui Bibescu⁸ — se prevede libertatea relațiilor de comerț. Fostul Domn adaugă libertatea de navigație pe Dunăre⁹.

¹ Thibault-Lefevre, în *Istoria Romînilor prin călători*, III, p. 216.

² *Ibid.*, p. 213.

³ *Ibid.*, p. 216.

⁴ *Ibid.*, p. 215, nota 4.

⁵ *Ibid.*, p. 214.

⁶ *Mărturii despre Știrbei-Vodă*, XXXIV, 53.

⁷ *Analele Academiei Romîne* pe 1915.

⁸ *Mărturii despre Știrbei-Vodă*, pp. 265-6, no. xv.

⁹ *Règne de Bibesco*, II, p. 476.

Mersul progresiv al comerțului român nu-l mai putea opri de acum înaintea nimeni. De la 27.826.062 de lei media importului între 1850 și 1854, în timpul războiului începător, se ajunsese pentru 1854-9, la 53.942.267, iar exportul, de 55.641.007 pentru întâia perioadă, se ridică la 88.907.429 pentru a doua¹. Doze, în vremea Unirii, află 75.000 de locuitori la Galați, care ar putea să aibă 200.000: laudă „vitalitatea și puterea“, „admirabila situație“, „răpedea dezvoltare ca în povești a orașului“, pe cale de a fi „o cetate comercială de întâiul ordin, unul din cele mai bogate întreprinderi ale Europei“. Familia Simond are un Hôtel de Paris. Scriitorul sfătuiește pe fabricantii francezi a-și căuta în Moldova materia primă². Irlandezul O'Brien se așează aici. Și Austriacul Ficquelmont prevede că Galații vor concura Odesa. O Companie de Greci din Constantinopol s'ar oferi a trece bara de la Sulina³.

„Vremea curat politică e închisă“, spunea încă din 1859 Domnul Principatelor Unite, și el anunța o eră economică, cu principiu liber-schimbist. Dar nici mărfuri nouă, nici un îndemn spre creațiune, nici un impuls plin de inițiativă nu vor pleca de la Domn și de la prietenii și ajutorii săi, simpli ucenici ai marii școli economice franceze de supt al doilea Imperiu. Toate vechile norme fură păstrate în practică, și aceasta de teama de a nu ruina cu totul finanțele absolut desorganizate. Scutirea mașinilor la intrare, a fabricatelor la ieșire făcea parte mai mult din furia progresistă care, de la început, se afișase.

Ideia desființării vămii de export era pentru liberali o simplă atitudine de opoziție: se realiză ideia numai în proporții foarte mici. Și, îndată ce Domnul avu puterea necesară, el restabili, în August 1862. taxele desființate⁴.

Griji mari și foarte însemnate în alte domenii atrăgeau toată atenția și întrebunțau toate silințele.

¹ Băicoianu, o. c., p. 99.

² *Un Mois en Moldavie*, p. 247.

³ Cf. *Istoria Românilor prin călători*, III, p. 248.

⁴ Băicoianu, o. c., pp. 104-31. Ni lipsesc lucrări citate de Jikeli, *Handel und Agrikultur in der Walachei*, 1845, Raportul din 1852 asupra comerțului „mai ales în Principatele Unite“.

CAPITOLUL VI

Epoca lipsei de inițiative economice

Un punct de cea mai mare importanță fu cîștigat prin tratatele și convențiile care terminară războiul Crimei. Principatele, ca și Serbia, capătau libertatea de comerț, al cărui sens se putea interpreta în felul cel mai larg. Pentru Serbia însă lucrul era spus cu mult mai explicit decît pentru țările noastre.

În acest moment Austria continuă să domine comerțul românesc. În 1859 negoțul cu Lipsca era de 2.000.000 de taleri și se aducea din Viena marfă de 1.020.000 de florini. Marfa de Brașov se vindea în o sută de prăvălii (Galați, 2, Focșani 8, Bîrlad 6, Vaslui 4, Huși 6, Neamț 6)¹.

Se puteau căuta drumuri noi? Se făcea în noua Românie politica Franței, dar nici Româniilor, nici Francesii nu erau dispuși a trage consecințe economice din înfrîngerea Rusiei.

Cu toată stabilirea la gurile Dunării, prin tratatul de la Paris, a unei comisiuni europene pentru lucrări tehnice și supraveghere, se lăsă Rusiei învinse mîna liberă pentru a distruge navigația. Decăderea se accentua așa de mult, încît la 1862 se putea spune că, „taxa tonagiului vaselor la Sulina fiind prea mare, speculanții, pentru a scăpa de cheltuielile enorme, se grămădesc mai cu preferință în porturile Odesei, Simferopolei, etc., etc., părăsind pe acelea ale Ismailului și Galaților“². În zădar se cerea navigabilitatea Prutului, care ar fi legat prin șosea cu Iașul³. Un alt act de convenire

¹ Jikeli, *o. c.*, p. 132.

² *Uricariul*, XII, p. 340.

³ *Ibid.*, p. 344.

asupra ideii adăugia și pe aceia de a se aduce prin Bahlui Siretiul în legătură cu a el rîu de hotar¹.

Încă de la conferința din 1866, care trebuia să ieie o hotărîre cu privire la viitorul Principatelor Unite, Anglia arată dorința de a se atribui Comisiunii Dunărene pentru noi lucrări și parcursul fluvial între Galați și Brăila. Se considera, pe de altă parte, această comisiune ca trecătoare, în așteptarea celei riverane. Toată Dunărea ar fi fost supusă aceluiași regim². Prelungind pe cinci ani durata Comisiunii, ceilalți delegați nu crezură că pot lua în discuție propunerea engleză³.

În societatea însăși, împărțită prin vehemente uri de partid sau paralizată printr'o rea administrație, nu se observă mult avînt. Sericicultura, inițiată supt Știrbei, se desvoltă doar prin îngrijirea negustorului bogasier Coemgiopol⁴.

Noul regim din 1866, supt conducerea unui prinț plin de inițiativă, dar a cărui energie tinăără se încurcă în conflicte de cabinet și parlamentare, nu fu mai spornică. Drept singure măsuri la începutul noii Domnii se pot însemna: reducerea taxei de export pentru cereale (1% în 1868 față de 3% în 1866) și pregătirea noului tarif, data aceasta — curioasă concesie! — cu participarea delegaților negustorilor străini.

Întemeierea de fabrici nu e mai deasă de la 1866 înainte. Cele de zahăr, favoriste prin scutiri de taxe pe douăzeci de ani, sînt un reflex local al activității industriale europene. Fabricile de la Sascut și Chitila nu făcură însă decît să vegeteze, așteptînd iar privilegiile pentru exportul pe preț scăzut. Fabricile de tutun ale Statului și chibrituri (și a lui Goldenthal la Iași) nu merită a fi puse în socoteală. Metalurgia lucra numai la reparația locomotivelor în atelierele Statului. Fabrica de postav a colonelului Alcaz n'avu durată. Mai mult folos aduseră morile cele mari, începînd cu ale „cruparilor“ din Botoșani.

Doar refacerea în stil occidental a locuinții trezi o întregă in-

¹ *Ibid.*, pp. 390-2.

² D. A. Sturdza, *Charles I-er*, p. 53.

³ *Ibid.*, p. 135.

⁴ Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, pp. 208-9; Furnică, *o. c.*, appendice.

fabrice
de zahăr

dustrie de consumație interioară. Războiul vamal mută apoi pe valea Prahovei o fabrică mare de sticlă și una de hîrtie, adausă la cea de Letea.

Dar în domeniul căilor de comunicație nu se putea zăbovi. Capitaliștii străini întrebuițaseră pe oamenii politici, pe amicii lui Vodă-Cuza pentru a-și înfățișa proiectele. Linia Mihăileni-Galați fu propusă astfel în numele comerțului Brassey-Glyn-Sapieha, de Petru Mavrogheni și votată încă din 1862. Vasile Alecsandri scrie altor capitaliști în același an pentru a aduce înaintea linia București-Giurgiu „cu o ramură spre Oltenița“, prin o canalizare a Dîmboviței și mai sus de Capitală, ceia ce, după socotința poetului, ar provoca o societate de navigație și reparația pe Dunăre a steagului național. Grigore Brîncoveanu, unul din fiii lui Vodă-Bibescu, primit un proiect frances și mai larg¹. Se încercă și o combinație cu capitalul engles².

La 1863 un alt proiect apare, al lui Salamanca și Delehante. Adăugindu-și pe Englesul Bath și pe influentul om politic român Petru Mavrogheni, propunerea reapare la 1868, dar supt numele lui Offenheim, lui Boschowski, lui Giskra și a Englesilor Drake și Rate. E vorba de linia Suceava-Iași-Roman. Prusienii, crezînd că vor avea sprijinul noului Domn, se presintă și ei cu un proiect Uiești-Ratibor, care nu s'a executat³.

Singură linia București-Giurgiu, de mult începută și terminată la 1868, fu lucrată în afară de suspiciuni. O linie a Oltului până la Rîmnicul-Vîlcii era oferită de o deputație din Sibiiu încă în Novembre 1872⁴, precum odată Brașovul oferise a lua, prin Camera sa de comerț, drumul Prahovei. Ea nu fu adusă la îndeplinire; altele nu erau gata nici în 1874. Numai la 1872 se votează racordarea cu linia basarabeană la Ungheni, iar cea cu liniile austriece în 1875-6. Liniile Titu-Tîrgoviște și Focșani-Mărășești urmară. Liniile Vîrciorova și Predeal erau încă'n lucru la 1874. Cînd totuși se ajunse,

¹ Xenopol, *Cuza-Vodă*, pp. 307-8.

² *Ibid.*, pp. 219-20.

³ *Uricariul*, XXII, p. 9 și urm.

⁴ *Aus dem Leben*, II, p. 289.

prin antreprisa Offenheim, la linia ferată înaintată de la Suceava până la Roman, un fost ministru austriac declara în plin Parlament vienez că s'au adus astfel Statului austriac „mari servicii prin câștigarea acestei linii eminamente strategice“. Și, mai departe: „În timpul concesiunii am primit din partea d-lui ministru de Externe asigurarea cum că, în curs de douăzeci de ani, diplomația n'a putut obține în România rezultate mai fericite decât concesiunea acestei linii”¹. Pentru joncțiunea de la Predeal, Guvernul austro-ungar oferise la 1875-6 să o facă el cu mijloacele sale, și legea nu trecu fără aprinse discuții.

Încă de supt vechiul regim metternichian Guvernul din Viena se arătase dispus la o înțelegere comercială cu Principatele. Se discută asupra ei cu Vodă Bibescu, și cu atât mai mult cu fratele său, Știrbei, devotat partisan al sprijinirii pe Austrieci. Se va fi încercat același lucru în Moldova, unde opinia publică pretindea concesiunii corespunzătoare. Supt Cuza-Vodă chestia nu înainta, Principatele fiind însă formal recunoscute prin tratatele de comerț turcești din 1860 ca teritoriu economic separat.

Noului Domn Carol I-iu i se impuse de Turci în 1866 să renunțe la asemenea veleități, dar încă din 1867 el își trimetea emisari la Viena în vederea unei convenții care, puțin trecu ca „aranjament local“, s'ar strecura pe lângă clauzele firmanului de investiție.

La 1871, după căderea Franciei napoleoniene și indiferența pentru noi a biruitorului Bismark, urmărind brutal plata acționarilor germani ai falimentului Strousberg, Viena apărea ca un refugiu. Acolo poruncia, în alt sens decât al rasei sale, Andrassy. El își dădea sama cât de mult țin României la recunoașterea dreptului lor de suveranitate în acest domeniu și, urmărind politica de înțelegere cu Principatul, și pentru a stăvili iredentismul în dauna Monarhiei, el vorbi cu o francheță aparentă care trezi recunoștință. Era vorba și de a dovedi Sîrbilor, recalcitranți și în chestia căilor ferate, că alții sînt mai înțelegători și mai docili.

¹ *Uricariul*, XXII, pp. 9-10.

Opunerea vehementă a Turciei în 1873, a noii Turcii „reformate“, care tindea a ne îngloba o simplă provincie a Imperiului unitar, nu fu băgată în seamă. România răspunse întovărășind decretarea noului tarif din 1874 cu o adevărată declarație de independență economică.

Rusia și Prusia îi recunoșteau și ele acest drept. De și Turcii vorbeau de un firman prohibitiv, chemarea unei conferinți europene, pe care Puterile o refuzară formal, convenția fu încheiată și, nu fără împotrivirea opoziției românești, votată în 1876.

Un succes politic era plătit, bine înțeles, cu cele mai grele concesiuni economice¹.

Ca o consecință, porturile-france e la Brăila, Galați și Ismail fură desființate de la 1-iu Ianuar 1876 înainte. Se plătia scump recunoașterea dreptului de autonomie măcar în acest domeniu. După Austro-Ungaria erau să vie acum Rusia, Franța, care represintaseră, față de discuția diplomației românești cu Turcia, același punct de vedere.

De altfel un angajament formal, ca urmare a unui adevărat „tratat de alianță“ cu Serbia, prevedea o învoială „pentru a regula“, încă din 1868, „a ușura și a încuraja relațiile de comerț între locuitorii celor două țeri“².

Balanța comercială, neconținut cu prisos la export, se presintă de la 1859 până la convenția cu Austro-Ungaria foarte schimbătoare, prisosul coborîndu-se une ori supt 40.000.000 ca să se ridice în 1868 la peste 107.000.000. De la ceva mai mult ca 60.000.000 în 1860 importul ajungea la 122.794.114 în 1874, iar exportul, începînd cu 116.000.000 în 1860, se suia la aproape dublul în 1868 pentru a se coborî cu 50.000.000 la 1875, după capriciul anilor buni sau răi pentru agricultură³. Grîul se exporta în valoare aproape de 50.400.000 în medie,

¹ V. actele anexate la lucrarea adesea citată a d-lui Băicoianu, Discursurile d-lui V. Boerescu și cartea mea *Politică externă a regelui Carol I*, precum și *Correspondance politique roumaine sous le roi Charles I-er* (1866-1880), Paris 1923.

² *Aus dem Leben*, I, p. 241; Sturdza, *Charles I-er*, p. 409.

³ Băicoianu, *o. c.*, p. 151.

porumbul reprezintă ceva mai mult ca 30.000.000, alte cereale vre-o 15.000.000.

Din animale, vitele cornute și porcii dau fiecare cam câte 4.000.000, oile și caprele foarte puțin, dar exportul lînii în- trece 6.000.000 pentru același termen de cinci ani¹. Suprafața cultivată a României se ridică încă din 1870 la jumătate din întregul teritoriu. Războiul vamal cu Austro-Ungaria nu atinse exportul cerealelor, pe cînd al vitelor, care era la 1879-85 cam 6 la sută, scădea la 4% după conflict (de la 22.000.000 de lei la 9.000.000)².

Înainte ca și după războiul vamal eram de fapt un domeniu comercial austriac în marea mișcare a comerțului mondial. Pe cînd Turcia se menținea la import între 1861 și 1875 la 10-11.000.000 și Rusia la 3-4.000.000 de lei, Austro-Un- garia se ridicase de la aproape 34.000.000 la aproape 40.000.000. Dintre Puterile maritime, Anglia (de la 11.600.000 aproape la peste 23.000.000) și Franța (de la aproape 9.000.000 la peste 4.000.000) arată o însemnată creștere, dar în limitele lor mai mici.

Abia se arată Italia și alte țeri³. De la 1871 însă Germania se ridică tot mai mult fără a trimete însă une ori atîtea măr- furi cît Rusia.

La export cele aproape 60.000.000 cerute de Monarhie în- fățișează aproape întreit cît în 1861, Franța oscilează între c. 14.500.000 și c. 18.000.000, Italia cade de la aproape 6.000.000 la jumătatea acestei sume, Anglia îndoiește cumpărările ei (de la c. 10.000.000 la aproape 18.000.000), pe cînd Turcia se înscrie cu o scădere la jumătate din cele peste 56.000.000 din 1861⁴.

Efectele convenției se văzură, de altfel, îndată în alte do- menii: de la 1875 la 1885 Austria își crescă vînzarea la noi de la 40 la 130 de milioane, concurată, nu de Franța, care rămînea la 15-24.000.000, ci tot de Anglia, care sări de la 25 la 56.000.000, mai ales pentru stoffe de bumbac. Din partea

¹ Băicoianu, *o. c.*, p. 160.

² *Gesch. des rum. Volkes*, II, pp. 398-9.

³ Băicoianu, *Zollpolitik*, p. 163.

⁴ *Ibid.*, p. 166.

ei, Germania întrecu pe toți concurenții ei : de la cele 5.000.000 din 1875 ea ajunse și la peste 40 de milioane¹. Dar partea Angliei la exportul României era de 38 %, pe cînd a Austro-Ungariei crește doar cu 16 %; a Germaniei e de 20 %². Numai după războiul vamal exportul de cereale romîn trecu spre Germania, Belgia, Olanda, Anglia, dar vînzarea germană la noi crescuse de-odată pînă la valoarea de 90 de milioane pe an . La 1878 se opri importul de vite, dar la 1882 i se dădea iar drumul⁴.

Chiar suma însemnată a importului austro-ungar din România nu înseamnă decît încă o dependență mai mult. Marea țară vecină înlocuiește pe a noastră în funcțiunea de a industrialisa produsele românești, făcînd din grîu făină, din pieile brute încălțăminte, din lînă postav și revînzîndu-ni-le cu un spor important peste renta mașinilor și valoarea salariilor. Era un fel de înceată anexiune economică exploatare unor Ținuturi incapabile de a avea o economie națională mai completă, — pentru care însă nu lipsia niciuna din condițiile necesare.

Interesul purtat de Anglia comerțului românesc se vede și după faptul că, dintre vasele sosite la Dunărea-de-jos în 1879, 300 erau engleze, 85 austriece, 42 franceze, 25 rusești, 8 italiene, abia 2 germane⁵.

S'a vorbit nu odată de Dunărea românească. Un Kogălniceanu a apărât-o cu talent și energie contra pretențiilor austriece. Convenția de la Londra am reușit s'o anulăm în practică. Dar deschiderea Porților-de-fier fu încredințată inginerilor unguri, cari făcură o operă mediocră pentru a sprijini pe dînsa cele mai mari pretenții și a exercita în numele ei un control de usurpație în propriile noastre ape. În comi-

¹ D. A. Sturdza, *Charles I-er*, p. 900.

² Băicoianu, *Istoria politiceii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent*, I¹, p. 198.]

³ *Ibid.*, p. 188.

⁴ *Gesch. des rumänischen Volkes*, II, pp. 433-5 (mai ales după Robin-Biron, în „Convorbirile literare“, 1902-3).

⁵ Jikeli, *o. c.*, pp. 136-7; cf. și pp. 144-150.

sia europeană, lucrînd, după marea operă a unui Hartley, creatorul canalului Sulinei, încet și fără avînt, am fost numai o gazdă politicoasă până la smerenie. Munca spornică a inginerilor romîni în toate porturile dunărene, muncă în stare a da rezultate așa de frumoase ca la Galați și Brăila, unde cheiurile datează din 1873, în crearea portului Giurgiu, nu fu întrebuintată pentru o afirmație politică mai energică. Vechiul cabotagiu grecesc fu îngăduit și mai departe, grînele noastre fiind transmise pe șlepuri străine. Trebui neapărata nevoie a transporturilor de sare în Serbia pentru ca patriotismul unui Grigore Manu să creeze navigația fluvială romînă, care în curînd făcu să apară steagul nostru comercial pe Marea Neagră până la Constantinopol, la Pireu, în Egipt și Asia Mică. Și încă strălucitul succes care încunună această tentativă nu îndemnă la o întregă nouă politică de desfacere în legătură cu aceste mijloace de transport, mărgenite mai mult la circulația de pasageri străini în condiții de confort care înlăturau orice putință de cîștig pentru Stat măcar.

Anexarea Dobrogii deschisese noi orizonturi. Vechea idee a portului de mare la Jibreni în Basarabia se arătase ne-realisabilă;¹ în cîțiva ani satul turcesc Chiustenge deveni portul maritim european Constanța. Odesa era concurată din nou de Romîni. Nu lipsia decît o legătură mai strînsă cu Bucureștii, linii de comunicație în lungul provinciei către Galați și Brăila pentru ca marea operă să fie îndeplinită.

Prin încă un capitol al producției noastre — după aceia ale cerealelor — era să fim legați în curînd de economia politică mondială. Prețurile de păcură începeau să dea oarecare prisos pentru export încă la începutul Domniei lui Carol I-iu. Înainte de 1875 chiar acest export întrecea 2.000.000 de lei pe an². La Marsilia se făcea parafină din petrol românesc³.

¹ Carol I-iu se gîndise la un port Carol I-iu, pe la Vilcov; *Aus dem Leben*, la data de 20 Iunie 1867; Sturdza, *Charles I-er*, p. 383. Domnul vorbi cu Hartley și în 1875 în această privință (*ibid.*, la 7/19 April 1875).

² Băicoianu, *o. c.*, p. 160.

³ *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles-Ier*, p. 227, no. 502.

Crisa petrolului american îndemnă exploatarea mai intensivă a prețurilor noastre, care dădeau, încă înainte de 1880, de marea mișcare pornită de un Alimăneșteanu și Mrazek, suma de 2.300.000 de lei la export: societățile străine începură a lucra numai după 1895, și anul 1901 putu să însemne un export de 76.000.000 de kilograme, dintr'o producție mai mult ca întreită. O politică a petrolului însă, ținând samă și de interesul țerii de a participa larg la exploatarea bogățiilor ei și de necesitățile economiei mondiale, nu s'a fixat nici până acum¹.

Toate acestea nu împiedecau însă acțiunea firească de hegemonie a asociației de interese materiale care era Monarhia vecină. Acestei supremații economice trebuiau să i se opună doi factori, în afară de creșterea comerțului engles în aceste părți, direct sau și prin mijlocirea belgiană.

Germania unificată tindea tot mai să-și întindă imperialismul în domeniul producției și circulației mărfurilor. Știința teoretică fu pusă în serviciul unei industrii care unia disciplina cea mai perfectă cu informația cea mai sigură și cu cea mai îndrăzneală inițiativă. Ea urmăria piața Orientului pe toate căile, și una din ele era a României cîrmuită de un Hohenzollern, țară care însemna și un teren important de desfacere. Cu toată alianța intimă cu Austro-Ungaria, semnele unei lupte îndirjite contra acesteia apar imediat.

Totuși de la puteri și concepții ca ale Imperiului german se putea aștepta mai mult, în interesul său. Monarhia habsburgică făcu cele mai mari eforturi ca să-și păstreze hegemonia dunăreană pe care Comisia de la guri n'a îngustat-o de fapt. Ca și la 1830-40 navigația pe partea inferioară a marelui fluviu îi aparținea. Patru legături de cale ferată și numeroase șosele îi ajutau circulația comercială. Din partea lor, Germanii se mulțâmiau a întrebuița pentru o parte din comerțul lor oriental calea Constanței, noului port român la Marea-Neagră, dar navigația bavareză nu cuteză să apară măcar pe apele Dunării, și întru nimic viața economică ro-

¹ V. *Gesch. des. rum. Volkes*, II, pp. 418-9.

mănească nu se resimți ca spor al vitalității ei prin ivirea nou-
u exploatator, trimițând în schimb pentru grâul românesc fa-
bricate a căror materie primă era aiurea.

O școală de economie națională se formase, apoi, și în
România. Dacă vechiul Nicolae Suțu sau Petru Mavrogheni,
aproape contemporanul său, se gândiseră numai la folosul ce
am putea trage dintr'un comerț pe care nu-l puteam diriguia,
dacă Marțian însuși, de o viziune așa de clară în alte do-
menii, nu apasă în de ajuns asupra posibilității noastre de a
ni prelucra materia primă, P. S. Aurelian făcu din predicarea
acestei doctrine scopul de căpetenie al vieții sale. Autorul
studiului adâncit asupra valorii economice a României, crea-
torul revistei „Economia Națională“ ceru cu stăruință desfa-
cerea dintr'o robie care de mult nu se mai compensa cu nimic.
El merse până la ideia războiului vamal și prezise că el nu
ni va aduce decît folos. Școala lui Aurelian, continuată prin
Emil Costinescu, avea însă un defect, și unul mare. Ea credea
că industria se poate improvisa, că o țară este datoare s'o
aibă integrală și, al treilea, că e de ajuns ca Statul, prin scu-
tiri și tarife, s'o sprijine. Procedînd prin logica gîndirilor ab-
stracte și străine de cerințele invincibile ale realităților date,
care se leagă organic una de alta, ea alerga la un cîștig in-
dividual fără să cugete la nevoile adevărate ale unei țeri în-
tregi. Materia noastră aștepta prelucrarea în zeci de domenii,
atunci cînd noua industrie improvizată și subvenționată făcea
cuie într'o țară lipsită încă de fier și substituia bunei hîrtii
străine o rea fabricație indigenă ori inaugura o greșită poli-
tică a zahărului, îndulcind pe vecini cu ieftinătatea produsului
nostru.

Cererile de înnoiri apar foarte rar din partea opiniei publice
sau a grupelor de interesați. Astfel, la 1891, „comîtetul ieșan
pentru apărarea intereselor economice și culturale ale Mol-
dovei și în special ale Iașului“ cere navigabilitatea Prutului,
„conform actului internațional din 1862, care a rămas literă
moartă și care, executat, ar face din diferitele șchele ale acestui
rîu niște adevărate porturi comerciale, menite, în scurt timp,
a ajunge la prosperitatea porturilor muntenești de pe malul
Dunării, devenite azi orașe mari“, — ceia ce e puțin cam exa-

gerat—; navigabilitatea Siretiului, canalisarea Jijiei și Bahluiului, căi ferate în lățime, pe riuri, și legături mai strânse cu Ardealul, puind Pesta în raport cu Galații, Reghinul săsesc cu Bacăul, Bistrița ardeleană cu linia principală a Moldovei, apoi: construirea liniei Birlad-Galați și a liniei Birlad-Făciuiu, înlăturarea pentru Iași a curbei de la Cucuteni, legarea Noii-Suliți cu liniile Moldovei, în sfârșit: înființarea unei Școli Politehnice la Iași, a unui „antreposit de vinuri“ la Iași și a altuia la Focșani, crearea de țințuri de vite, în vederea exportului în Italia, Turcia și Grecia¹.

Nu e intenția mea a mă întinde asupra tratatelor de comerț încheiate după expirarea convenției cu Austria. De la 1905 înainte o tradiție originală a început a se forma și la noi, fără ca ea să fi căpătat însă acel caracter definitiv, respectat de toate partidele, care ar fi necesar.

În ajunul războiului, un cunoscător făcea aceste constatări: 50% din traficul Dunării inferioare e în mâinile Românilor, carul dispun de 3.500 kilometri de căi ferate. Pe Marea-Neagră vine 60% din import și pe ea trece 95% din export².

Socoteli făcute în acel moment arată că România reprezintă 0.6% din comerțul internațional, printr'un export de 642.103.783 fr. față de un import de 637.905.560. Importul, fecund, consista mai mult în mașini (6.000.000) și metale, în țesături (104.741.053), în hirtie (7.000.000) și uleiuri vegetale (6.000.000). Exportul cerealelor întrece cu mult al vitelor (3.190.000) abia în 1912.

Din cereale, Belgia primia 144.800.000, Austria 63.500.000 Anglia 29.200.000, Franța 25.200.000, Germania 19.700.000. Petrolul mergea în Germania pentru 12.900.000, în Anglia pentru 12.300.000, în Franța pentru 16.900.000, în Egipt pentru

¹ *Uricariul*, XVII, p. v și urm.

² C. I. Băicoianu, *Insemnătatea geografică și economică a României, în actuala conflagrație europeană*, București 1914. Cf. B. G. Assan, *Alimentarea Germaniei cu cereale*, București 1914. Pentru producția agricolă în 1919 (cu 25,8% inferioară celei din 1914) și pentru cifrele de export și import în 1920 v. *Bulletin statistique de la Roumanie*, 1920, București 1920.

7.000.000 și în Austria pentru 4.700.000. Din lemn se lua de Austria 7.300.000, de Egipt 4.400.000, de Olanda 4.700.000, de Bulgaria 2.300.000, de Turcia 2.200.000, de Germania doar 200.000. Produsele animale alimentare aveau această desfacere: 6.300.000 Germania, 6.100.000 Austria. Era și un export de legume, care dădea Belgiei 7.200.000, Franciei 6.000.000, Austriei aproape atîta, Germaniei un milion și jumătate.

Germania dădea în 1912 de 23.599.024 (Austria de 13.231.395) postavuri, de 17.400.000 (Austria însă de 20.900.000) pînzeturi, de 6.700.000 confecțiuni, de 86.100.000 metale și fabricate metalice (Austria 26.600.000), medicamente și produse chimice de 8.300.000, mătăsării de 6.500.000.

Anglia dădea la import 84 milioane postav, 33.3 milioane pînzeturi, 4.5 milioane confecțiuni, 25.7 milioane metale și fabricate metalice, 1.4 milioane produse chimice.

Franța 2.2 milioane postav, 2.1 milioane pînzeturi, 3.8 milioane confecțiuni, 2.7 milioane metale, 1.3 milioane produse chimice, 5.1 milioane mătăsuri¹.

Întreg acest edificiu de lungă răbdare fu dărîmat prin nimicitoarea lovitură a ocupației germane, în cursul căreia România fu „pusă în valoare“ pentru a salva Puterile Centrale ajunse la aman. Calcule cu oarecare garanție fixează exportul zilnic la 200.000 kilograme de lînă (în 1917), 201.153 tone de lemn (5.000 de kilograme lemn de nuc pentru patul puștilor), 27.000 tone de fructe și conserve, cantități enorme de pește, 93.945 de tone de sare, 14.679 tone de piei, ba chiar, desorganizare a industriei, 57.475 de fier².

Ceia ce se pregătia prin tratatul de pace era și mai grozav. Timp de șapte ani tot exportul nostru de cereale, — de furaj, de materii oleaginoase, de plante textile pe doi ani numai — trebuia să meargă către Germania, și aceasta, ca pe vremea Turcilor, cu prețul fixat de cumpărătorii înșii. Terenurile petrolifere ale Statului erau cedate unei societăți germane, liberă

¹ I. N. Angelescu, *Le commerce extérieur et l'industrie nationale de la Roumanie*, București 1916.

² Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, p. 37. În *Buletinul statistic al României* pe 1924, no. 2, p. 38, se dă cifra de 20.115 vagoane de lemn exportate în 23 de luni.

să construiască linii ferate și conducte și să-și aibă instalațiile ei de telegraf și de telefon.

„Datoria cea mai însemnată a administrației militare, în România“, spuneau instrucțiile de la 21 August 1917, stă în a exploata țara în chipul cel mai desăvârșit cu putință, pentru folosul țerilor de origine“¹, Și executanții înțelegeau *ad literam* că au chemarea de a nu lăsa aici, în țara „trădătoare“ și „pedepsită“, decît „pămîntul gol“. „Marea comisiune a prăzii de războiu“ (*Grosse Kriegsbeute-Kommission*) se răpezise de la început la materialul fabricelor și usinelor din teritoriul ocupat, pentru a face ca de atunci înnainte învinșii să se aprovizioneze numai cu fabricatele germane. Și, pentru Moldova, care rămînea de cucerit, se luau de 'nnainte, în Septembrie 1917, măsurile de împărțire a „exploatării“ între Germani și Austrieci. „Wirtschaftsstabil“ a lăsat mult timp urme care nu se pnteau șterge într'o țară pe care, prin distrugerea puțurilor de petrol, aliații ei însiși o despoiaseră, fără despăgubiri, de unul din cele mai însemnate mijloace de producție.

Ca să se vadă cît de mare a fost ciștigul avut de exploatații militari vom însemna că numai că din producția de lînă s'au luat întăia oară pe lîngă cele 2.200.000 de chilograme și alte 1.600.000 pe urmă; din cînepă și in, producătorii aveau dreptul să-și păstreze numai cîte cinci chilograme de familie, pentru sămîntă; se cumpăra pănă și „părul uman, mai ales al femeilor cu prețul de 12-15 lei chilogramul“². Încă din 1916 se luau 299.218 cai, 383.375 vite, 1.372,615 oi, 88.130 capre, 446,363 porci³. dintr'un număr total de 710.000 cai, 1.965.000 vite, 56.000.000 oi, 1 milion porci. În 1918 numărul cailor luați se stabilia la 600.000, peste 1.400.000 de vite, 4.400.000 de oi, 2.000.000 de miei și porcii mai toți. Carnea conservată se luase în sumă de 1.342 de tone. Pachetele de cinci chilo grame ale soldaților, trimise familiilor lor, dădeau pănă în August 1917 1.002 vagoane pentru Germania. Din Ianuar în August al acestui an se luau 18.000.000 de chilograme de alimente pe această cale.

¹ V. G. D. Creangă, *Les finances roumaines sous le régime de l'occupation et de la paix allemande, I, l'émission de papier monnaie*, Paris 1919.

² Statistica d-lui Georgian, p. 113.

Ibid., p. 90.

O socoteală făcută pentru'o lucrare rămasă înedită dă, în tone de 100 chilograme, pe base oficiale, aceste cifre de export, afară de pachetele soldaților, în străinătate pentru epoca de la 1-iu Decembre 1916 la 31 Octombrie 1918: cereale, grâu 1.273.182 (483.002 Germania, 643.957 Austro-Ungaria, 140.273 Turcia, 5.950 Bulgaria), porumb 495.370 (circa 224.613, 242.089, 22.921, 5.747), alte legume și leguminoase 946.313 (cite 43.716, 45.770, 553, 4.574), alte alimente și furaje 262.592 (cite 195.540, 62.879, 3.702.471), oleaginoase 36.148 (cite 24.239, 11.843, 60, 6), piei 14.679, lemne 201.153, sare 93.945, mașine ș. a. 57.475, substanțe chimice 2.059, materii textile 10.028, alcool și tabac 8.687, diverse materii prime 34.408, produse de petroliu 1.140.809 (cite 889.944, 231.176, 13.825, 5.864 celor de mai sus), păsări 28.870 (18.881 pentru Germania), vite 86.292 (55.463 pentru Austro-Ungaria), oi și capre 97.563 (9.579 pentru Austro-Ungaria), porci 106.531 (72.535 Austro-Ungaria, 29.323 Germania).

Resultatele acestui gigantic jaf nu puteau lipsi, și, ele au fost desastroase.

Odată, se exportau cereale în Belgia (și pentru Germania și Elveția) 1.074.335 de tone, în Austro-Ungaria 516.020, în Italia 341.136, în Olanda 217.170, în Franța 162.055, în Anglia 148.895, în Germania direct 128.020. În 1916 se exporta grâu de 242.820.200 (import 10.880) săcară de 20.262.000, porumb de 230.408.800 (import 1.846.500), făina de grâu de 73.255.200. Petrolul rafinat se exporta trimestrial pentru 53.164.000. O socoteală germană pentru 1915 dă un export de 24 de milioane mărci cereale, 19 milioane lemn, 6-7 milioane ouă, 2.2 milioane vite, 3-9 milioane oleaginoase, 2.5 milioane lână, 0.9 milioane tutun, 0.8 milioane sare, 0.6 pește. Petrolul, scăzut de la 1.885.000 tone în 1913, era încă exportat la 1915 în cantitate de 1.673.105 (capital de 475 milioane fr.: *Steaua Română, Romîno-Americana, Astra Română și Concordia laolaltă*; producție anuală de 53.746.000)¹.

¹ Cf. N. Xenopol, *La richesse de la Roumanie*, București 1916; *Rumäniens Landes- und wirtschaftsstatistische sowie topographische Übersichten* von der Direktion des K. K. österr. Handelsmuseums, 2-a ed., Viena 1917.

După o oarecare refacere, în primul trimestru din 1920 se exportau numai 228.900 kgr. grâu, dar se importa de 762.600 se mai importa săcară de 20.200, porumb de 4.587.500, orz de 19.500, ovăs de 1.300, făină de 114.300 (export 6.600).

Refacerea nu zăbovise prea mult. În 1918-9 se lucrau pentru Vechiul Regat 4.660.087 ha., 33.79% din toată suprafața; 157.874 vii și livezi, mica proprietate 3.989.500, — cu 23.63% mai puțin ca înainte și anume: 1.199.758 pentru grâu, 88.752 pentru săcară, 237.658 pentru orz, 237.655 pentru ovăs, 1.967.412 pentru porumb, 69.399 pentru mei, 99.267 pentru oleaginoase și textile, 79.000 pentru rapiță, 47.492 pentru leguminoase și tubercule, 27.780 pentru fasole, 13.179 pentru cartofi, cam atât pentru plante industriale, 481.148 pentru livezi artificiale cu grădini, 14.756 pentru tutun, etc. Basarabia dădea orz pe 524.913 ha., porumb pe 699.149 (813.397.519 kgr.), grâu pe 462.352.732.

E explicabil totuși că, adăugându-se o revoluție agrară de expropriere căreia nu i-a urmat însă un regim de refacere în zodia micii proprietăți, și recolte rele, cei d'întăiu ani după războiu au fost desastroși. Și în 1923, dacă se lucrau 11.180.800 de hectare, 1.149.288 rămâneau pîrloagă¹. Măsura de a îngreua prin taxe fiscale, menite a ajuta finanțele Statului, exportul grînelor a făcut ca orzul să ajungă aproape, ca suprafața sămănată, grîul (2.022.710, 2.488.356, 2.496.640, 2.690.341 în 1920-4 grâu față de 1.400.173, 1.569.373, 1.727.454 și 1.878.392 orz), a porumbului mai cît a amînduor păioasele împreună².

Basarabia a adaus, de altfel, această favorizare a orzului față de grâu. Ovăsul și el a fost mult mai larg cultivat ca înainte. Dar vinul basarabean, care era căutat în toată Rusia apuseană, își căuta zădarnic un deuseu. Această provincie a adus 10.154.170 de pomi roditori, fără a se fi desvoitată până acum o mare industrie de conserve, nici să se fi deschis o linie asigurată de export.

Cheresteaua, în cantitate de 250.000 de vagoane pe an³, se cere și ea trimeasă peste graniță⁴.

¹ *Buletinul statistic al României*, 1924, no. 2, p. 12.

² *Ibid.*, p. 13.

³ *Ibid.*, p. 37.

⁴ În 1922 rămăseseră 46.180 de vagoane încă nevindute; *ibid.*, p. 38.

Producția animalelor de tot felul a fost așa de mare, încît, de și prețul pe piața internă n'a scăzut, s'a creat o problemă gravă a desfacerii lor, — și în lipsa mijloacelor de transport. Pescăriile n'au exportat nimic, înseși nevoile țerii neputînd fi acoperite, măcar pe șfert. Petrolul nu și-a revenit din formidabila distrucție din 1916.

Industriile sînt însă în creștere: dacă nu ajunge a zahărului, a țesăturilor (156 de instalații, 70 de fabrici de postav)¹, moarele își păstrează însemnătatea.

De la miseria de 104.384.000 de lei, dar în lei buni, la 1919, exportul s'a ridicat la 18.615.242.000 în 1923² (6.4 chilograme cereale, 1.7 chilograme fasole, 2.6 petrol, 2.6 lemne).

Noua noastră politică economică nici n'a început. Ea n'a recunoscut măcar terenul și nu și-a dat samă de întregirea mijloacelor ce-i stau la dispoziție, de puțința de participare a cetățeanului de altă origine și de valoarea propriei noastre rase, ca element muncitor și diriguitor.

De fapt, România veche, sărăcită, se găsește alipită neorganic la fragmente desfăcute din trei organisme străine, care păstrează tot ce nu li mai trebuie și n'au căpătat nimic din ce li este absolut necesar. Ele se încurcă între ele în loc să se ajute și se exploatează dușmănește în loc de a colabora.

Statul n'a făcut decît să încerce asupra acestui material încă inform experiențe teoretice care au dat cele mai rele rezultate. Singurul lucru pozitiv care s'a realizat până acuma este amestecul silnic în orice activitate economică, și în cele financiare anexe, a elementelor de politicianism, cărora el li este tot mai mult aservit.

O întregă tradiție, plină de evoluții normale și de sforțări răsplătite, arată că se poate și altceva. În ce privește, în deosebi, comerțul, el trebuie curățit de elementele parazitare pentru ca pe urmă să fie eliberat de restricții stîngace și de impuneri lipsite de dibăcie. Ceia ce e sănătos trebuie ocrotit, ceia ce e amorțit trezit la o nouă viață, ceia ce se pregătește

¹ *Ibid.*, p. 73.

² *Ibid.*, p. 79.

de la sine ajutat să ajungă la suprafață, ceia ce e necinstit, aventuros, compromițator, distrus cu orice preț.

Odată breslele-i conduceau. Era în ele și mult rău, dar pe lângă el atîta bine! O nouă represintare a comerțului e de cea mai mare nevoie. Camerele de comerț trebuie să fie *Camere* și să influențeze decisiv asupra negoțului, trezind pe cel bun, oprind pe cel rău, supraveghind pe toți și primind toată răspunderea pentru activitatea lor de fiecare clipă. Parte esențială a unui adevărat Parlament organic, ele ar deveni sistemul nervos al unui vast corp activ. În loc ca politica să le domine, din ele să se desfacă o influență binefăcătoare asupra politicii.

E unul din acele lucruri care nu pot fi lăsate pe mîne.

CITEVA DOCUMENTE

Cîteva documente

...Cîteva documente...
...documente...

CÎTEVA DOCUMENTE

...documente...
...documente...

...documente...
...documente...

Departamentul Vistierii.

No. 25.

1837, Ghenar 6.

Cinstiții Vistierii a Prințipatului Moldaviei.

Cursul monedelor fiind mărginit în toată întinderea acestui prințipat după alăturata tarifă, afară numai de oareșcare ose-bire cu încărcare de taxe la portul Brăilii, pentru mulțămirea cumpărătorilor dintr'acest port și a însuși cetățenilor de acolo, speculanții nu au putut găsi alt mijloc ca să ridice aurul de aici decît năvălind numai cu o mulțime de parale mărunte, și dînd la schimbarea lor pã galbeni un beneficiu însemnător pînă la 10 și 15 la %, neputînd însă a face tot aceiași lucrare și în prințipatul Moldaviei, fiindcă cursul monedelor de aur era acolo mai înălțat de cît în Valahia.

Intru adevăr au și nemerit acești speculanți sfârșitul cuge-tărilor, căci după toate izgonirile ce le s'au făcut prin [opri-ri]le] dă intrare, iarăși au găsit mijloace să aducă în țară o mulțime dă parale mărunte, încît în puțină vreme s'au ivit simțitoare lipsirea monedelor de aur.

Ca să înceteze dar și această vătămătoare lucrare ce ame-rința prințipatul dă o pagubă cu de-ăvîrșire simțitoare, pentru că după pornirea acelor speculanți era foarte dă crezut ca în pu-țini ani altă monedă să nu să mai vază decît numai parale mărunte, s'au chibzuit uijloace dă îndreptare, s'au legiuit prin întărirea Mării Sale lui Vodă cuprinderea alăturatului în copie jurnal, s'au publicat în vreme cuviincioasă și, de la 1 ale ur-mătorului Ghenar, s'a înființat curs a mergerii leului șazeci bucăți parale mărunte. Curs adesea împotrivă întrînsecei greu-tăți a galbenului împărătesc, cu puțin mai mult decît a locului tipăririi paralelor, ca printr'aceasta să nu să mai tot adune dă acolo pentru schimbare pã galbeni.

De-odată însă cu această îndreptare a paralelor în Valahia îndreptîndu-să și cursul monedelor în Moldavia, și asupra pa-ralelor să vede neprevăzîndu-să niciunele dintr'acestea, tot acești speculanți au năvălit a strînge paralele dă aici și a le trece acolo, spre a le schimba pã galbeni acum scăzuți. După care și să pricinuiesc de-odată două rele. Unul că ceia ce amerința pînă acum pã prințipatul Valahiei începe a amerința pã cel dă acolo, și altul că, ascunzîndu-să aici paralele pentru

acest sfârșit, împiedică daraverile mărun,e și cearcă obștea greutate la schimbarea monedelor pentru asemenea trebuinți.

Acest departament, potrivit cu artic[olu]l — din Regulamentul Organic, cunoscându-să dator a supune la cunoștința acei cinstite Vistierii lucrarea de aici, o roagă plecat să binevoiască a să pătrunde dă ființa adevărului și a lucra cele de cuviință spre a să păzi și întru acestea armonia cerută între amîndouă învecinatele prințipaturi, după care și va cinsti pă acest departament cu un răspuns hotărîtor dă punere la cale ce i să va face.

(Arhivele Statului, Administrative, Dosar 8122, pp. 102 și 119.)

Vistieria.

No. 1.536.

1837, Iulie 16.

*Dumnealui dohtorului Iplitis dela
ocrugul Ibrăilei.*

Fiindcă Vistieria voește a ști în adevăr cît aur cuprinde în sine un icosar de cei noi, de au și cerut să facă cercarea aici himicește, poftind pă d. dohtorul Constandin Estiotis, și au propus dumisale, dar nu s'au putut săvîrși nimic, căci au răspuns cum că nu să înlesnește întru acea operație din pricină că nu are trebuincioasele instrumenturi himice și că cere cinstiții Vistierii să poată îndeplini de către dumn[eata], carele ai acele instrumenturi. De aceia iești pohtit ca să oste-nești a face un asemenea analisis la doi icosari ce să trimit dumneatali închiși în această hîrtiuță, cari, după ce să vor topi și să vor osebi materiile de care sînt compuși, apoi iarăși în osebite hîrtiuțe să să puie aurul lămurit din cîte acei doi icosari, și să să trimiță cît mai în grabă prin otcîrmuirea județului, căruia s'au scris osebită poruncă într'adins pentru pricina aceasta. Să să scrie și ocîrmuirii cu asemenea coprindere și că îndată ce va lua răspuns de la dumnealui, să-l trimiță aici cu cea întâi expediție.

(Arhivele Statului, Administrative, No. 8.122, 1835, Dec. 31, p. 149.)

Raport.

Este știut Înălțimii Voastre că, toți neguțătorii sălășluitoari în orașul Brăilei cer a fi slobodă trecerea monedelor cu o taxă mai mare decît cea hotărîtă de Visterie, precum s'au urmat mai înainte și precum urmează și acum în Galați, mărginindu-se aceasta numai în daraverurile portului și a orașului, iar nu și pentru cele către Visterie dări și lucrări dela aceasta, asemenea și că împotriva aceștii cereri s'au lovit în puțin număr din acei sălășluitoari, cari stăruiau a rămînea cursul monedelor precum este hotărît de la Visterie.

Următor fiind poruncii Înălțimii Voastre, la ducerea mea în Brăila am cercetat această pricină cu de-amăruntul și am dovedit că cererea celor întăiu este întemeiată pe începutul de lucrări comerțiale, pentru că, orașul Brăilei fiind port și oraș de comerț, firește primește de afară mai multă monedă decît scoate dinăuntru. Și cei ce se apropie de acest port cu asemenea daraveruri, văzîndu-și aci monedele scăzute pe lîngă cursul cu care pot să le treacă la Galați, părăsesc Brăila și trec la Galați, iar cererea celor de al doilea se mărginește numai într'un puțin număr de contracte de pâine, de carne și de lumînări, cari, încheind odată contracturi pã curs scăzut, firește cearcă cevaș pagubă de vor urma vînzarea producturilor tocmita cu moneda încărcată. Pe lîngă acestia mai este și un puțin număr de vînzători prin prăvălii de mărfuri, cari, avîndu-și negoțul mărginit numai către orașanii Brăilii, voesc a-și vinde mărfurile cu monedă scăzută, supt cuvînt că și ei le cumpără cu asemenea taxă; dar nu au niciun cuvînt, pentru că aceștia, nefiind contraccii, sînt slobози a vinde cu orice preț vor voi, și pot să-și facă socoteala vînzărilor după orice curs s'ar hotărî monedelor, după care și se înțelege a fi mai mult invitați de pomeniții contraccii. Așa dar, ca să se învoiască cererea celor dintăiu, de vreme ce se dovedește a fi folositoare daraverurilor acestui oraș de comerț, și ca să nu se smintească și tocmelele, întărite cu contraccii orașului, am chibzuit, dimpreună cu ocîrmuitorul județului, cele următoare.

1-*iu*. Cursul monedelor în toate daraverurile portului și orașului Brăilii să se lase slobod și asemenea cu cel ce urmează la Galați, mărginîndu-se aceasta numai într'acel ocol

și la în parte dări și lucrări, iar nu și la cele ce se atîng de venituri publice, adecă ale Visteriei și ale maghistraturelor.

2-lea. Contraccii să se îndestuleze după cuviință, și anume: Cel de pâine cu un pînă adaos ia taxa pînei după analoghia monedei, care se va hotărî de d. ocîrmuitor dinpreună cu Sfatul orașenesc, și numai pînă la Octomvrie viitor, cînd se isprăvește sorocirea probei, iar, de la Octomvrie înainte să i se facă socoteala probii cu monedă încărcată.

Cel de carne, cu toate că i se cuvine dare de un asemenea adaos, dar, după făgăduiala d. ocîrmuitor, să se înduplece a o vinde tot cu prețul tocmit și după încărcarea cursului monedelor, și

Cel de lumînări să vînză cu monedă scăzută, pentru că, fiind contract pentru toată țara, nu se poate face osebite numai pentru un județ; apoi, dacă această părere este priimită Înălțimei Voastre, vă rog să binevoiți a-mi da poruncă de urmare, ca numaidecît să mă înțeleg cu d. ocîrmuitor și să se facă ce-ruta punere la cale spre odihna și mulțămîtă orașului Brăilii.

1835 August 10.

No. 20.

(Arhivele Statului, Administrative, No. 4,337, pp. No. 161 și 182.)

Toate aceste acte, ca și cel următor, mi-au fost comunicate de d. C. Moisil, directorul Arhivelor.

Catastih arătător de monezile ce au in

Impărțești	Icosari	Dodecari	Mahmudele	Rubiele	Nesfie	Ruble	Beșici	Iusluci	Dereclii
—	62	—	—	—	—	—	—	—	3
5	332	—	—	5	—	—	—	—	—
2	32	—	18	507	—	—	4	—	—
9	74	1	—	1	—	—	—	—	—
—	1 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	1	—	—
6	60	15	—	—	—	2	11	—	—
490	180	15	—	81	—	40	—	6	—
—	2.357	—	—	—	—	—	—	—	—
—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
2	9	3	—	33	—	22	—	—	—
30	200	—	—	60	—	17	—	—	—
—	200	—	—	—	—	—	—	—	—
—	50	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	1.017	—	—	—	—	—	—	—	—
154	to.	—	—	—	—	—	—	—	—
—	100	—	—	—	—	—	—	—	—
—	20	—	—	—	—	—	—	—	—
1	2	—	—	7	—	—	4	—	—
—	5	—	—	—	—	—	7	—	—
—	1.207	—	—	—	—	—	100	—	—
—	70	—	—	—	—	—	6	—	—
—	77	6	—	2	—	8	48	—	—
13	13	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	110	—	—	—	—	—	—	—	—
—	3	—	—	—	—	—	31	—	—
43	4	—	—	—	—	—	—	—	—
6	36	5	—	—	—	—	—	—	—
—	18	—	—	—	—	—	—	—	—
—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—
280	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1.090	6.257 $\frac{1}{2}$	45	18	696	3	89	212	6	3

Arhivele Statului
(Administrative dos. No. 1.267 fila No. 127.)

trat în Prințipat pe luna Septemvrie 1832

Sfanți	Crontaleri	Toată Suma	Luna 1, ziua Septemvrie	NUMELE STĂPÎNILOR CU MONEDE
—	—	1.180	1	Memet-Ali ot Țarigrad
—	—	6.271 $\frac{1}{2}$		Zaharia ot Dobroster
—	1 $\frac{1}{2}$	4.465		Memet-Aga ot Rusciuc
—	—	1.633 $\frac{1}{2}$	2	Salih Osman ot Măcin
—	—	37		Gospodin Sirbul ot Brăila
2	—	1.590	5	Hasan
—	—	19.869	10	Simion Petrovici ot Silistra
—	—	42.426	11	Căpit. Iane Caduli ot Țarigrad
—	—	126		Iane Mesembriano
—	1	758		H. Ismail ot Rusciuc
—	—	5.116	13	Hasan Asagi
—	—	3.600		Hasan-Aga
—	—	900	14	Osman-Aga ot Țarigrad
—	—	189		Gioane Carolo, călugăr catolic
—	—	18.306	15	Teodori Gheorghe ot Andro
—	—	4.851	18	Arhimandritul Avramie
—	—	1.80		Francisco Galei ot Petelo
—	—	360		Bartuică Socolu ot Țarigrad
—	—	149 $\frac{1}{2}$		Ianache Ianovici ot Cidălsar
—	—	16 $\frac{1}{2}$		Stoicu Cavafu
—	—	22.726		Cara Iani ot Toamne
—	—	1.320		Husein Căptan
—	—	2.090		Ceacir Cavafu Ali ot Brăila
—	—	4.342		Meemet-Aga ot Măcin
—	6	96		Iosif Franți ot Ferșan
—	—	1.980		Hristofor Atanasiu
—	—	364		Nero Culea ot
—	—	1.426 $\frac{1}{2}$		Daniil Partenie ot Iași
—	—	897		Said-Aga ot Măcin
—	—	331 $\frac{1}{2}$		Nicolea Ioanu ot Brăila
—	—	36		Antim Zamfir
750	—	3.135		Tinco Emanoil ot Cerchez
250	—	9.445		Aga Atanasiu ot București
205	—	664 $\frac{1}{2}$		
—	15	334		
—	—	—		
1.207	23 $\frac{1}{2}$	162.963		

TABLA CUPRINSULUI¹

Capitolul I-ii. Comerțul românesc în epoca expansiunii teritoriale austriece 3.

Legătura cu trecutul, 3. Mărfurile îndătinute, 3. Problema monetară între Ardeal și Țara-Românească, 4. Export ardelean la Munteni, 5. Situația Șcheilor, 5. Legăturile Moldovei cu Ardealul, 6. Situația comercială a Olteniei supt Austrieci, 7. Planuri nouă ale cîrmuirii imperiale, 8. Piedeci aduse de formalismul austriac, 9. Compania Grecilor și a Armenilor, 10. Negustorii romîni în Ardeal, 11. Compania Bulgarilor din Chiprovăț, 11. Compania din Tîrgul-Jiului, 12. Comerțul oltean cu Turcii de la Dunăre, 12. Exportul românesc la Veneția, 13. Sărăcirea Olteniei. 13. Întoarcerea Olteniei la principatul muntean, 14. Legăturile Domnilor din București cu Oltenia austriacă, 14. Noile legături ale Moldovei cu Ardealul, 15. Alte legături de comerț moldovenești, 16. Relații cu Viena, Gratz, Danzig, Lipsca, 16. Situația comerțului intern, 17.

Capitolul II. De la pacea de la Belgrad (1739) până la noua eră de raporturi cu Apusul (1774) 19

Măsurile lui Constantin-Vodă Mavrocordat și reluarea raporturilor cu Ardealul, 19. Brașovul și Muntenii, 20. Privilegiile Mocanilor în Țara-Românească, 21. Intervenția Turcilor în relațiile muntene cu Ardealul, 22. Beglicgiii turci, 23. Alte privilegii muntene pentru păstorii ardeleni, 23. Privilegii pentru Compania Grecilor și a Armenilor, 23. Moldova și Ardealul după pacea din Belgrad, 23. Negoțul muntean cu Turcia, 24. Prăvălii indigene în Moldova, 24. Cumpărături turcești acolo, 26. Regulamentul moldovenesc pentru mortasapie, 26. Negustorii moldoveni, 26. Negustorii munteni, 26. Negustorii din Ol-

¹ Servește și ca erată.

tenia, 27. Asociații de comerț, 27. Comparație între negustorii munteni și cei moldoveni, 27. Armenii în Principate, 28. Turcii în ambele țeri, 30. Negustori turci, afară de cămătari și beglicgii, 32. Negustorii lazi și Principatele, 32. Cei izgoniți și cei ce rămân, 33. Abusuri turcești, 34. Turci așezați în țară, 34. Turci din raiele, 35. Cafenele și geamii, 35. Încercare de a înlătura definitiv pe Turci, 36. Importul din Turcia, 36. Măsuri contra așezării de negustori străini de lege creștină, 37. Greci în Principate, 37. Cei d'intăiu Evrei orîndari, 38. Evrei în orașele Moldovei, 39. Un tip de oraș cu străini privilegiați: Botoșanii, 40. Evrei din București, 40. Proporția negustorilor de diferite origini la Iași, 41. Vechile datine orașe iești păstrate, 41. Comerțul și reglementațiile lui Constantin-Vodă Mavrocordat, 42. Situația de negoț a Cîmpului muntean, 42. Lipsanii moldoveni și negoțul cu vite în Silesia, 42. Brașoveni la Tatars, la Constantinopol, 43. Greci în Galiția, 43. Noi călătorii de Lipsani din Moldova în Apus, 43. Relații cu Lipsca însăși și Danzigul, 44. Schimbul de mărfuri dintre Moldova și Polonia, 44. Importanța Zaleszczykului, 44. Import de produse din Anglia și Berlin, 45. Protestul turcesc contra exportului românesc în Apus, 45. Noile iarmaroace din Moldova, 46. Comerțul domnesc cu unt și ceară, 46. Partea boierilor în viața comercială: afacerile Marelui Dragoman Ioan Callimachi, 47. Începuturile Galaților, 48. Încercări de industrie: fabrica de postav din Moldova, 48. Cea din Țara-Românească, 49. Furniturile cu preț fix pentru Poartă, 49. Oprirea austriacă a exportului românesc către Veneția, 50. Aproximarea oficială a capitalelor, 50. Raporturile de comerț între cele două Principate, 50.

Capitolul III. Noul comerț cu Apusul până la războaiele Revoluției franceze (1774—1789). 52

Pagubele aduse de războiul ruso-turc, 51. Clausele de comerț ale tratatului din Chiuciuc-Cainargi, 52. Cereri ale țărilor românești după încheierea păcii, 53. Măsuri de ocrotire luate de Turci, 54. Refacerea Principatelor, 54. Silinți domnești contra luxului îmbrăcămînții în Moldova, 54. Relațiile cu Turcia, 56. Stavilirea abuzurilor prin amestecul rusesc, 56. Judecări turcești în Moldova, 57. Conac al Turcilor la București, 57. Privilegii ardeleni în Țara-Românească, 57. Si-

tuația Ardelenilor în Moldova, 58. Măsuri noi privitoare la
 Țuțuieni, Bîrsani și Sași, 58. Privilegiu armenesc în Moldova,
 59. Planuri de comerț austriece în Moldova și pe Dunărea-
 de-jos : Kleemann, 60. Willeshofen și întreprinderea lui, 61.
 Noua Companie vieneză pentru comerțul cu aceste regiuni :
 Festetics, 62. Navigația dunăreană a lui Dellazia, 62. Plan de
 navigație pe Olt, 63. Începutul prosperității gălățene, 63. Pla-
 nuri de comerț galițian pe Prut și pe Nistru, 63. Ocuparea
 Bucovinei și efectele ei economice, 64. Planul armeresc al lui
 Nikorowitz, 64. Armenii din Liov și negoțul cu cai moldo-
 venești, 65. Mediocritatea comerțului intern bucovinean, 65.
 Iarăși Armenii cumpărători de boi, 66. Bijuterii austriece în
 Iași, 66. Consulatul rusesc în Principate, 66. Planul de con-
 sulat austriac al lui Sulzer, 67. Instalarea agentului imperial
 Raicevich, 68. Planurile și purtarea acestuia. 69. Consulatul
 prusian în Moldova : König, 70. Negoț saxon în acest prin-
 cipat, 71. Cele d'întăiu proiecte franceze : de la Roche, 71.
 Proiectul Carra, 72. Abusurile turcești în această epocă, 72.
 Relații muntene cu linia Dunării, 73. Măsuri moldovene față
 de negoțul ardelean și polon, 73. Apărarea negustorilor mol-
 doveni contra străinilor, 74. Noul războiu ruso-austro-turc,
 74. Iarmaroace și bîlciuri înainte de dînsul, 74. Situația
 fiscală a negustorilor pămînteni în Moldova, 75. „Repausul
 duminical“, 76. Noi privilegii moldovenești pentru indigeni,
 77. Măsuri privitoare la comerțul ambulant, 77. La precau-
 peție, 78. Noua situație a negusturilor din Botoșani, 79. Vămii
 interioare și vaduri, 79. Fabricile nouă, 79. Marii negustori
 localnici ai acestei epoci, 80. Corespondenții marelui negustor
 ardelean Hagi Constantin Pop, 81. Marii negustori bucureșteni
 Turnavitu și Băltărețu, 82. Ionașcu, negustorul din Slatina,
 82. Originea negusturii muntene, 82. Situația ei socială și
 politică, 82. Importul de produse străine prin firma Hagi
 Constantin Pop, 83. Moda cea nouă și articolele ei, 84. Ele-
 mentul românesc în comerțul Ardealului, 84. Negustorul mol-
 dovean Theodor Mustăța, 86. Elementul românesc în comerțul
 Bucovinei, 86. Importanța națională a comerțului intern ro-
 mânesc, 86. „Burse ale comerțului“ : cafenele, 87. Negoț
 țerănesc în Moldova, 87.

Capitolul IV. Viimea comerțului determinat de transformările occidentale (1789-1804) 88.

Negustorii români și noul războiu ruso-turc, 88. Întărirea noii mode, 89. Clausele comerciale din tratatul de la 1792, 89. Exportul în provinciile austriece și supușii austrieci în Principate, 89. Raporturi cu Gratz și Veneția, 90. Cu Turcii de la Dunăre, 90. Prăvălii austriece în Principate, 91. Meșteri ardeleni la noi, 91. Ardeleni și Macedonenii la Poznan, 91. Reluarea navigației dunărene Dellazia, 92. Lucrări turcești pe fluviu, 92. Alte întreprinderi austriece pe Dunăre, 92. Librari macedonenii la Viena: frații Pullio, 93. Negoțul de cărți, 93. Bancherii din Principate în legătură cu Viena, 93. Români sudiți negustori în țările noastre, 94. Planuri de întreprinderi industriale din partea Grecilor de la Viena, 94. Noi orașe moldovene: Folticeni, 94. Măsuri domnești contra cătropirii austriece, 94. Inițiative industriale în Ardeal cu materii prime din Principate, 95. Plan de Prnt navigabil, 96. Agenții de comerț francezi după pace, 96. Consulul Gaudin, 96. Planuri de comerț ale Franței și supușii francezi: Stamaty, 97. Consolidarea consulatului și baza lui economică, 96. Consuli francezi după 1801, 98. Supușii Republicii: Corradini, 99. Plan de nou consulat prusian, 99. Consulul Sakellario, 100. Comerț moldovenesc cu Galiția și Viena, 101. Mărfuri turcești în Principate, 101. Mărfuri occidentale în aceeași epocă, 102. Export românesc, 103. Cifre asupra valorii comerțului românesc, 103. Moda turcească în Principate, 103. Măsuri contra luxului european, 104. Supușii austrieci așezați ca fabricanți în Principate, 104. Furnizorii de articole orientale pentru popor, 104. Creșterea rostului Evreilor, 104. Măsuri contra lor, 104. Proporția națională a negustorilor în Moldova, 106. Aspectul nou al Galașilor, 106. Al Botoșanilor, 107. Al Bucureștilor, 107. Negustori sârbi la noi, 108. Comerțul și hanurile, 108. Viața morală a negustorimii românești, 108. Tribunalul străinilor, 108. Fabrici nouă, 108. Negoțul de lână și piei de capră, 109. Planul unei fabrici de arme, 109. Fabrica munteană de postav la Pociovaliște, 109. O „chestie muncitorească“ în secolul al XVIII-lea, 110. Fabrica munteană de hîrtie, 111. Fabricile de sticlă, arpăcaș și paste alimentare, 111. Fabricile de luminări, 111. Fabrica munteană de testemeluri și basmale, 112. Fabrica de

tors bumbacul și de porțelană, 113. Plan de flotă munteană pe Dunăre, 113. Comerț de grâne cu Turcii, 113. Lipsa de cereale și planuri de import, 114. Capanlîii turci și creștinii, 115. Datoria lor de aprovizionare, 116. Așezarea Rusiei la Nipru și urmările ei economice, 116.

Capitolul V. Revoluționarea comerțului românesc (1804-1830). 118.

Privilegiul turcesc din 1802 și urmările lui economice, 118. Noi abusuri turcești, 118. Consulul napoleonian Reinhard, 119. Comerțul de export în timpul războiului din 1806-12, 119. Suferințele aduse de ocupația rusească, 119. Situația privilegiată a Cîmpulungului, 120. Risipirea negustorilor, 120. Solidarizarea oficială a locuitorilor în foametea din 1807, 120. Marchitani ruși în principatul muntean, 121. Noul negoț românesc cu Odesa, 121. Clausele economice ale tratatului din 1812 și noi reglementări supt Vodă-Caragea, 122. Pa-gubele aduse de pierderea Basarabiei, 122. Exportul românesc în acest timp, 123. Coloniști străini în Basarabia și Ruși în Moldova, 124. Articole moldovenești de export, 125. Situația Galaților, 125. Noi iarmaroace în Moldova, 126. Velnițiile, 126. Fabrici de paste alimentare și de huscă, 126. Un învățacel negustor în Principate la începutul secolului al XIX-lea : Teodor Virnav, 126. Noi clădiri la București, 129. Negustorii craioveni și viața lor modestă, 130. Rolul breslelor, 130. „Frații“ de negustori și condițiile uceniciei, 130. Negustorii în epitropii, 131. Resistența negustorilor din Ploiești, 131. Mișcarea negustorilor moldoveni în 1818, 131. Opoziția negustorilor botoșăneni Manoleștii față de Domnie, 132. Negustorii străini: capanlîii, 132. Casapii turci, 132. Beglicgiii în Oltenia, 133. Negustori de grâne turci la Galați, 133. Negustori romîni din Balcani, 133. Inaintarea Evreilor, 133. Și în Țara-Românească, 134. Bîlciul din Rîureni, 134. Amestecul boierilor în comerț: velniți și fabrici de potaș, 134. „Moara de oloiu“ a lui Lincourt, 135. Noul consulat frances și planuri de comerț, 135. Consulul engles Wilkinson, 133. Noul consulat prusian : Marcu, Kreuchely, Harte, 137. Creșterea prețurilor, 137. Efectele evenimentelor de la 1821, 137. Reluarea afacerilor supt ocupația turcească, 138. Partea privitoare la comerț din memoriile boierești de la 1821-2,

138. Măsurile moldovenești pentru sporirea producției agricole, 139. Negoțul cu turcii, Ghighiții, 140. Articole de comerț orientale, 141. Măsurile turcești contra negoțului cu Apusul, 142. Desvoltarea comerțului în toate direcțiile, 142. Urmașii lui Hagi Constantin Pop în Ardeal, 143. Negoțul cu Lipsca, 143. Evreii ca negustori și meșteri, în Moldova, 143. Numărul lor, 144. Măsurile oficiale contra lor, 144.

Capitolul V. Epoca de creațiuni economice (1830-59) 145.

Resultatele ocupației rusești din 1828-9, 145. Noua navigație dunăreană după pacea din Adrianopol, 145. Cifre pentru exportul, devenit liber, al cerealelor, 145. Crearea orașelor muntene nouă: Călărașii, Giurgiul, Severinul, Brăila, 146. Începuturile portului brăilean, 146. Proporția vaselor străine la Brăila, 147. Crearea portului nou al Galaților, 147. Comparație între activitatea Brăilei și a Galaților, 148. Legăturile cu Serbia liberă, 149. Creșterea comerțului în porturile dunărene după 1831, 149. Mișcarea vaselor în 1844, 150. Cifrele lui Chiselev pentru comerțul românesc, 150. Alte cifre ale balanței de comerț, 151. Relații strânse cu Anglia, 151. Exportul de pește, 152. Plan de navigație pe Olt, 152. Grecii în comerțul porturilor românești, 132. Creșterea producției grâului, 152. Sporul în alte domenii de producție, 152. Societatea de agricultură munteană, 153. Constatări prusiene asupra neajunsurilor vieții noastre economice, 153. Inovații din partea boierilor, 154. Noile fabrici, 154. Acțiunea Domniilor Regulamentului Organic: vase românești pe Dunăre, navigație pe Prut, plan de navigație pe Siretiu, șoseaua longitudinală a Moldovei, 154. Ideile economice ale lui Mihai Sturdza, 154. Boieri moldoveni la Galați și în legături cu Anglia, 156. Calculele lui Nicolae Suțu: întreprinderi franceze de mori și păduri, 156. Cercetări de mine, 157. „Potășăria națională“, 157. Navigația dunăreană austriacă și Szechényi, 157. Planul de cale ferată al lui Hommaire de Hell, 158. Importanța navigației dunărene: plan de vas românesc, 158. Șoselele muntene, 158. Navigația Prutului, plan de secarea Bahluiului, 159. Cultura de oi merinos în Moldova, 159. Temerile austriece, 159. Străinii în porturile românești, 160. Cifre de comerț pentru 1840-3, 160. Proiecte de comerț franceze de la 1830, 161. Legături ale Galaților cu Ge-

nova și Odesa, 162. Consulul frances Cochelet despre condițiile adevăratului comerț frances cu Principatele, 161. Anglia și usurparea rusească la gurile Dunării, 162. Societatea gălățeană pentru a curăți gura Sulinei, 162. Austria și gura Sf. Gheorghe, 162. Planuri prusiene la Dunăre, 162. Lupta cu Turcii pentru autonomia vamală a Principatelor, 162. Biruința punctului de vedere românesc, 164. Noua clasă de negustori: Bucureștenii, 164. Rolul ei în revoluția de la 1848, 165. Planul de bursă la București și Brăila, 165. Nolle fabrici în Moldova, 166. Relațiile de comerț între Principate, 166. Uniunea vamală, 166. Grigore Ghica, Domnul Moldovei, și relațiile cu Austria, 167. Studiile la Baden ale lui Știrbei-Vodă, 167. Știrbei-Vodă și pătrunderea austriacă, 168. Ideia căilor ferate muntene la 1840, 168. Convenția cu Austria în 1856 pentru concesiia Haber, 168. Planul liniei Brașov-Ploiești, etc., 169. Planul convenției de comerț, cu Austria supt Știrbei-Vodă, 119. Planul societăților de credit în aceiași epocă, 169. Planul băncii de emisiune Nuhlandt și Oelschläger, 171. N. Suțu și predominarea „Nemților“ în meserii, 110. Efectele comerciale ale războiului Crimeii, 171. Mișcarea vaselor în porturi, 171. Creațiuni economice franceze și engleze în timpul războiului, 171. Planurile de anexare economică ale Austriei, 171. Comerțul și proiectele din epoca Unirii, 171. Sporul comerțului, 172. Noii Galați, 172. Măsurile economice ale Guvernului Unirii, 172.

Capitolul VI. Epoca lipsei de inițiative economice . . . 173,

Prevederile economice ale tratatului din Paris, 173. Predominarea austriacă, 173. Decăderea navigației dunărene, 173. Planuri de navigabilitate a Prutului, de lucrări la Siretiu, 174. Anglia și Comisia Dunăreană, 174. Societatea și avântul economic, sericicultura, 174. Măsuri vamale după 1866. 174. Puținele fabrici nouă, 174. Industria clădirii, 174. Fabricile de pe valea Prahovei, 175. Întreprinderile de cale ferată, 175. Planul de convenție comercială cu Austria, 176.

Consecințele convenției comerciale, 1877. Tratat de comerț cu Serbia, 177. Balanța de la 1859 la 1876, 177. Schimbări după 1876, 178. Rolul Austro-Ungariei în negoțul nostru, 179. Interesul engles, 179. România și chestia Dunării, 179. Inițiativa

românească, 180. Efectele anexării Dobrogei, 180. Comerțul de petrol, 180. Germania și comerțul român. 181. Școala de economie națională, 182. Propuneri ieșene, 182. Comerțul român înainte de marele războiu, 183. Exploatarea ocupației de Centrali, 184. Tratatul din 1918, 184. Vechiul și noul export, 186. Producția după războiu, 187. Necesitățile actuale 189.

Citeva documente 190

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

